Ilustraţia copertei: *Done Stan*

Daniel Defoe

Jurnal din anul ciumei

TRADUCERE, PREFAŢA, TABEL CRONOLOGIC ŞI NOTE DE ANTOANETA RALIAN

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1980
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

PREFAŢĂ

Pentru cititorul neavizat, *Jurnalul* lui Defoe din anul de pomină în care flagelul ciumei a decimat populaţia Londrei şi a întregii Anglii, apare drept un „document de viaţă: trăirile unui londonez care a supravieţuit calamităţii şi care a notat conştiincios, cronologic, cu o stângăcie şi o lipsă de literaturizare şi de romanţare care nu fac decât să confere un plus de autenticitate consemnărilor, întreaga desfăşurare a tragediei la care a fost martor şi participant nemijlocit.

Ei bine, *Jurnalul* lui Defoe este totuşi o operă de ficţiune, care îmbină, fireşte, adevărul istoric, documentul, cu adevărul artistic, rod al imaginaţiei creatoare. Este embrionul viitoarelor romane istorice, şi poate de aceea tocmai Walter Scott l-a preţuit într-atât încât să afirme că: „Defoe, chiar dacă n-ar fi fost autorul lui Robinson Crusoe, ar fi rămas nemuritor pentru geniul vădit în *Jurnal din Anul Ciumei”.*

Daniel Defoe, născut în 1660, avea numai cinci ani când ciuma a năpăstuit Londra, astfel încât amintirile personale trebuie excluse dintre sursele documentare ale *Jurnalului.* De altfel Defoe, uzând de procedeul caracteristic tuturor operelor sale de ficţiune, ba chiar şi unora dintre scrierile sale politice şi gazetăreşti, nu-şi arogă paternitatea consemnărilor, atribuindu-le lui H.F., un negustor şelar, locuitor în acea vreme al parohiei Aldgate. Mai mult, la prima ediţie a *Jurnalului,* apărută în primăvara anului 1722, numele lui Defoe nici nu figura pe copertă.

Părinte sau precursor al realismului englez, ca să ne ferim de ierarhizarea valoric-cronologică „primul mare romancier realist englez”, Defoe, mare şi fervent jurnalist înainte de a fi mare şi fervent romancier, a fost obsedat în întregul său proces de creaţie de scrupulul, de cultul autenticităţii, verosimilitudinii, plauzibilităţii, de necesitatea de a face ca adevărul să sune şi mai adevărat. Şi tocmai această forţă de convingere infuzată adevărului brut, plauzibilitatea cu care înarmează veridicul, ţine de meşteşugul artistic, de prelucrarea creatoare pe care Defoe, aparent, a încercat să o nege operelor sale. Defoe se autoeclipsează, se dă în lături de la actul de creaţie, el nu face decât să ne capteze încrederea reproducând memorii, jurnale, însemnări aparţinând altora şi doar găsite de el: *Viaţa şi ciudatele aventuri ale lui Robinson Crusoe, marinar din York,* sunt „scrise de el însuşi”, *Întâmplările fericite şi nefericite ale vestitei Moll Flanders* sunt reproduse după „propriile ei memorii”, *Memoriile unui cavaler* reprezintă jurnalul unui participant la Războiul de treizeci de ani, jurnal „găsit” de Defoe, *Roxana* este o

„autobiografie”, *Căpitanul Singleton* şi *Colonelul Jack* îşi povestesc singuri fantasticele aventuri picareşti, iar H. F. ne oferă, generos, observaţiile şi însemnările sale asupra faptelor atât publice, cât şi particulare, care s-au petrecut în Anul Marii Ciume, fapte văzute cu ochii săi sau auzite cu urechile sale.

Ceea ce nu înseamnă însă că acest truc al naratorului direct implicat, menit să creeze iluzia absolut-autenticului, nu-şi trage seva din fapte, persoane şi întâmplări cu existenţă concretă, cu adevăr istoric. Ciudatele aventuri ale lui Robinson Crusoe îşi au originea în nu mai puţin ciudatele întâmplări ale lui Alexander Selkirk, un marinar scoţian care, în urma unui conflict cu căpitanul vasului pe care naviga, a fost coborât, la cererea sa, pe insula pustie Juan Fernandez, unde a locuit în totală singurătate cinci ani, din 1704 până în 1709, când a fost salvat de căpitanul Woodes Rogers, comandantul unei corăbii de corsari, iar mai târziu aprig şi victorios luptător împotriva piraţilor. Povestea lui Selkirk a fost publicată în periodicul lui Steele, *The Englishman.* Faimoasa Moll Flanders îşi are, pare-se, modelul într-o renumită hoaţă, Mary Frith, după cum colonelul Jack şi căpitanul Singleton îşi au, fără îndoială, prototipurile în hoţii şi criminalii cărora Defoe le lua interviuri, la închisoarea Newgate, pe când lucra la publicaţia *Weekly Journal,* condusă de John Applebee. Iar H. F., naratorul ciumei, este, după toate probabilităţile, Henry Foe, unchi al lui Daniel, un şelar care a locuit în parohia Aldgate şi a fost într-adevăr îngropat, alături de sora sa, la cimitirul Moorfields (amănunt subliniat de Defoe în unica notă cu care-şi îngăduie să întrerupă *Jurnalul* lui H. F.)

La moartea lui Henry Foe, tânărul Daniel avea paisprezece ani. Aşa încât este posibil ca unele dintre povestirile unchiului să se fi imprimat în memoria sensibilă a copilului. Dar fertilitatea solului din care a răsărit *Jurnal din Anul Ciumei,* a fost asigurată de lucrările de referinţă. Biblioteca lui Defoe, scoasă în vânzare după moartea sa, conţinea toate tainele realei lui autenticităţi: nenumărate lucrări de călătorii, de istorie naturală, de negoţ, precum şi tratatele medicale ale vremii, *Loimologiile* şi *Loimografiile* ce susţineau punctele de vedere atât de deosebite şi controversate ale medicilor şi clericilor cu privire la originile, căile de propagare şi mijloacele de tratare a ciumei. Şi, alături de acestea, figurau colecţiile de documente şi de ordonanţe ale autorităţilor din timpul repetatelor epidemii ce bântuiseră Anglia, precum şi colecţiile de *Buletine mortuare săptămânale,* celebrele *Bills of Mortality,* publicate de Compania slujbaşilor parohiali, pe care Defoe le citează copios şi le reproduce atât de frecvent, şi

care i-au furnizat repere în ce priveşte evoluţia molimei în timp şi spaţiu.

Astfel încât, *mutatis mutandis,* Defoe, ca şi Jules Verne, şi-a compus la masa de lucru, încărcată de tomuri şi tratate, atât de „trăitele" romane de aventuri exotice, şi de jurnale ale ciumei.

Şi totuşi, într-un anumit fel şi într-o anume măsură, el este încarnat în fiecare dintre eroii romanelor sale, iar existenţa sa, plină de peripeţii, de suişuri şi coborâşuri, ca şi personalitatea sa, extrem de labilă, de versatilă, dar însufleţită de acel vitalism robust care ştie să ţină piept vitregiei şi să ia totul de la capăt, par fi zămislite de imaginaţia lui Daniel Defoe. A trăit într-o Anglie în plină mutaţie socială, în dialectica formării unei clase noi. S-a născut la câţiva ani după revoluţia burghezo-puritană şi în anul restaurării monarhiei absolute a Stuarţilor. Răscoala ducelui de Monmouth, în 1685, încearcă, fără succes, detronarea lui Iacob al VI-lea Stuart. În 1688, Glorioasa Revoluţie, lovitură de stat înfăptuită de înalta burghezie, răstoarnă dinastia Stuarţilor, aducându-l la tron pe Wilhelm al III-lea de Orania. Anglia devine monarhie constituţională, capitalismul britanic cunoaşte o extraordinară ascensiune. Se ridică o nouă clasă, nelegată de tradiţiile monarhice, de tradiţiile Bisericii anglicane, de tradiţiile unei societăţi agrare, o clasă de mijloc cu noi aspiraţii, noi gusturi, cu o nouă concepţie de viaţă, cu o nouă viziune asupra lumii. Este epoca progresului realizat de Newton în mecanică, de Leibniz în matematică, de Locke în teoria cunoaşterii; este prima perioadă a iluminismului englez. Sub imperiul raţiunii omnipotente, societatea, religia, ordinea de stat, concepţia despre natură sunt supuse unor critici corozive; sunt împroşcate de jetul satiric-moralizator al condeielor lui Steele şi Addison, de ironia penetrantă, de sarcasmul cu tăiş adânc implântat al lui Jonathan Swift. Epoca luminilor, epoca raţiunii, dar, în acelaşi timp, epoca profiturilor, a simţului practic, o epocă mercantilă, a valorilor materiale. Pe această ţesătură de noi interese şi noi realităţi, au loc crâncene încleştări şi coliziuni între partidele *whig* şi *tory,* între Biserica oficială, anglicană şi dizidenţii nonconformişti.

Şi existenţa lui Defoe urmăreşte aceeaşi traiectorie frântă, zigzagată, şi bifurcată a epocii.

Destinat carierei clericale de către un tată lumânărar şi măcelar de tradiţie puritană, îşi schimbă vocaţia religioasă pe negustoria de ciorapi şi tricotaje; călătoreşte, cu interese comerciale, în Spania, Germania, Franţa şi Italia, este capturat de piraţi (amănunt perfect autentic şi nu desprins dintr-unul din romanele sale), ia parte la răscoala ratată a ducelui de Monmouth, intră în armatele victorioase ale lui Wilhelm al III-lea de Orania,

redevine negustor, dă faliment, deschide un atelier de cărămizi, intră în gazetăria politică şi scrie nenumărate pamflete virulente, de gălăgios ecou, de la care i se trage întemniţarea timp de optsprezece luni la închisoarea Newgate, sub domnia reginei Anne; este legat în trei zile succesive la stâlpul infamiei, unde e încununat cu lauri de către admiratorii săi; eliberat din închisoare, editează o revistă cu caracter politic, se apropie de guvern, trece fără scrupule de la *whigi* la *tory* şi invers, după cum îi dictează interesele, păstrându-şi doar nonconformismul ca numitor comun, devine agent secret al partidului la putere şi îşi păstrează această calitate pe parcursul alternării la conducere a celor două partide, pregăteşte unirea Scoţiei cu Anglia, este arestat pentru neplata datoriilor, apoi amnistiat şi, în preajma vârstei de şaizeci de ani, când logic şi fiziologic forţele şi elanurile ar trebui să i se frângă sub povara atâtor vicisitudini, îşi începe cariera de scriitor. În mai puţin de doisprezece ani, îmbogăţeşte literatura universală cu un mare număr de romane nemuritoare, şi pune temeliile prozei realiste engleze.

Şi-a caracterizat singur viaţa într-un celebru distih:

Nu-i om să fi avut destin mai schimbător,
Şi-am fost de zeci de ori când prinţ, când cerşetor.[1]

Ei bine, personajele romanelor sale, făurite după şase decenii de „destin schimbător", se zbat într-o existenţă la fel de contorsionată ca şi aceea a creatorului lor; ameninţate de spectrul foamei, de sărăcie, recurg la cele mai felurite expediente, frizând amoralitatea, se luptă cu absurdul împrejurărilor, înfruntă implacabilităţi sociale şi naturale, opunându-le o tenacitate, o capacitate de efort şi o vitalitate de esenţă defoeiană, biruind, lăsându-se biruite, supravieţuind, luând mereu viaţa de la început.

Dar în primul rând, cine sunt aceste personaje? După regii, prinţii, nobilii şi curtenii ale căror drame populaseră literatura engleză în perioada Renaşterii şi până la începutul secolului al XVIII-lea, după personajele sublime ale alegoriilor religioase ale lui Milton şi John Bunyan, iată-l pe burghezul, pe negustorul, pe ziaristul Defoe invitând la rampa literaturii lumea subterană, interlopă, aventurierii, hoţii de buzunare, prostituatele, pungaşii pe care i-a cunoscut îndeaproape — cu limbajul, cu apucăturile, cu trucurile lor profesionale — în timpul detenţiei sale la Newgate, sau pe calea interviurilor gazetăreşti. Iată-l pe iluministul Defoe, care crede în egalitatea oamenilor, pledând cauza sărăcimii, exaltându-i virtuţile, scuzându-i, justificându-i viciile. Încă înainte

[1] Citat reprodus din eseul Defoe de Virginia Woolf, în trad. lui Petru Creţia, Ed. Univers, 1972.

de a se fi deşteptat romancierul din el, în perioada pamfletelor acidulate, Defoe protestează împotriva legilor discriminatorii, îndreptate împotriva săracilor:

„Aceste legi sunt păienjenişuri în care se prind doar muştele mici, căci cele mari reuşesc să le destrame. Din porunca domnului primar au fost izgoniţi câţiva cerşetori nevolnici, câteva târfe au fost trimise la casa de corecţie, câţiva berari şi vinari au fost supuşi la amendă pentru că au vândut băutură în ziua sabatului. Dar toate acestea cad numai pe spinarea noastră, a gloatei, a sărmanilor *Plebei*, de parcă toate viciile ar sălăşlui numai printre noi. Căci n-am văzut să fie adus în faţa domnului primar bogatul beţivan sau negustorul desfrânat. Omul cu inele de aur şi veşminte luxoase poate să rostească sudalme în faţa justiţiei sau la adresa justiţiei, poate să se împleticească beat în plină stradă şi nimeni n-o să-l ia în seamă; dar dacă un sărac se îmbată sau trage o înjurătură, pe dată-i dus la zdup.” *(The Poor Mans Plea* — 1698.)

Din viermuiala sărăcimii îşi recoltează Defoe eroii. Dar eroii lui, progenituri, ca şi el, ale unei epoci utilitare, se zbat, tot ca şi el, să facă avere, să se caţăre, să se căpătuiască, să dobândească putere, respectabilitate; se încâlcesc însă mereu în sinuozităţile drumului, se poticnesc în urcuş şi sunt mereu reduşi din nou la mizerie, la luptă neîncetată. Moll Flanders, născută în închisoarea Newgate, dintr-o mamă hoaţă, este abandonată de mic copil. După o perioadă de prosperitate în casa familiei care o creşte, şi după câteva legături şi căsnicii ratate, cade în cea mai neagră mizerie şi îmbrăţişează o strălucită şi lungă carieră de hoţie. Deportată în Virginia, reuşeşte, după un răstimp de muncă grea, să redobândească avere, sfârşind în prosperitate şi căinţă. Colonelul Jack, abandonat şi el de părinţi în copilărie, ajunge ucenicul unui hoţ de buzunare. După nenumărate şi complicate peripeţii şi mizerii, dintre care nu lipsesc răpirea lui şi vinderea ca sclav unui plantator din Virginia, izbuteşte să facă avere, pe care o pierde în aventurile matrimoniale nefericite trăite la întoarcerea în patrie, pentru ca, până la urmă, să sfârşească şi el în prosperitate şi căinţă. Căpitanul Singleton, cel răpit în copilărie şi vândut unor ţigani, e trimis pe mare, îşi achiziţionează averea prin ticăloşii, o pierde la întoarcerea în patrie, o recâştigă prin piraterii şi sfârşeşte în prosperitate şi căinţă. Iar Roxana, măritată la cincisprezece ani şi abandonată de soţ, cu cinci copii, într-o situaţie jalnică, face avere prin prostituţie, reuşeşte să contracteze o căsătorie onorabilă, dar e din nou abandonată şi sfârşeşte în închisoare, de astă dată în căinţă fără de prosperitate.

Căinţa era, firește, tributul plătit de Defoe veacului moralizator în care trăia sau, mai bine-zis, mâna dusă pudic la

ochi, dar cu degetele răsfirate, paravanul străveziu îndărătul căruia se desfăşoară tot felul de blestemăţii.

Fireşte că nu această cursă cu obstacole pe toboganul averii constituie mobilul sau singurul mobil al romanelor lui Defoe. Poveştile şi personajele lui trec dincolo de graniţele unor simple aventuri picareşti. Pentru că eroii lui sunt oameni singuri, neajutoraţi, rătăciţi într-o junglă feroce, oameni care îşi apără cu orice chip dreptul la viaţă, la existenţă. Şi în această încleştare înverşunată cu o forţă ostilă care trebuie dominată, în angajarea în acest uriaş care pe care, Moll Flanders, Singleton, Jack, devin fraţii buni ai lui Robinson singuraticul. Eroii lui Defoe sunt, încă din copilărie, respinşi de societate, lăsaţi să se descurce singuri, să se apere de foame şi de moarte, să-şi cucerească un loc sub soare prin singurul mijloc care îl putea dobândi: averea. În lumea în care trebuie ei să trăiască, numai din clipa când ai dobândit averea îţi poţi îngădui luxul de a fi virtuos sau de a te căi. Hoţia şi prostituţia personajelor lui sunt arme de apărare dictate de legea primordială a naturii: instinctul de conservare. Amy, servitoarea şi confidenta Roxanei, îi spune acesteia: „...cât despre cinste, cine se mai gândeşte la ea, când îi este foame?" Defoe iluministul, Defoe părintele şi străbunul lui Fielding şi al lui Dickens, a perceput, lucid, rădăcinile sociale, materiale, morale care generează viciul. În periodicul *The Review* din 15 septembrie 1711, scria: „Omul nu e bogat pentru că e cinstit, ci e cinstit pentru că e bogat... Ce să mai spunem?... «Nu-mi daţi sărăcia, căci altminteri fur», zice înţeleptul. Vă asigur, domnilor, dac-aţi fi săraci, cei mai buni dintre dumneavoastră v-aţi fura vecinii... Bărbaţii fură pentru pâine, femeile se prostituează pentru pâine. Nevoia este mama crimei."[1]

În această virilă angajare de rezistenţă — prin recurgerea la orice fel de resurse — în faţa indiferenţei, dacă nu chiar a ostilităţii şi violenţei, Defoe vede un soi de bravură. Bravura cu care calicimea Londrei a rezistat, a supravieţuit molimei. H.F. se minunează, nu o dată, în faţa curajului cu care săracii, puşi în faţa alternativei de a muri de foame sau a risca molipsirea, acceptă tot felul de îndeletniciri primejdioase: cărăuşi de cadavre, gropari, paznici ai caselor infectate, îngrijitoare de ciumaţi.

Dar eposul splendidei rezistenţe îl constituie gigantul Robinson Crusoe.

Pentru mulţi cititori, Robinson Crusoe, ca şi contemporanul său Gulliver, semnifică eroi ai cărţilor copilăriei, ale căror peripeţii sunt menite să încânte şi să stimuleze fantezia vârstei fragede.

---

[1] Citat reprodus după Samuel Holt Monk — prefaţă la *Colonel Jack* de Daniel Defoe — Oxford University Press, London 1965.

Numai recitirea lor cu ochelarii maturităţii e capabilă să le descifreze sensurile de adâncă rezonanţă alegorică. Robinson face parte din acele creaţii pe care George Călinescu, vorbind despre *Don Quijote,* le numeşte „paricide", întrucât îşi elimină creatorii din istorie, creaţii care trăiesc în sine „mai vii decât viaţa însăşi"[1], iar Virginia Woolf, vorbind chiar despre *Robinson,* o consideră „...mai curând producţia anonimă a unui popor decât strădania unei singure minţi"[2]. Este cartea pe care André Malraux o citează împreună cu *Don Quijote* şi cu *Idiotul* lui Dostoievski, ca fiind singurele opere ce „rezistă în faţa neliniştii"[3], definindu-le drept trei lecţii diferite de rezistenţă la singurătate. De ce această preluare contemporană, tradusă şi printr-o pletoră de „robinsonade"? Pentru că Robinson, contemporanul nostru, izbuteşte să învingă vicisitudini şi animozităţi menite să anihileze însăşi identitatea umană, însăşi demnitatea umană. Este triumful raţiunii asupra absurdului, asupra singurătăţii şi neputinţei, asupra imposibilului. Robinson este „Homo Faber", care, singur pe o insulă, reface, cu mâinile sale, întregul ciclu al civilizaţiei omenirii, parcurgând, microcosmic, fazele de dezvoltare a istoriei umanităţii: Pornind de la condiţiile „stării naturale", adică de la stadiul individual primar în care iluminiştii vedeau începuturile istoriei, trăieşte iniţial din vânat şi pescuit, apoi trece, treptat, la creşterea vitelor şi la agricultură, refăcând astfel evoluţia triburilor primitive. Odată cu apariţia lui Vineri, ia naştere celula de viaţă socială, între el şi sălbatic stabilindu-se raporturi patriarhale, de la stăpân la sclavul devotat. Sosirea pe insulă a europenilor naufragiaţi duce la formarea coloniei şi, odată cu împărţirea pământului de către Robinson, apare proprietatea privată. Conflictele dintre colonişti duc la necesitatea instaurării ordinii, pe baza unui „contract social", adică pe baza stabilirii raţionale a drepturilor şi îndatoririlor.

În faţa imensei singurătăţi şi a necunoscutului, Robinson nu se salvează prin meditaţii abstracte, metafizice, ci prin acţiune şi raţiune, prin spirit întreprinzător, prin intuiţia burgheză a ceea ce e profitabil, prin ingeniozitate şi prin obstinaţia efortului.

Viaţa lui Robinson pe insulă a reprezentat pentru Rousseau „cel mai extraordinar tratat de educaţie naturală".

Robinson se luptă înverşunat cu natura, şi-i smulge, palmă cu palmă şi îmbucătură cu îmbucătură, o viaţă nouă; Moll, Singleton,

---

[1] G. Călinescu, *Studii şi conferinţe* — Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, p. 148.

[2] Virginia Woolf — op. cit., p. 1.

[3] R. M. Alberès — *Istoria romanului modern* — Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. 230.

Jack, se luptă înverşunat cu societatea la fel de opacă, de nereceptivă ca şi insula pustie, şi smulg dreptul la existenţă, la reînceperea unei vieţi noi. Daniel Defoe se luptă înverşunat cu şaizeci de ani de eroziuni sufleteşti, de succese şi înfrângeri, închisoare şi stâlpul infamiei şi, printr-un salt elastic, ameţitor, îşi reîncepe viaţa şi creaţia, înfigând chiar stindardul unei noi orientări în literatură. H.F., semnatarul *Jurnalului din Anul Ciumei,* la fel de izolat în Londra devastată de ciumă ca şi Crusoe pe insula lui — se luptă înverşunat cu cel mai cumplit flagel, cu o forţă dezumanizantă, abrutizantă, căreia îi supravieţuieşte. Tot atâtea ipostaze de Robinsoni, puşi să înfrunte situaţii-limită, să subjuge medii violente, să trăiască un reviriment.

Dramatismul unei situaţii-limită de proporţiile unei epidemii de ciumă a captat interesul şi a fascinat imaginaţia multor poeţi, istorici, scriitori de înainte şi de după era noastră, de la Tucidide şi Procopiu din Caesarea, de la Lucreţiu şi Ovidiu, până la Camus şi Eugen Barbu. În *Metamorfozele* lui Ovidiu, Eac povesteşte cum i-au fost nimiciţi supuşii de molimă:

Pe-al meu popor se-abătu din mânia Iunonei, cumplita Ciumă...

...Atâta timp cât omenesc păru răul
Şi nu ştiam de unde vine urgia vătămătoare,
Ne-mpotrivirăm prin leacuri ştiute. Dar nenorocirea
Orice-ajutor întrecea, biruindu-l.[1]

Şi Boccaccio vede în ciuma care a pustiit în 1348 Florenţa — descrisă atât de realist în *Decameron* —o pedeapsă divină pentru păcatele muritorilor, ca şi Manzoni în ciuma străbătută de *Logodnicii* săi în Lombardia secolului al XVII-lea. În ciuda transfigurărilor şi a patosului romantic, calamitatea zugrăvită de Manzoni se apropie poate cel mai mult, ca vigoare descriptivă şi reverberaţie umană, de substanţa *Jurnalului* lui Defoe. Dar nu putem trece cu vederea pregnantele similitudini, atât de conţinut, cât şi de tonalitate, dintre însemnările naratorului lui Defoe şi cele ale lui Ion Ghica, cu privire la ciuma lui Caragea. Atmosfera şi cadrul sunt atât de similare, încât nu ne putem reţine de la un citat mai substanţial:

„A fost în multe rânduri ciumă în ţară, dar analele României nu pomenesc de o boală mai grozavă decât ciuma lui Caragea! Niciodată acest flagel n-a făcut atâtea victime! Au murit până la 300 de oameni pe zi şi se crede că numărul marţilor în toată ţara a

[1] Ovidiu — *Metamorfoze, vv.* 523—527 — traducere de Ion Florescu revizuită de Petru Creţia — ed. Academiei R.P.R., 1959.

[1] Ion Ghica — Opere (Scrisori către V. Alecsandri), pp. 131— 132 — Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956.

fost mai mare de 90 000. Contagiunea era aşa de primejdioasă, încât cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă, şi violenţa era aşa de mare, încât un om lovit de ciumă era un om mort... Deasupra oraşului se ridica un fum galben şi acru, fumul băligarului care ardea în curţile boiereşti, şi oraşul răsuna de urletul jalnic al câinilor rămaşi fără stăpân.

La fiecare poartă era câte o şandrama, un fel de gheretă, în care se adăpostea câte un servitor pus acolo pazarghidan (comisionar pentru târguielile de pâine, de carne şi de zarzavaturi). Nimic nu intra în curte decât după ce se purifica la fum şi trecea prin hârdăul cu apă sau prin strachina cu oţet."

Iată câte elemente familiare celui care a citit *Jurnalul* lui H.F. Regăsim, sub altă formă; până şi incidentul umoristic al vagabondului care era cât pe-aci să fie îngropat de viu. Într-un raport al vătăşeilor ce însoţeau groparii; se menţionează: „Azi am adunat 15 morţi, dar n-am putut îngropa decât 14; fiindcă unul a fugit şi nu l-am putut prinde".

Jurnalul lui Defoe nu-i străbătut nici de suflul moral-religios al lui Manzoni, nici de alegorismul subtil al lui Camus. Ce l-a îndemnat să-l scrie în acel prolific an 1722, când a mai publicat, pe lângă alte lucrări social-politice, şi romanele *Moll Flanders* şi *Colonelul Jack?.* Defoe a rămas toată viaţa un gazetar pasionat, gazetar până în ultima fibră, care îşi alegea subiectele pentru actualitatea lor. Ori ciuma, aparent stinsă după 1866, răbufnise iar în 1720, în Marsilia, devenind o ameninţare pentru toate ţările care făceau negoţ pe mare. Interesul ziaristic, avid de împrejurări senzaţionale, al lui Defoe, fusese însă mai de mult stârnit, ba chiar obsedat de tragedia din 1665. Cu un deceniu înainte de recrudescenţa ciumei în Franţa, Defoe publica în periodicul *Review* numeroase articole, dând glas aprehensiunilor sale cu privire la posibilitatea revenirii epidemiei în Anglia. La un moment dat, converteşte ciuma în argument menit să-i susţină vederile sale politice, pacifiste. Protestând, într-o serie de articole, împotriva angajării Angliei în războaiele „nordice", adică în luptele dintre Suedia şi puterile celei de-a doua coaliţii, după bătălia de la Poltava, Defoe demonstrează că urmările imediate ale unui război ar fi foametea şi ciuma. Şi îşi ilustrează articolele cu relatări asupra ororilor epidemiilor din trecut.

Trei ani mai târziu, în 1712, *Review* adăposteşte un nou serial de articole asupra primejdiei ciumei, semnate tot de Daniel Defoe, pentru ca în 1720, când sumbrele-i premoniţii încep să se materializeze, obsesia lui Defoe să ia forme paroxistice. Porneşte să scrie în diverse periodice articole despre ravagiile făcute de ciumă în Franţa, iar în 1722, publică o broşură intitulată *Măsuri ce*

se cuvin a fi luate în caz de ciumă, atât pentru suflet, cât şi pentru trup (Due Preparations for the Plague, as well for Soul as Body.), broşură ce premerge doar cu o lună apariţia *Jurnalului.* Proximitatea datelor de publicare sugerează că Defoe a scris ambele lucrări în acelaşi timp, prima dintre ele intenţionând să fie un soi de instructaj, un ghid practic, iar cea de a doua, cu caracterul ei pseudo-memorialistic, urmărind percuţia coardelor emoţionale.

Lucrările lui Defoe nu au fost un fenomen izolat, ci s-au integrat — sau mai bine-zis s-au desprins dintr-un întreg cor de scrieri pe aceeaşi temă, publicate de îndată ce s-a răspândit zvonul revenirii ciumei, sau de retipăriri ale lucrărilor scrise după 1663. Tratatele şi cărţile semnate de clerici, şi chiar şi cele semnate de medici, reiterau punctul de vedere teologic al secolului al XVII-lea, identic cu cel al lui Ovidiu sau al lui Procopiu care descria ciuma lui Iustinian: molima - pedeapsă a mâniei divine; unicul remediu: pocăinţa. Unul dintre cele mai cunoscute opuri, *Loimografia Sacra,* scrisă de reverendul William Hendley[1], în 1721, purta următorul subtitlu, de la sine grăitor: *„O prelegere care demonstrează că ciuma nu provine niciodată din cauze naturale, ci este nemijlocit trimisă de Dumnezeu, şi aceasta ca o pedeapsă pentru păcatele poporului”.* Acelaşi punct de vedere este îmbrăţişat şi de tratatele unor medici ca Sir Richard Blackmore sau Richard Boulton. O viziune mai luminată vădeşte un predecesor al acestora în secolul al XVII-lea, anume doctorul Nathaniel Hodges, cel citat în repetate rânduri în *Jurnal,* ba înfăţişat chiar ca prieten al lui H.F. şi care, în *Loimologia* sa, după ce aduce un formal omagiu punctului de vedere teologic, descrie ciuma ca pe o boală generată de cauze naturale, propagată prin contaminare şi remediabilă pe cale medicală.

Fireşte că spiritul raţionalist al iluminiştilor, în veacul al XVIII-lea, nu putea accepta motivaţia mâniei cereşti şi neputinţa omului de a o înfrunta. H.F. nu este însă un gânditor iluminist, ci un negustor londonez, din 1665. După cum mărturiseşte singur, avea şi el mintea împuiată de crezurile vremii. Şi totuşi, cât de surprinzător de moderne concepţii defoe-ene scapă din pana şelarului H.F.! Cu câtă compasiune amestecată cu dispreţ vorbeşte el despre bieţii nenorociţi cărora li se năzăreau fel de fel de semne sau năluciri, cât de încredinţat e, în ce priveşte cometele, că acestea se datoresc unor cauze naturale şi, întrunit mişcările lor pot fi calculate ştiinţific, ele nu pot fi prevestitoare şi, cu atât mai

[1] Referirile la literatura de specialitate a epocii îşi au sursa în prefaţa semnată de Louis Landa la ediţia în limba engleză a *Jurnalului,* publicată de Oxford University Press, 1969.

puţin, aducătoare de calamităţi. Ce vehementă acuzare adusă astrologilor, vracilor, profeţilor, împrumutată parcă din pagini moderne de vestejire a obscurantismului! Cât scepticism faţă de clericii care propovăduiau doctrina bolii pogorâte din ceruri, şi faţă de adepţii fatalismului şi predestinării. Câtă încredere, amplu demonstrată şi redemonstrată, în teoria contaminării, în posibilităţile de prevenire a bolii, de tratare a ei. O simplă frază: „Nimeni în ţara asta nu s-a îmbolnăvit decât prin molipsire”, dărâmă toate eşafodajele teologice: o simplă povaţă pentru urmaşi: „Cel mai bun leac împotriva ciumei este să fugi din calea ei”, anulează toate chemările clericale la căinţă şi pocăinţă.

De altfel, H.F. se face interpretul vederilor lui Defoe nu numai în ce priveşte legătura dintre molimă şi divinitate, ci şi cea dintre molimă şi societate. Şelarul ne ţine o adevărată prelegere de sociologie atunci când ne enumeră categoriile cel mai crunt lovite de urmările molimei — şi anume toţi cei ce trăiau din truda braţelor. Cât de lucid sunt urmărite înlănţuirile de cauză şi efect care au determinat ca majoritatea victimelor bolii să fie secerate din rândurile sărăcimii, iar molima să capete denumirea de „ciuma săracilor”.

E drept că H.F., negustor de vază, om cu mare respect pentru autorităţi (dar nu şi pentru monarhie, atacurile la adresa lui Carol al II-lea Stuart fiind directe şi lipsite de echivoc), ne gratifică destul de des cu pasaje moralizatoare, fastidioase şi la fel de artificioase ca şi penitenţele lui Moll sau ale căpitanului Singleton. Pentru că, asemenea celorlalţi eroi ai lui Defoe, H.F. îşi dezminte singur învăţămintele morale pe care ni le pasează. E drept că el a hotărât, temerar, să nu plece din Londra devastată de ciumă. Dar rămâne în oraş nu din scrupule de conştiinţă sau din raţiuni umanitare, ca Rambert sau Rieux ai lui Camus, ci ca să-şi apere averea şi negustoria. Oricât şi-ar căuta acoperiri în psalmii biblici, realitatea rămâne aceeaşi. Ba chiar, în momentul când capătă o misiune obştească, nu ştie cum să se descotorosească de ea şi să-şi plătească om în loc.

În toate romanele şi scrierile lui Defoe, poate fi permanent detectată prezenţa negustorului şi cea a gazetarului din el. Lumea personajelor lui e o lume de bunuri materiale, convertibile în valori pecuniare, o lume cu optică practică, negustorească. Într-una din paginile jurnalului lui Robinson Crusoe, acesta ţine o amuzantă dublă contabilitate, în care înregistrează toate câştigurile şi pierderile marcate pe parcursul insolitei şi insularei sale existenţe. De altfel Robinson, tentat o clipă să arunce în mare monedele inutile rămase pe vasul naufragiat, îşi schimbă repede decizia şi le păstrează. Personajele lui Defoe sunt achizitive şi acumulatoare,

permanent conştiente de preţ şi de calitate. Când Moll Flanders sau Jack înşiră articolele de îmbrăcăminte sau de argintărie „subtilizate” din prăvălii, sau când Moll şi Roxana îşi trec în revistă bunurile lumeşti, avem de-a face cu un cult al valorilor şi al obiectelor ce pot fi vândute şi cumpărate, aşa cum nu vom mai întâlni decât două sute de ani mai târziu, la Arnold Bennett. Iar H.F., cel care pune salvarea averii înaintea salvării vieţii şi care se simte cutremurat sufleteşte atunci când câteva femei fură câteva pălării din depozitul fratelui său, reprezintă chintesenţa spiritului negustoresc. Să nu uităm, de altfel, ampla analiză a comerţului intern şi extern pe care ne-o oferă H.F.

Şi, aşa cum am arătat, în personalitatea creatoare a lui Defoe, negustorul este dublat de gazetar. Pe lângă setea de senzaţional, de fenomenul inedit şi singular, spiritul gazetăresc se traduce la Defoe tot printr-o acumulare, dar de astă dată o acumulare de fapte. Structura realismului său se constituie dintr-o succesiune, cu meşteşug dozată, de fapte cotidiene. O zugrăvire a vieţii prin mijloace de investigaţie jurnalistică, cu o deosebită preocupare pentru detaliul material. Comentatorul său, E. Baker, îl numeşte „colecţionar de fapte”, iar realismul său este numit „realism flegmatic”. Într-adevăr, cumulând calm detaliu după detaliu şi fapt după fapt — unele banale sau, aparent, neesenţiale, altele dramatice, ori stranii — Defoe creează o impresie aproape fotografică a vieţii, convingându-l pe cititor că i se înfăţişează o transcriere literală a realităţii.

Măreţia şi patosul lui Robinson se constituie din fapte mărunte, din descrierea exactă a vieţii de zi cu zi. Metoda este însă cel mai pregnant ilustrată de *Jurnalul din Anul Ciumei.* Aici, inventarul cuprinde statistici uscate, copiate din *Buletinele mortuare,* care alternează cu relatări ale întâmplărilor cotidiene, crâmpeie de conversaţii, anecdote şi istorioare, instantanee impresionante, comentarii obiective, dări de seamă, scene cutremurătoare etc. Pentru ca toate acestea să devină şi mai verosimile, H.F. aruncă asupra unora dintre ele umbra dubiului, prezentându-ni-le „sub beneficiu de inventar” — fapte pe care le ştie din auzite, dar pentru adevărul cărora nu pune mâna în foc. Pe unele nici nu le crede, ca de pildă spusele legate de tendinţa bolnavilor de a-i molipsi deliberat şi pe alţii, sau de purtările inumane ale infirmierelor, incredulitate menită să redimensioneze adevărul faptelor date ca exacte. Repetările voite şi caracterul fastidios, irelevant, al unora dintre descrieri contribuie la întărirea efectului de real, cititorul având senzaţia că unica raţiune pentru care acestea au fost înregistrate constă în faptul că sunt adevărate.

Din înşirarea faptelor se alcătuieşte şi psihologia personajelor. Defoe nu are forţa de generalizare şi vâna de psiholog a lui Fielding, sau aura de duioşie a lui Dickens. Şi mizerabilii săi nu au reverberaţia psihică a mizerabililor lui Hugo. El nu cercetează universul lăuntric al personajelor sale, nu face disecţie sufletească. Acumularea detaliilor circumstanţiale este atât de vertiginoasă şi de copleşitoare, acţiunile se derulează atât de alert, încât autorul nu zăboveşte asupra motivaţiilor psihice, nu se emoţionează, nu sondează, ci merge înainte, robust, vital şi indiferent, asemenea vieţii. Adevărul său psihologic e limitat şi simplificat, redus la comportamentul personajelor, ceea ce a făcut pe unii dintre comentatorii lui Defoe să vadă în el un precursor al behavioriştilor.

Şi totuşi, chiar fără penetraţii pe verticală şi fără dibuiri în zone obscure, cât de percutant, de flagrant, se materializează în fala noastră Moll sau Robinson sau H.F.!

Virginia Woolf, subtila scormonitoare de adâncuri şi ardentă admiratoare a lui Defoe (căruia, în debordanta sa vitalitate, în aviditatea sa de concret şi de material, probabil că... nu i-ar fi fost teamă de Virginia Woolf) îl acuză că „lasă la o parte întreaga natură vegetală şi mult din natura umană”.

Într-adevăr, romanele lui Defoe nu sunt numai, văduvite de analiza psihologică, dar şi golite de peisaj. Toate abundă în geografie şi topografie, în schimb decorul e absent. Acest roman *„démeublé*” este caracteristic începutului secolului al XVIII-lea. Şi totuşi, paradoxal, Defoe, prin romanele sale marinăreşti este şi precursorul exotismului, strămoşul luxurianţei peisagistice a lui Joseph Conrad.

Dar dacă în *Jurnal* nu vom descoperi recuzită de peisaj, în schimb vom cunoaşte o vibrantă Londră. Defoe este poetul Londrei secolului al XVIII-lea în aceeaşi măsură în care Dickens a fost poetul Londrei victoriene. În romanele sale apare spectacolul unei Londre dinamice, tumultuoase, pline de freamăt, de culoare şi de primejdii. O Londră care, în *Jurnal,* e spectaculos amuţită şi împietrită. Şi aci, fără a fi descrisă, Londra se recompune în faţa ochilor noştri din menţionarea repetată a străzilor, aleilor, hanurilor, berăriilor, bisericilor, cimitirelor, parohiilor, suburbiilor, podurilor, pieţelor, o Londră sinistră, devastată de ciumă, dar pulsând, suferind ca o fiinţă vie, zbătându-se să supravieţuiască şi triumfând. Cetăţenii ei, necaracterizaţi, foarte puţin diferenţiaţi, alcătuiesc un organism colectiv, care este adevăratul erou al *Jurnalului.* H.F. făcând doar pe naratorul.

În insula pustie a Londrei mâncată de ciumă, londonezii, acest citadin Robinson colectiv, luptă cu obstinaţie pentru ca viaţa

să meargă mai departe, luptă pentru ca uitarea, care-l irită pe H.F, întrucât i se pare a fi legată de ingratitudine faţă de forţa divină, uitarea, armă a autoprezervării, să se aştearnă peste cumplita tragedie, chiar dacă după aceea oamenii vor redeveni la fel de mizerabili şi de păcătoşi ca şi înainte.

Şi triumful final se traduce prin extraordinara explozie de comunicare a indivizilor atâta vreme izolaţi şi supuşi stresului singurătăţii, printr-o efuziune generală, printr-o necesitate de comuniune care sfidează limitele prudenţei.

Stilul *Jurnalului,* şi în general stilul lui Defoe, este acordat cu voitul prozaism, cu deliberata platitudine şi banalitate a faptelor de viaţă narate. Spre deosebire de limbajul ales, polisat, afectat, al scriitorilor Restauraţiei, sau chiar al contemporanilor săi Addison şi Steele, stilul lui Defoe este colocvial, de o căutată lipsă de căutare, limbajul omului de pe stradă. Un stil neconvenţional, repetitiv, nedisciplinat; tot atâtea elemente care concură la crearea impresiei de spontan, de nemijlocit, de istorie care se scrie singură.

Şi totuşi, romancierul Defoe ştie să stăpânească şi să dirijeze fluxul istoriei, să ajusteze torentul adevărului şi să-l amendeze imperceptibil, conform necesităţilor romaneşti. De pildă, potrivit cu documentele vremii, şi chiar cu *Jurnalul* lui Pepys, se pare că epidemia de ciumă nu a încetat brusc la sfârşitul anului 1665, ci a mai continuat şi în 1666, când s-au mai înregistrat la Londra peste două mii de morţi. Dar pentru planul artistic al lui Defoe a fost necesar ca molima să fie curmată miraculos, cu oamenii plângând de bucurie pe străzi şi strângându-şi mâinile, chiar fără să se cunoască. Şi tot conform *Jurnalului* lui Pepys se pare că străzile Londrei, chiar în toiul epidemiei, nu au fost niciodată atât de pustii, de moarte, de năpădite de bălării, pe cât îi place lui Defoe să le prezinte, pentru a sublinia dramatismul atmosferei.

Şi aci, ne întoarcem din nou la relaţia ficţiune-document, la întrebarea ridicată de *Jurnalul* lui Defoe. Adevăr istoric sau adevăr artistic? De fapt, un adevăr bilateral. În esenţa sa, *Jurnalul* este o operă de imaginaţie, ce ordonează, prelucrează, dramatizează un voluminos corp de documente, subordonându-le observaţiei şi discernământului unui singur individ care, chiar dacă are un prototip istoric, rămâne totuşi un personaj fictiv, un portcuvânt al gândirii, raţiunilor, motivaţiilor şi interpretărilor autorului.

Şi totuşi, deşi acceptat ca o ficţiune, *Jurnalul* lui Defoe are valoare de document istoric, constituind cea mai cuprinzătoare şi mai convingătoare relatare asupra Marii Ciume din Anglia.

Iar ca document artistic, *Jurnalul,* împreună cu *Robinson Crusoe,* constituie prototipuri ale operelor care arată încleştarea

omului — ca entitate individuală sau colectivă — cu forţele tiranice, cu despotismul absurdului, cu primejdia şi spaima de necunoscut. Încleştarea şi biruinţa.

ANTOANETA RALIAN

TABEL CRONOLOGIC

1660 La Londra, în parohia Cripplegate, se naşte Daniel, fiul lui James Foe, lumânărar, mai târziu membru al breslei măcelarilor. (Daniel îşi va schimba singur numele în Defoe.)

Restaurarea monarhiei, după moartea lui Cromwell. Rechemarea lui Carol al II-lea Stuart din exil şi restaurarea, odată cu dinastia Stuarţilor, a absolutismului în Anglia. Sub, domnia lui Carol al II-lea iau naştere partidele *whig,* al micii nobilimi moderate, al negustorilor şi păturilor de mijloc, şi *tory* al marilor proprietari şi clerului anglican.

1662 Familia Foe părăseşte biserica anglicană şi aderă la presbiterianism, situându-se în rândul dizidenţilor.

1665 Marea ciumă care a pustiit Londra, seceră aproape 100 000 de suflete.

1666 Marele incendiu care a mistuit Londra, distruge City şi toate cartierele pe atunci centrale.

1667 John Milton publică *Paradisul pierdut.*

1671 Daniel este trimis la şcoala reverendului James Fisher din Dorlting, Surrey, întrucât tatăl său intenţionează să-l determine să îmbrăţişeze cariera clericală.

1674—1679 Urmează Academia clericilor dizidenţi, condusă de Reverendul Charles Morton la Newington Green.

1683 Renunţă la cariera ecleziastică şi se stabileşte ca negustor în City, pe lângă Bursă. Începe cu negoţul de tricotaje şi galanterie. Tot în această perioadă, în una din călătoriile de afaceri, este capturat de nişte piraţi algerieni, dar foarte curând eliberat.

1684 Se căsătoreşte cu Mary Tuffley, cu care va avea şase copii.

1685 Ia parte la insurecţia lui Monmouth, o răscoală a dizidenţilor puritani împotriva persecuţiei la care erau supuşi de către Curte şi Parlamentul *tory.* Răscoala, menită să-l răstoarne pe Iacob al II-lea Stuart, a fost înăbuşită în sânge şi Monmouth executat.

1685—1692 Comerţul cu mărunţişuri înfloreşte şi i se adaugă cel cu vinuri, tutun şi alte mărfuri de import. Defoe devine partener în întreprinderi de navigaţie şi linii maritime. Călătoreşte, pentru afaceri, pe tot cuprinsul Angliei şi în Europa.

1687 Isaac Newton publică lucrarea *Philosophiae Naturalis Principia.* Mişcarea ştiinţifică cunoaşte prin Newton şi prin Academia de ştiinţe a Angliei, fondată în 1662, o mare strălucire care, evident, a înrâurit concepţia lui Defoe, aşa cum apare ea în *Jurnal din Anul Ciumei.*

1688 Lovitură de stat *(Revoluţia glorioasă)* prin care dinastia Stuarţilor este din nou răsturnată şi stathuderul Olandei, Wilhelm al III-lea de Orania, devine rege al Angliei. Defoe se alătură susţinătorilor lui Wilhelm de Orania prin publicarea unui pamflet politic şi se înrolează chiar în armatele acestuia care înaintau spre Londra.

1690 John Loke publică celebrul său *Eseu cu privire la înţelegerea umană.*

1690—1691 Defoe colaborează la publicaţia *Athenian Mercury,* editată de John Dunton.

1692 Mari încurcături financiare. Defoe dă faliment, rămânând cu o datorie de 17.000 lire sterline.

1697 Publică: *An Essay upon Projects (Eseu asupra proiectelor),* în care pledează pentru reforme în diferite domenii ale vieţii sociale: finanţe, învăţământ, comerţ.

1697 Deschide un atelier de ţigle şi cărămizi lângă Tilbury, şi reuşeşte în scurt timp să-şi achite toţi creditorii.

1698 Intră în viaţa politică şi îşi foloseşte pana în virulente proteste şi pamflete împotriva injustiţiilor sociale. Publică unul dintre cele mai puternice pamflete ale sale: *The Poor Mans Plea (În apărarea săracilor),* protestând împotriva legilor care-i părtineau pe bogaţi. Aici răsună adevărata voce a lui Defoe, care avea să exaspereze păturile dominante în următorii 30 de ani.

1700 Leibniz publică *Noi eseuri asupra intelectului uman.*

1701 Defoe se găseşte în graţiile regelui Wilhelm al III-lea, care apare în ochii săi ca un erou. Când John Tutchin atacă favoriţii olandezi ai regelui într-un poem intitulat *Străinii,* Defoe răspunde prin faimosul şi popularul său poem satiric *The True-Born Englishman (Englezul autentic),* în care se ridică împotriva genealogiilor aristocratice, arătând că adevărata nobleţe constă în a fi util societăţii.

1702— 1703 Moartea neaşteptată a regelui Wilhelm frânează avântul carierei lui Defoe. Sub domnia reginei Anne şi supremaţia partidului *tory* reîncepe prigoana acerbă a dizidenţilor. Defoe publică pamfletul *The Shortest Way with the Dissenters (Drumul cel mai scurt pentru lichidarea dizidenţilor),* un atac satiric la adresa intoleranţei bisericii anglicane. Este întemniţat la 9 iulie 1703, la închisoarea Newgate, şi osândit să fie legat câte o oră la stâlpul infamiei, în trei zile succesive. Admiratorii îi aruncă flori şi-i pun o cunună pe frunte. Camera Comunelor ordonă arderea pamfletului său. Scrie, în închisoare, *Hymn to the Pillory (Imn către stâlpul infamiei),* în care acuză pe prigonitorii libertăţii.

1703 Este eliberat din închisoare la intervenţia lui Robert Harley, viitor ministru de finanţe şi subsecretar de stat.

1703— 1714 Atelierul de cărămizi a dat faliment din pricina lungii detenţii a proprietarului. Defoe devine agentul lui Robert Harley, apoi al *whig*-ului Godolphin care îi urmează la putere, şi apoi din nou al lui Harley care îl va înlocui iar pe Godolphin. În această calitate călătoreşte mult prin Anglia şi Scoţia, cu scopul de a influenţa opinia publică în favoarea unirii Scoţiei cu Anglia.

1703 Moare Samuel Pepys, lăsând celebrul său *Jurnal* ce evocă viaţa Londrei între 1600—1669.

1704— 1713 Defoe editează şi publică periodicul *Review,* care susţine politica lui Harley. Periodicul se ocupă cu probleme de politică, comerţ, religie. Apar şi numeroase articole care manifestă interesul lui Defoe în chestiunile legate de epidemia de ciumă.
În tot acest timp, continuă să publice separat şi lucrări politice: *The Consolidator (Consolidatorul),* o alegorie politică, *Jure Divino,* un ambiţios poem politic în douăsprezece cărţi, *History of the Union (Istoria Unirii),*

lucrare ce numără peste şapte sute de pagini.

1704 Marele satiric Jonathan Swift publică sarcasticul său pamflet *Povestea unui poloboc.*

1707 Are loc unirea definitivă a Angliei eu Scoţia, în Regatul Unit al Marii Britanii.

1709—1711 Richard Steele publică revista satirică *The Tatler (Flecarul).*

1711—1712 Steele şi Addison întreprind editarea revistei *The Spectator (Spectatorul)*

1713—1714 Arestat de trei ori pentru neplata datoriilor şi pentru publicarea unor pamflete politice. Amnistiat de coroană.

1714 Scena politică se schimbă: moare regina Anne. La tronul Angliei vine dinastia de Hanovra; partidul *whig* preia puterea. Defoe este oarecum compromis politiceşte din cauza colaborării sale cu *tory*-istul Harley (acum închis în Turnul Londrei).

1715 Publică o lucrare autobiografică. *An Appeal to Honour and Justice (Apel la onoare şi dreptate),* în care face o profesiune de credinţă a conduitei sale politice. Intră în slujba partidului de guvernământ *whig* şi începe să lucreze, ca translator al ştirilor din străinătate, la ziarul *Weekly Journal,* pe care încetul cu încetul ajunge să-l dirijeze şi unde va rămâne până la sfârşitul vieţii.

1729 Începe adevărata carieră scriitoricească a lui Defoe, prin publicarea, la 25 aprilie, a romanului *Robinson Crusoe,* partea I şi II.

1720 Apar: *Memoriile unui cavaler; Căpitanul Singleton; Cugetările serioase din timpul vieţii şi surprinzătoarele aventuri ale lui Robinson Crusoe.*

1722 Este socotit aşa-numitul *annus mirabilis* din cariera lui Defoe. Publică: *Moll Flanders; Jurnal din Anul Ciumei; Colonelul Jack.*

*1724*Apar: *Roxana;* prima parte din *Istoria generală a piraţilor; O raită prin întreaga insulă a Marii Britanii.*

1725 *Defoe* renunţă la literatura de ficţiune şi se reîntoarce la lucrări documentare, de interes etic, social, geografie: Publică *Comerciantul englez desăvârşit* (în două volume, volumul II publicat în 1727).

1727 *Eseu asupra istoriei şi realităţii vedeniilor.*

1729 *Madagascar* sau *Jurnalul lui Robert Drury.* Scrie: *Gentlemanul englez desăvârşit* (publicată postum, în 1890).

1731 Moare „în urma unui leşin", în Ropemakers Alley, Londra, şi este înmormântat la cimitirul Bunhill Fields. Necrologul său, publicat la 1 mai 1731 de ziarul *Universal Spectator* consemnează doar atât: *„Acum câteva zile a încetat din viaţă Daniel Defoe, o persoană bine-cunoscută prin numeroasele sale scrieri."*

A.R.

NOTA TRADUCĂTOAREI

Lucrarea de faţă a fost tradusă după versiunea engleză a *Jurnalului,* editată de Oxford University Press în 1969, cu o prefaţă de Louis Landa.

Versiunea mai sus citată reproduce originalul publicat pentru prima oară în 1722 — unica ediţie apărută în timpul vieţii lui Defoe — şi aflat la Huntington Library.

Notele de subsol care însoţesc traducerea în limba română au fost prelucrate după amplul aparat critic aferent ediţiei engleze.

JURNAL DIN ANUL CIUMEI

OBSERVAŢII SAU ADUCERI AMINTE DESPRE CELE MAI ÎNSEMNATE FAPTE, ATÂT PUBLICE, CÂT ŞI PARTICULARE, CARE S-AU PETRECUT LA LONDRA ÎN TIMPUL MARII MOLIME DIN 1665

Să fi fost pe la începutul lunii septembrie 1664 când eu, ca de altfel şi vecinii mei, am aflat din zvon public că ciuma ar fi izbucnit din nou în Olanda[1]; în anul 1663 molima se dezlănţuise cu mare furie pe acele meleaguri, cu osebire la Amsterdam şi Roterdam, unde, spuneau unii, s-ar fi răspândit venind din Italia, în timp ce alţii gândeau că ar fi venit din Levant odată cu avuţiile aduse acasă de flota turcă; alţii îşi dădeau cu părerea că ar fi venit din Candia[2], şi iarăşi alţii ziceau că din Cipru. Dar nu de unde a venit are însemnătate; toată lumea era însă de acord că în Olanda se stârnise din nou.

Pe vremea aceea nu aveam ziare tipărite, care să răspândească zvonuri sau dări de seamă despre ceea ce se întâmplă; şi care să umfle faptele prin născocirile oamenilor, aşa cum aveam să văd mai târziu că se petrec lucrurile. Dar asemenea veşti soseau până la noi prin scrisorile neguţătorilor sau ale altora care purtau corespondenţă cu ţări străine, iar de la aceştia se lăţeau mai departe prin viu grai; aşa încât noutăţile nu erau aflate pe dată în toate colţurile ţării, cum se întâmplă acum. Dar se pare că cei din Guvernământ primiseră o dare de seamă asupra adevăratei stări a lucrurilor şi că ţinuseră felurite sfaturi în legătură cu măsurile de stăvilire a molimei; toate acestea erau păstrate însă în mare taină. Aşa se face că zvonurile s-au stins şi oamenii au început să le dea uitării, ca pe nişte fapte care nu ne priveau direct şi care, nădăjduiam noi, nu cuprindeau adevăr. Până la sfârşitul lunii noiembrie sau începutul lui decembrie 1664, când doi bărbaţi, despre care se spunea că ar fi fost franţuji, au murit de ciumă la Long Acre, sau mai bine zis la capătul de sus din Drury Lane. Familiile la care locuiau cei doi şi-au dat osteneala să ţină cât mai ascunsă întâmplarea; totuşi ştirea a răzbit în vecini şi a ajuns până la autorităţi. Acestea au simţit că-i de datoria lor să facă cercetări, pentru a constata ce-i adevărat şi ce nu, astfel încât au fost trimişi la faţa locului, în inspecţie, doi medici şi un felcer. Specialiştii au venit şi, constatând pe ambele cadavre semnele vădite ale bolii, şi-au exprimat în mod public părerea că cei doi au murit de ciumă. A fost înştiinţat dascălul parohiei, care la rândul lui a anunţat Centrul parohial; iar în *Buletinul Mortuar* săptămânal[3] ştirea a fost publicată în felul obişnuit, după cum

---

[1] Cunoscutul scriitor englez *Samuel Pepys* (1633—1703) notează în celebrul său *Jurnal,* la 4 mai 1664, că ciuma ar fi reapărut în Olanda. Amsterdamul, fiind un port internaţional, care făcea negoţ cu ţări contaminate de ciumă din Asia, era privit cu mare îngrijorare de către englezi.

[2] *Candia* — denumirea insulei Creta.

[3] *Buletinele mortuare* săptămânale i-au pus la îndemâna lui Defoe

urmează:

Ciumă 2. Parohii contaminate 1.

Oamenii s-au arătat foarte îngrijoraţi la aflarea acestei veşti, şi întregul oraş începu să dea semne de alarmare, cu atât mai mult cu cât în ultima săptămână a lunii decembrie 1664, încă o moarte avu loc în aceeaşi casă şi ca urmare a aceleiaşi boli. După aceea spaimele se potoliră din nou vreme de vreo şase săptămâni, răgaz în care se spunea că nimeni dintre cei ce muriseră între timp nu avusese semnele molimei pe trup, aşadar răul se domolise. Dar ceva mai târziu, pe la 12 februarie cred, s-a înregistrat o nouă moarte, în acelaşi chip, într-o altă casă, ţinând însă de aceeaşi parohie.

Fapt care-i făcu pe oameni să-şi întoarcă privirile spre partea aceea din oraş; şi cum *Buletinele săptămânale* arătau o neobişnuită creştere a numărului de înmormântări în parohia St. Giles, lumea începu să bănuie că în această parte a oraşului se răspândise ciuma, şi că mulţi muriseră de mâna ei, cu toate că familiile se feriseră pe cât cu putinţă ca asemenea zvon să ajungă la urechea publică. Astfel de gânduri frământau mintea oamenilor şi nimeni nu se aventura prin Drury Lane ori pe alte străzi bănuite a fi contaminate, decât dacă-l mâna vreo nevoie arzătoare.

Creşterea numărului de decese înregistrate de *Buletinele mortuare* arăta după cum urmează: în mod obişnuit, în parohiile St. Giles in the Fields şi St. Andrews Holborn numărul îngropăciunilor se ridica, mai mult sau mai puţin, la vreo douăsprezece, până la şaptesprezece sau nouăsprezece pe săptămână. Dar chiar din primele zile când ciuma îşi arătase colţii, în parohia St. Giles, s-a observat o sporire considerabilă a numărului de înmormântări. De pildă:

Din 27 dec. la 3 ian.	St. Giles.....	16
	St. Andrews..	17
3 ian. la 10 „	St. Giles.....	12
	St. Andrews..	25
10 „ „17 „	St. Giles.....	18
	St. Andrews..	18
17 ian. la 24 ian.	St. Giles.....	23
	St. Andrews..	16
24 „ „31 „	St. Giles.....	24
	St. Andrews..	15

---

datele statistice cuprinse în acest *Jurnal.* Aceste buletine apăreau sporadic încă din secolul al XVI-lea; din 1636 au început să apară regulat sub forma cunoscută de Defoe. Întocmite şi publicate de Compania parohială, buletinele raportau numărul deceselor şi cauzele care le-au pricinuit în fiecare dintre parohiile londoneze.

30 „	„ 7 febr.	St. Giles.....	21
		St. Andrews..	23
7 febr.	„ 14 „	St.....Giles	24

Dintre care un deces datorat ciumei.

O creştere asemănătoare a numărului de înmormântări a fost observată şi în parohiile St. Brides, care se învecina într-o parte cu parohia Holborn, precum şi în parohia St. James Clarkenwell care se învecina cu Holborn de cealaltă parte. În aceste două parohii, de unde cota obişnuită a înmormântărilor săptămânale atingea cifra de patru, ori de şase, ori de opt, de astă dată arăta după cum urmează:

Din 20 dec. la 27 dec.		St. Brides.....	0
		St. James.....	8
27 „	„ 3ian.	St. Brides.....	6
		St. James.....	9
3ian. la 10ian.		St. Brides.....	11
		St. James.....	7
10 „	„ 17 „	St.....Brides	12
		St. James.....	9
17 „	„ 24	„ St.....Brides	9
		St. James.....	15
24 „	„ 31	„ St.....Brides	8
		St. James.....	12
31 „	„ 7 febr.	St.Brides.....	13
		St. James.....	5
7 febr. „	14	„ St.....James	12
		St. Brides.....	6

Lumea luă aminte la această creştere a morţilor în *Buletinele săptămânale* cu o atât mai mare nelinişte cu cât era vorba de un anotimp în care buletinele sunt de obicei moderate.

Numărul obişnuit de înmormântări pe întregul oraş, înregistrat de *Buletinele mortuare,* varia între 240 şi 300 pe săptămână. Ultima cifră era socotită de obicei ca foarte ridicată; dar după izbucnirea molimei s-a constatat o creştere succesivă a cifrei din *Buletine,* după cum urmează:

De la 20 dec. la 27 dec.		291	0
„ „ 27	„ „ 3 ian.	349	58
„ „ 3	„ „ 10 „	394	45
„ „ 10	„ „ 17 „	415	21
„ „ 17	„ „ 24 „	474	59

Acest din urmă Buletin a fost cu adevărat înfricoşător, întrucât înregistra cel mai mare număr de decese săptămânale

cunoscut de la molima din 1656 încoace.

Oricum, lucrurile se domoliră din nou, şi cum vremea se dovedise foarte friguroasă, iar gerul care începuse în decembrie şi continuase la fel de aspru până spre sfârşitul lui februarie adusese cu sine un vânt şfichiuitor, deşi nu prea puternic, *Buletinele* marcară o nouă descreştere a deceselor, sănătatea începu iar să domnească în oraş şi toată lumea gândi că primejdia trecuse. Numai că în parohia St. Giles înmormântările tot se ţineau lanţ: mai cu seamă de pe la începutul lui aprilie nu scădeau sub douăzeci şi cinci săptămânal, iar în săptămână dintre 18 şi 25 aprilie se înregistrară treizeci de decese, dintre care două datorate ciumei şi opt tifosului exantematic, socotit a fi cam tot acelaşi lucru. A crescut de asemeni şi numărul total al celor morţi de tifos exantematic, de la opt în săptămână anterioară, la doisprezece în săptămână de care vorbim.

Veştile ne alarmară din nou, şi o cumplită îngrijorare cuprinse populaţia, mai cu seamă că acum vremea se schimbase, îndulcindu-se, iar vara bătea la uşă. Oricum, în săptămâna următoare speranţele reînfloriră iar, pentru că *Buletinele* descrescuseră şi numărul total al morţilor scăzuse la 388, dintre care niciun deces datorat ciumei, şi numai patru pricinuite de tifosul exantematic.

Pentru ca în săptămâna ce urmă să se constate o nouă creştere, şi molima să se facă iar simţită în două-trei parohii: St. Andrews Holborn, St. Clements-Danes şi, spre marea jale a oraşului, se înregistră un deces chiar în centru, în parohia St. Mary-Wool-Church, adică în strada Bearbinder-lane, lângă Bursă. În total, în acea săptămână muriseră nouă persoane de ciumă şi şase de tifos exantematic. În urma cercetărilor se constatase totuşi că franţuzul care murise în Bearbinder-lane locuise până de curând în Long-Acre, în preajma caselor contaminate, şi se mutase de acolo de frica bolii, fără să ştie că se şi molipsise.

Acestea se întâmplau la începutul lunii mai, şi totuşi vremea era încă moderată, schimbăcioasă şi destul de rece aşa încât lumea mai nutrea unele speranţe. Ceea ce încuraja aceste speranţe era faptul că centrul oraşului fusese cruţat de boală; în toate cele 97 de parohii nu se declaraseră decât 54 de cazuri de ciumă, aşadar am început să ne spunem că boala a cunoscut, se vede, răspândire numai printre locuitorii unei anumite părţi a oraşului şi că s-ar putea să nu se întindă mai departe. Cu atât mai mult cu cât în săptămâna următoare, adică de la 9 la 16 mai, nu s-au înregistrat decât trei noi cazuri de ciumă, şi niciunul dintre ele în City[1] sau în

[1] *City* — pe acea vreme partea centrală a Londrei cuprinsă între

Liberties[1] , iar parohia St. Andrew nu a numărat decât cincisprezece înmormântări, ceea ce însemna o cifră foarte scăzută. E drept că parohia St. Giles îngropase treizeci şi două de persoane, dar cum numai una dintre acestea murise de ciumă, oamenii începură să răsufle uşuraţi. Buletinul săptămânal pe întregul oraş scăzuse de la 347 decese, în săptămâna precedentă, la 343. Preţ de câteva zile ne păstrarăm speranţele, dar aceste zile au fost puţine. Căci lumea nu se mai lăsa amăgită. Casele începură să fie cercetate şi se descoperi că molima se întinsese în toate părţile şi că zilnic mureau oameni de ciumă. Aşa încât nădejdile noastre se clătinară. Acum nimic nu mai putea fi tăinuit şi curând ieşi la iveală că molima se răspândise dincolo de orice nădejde sau amăgire. În parohia St. Giles pusese stăpânire pe câteva străzi, şi familii întregi zăceau laolaltă doborâte de boală. Starea de lucruri începu să devină limpede şi din *Buletinele* săptămânii următoare; ce-i drept, numai paisprezece dintre decese erau atribuite flagelului, dar acest lucru nu însemna decât înşelătorie şi tăinuire, pentru că în parohia St. Giles fuseseră îngropate patruzeci de persoane şi se dovedi că cea mai mare parte dintre acestea muriseră de ciumă, deşi, oficial, moartea lor fusese pusă pe seama altor boli; şi, cu toate că numărul total al deceselor nu depăşise cifra de 385, iar creşterea faţă de săptămâna precedentă nu era mai mare de 32, totuşi s-a comunicat că dintre cei decedaţi paisprezece muriseră de tifos exantematic şi paisprezece de ciumă; dar noi ne încredinţasem că în acea săptămână ciuma secerase în tot oraşul cincizeci de vieţi.

Următorul *Buletin,* acoperind perioada dintre 23 şi 30 mai, raporta 17 cazuri de ciumă, dar înmormântările din St. Giles atinseseră numărul de cincizeci şi trei, o cifră înspăimântătoare! Şi dintre acestea numai nouă fuseseră atribuite ciumei. Dar la o examinare mai atentă efectuată de judecătorul de pace, şi în urma cercetării făcute de primar, s-a constatat că în parohie se înregistraseră încă alte douăzeci de decese datorate ciumei şi puse pe seama tifosului exantematic sau altor boli, asta în afară de cazurile trecute sub tăcere.

Toate acestea însă erau nimicuri faţă de ceea ce urma să vină în curând, pentru că acum vremea se încălzise, de-a binelea şi, încă din prima săptămână a lunii iunie, molima s-a întins cumplit. *Buletinele* au început să arate mari creşteri şi morţile datorate frigurilor, tifosului exantematic şi bolii de dinţi[2] au sporit mult.

---

vechile ziduri ale oraşului.

[1] *Liberties* — cele unsprezece districte ce înconjurau City şi numărau, în 1661, 179.000 de locuitori.

[2] Conform unor consemnări ale doctorului John Arbuthnot, prieten şi

Căci toţi cei ce puteau să-şi ascundă adevărata boală o făceau, pentru ca vecinii să nu-i ocolească şi să nu refuze a avea legături cu ei şi, pe de altă parte, pentru a împiedica autorităţile să le închidă casele, lucru care, deşi nu fusese încă înfăptuit, plutea sub chip de ameninţare; iar oamenii se temeau tare numai la asemenea gând.

În cea de-a doua săptămână a lunii iunie, greutatea molimei continua să cadă tot pe parohia St. Giles, care îngropase 120 de morţi; dintre aceştia, potrivit *Buletinelor,* 68 fuseseră bolnavi de ciumă; toată lumea vorbea încă că cel puţin o sută dintre ei fuseseră ciumaţi, dacă ar fi fost să socotim după numărul obişnuit de morţi din această parohie, aşa cum a fost arătat el mai sus.

Până în această săptămână, în cele 97 de parohii din City nu avusese loc niciun deces, cu excepţia franţuzului aceluia de care am vorbit. De astă dată însă, se înregistrară patru decese şi în City: unul în Wood Street, unul în Fenchurch Street şi două în Crooked-lane, Southwark rămăsese însă neatins; de această parte a fluviului nu avusese loc încă nicio moarte.

Eu locuiam în parohia Aldgate, la jumătatea drumului dintre biserica Aldgate şi White-Chappel-Bars, în stânga, sau mai bine zis în capătul de nord al străzii; şi cum flagelul nu se întinsese până în această parte a oraşului, cei din vecinătatea mea îşi duceau mai departe viaţa în tihnă. Dar în celălalt capăt al străzii se înstăpânise o mare înfrigurare; iar oamenii mai avuţi, mai cu seamă nobilimea mare şi mică de prin partea de vest, se porni în chip cu totul neobişnuit să părăsească oraşul într-un adevărat puhoi, cu întreaga familie şi servitorime. Lucrul acesta putea fi observat cu deosebire în White-Chapel, adică pe strada unde locuiam eu. Într-adevăr, pe aici nu vedeai alta decât furgoane şi căruţe încărcate cu calabalâcuri, femei, slugi, copii etc. Sau cupeuri pline cu familii de neam mare, cu vizitii care-i slujeau, toţi grăbindu-se să iasă din oraş; după care îşi făceau apariţia alte furgoane şi căruţe goale, cai de rezervă însoţiţi de servitori, care, neîndoielnic, fie că se întorceau, fie că erau trimişi de la ţară ca să aducă noi evacuaţi. Pe lângă aceştia, puteau fi văzuţi numeroşi oameni călare, unii singuri alţii întovărăşiţi de slugi şi, îndeobşte, toţi încărcaţi de bagaje şi pregătiţi pentru un drum lung, după cum îi arăta înfăţişarea.

Toate astea alcătuiau o privelişte tristă şi înfricoşătoare, mai ales că o aveam zi şi noapte în faţa ochilor; într-adevăr, pe nimic altceva nu-ţi puteau poposi privirile. Şi priveliştea stârnea în mine gânduri posomorâte, legate de nenorocirea care avea să se abată

---

colaborator al lui Swift şi Pope, pe acea vreme zece la sută dintre sugari mureau din pricina maladiilor de dentiţie, care ajungeau până la gangrena maxilarelor.

asupra oraşului şi de soarta vitregă a celor ce aveau să rămână în el.

Timp de câteva săptămâni, exodul acesta a fost atât de năvalnic, încât nu era chip să te apropii de uşa primarului decât cu mare greutate; în asemenea hal se înghesuia şi se îmbulzea acolo mulţimea pentru a obţine certificatele de sănătate de care aveau nevoie cei ce porneau la drum; căci fără de acestea nu era cu putinţă să treci prin alte oraşe sau să tragi la vreun han. Şi cum în tot acest timp nu murise nimeni între zidurile ce împrejmuiau City, primarul elibera fără să pregete certificate de sănătate, tuturor locuitorilor celor 97 de parohii şi, un timp, chiar şi celor din Liberties. Exodul, ziceam, a ţinut câteva săptămâni, mai bine zis pe întreg parcursul lunilor mai şi iunie, şi a fost cu atât mai însufleţit cu cât se stârnise zvonul că urmează să iasă un ordin de la cârmuire ca să se aşeze tot felul de piedici şi bariere pe drum, pentru a împiedica lumea să mai plece, şi că oraşele din cale nu vor mai îngădui cetăţenilor din Londra să treacă prin ele, ca nu cumva să răspândească molima. Dar niciunul din aceste zvonuri n-a avut alt temei decât născocirea minţii omului; cel puţin la început.

La această vreme am început să dezbat cu seriozitate în sinea mea cazul propriei mele persoane, şi anume ce-mi rămânea de făcut; cu alte cuvinte, dacă să iau hotărârea de a sta la Londra, ori să-mi zăvorăsc casa şi să fug, aşa cum făcuseră cei mai mulţi dintre vecinii mei. Înfăţişez această situaţie cu lux de amănunte pentru că s-ar putea să le fie de folos urmaşilor mei, dacă se vor afla vreodată în asemenea necaz şi în asemenea cumpănă, urmând să aleagă o cale; şi de aceea voi ca astă povestire să treacă în ochii lor mai curând drept o îndrumare decât o istorie a faptelor mele, ţinând seama că pe ei nu-i va interesa nici cât negru sub unghie ce s-a întâmplat cu persoana mea.

Aveam două căi de ales: una era aceea de a-mi vedea mai departe de afacerile şi de negoţul meu, care erau importante şi în care îmi investisem întregul avut; cealaltă era salvarea vieţii dintr-o atât de cumplită calamitate, pe care o vedeam abătându-se asupra întregului oraş; şi care, oricât ar fi fost ea de gravă, privită prin spaimele mele, ca şi ale semenilor mei, căpăta dimensiuni şi mai mari.

Prima dintre cele două căi era de mare însemnătate pentru mine; îndeletnicirea mea era aceea de şelar[1] şi cum afacerile pe care le conduceam nu ţineau doar de o simplă prăvălie sau

[1] Pe vremea povestitorului, şelarii vindeau, în afara şeilor, tot felul de articole de pielărie necesare călăreţilor şi călătorilor.

dugheană, ci se desfăşurau printre neguţătorii care aveau legături cu coloniile englezeşti din America, mărfurile mele se aflau în bună parte în mâinile acestora.

Ce-i drept, nu eram căsătorit, dar aveam o familie întreagă de slujitori care mă ajutau la treburi, aveam o casă, o prăvălie, şi un depozit de mărfuri arhiplin. Şi, ca să fiu scurt, a părăsi toate acestea aşa cum trebuie părăsite în atari împrejurări, adică fără a le lăsa în seama unui supraveghetor sau a vreunei persoane de încredere, ar fi însemnat să risc nu numai ruina negoţului, dar şi a mărfurilor, într-un cuvânt a întregii mele avuţii.

Aveam un frate mai vârstnic care se găsea pe atunci la Londra, unde se statornicise de câţiva ani, după ce se întorsese din Portugalia şi, cerându-i sfatul, răspunsul lui a constat din cele trei cuvinte care au fost cândva rostite într-o împrejurare cu totul diferită: *„Omule, salvează-ţi viaţa”.*

Aşadar, fratele meu era de părere să mă evacuez la ţară, după cum de altfel se hotărâse să procedeze şi el cu familia lui. Mi-a spus că aflase el, pare-se pe alte meleaguri, că cel mai bun leac împotriva ciumei este să fugi din calea ei. Argumentele mele că ar însemna să-mi năruiesc negoţul, avutul, îndatoririle, au fost respinse cu desăvârşire. Mi-a răspuns cu argumentul folosit de mine în favoarea rămânerii pe loc: A pretinde că-mi încredinţez viaţa şi sănătatea în mâinile Domnului, însemna cea mai puternică dezminţire a temerilor mele de a-mi pierde negoţul şi avutul. Căci, spunea fratele meu, n-ar fi mai înţelept să-I încredinţezi Domnului şansa sau riscul de a-ţi pierde negoţul, în loc să înfrunţi o primejdie de neînlăturat şi să-i încredinţezi lui viaţa?

Nu-i puteam răspunde că n-am unde să mă duc, deoarece aveam prieteni şi neamuri în Northamptonshire, de unde se trăgea familia noastră; şi, mai cu seamă, unica noastră soră care locuia în Lincolnshire se arătase foarte doritoare să mă primească şi să mă găzduiască.

Fratele meu, care-şi şi trimisese soţia cu cei doi copii în Bedfordshire şi luase hotărârea să-i urmeze, mă îndemna foarte serios să părăsesc Londra; la un moment dat am hotărât să-i urmez povaţa, dar la vremea aceea n-am putut găsi un cal; căci deşi nu s-ar putea spune că toată lumea plecase din Londra, caii, în schimb, părăsiseră cu toţii oraşul. Timp de câteva săptămâni în întregul oraş nu a fost chip să cumperi sau să închiriezi un cal. Atunci am luat hotărârea să o pornesc pe jos, însoţit de un slujitor, aşa cum făceau mulţi alţii şi să nu tragem la niciun han, ci să luăm cu noi un cort ostăşesc şi să dormim în câmp, întrucât vremea era foarte călduroasă şi deci nu ne pândea primejdia de a răci. Am spus „aşa cum făceau mulţi alţii”, pentru că erau numeroşi cei care

procedau astfel, mai cu seamă printre cei care fuseseră pe front în ultimul război, de la care nu trecuse multă vreme. Şi, vorbind despre cauzele secundare ale molimei, trebuie să spun că dacă cea mai mare parte din lume ar fi călătorit în acest chip, boala nu s-ar fi întins în atâtea alte oraşe şi case, după cum s-a întâmplat, spre marea pagubă şi distrugere a bunăstării poporului.

Dar tocmai atunci, slujitorul pe care plănuisem să-l iau cu mine mi-a tras chiulul: înspăimântat de năvala molimei, şi nefiind sigur când aveam eu de gând să plec, şi-a luat singur măsuri de apărare şi m-a părăsit; aşa că, planurile mele au fost zădărnicite; şi, nu ştiu cum, mereu descopeream că, într-un fel sau altul, ceva se punea în calea hotărârilor mele de a pleca. Acest lucru mi-a adus în minte nişte gânduri care ar putea fi socotite drept o digresiune fără rost; anume, mi-a intrat în cap că toate obstacolele îşi aveau obârşia în voinţa cerească.

Pomenesc de această meditaţie a mea întrucât e cea mai bună metodă pe care ar putea-o folosi cineva într-o împrejurare asemănătoare, mai cu seamă dacă-i vorba de cineva care face din datorie o problemă de conştiinţă; e bine să chibzuieşti la toate micile întâmplări care au loc în acea perioadă şi să le priveşti în complexitatea lor; adică în felul cum se înlănţuie între ele şi în felul cum toate laolaltă se leagă de chestiunea asupra căreia urmează să hotărăşti tu, şi atunci, cred, poţi considera că ceea ce-ţi dictează ţie conştiinţa este un semn al proniei cereşti. În cazul meu, era vorba de a hotărî dacă să fug sau să rămân la datorie într-un loc năpăstuit de molimă. Uite aşa, într-o dimineaţă, s-a înfiripat cu ardoare în mintea mea gândul că, întrucât tot ce ni se întâmplă în viaţă porneşte din porunca sau îngăduinţa cerească, toate aceste piedici de care mă loveam trebuie să fi purtat în ele un semn deosebit; şi că ar fi trebuit să chibzuiesc dacă nu cumva îmi dădeau de ştire că voinţa cerească se împotriveşte plecării mele. Gândul următor a fost că dacă piedicile mi-erau într-adevăr date de sus, ca semn că trebuie să rămân locului, atunci Dumnezeu va fi în stare să-mi şi cruţe viaţa în mijlocul primejdiei şi morţii care mă împresurau; şi că de-aş încerca să mă apăr părăsindu-mi lăcaşul şi acţionând împotriva semnelor pe care ţineam să le consider cereşti, ar fi însemnat să fug de Dumnezeu, îndreptăţindu-L să mă ajungă din urmă cu mânia Lui, când ar fi socotit că-i potrivit.

Toate aceste gânduri mă făcură să-mi schimb iar hotărârea şi, când m-am aflat din nou faţă-n faţă cu fratele meu, i-am spus că înclin să rămân în locul în care m-a aşezat Domnul şi să înfrunt soarta ce mi-a fost hărăzită. Şi că, pornind de la cele ce-am arătat mai sus, aceasta pare să fie datoria mea.

Cu toate că fratele meu era un om cucernic, şi-a bătut joc de mine când i-am vorbit de semnele cereşti şi mi-a povestit câteva istorioare despre nişte oameni suciţi ca mine, cum îi numea el; mi-a mai spus că numai dacă m-ar fi betegit vreo boală, împiedicându-mă să plec, atunci ar fi trebuit s-o iau drept mâna Domnului, care are putinţa să facă din mine ce-I place. Şi numai în asemenea caz aş fi putut desluşi semnul providenţei. Dar a transforma în semne cereşti faptul că n-am putut închiria un cal, ori că slujitorul meu şi-a luat tălpăşiţa, era un lucru de râs atâta timp cât aveam două picioare tefere şi o liotă de alţi servitori, putând deci cu uşurinţă să merg pe jos o zi sau două; şi-apoi, din moment ce-aş fi avut un certificat de bună sănătate, aş fi putut oricând închiria un cal pe drum, sau lua poştalionul dacă socoteam nimerit. Şi-apoi a pornit să-mi povestească despre negrele urmări de care au avut parte, în urma înfumurării lor, turcii şi mahomedanii din Asia şi de prin alte locuri pe unde călătorise el (căci fratele meu, fiind neguţător, se întorsese abia de câţiva ani de prin străinătăţi, aşa cum am mai arătat, Lisabona fiind ultimul loc pe unde peregrinase). Punând temei pe crezul lor că toate în viaţă sunt predestinate şi că soarta fiecărui om a fost pecetluită printr-o lege de neclintit încă înainte de a fi venit el pe pământ, turcii se duceau fără să se sinchisească prin tot felul de locuri infectate de molimă, şi aveau de-a face cu oameni atinşi de boală, drept care au fost seceraţi în proporţie de zece până la cincisprezece mii pe săptămână, în timp ce europenii, care se ţineau mai la depărtare, au scăpat nemolipsiţi.

Cu aceste argumente, fratele meu a reuşit să mă facă din nou să-mi schimb hotărârea, şi am început să mă gândesc iar la plecare, ba chiar să şi fac pregătiri; căci molima creştea în jurul meu; *Buletinele* înregistrau câte 700 de morţi pe săptămână, iar fratele meu mă înştiinţă că el unul nu-şi mai ia riscul de a rămâne. L-am rugat să mă mai lase să cumpănesc până a doua zi, când aveam să iau hotărârea definitivă; şi cum, de bine de rău, îmi făcusem toate pregătirile în ce privea negoţul şi persoana căreia să-i încredinţez treburile, nu-mi mai rămăsese decât să iau hotărârea.

În seara aceea m-am dus acasă cu o mare povară de nehotărâre în suflet, neştiind ce să fac; îmi rezervasem acea seară numai pentru chibzuinţă, aşa încât eram singur. Căci încă de pe atunci, oamenii îşi luaseră, printr-un consimţământ tacit, deprinderea de a nu ieşi în stradă după asfinţitul soarelui, din motive pe care voi avea prilejul să le arăt mai târziu.

În singurătatea acelei seri, mă străduiam să hotărăsc ce anume e de datoria mea să fac. Am pus pe un talger al balanţei argumentele cu care fratele meu mă îmboldea să plec la ţară, iar

pe celălalt simţămintele cu care îmi dădea inima ghes să rămân locului. Neîndoielnic, chemarea de a rămâne pornea de la negoţul meu şi de la grija de a-mi păstra mărfurile care erau, pot spune, toată avuţia mea; de asemeni am cântărit şi semnele pe care ţineam să le consider a fi cereşti şi care pentru mine constituiau un soi de îndrumare. Şi mi-a dat iar prin gând că dacă primisem îndrumarea de a rămâne locului, aceasta trebuia să conţină în ea şi făgăduinţa de a mi se cruţa viaţa, cu condiţia de a mă supune.

Gândul ăsta mi-era foarte aproape de inimă şi am început să mă simt mai încurajat ca oricând să nu plec, ba chiar susţinut de tainica satisfacţie că voi fi cruţat. Adăugaţi la aceasta faptul că, răsfoind *Biblia* care se afla în faţa mea, în timp ce gândurile îmi stăruiau cu multă seriozitate asupra marii întrebări, am strigat: „Ei bine, Doamne, nu ştiu ce cale să apuc, îndrumă-mă!” Şi s-a întâmplat ca în acest impas să răsfoiesc filele până am ajuns la Psalmul 91; şi aruncându-mi ochii asupra celui de-al doilea vers, am citit până la versul al şaptelea, după care am sărit la al zecelea; şi astfel mi s-au încropit următoarele:

„Nu trebuie să te temi de spaimele nopţii, nici de săgeata care străpunge văzduhul zilei. Nici de putreziciunea ce se târăşte-n întuneric; nici de surparea ce pustieşte la ceasul prânzului. O mie de oameni se vor prăbuşi în stânga ta şi zece mii în dreapta ta; dar tu vei fi cruţat. Cu ochii tăi tu singur vei vedea răsplata celor mârşavi. Pentru că tu ţi-ai făcut sălaş din credinţă. Niciun rău nu se va abate asupră-ţi, nicio molimă nu se va atinge de lăcaşul tău, etc.”

Nu cred că cititorul mai are nevoie să-i spun că din acea clipă hotărârea mea a fost luată: Voi rămâne în oraş, încredinţându-mă cu totul milosteniei şi ocrotirii celui Atotputernic, şi nu voi căuta adăpost aiurea. Şi cum zilele mele sunt în mâna Sa, Domnul mă va ajuta să supravieţuiesc şi în vremi de molimă ca şi în vremi de sănătate. Şi dată Domnul nu va socoti cu cale să mă dăruiască morţii, va face cu mine cum va socoti că-i mai bine.

Odată luată această hotărâre, m-am dus la culcare. A doua zi, hotărârea mea a fost o dată mai mult întărită, căci femeia căreia avusesem de gând să-i încredinţez casa şi avutul meu a căzut doborâtă de boală. Ba s-a mai ivit încă ceva menit să încline balanţa de aceeaşi parte: eu însumi m-am simţit foarte rău a doua zi. Aşa încât oricum n-aş fi fost în stare să plec. Am zăcut preţ de trei sau patru zile, ceea ce m-a hotărât cu desăvârşire să nu mă mişc din loc. Aşadar mi-am luat rămas-bun de la fratele meu, care a plecat întâi la Dorking în Surry şi după aceea a făcut un ocol spre Buckinghamshire sau Bedfordshire, spre un loc de adăpost pe care-l găsise pentru familia lui.

Nu era momentul potrivit în acele zile să cazi bolnav, pentru că de îndată ce te plângeai de ceva erai bănuit a te fi molipsit de ciumă. Şi cu toate că eu nu dădeam semne de asemenea boală, simţindu-mă însă foarte rău şi având atât dureri de cap, cât şi de stomac, n-am fost scutit de îngrijorarea că poate într-adevăr mă molipsisem. Dar după vreo trei zile am început să mă simt mai bine, în cea de-a treia noapte am izbutit să dorm şi am şi asudat un pic, aşa încât dimineaţa m-am trezit mai înviorat. Îngrijorarea că m-aş fi molipsit de ciumă s-a spulberat odată cu boala mea, şi m-am întors ca de obicei la treburi.

Toate acestea la un loc mi-au scos din minte gândul de a mă refugia la ţară. Şi cum fratele meu plecase, nu am mai avut niciun soi de controversă pe această temă nici cu el şi nici cu mine însumi.

Ne aflam acum în mijlocul lunii iulie, şi molima care, aşa cum am mai spus, bântuise mai cu furie în celălalt capăt al oraşului, adică în parohiile St. Giles şi St. Andrews Holborn, ca şi spre Westminster, începuse acum să se îndrepte spre răsărit, deci către partea unde locuiam eu. Se putea observa că nu venea de-a dreptul spre noi. Căci City, partea de oraş cuprinsă între ziduri, se bucura încă de o stare de bună sănătate. Nici dincolo de apă, spre Southwark, nu se întinsese încă prea tare. Deşi în acea săptămână se înregistraseră în total 1268 de decese datorate tuturor bolilor, dintre care peste 900 fuseseră cazuri de ciumă, totuşi în City, între ziduri, nu se raportaseră mai mult de 28 cazuri de ciumă, iar în Southwark, care includea şi parohia Lambeth, doar 19. În timp ce numai în parohiile St. Giles şi St. Martin in the Fields muriseră 421 de oameni.

Era de observat că molima bântuia mai cu seamă în parohiile mărginaşe, suprapopulate şi locuite de oameni săraci, astfel încât boala îşi secera mai uşor victimele pe acolo decât în City. Totuşi, aşa cum am spus, am început să observăm că molima îşi croieşte drum spre noi, prin parohiile ClarkenWell, Cripplegate, Shoreditch şi Bishopsgate; ultimele două învecinându-se cu Aldgate, White-Chapel şi Stepney, flagelul începea în sfârşit să-şi reverse furia şi prin aceste părţi, unde a continuat să secere chiar când s-a domolit în parohiile din vest, de unde pornise.

E ciudat că în acea anume săptămână, adică de la 4 la 11 iulie, când, aşa cum am arătat, numai în parohiile St. Martins şi St. Giles in the Fields muriseră de ciumă peste 400 de persoane, în parohia Aldgate se înregistraseră doar patru morţi, în White-Chapel trei, iar în Stepney numai una.

Tot astfel şi în săptămâna următoare, de la 11 la 18 iulie, când *Buletinul* marcase 1761 decese, în întregul Southwark,

dincolo de fluviu, nu se înregistraseră mai mult de şaisprezece morţi datorate ciumei.

Dar această situaţie avea să-şi schimbe foarte curând faţa. Numărul deceselor începu să se îndesească mai ales în Cripplegate şi în Clarkenwell, astfel încât în cea de-a doua săptămână din august, singură parohia Cripplegate îngropă opt sute optzeci şi şase de morţi, iar Clarkenwell o sută cincizeci şi cinci. În cea dintâi opt sute cincizeci fuseseră cazuri de ciumă, iar în a doua, o sută patruzeci şi cinci.

În timpul lunii iulie când, după cum am arătat, partea noastră de oraş părea să fi fost cruţată de flagel în comparaţie cu partea vestică, circulam mult pe străzi, aşa cum îmi cerea îndeletnicirea mea, şi mă duceam regulat o dată sau de două ori pe zi în City, la locuinţa fratelui meu, a cărei cheie mi-o încredinţase, ca să văd dacă totul e în regulă.

Obişnuiam să intru în casă, să mă plimb prin încăperi, ca să văd dacă ordinea n-a fost tulburată. Căci, deşi ar fi minunat să pot spune că în toiul unei asemenea calamităţi nimeni nu mai avea inimă să prade şi să jefuiască, totuşi în oraş aveau loc tot felul de ticăloşii, ba chiar orgii şi dezmăţuri, la fel de făţiş ca şi înainte. Poate că nu tot atât de des ca înainte, pentru că numărul cetăţenilor se împuţinase, pe felurite căi.

Dar molima începu să se abată acum şi între zidurile ce împrejmuiau City; cetăţenii de prin aceste părţi se răriseră însă foarte mult, pentru că o sumedenie dintre ei se evacuaseră la ţară. Până şi în luna iulie continuaseră să plece, deşi nu în asemenea mulţimi compacte ca în lunile precedente. În luna august însă, se porniră să plece atât de mulţi, încât îmi spuneam că nu vor mai rămâne în City decât magistraţii şi servitorii.

În legătură cu faptul că City se golea, trebuie să menţionez că familia regală şi întreaga curte se refugiaseră încă din luna iunie[1] la Oxford, unde Domnul a găsit cu cale să le cruţe vieţile. Şi, după câte am auzit, molima nu s-a atins de niciunul dintre ei; fapt pentru care n-aş putea spune c-au dat dovadă de prea mare recunoştinţă sau de vreun semn de căinţă şi de schimbare a moravurilor[2]; şi nu le era deloc pe plac când li se spunea că viciile

[1] După cum menţionează şi Samuel Pepys în *Jurnalul* său, Curtea regală se refugiase întâi la Salisbury şi apoi la Oxford. Pepys menţionează la 26 iunie: „La Curtea regală erau o grămadă de trăsuri şi cu toţii se pregătiseră să părăsească oraşul”.

[2] În legătură cu comportamentul regelui şi al curtenilor săi la Oxford, în timpul Marii Ciume, Anthony Wood notează în *Jurnalul* său: „Cea mai mare parte dintre curteni erau trufaşi, dispreţuitori, insolenţi... Brutali, grosolani, afemeiaţi, vanitoşi, găunoşi, nesăbuiţi.”

lor îngrozitoare aduseseră, fără milă şi cruţare, această cumplită năpastă pe capul întregii naţiuni[1].

Faţa Londrei era acum cu totul alta, atât a întregii îngrămădeli de clădiri care constituie City, cât şi în Liberties, în suburbii, în Westminster şi Southwark. Deşi, aşa cum am arătat, partea cuprinsă între ziduri, denumită City, nu fusese încă puternic contaminată, totuşi faţa lucrurilor era alta. Mâhnirea şi amărăciunea pogorâseră pe toate chipurile oamenilor; şi, cu toate că unele părţi din oraş nu fuseseră copleşite încă de flagel, totuşi îngrijorarea se înstăpânise pretutindeni. Vedeam cu toţii molima apropiindu-se, aşa încât fiecare se socotea pe sine şi familia sa în mare primejdie. Dacă ar exista putinţa să zugrăvesc cu exactitate acele vremuri, pentru cei care nu le-au trăit, dacă aş izbuti să-i redau cititorului o idee adevărată despre grozăviile care se iveau pretutindeni, atunci acesta ar fi adânc impresionat şi cutremurat. S-ar putea spune că întreaga Londră era înlăcrimată. Nu vedeai îndoliaţi pe stradă, pentru că nimeni nu se îmbrăca în negru sau în veşminte de doliu pentru a-i jeli pe cei apropiaţi, dar glasul durerii umplea oraşul; ţipetele femeilor şi ale copiilor răzbeau prin ferestrele şi uşile caselor în care cei dragi lor erau pe patul de moarte, sau poate că muriseră, şi aceste strigăte de jale puteau fi atât de des auzite când străbăteai străzile, încât ecoul lor ar fi muiat şi inima cea mai împietrită de pe lume. Lacrimile şi vaierele potopiseră aproape fiecare casă, mai cu seamă în primele timpuri ale molimei; căci, spre sfârşit, inimile se mai căliseră, şi oamenii se deprinseseră într-atâta cu priveliştea morţii, încât nu mai jeleau pierderea celor dragi, ci luptau cu teama că s-ar putea ca ei înşişi să fie următoarele victime.

Treburile mă mânau uneori spre celălalt capăt al oraşului, chiar în zilele când boala tăia şi spânzura prin acele părţi. Şi cum asemenea stări de lucruri erau cu totul neaşteptate pentru mine, ca şi pentru oricare altul, nu-mi puteam reveni din uimirea de a vedea acele străzi, de obicei foarte populate, acum pustii, străbătute de atât de puţini oameni, încât dac-aş fi fost străin de loc şi aş fi rătăcit drumul, aş fi putut merge de-a lungul unei întregi străzi laterale fără a întâlni pe cineva care să-mi poată da o îndrumare, cu excepţia paznicilor de strajă la uşile caselor ce fuseseră închise. Despre acestea vă voi povesti îndată.

Într-o zi, aflându-mă prin acele părţi ale oraşului cu nişte treburi speciale, curiozitatea m-a îmboldit să observ lucrurile cu mai mare luare aminte decât altădată; într-adevăr, am ocolit mult,

[1] Partidele potrivnice regelui şi monarhiei lansaseră teoria că flagelul constituia o pedeapsă a divinităţii, aplicată întregii naţiuni, pentru viaţa de dezmăţ şi viciu dusă de rege şi de curtenii săi.

prin locuri pe unde n-aveam nimic de făcut. Am urcat în Holborn, şi acolo am văzut că strada forfotea de oameni. Numai că aceştia mergeau pe mijlocul străzii, adică nici pe trotuarul din dreapta şi nici pe cel din stânga. Mi-am spus că aceasta se datora, se vede, faptului că nu voiau să se amestece cu nimeni care ieşea de prin vreo casă, şi că nu voiau să respire mirosurile şi izurile locuinţelor care s-ar fi putut să fie infectate.

Curţile de judecată fuseseră cu toatele închise; nu mai puteai vedea nici prea mulţi avocaţi în Temple, la Lincolns-Inn sau la Greyes-Inn. Nimănui nu-i mai ardea de gâlcevi, aşa că nu prea existau cazuri pentru avocaţi. Pe de altă parte, fiind şi perioada de vacanţă, foarte multă lume plecase la ţară. Aşadar, prin unele locuri, şiruri întregi de case fuseseră zăvorâte. Locatarii îşi luaseră zborul şi fusese lăsat doar câte un om de pază.

Când vorbesc de şiruri întregi de case zăvorâte nu mă refer la cele închise de judecători, ci la faptul că un mare număr de oameni, care prin slujbele sau interesele lor ţineau de Curtea regală, îi urmaseră pe curteni în refugiu, iar alţii, înspăimântaţi de molimă, se evacuaseră, aşa încât străzi întregi arătau pustii. Dar, cum am mai spus, în City groaza nu luase încă prea mari proporţii. Aceasta datorită şi faptului că, la început, molima cunoscuse dese fluctuaţii: ba creştea, ba scădea. Astfel încât oamenii ba se alarmau, ba se potoleau, până când începură să se deprindă cu spaima. Şi chiar când boala porni să se întindă cu violenţă, faptul că City şi părţile de est şi de sud fuseseră oarecum cruţate, le dădu curaj oamenilor şi-i făcu să fie mai căliţi.

E drept că o mare parte din populaţie părăsise oraşul, dar, după cum am mai menţionat, cei mai mulţi dintre aceştia erau de prin părţile de vest, şi din ceea ce numim „Inima Oraşului”, adică din păturile de bogătaşi. Oameni neîmpovăraţi de treburi sau chestiuni de negoţ. Dintre ceilalţi însă, cea mai mare parte rămăseseră pe loc, gata să înfrunte ce era mai rău. Aşadar în Liberties, în suburbii, în Southwark şi în părţile estice ca: Wapping, Ratcliff, Stepney, Rotherhitt, lumea rămăsese locului, cu excepţia câtorva familii avute care nu trăiau din munca lor.

Nu trebuie uitat că, la acea vreme, City şi suburbiile erau extraordinar de aglomerate[1]. Vreau să spun că aşa stăteau lucrurile înainte ca molima să se fi dezlănţuit. Căci, cu toate că eu am apucat să văd mai târziu o şi mai mare creştere a populaţiei, şi

[1] Nu există statistici exacte în ce priveşte populaţia Londrei la vremea Marii Ciume. John Graunt, ale cărui *Observaţii naturale şi politice asupra Buletinelor de mortalitate* sunt mult citate în *Jurnalul* lui Defoe, estimează că populaţia Londrei, la începuturile domniei lui Carol al II-lea Stuart, atingea cam 640 000 de locuitori.

un şi mai mare puhoi de oameni statornicindu-se la Londra, la vremea de care vorbim, după socoteala noastră, numărul de cetăţeni de prin alte părţi care, după terminarea războaielor şi după demobilizare, şi restaurarea monarhiei năvăliseră în Capitală ca să se apuce de afaceri sau să se vâre pe la Curte în aşteptarea răsplăţilor pentru serviciile aduse sau a onorurilor, era atât de mare, încât oraşul cuprindea acum cu o sută de mii de locuitori mai mult decât înainte. Ba unii ziceau chiar că cuprindea de două ori mai mult, pentru că la Londra se îmbulziseră şi toate familiile dezmembrate din partidul regelui. Foştii ostaşi se apucaseră de negoţ; numeroasele lor familii veniseră să se statornicească aici. Iar Curtea regală adusese cu ea belşug de trufie şi deprinderi noi. Lumea se învăţase cu destrăbălarea şi risipa; veselia Restauraţiei atrăsese la Londra un mare număr de familii.

Adeseori mi-am spus că aşa cum Ierusalimul a fost asediat de romani în timp ce evreii erau adunaţi laolaltă pentru sărbătorirea Paştelui, şi au fost surprinşi în oraş un uriaş număr de cetăţeni, care altminteri ar fi fost împrăştiaţi pe meleagurile lor, tot astfel şi ciuma a asediat Londra când se produsese aici o întâmplătoare, dar de necrezut creştere a populaţiei, datorită împrejurărilor pe care le-am pomenit mai sus. Cum acest belşug de obşte, atrasă de o Curte plină de veselie şi de tinereţe, sporise mult negoţul practicat în oraş, îndeosebi cel legat de modă şi găteli, a crescut, drept urmare, şi numărul lucrătorilor, meseriaşilor şi a altora asemenea. Aceştia erau oameni săraci, care trăiau din munca lor. Îmi aduc aminte că într-o dare de seamă înfăţişată primarului, cu privire la condiţiile de viaţă ale sărăcimii, s-a arătat că în oraş şi în suburbii locuiau peste o sută de mii de ţesători de mătase; cea mai mare parte dintre aceştia vieţuiau în parohiile Shoreditch, Stepney, White-Chappel şi Bishopsgate, adică în districtul Spittle-fields, care pe atunci era de cinci ori mai mic decât e astăzi.

După aceste indicii poate fi judecat numărul total al locuitorilor; şi, într-adevăr, de multe ori am gândit cu mirare că şi după ce plecase din oraş atâta amar de omenire, încă mai rămăsese o mulţime uriaşă.

Dar mai bine să mă întorc la începuturile acelor vremi de bejenie, la momentele când temerile oamenilor, abia încolţite, erau în mod ciudat îmboldite de o serie de întâmplări care, luate laolaltă, te fac să te minunezi cum de mulţimea nu s-a ridicat toată ca un singur om, părăsindu-şi locuinţele şi lăsând oraşul pustiu, ca pe un petic de pământ hărăzit unei Akeldama[1], un ogor blestemat

[1] Câmpia sângelui, numele dat de iudei pământului cumpărat de Iuda cu arginţii primiţi pentru trădarea lui Christos.

să fie ras de pe faţa pământului, blestemat să piară odată cu toată suflarea de pe el. N-am să vorbesc decât despre câteva din aceste întâmplări; dar erau atât de multe, şi răsăriseră ca din pământ, atâţia vraci şi şarlatani care le răspândeau peste tot, încât adeseori m-am minunat că a mai rămas locului sămânţă de om (mai ales de femeie).

În primul rând, cu câteva luni înainte de izbucnirea ciumei a apărut o stea de foc sau o cometă[1], după cum s-a mai ivit o alta şi un an mai târziu, puţin înainte de marele foc care a mistuit Londra. Bătrânele şi reprezentantele ipohondrice ale sexului slab, pe care le-aş numi tot babe, ziceau că au observat (observaţii cărora le-au dat glas numai după ce ambele năpaste au luat sfârşit) că cele două comete au trecut de-a dreptul peste City, ba chiar foarte aproape de case, ceea ce de bună seamă însemna că se va întâmpla ceva cu totul neobişnuit, dar numai în City; mai ziceau că steaua cu coadă ivită înainte de molimă avusese o culoare lividă, mohorâtă, bolnăvicioasă şi că se mişcase greoi, grav şi încet. În timp ce cometa ivită înainte de foc fusese luminoasă şi scăpărătoare, sau, după cum afirmau alţii, ca o vâlvătaie, şi se mişcase iute şi cu furie. Drept care, prima dintre comete prevestea o năpastă grea, înceată, dar neîndurătoare, cumplită şi înfricoşătoare, cum a fost ciuma. În timp ce a doua prevestea o lovitură fulgerătoare, bruscă şi sălbatică, aşa cum a fost incendiul. Ba chiar unii mergeau până într-acolo încât să spună că la cometa dinaintea focului nu numai că-i văzuseră cu ochiul liber mişcările iuţi şi îndârjite, dar le şi auziseră; ziceau că făcuse un zgomot ca un fâşâit puternic, aspru şi înspăimântător; şi, cu toate că venea de la mare depărtare, putuse fi desluşit de ureche.

Eu unul am văzut amândouă cometele şi, trebuie să recunosc, că, având capul împuiat de toate crezurile legate de asemenea semne, eram la rândul meu pregătit să le privesc drept prevestiri şi avertismente ale unor osânde divine. Mai ales, văzând că după prima cometă a urmat molima, la a doua n-am putut decât să-mi spun: „Se vede că Dumnezeu n-a năpăstuit încă îndeajuns acest oraş”.

Dar, în acelaşi timp, nu puteam să atribui acestor fapte înţelesul dat de ceilalţi, pentru că ştiam prea bine că astronomii le explică prin cauze naturale; şi mai ştiam că mişcările şi chiar rotaţiile lor pot fi calculate, sau, cel puţin, se presupune a putea fi calculate. Aşadar, cometele nu pot fi premergătoarele sau prevestitoarele şi, cu atât mai puţin, aducătoarele unor nenorociri

[1] Cometele apărute deasupra Londrei la jumătatea lui decembrie 1664 şi la începutul lui aprilie 1665, au fost legate, de către mulţimea superstiţioasă, de izbucnirea ciumei.

ca molime, războaie, incendii, ori altele de acelaşi fel.

Dar indiferent care erau gândurile mele şi gândirea cărturarilor, acele întâmplări au avut o înrâurire cu totul ieşită din comun asupra spiritelor oamenilor de rând, care au fost cuprinşi de trista presimţire că o înfiorătoare nenorocire şi osândă avea să se abată asupra oraşului. Această spaimă şi-a avut deci rădăcina în apariţia cometei şi în zvonul iscat în luna decembrie că doi oameni muriseră de ciumă în parohia St. Giles.

Temerile oamenilor au fost mult înteţite de rătăcirile caracteristice acelor vremuri, anume, pe atunci, nu înţeleg de ce, lumea era mai înclinată decât oricând înainte sau după aceea să plece urechea la tot felul de profeţii şi izvodiri astrologice. N-aş putea spune dacă această nefericită înclinaţie fusese stârnită de anumiţi indivizi care scoteau bani de pe urma ei. Mă gândesc la cei ce tipăreau preziceri şi prorociri. Nu ştiu dacă de la ei a pornit; ce ştiu e că lumea era înspăimântată de asemenea cărţi precum: *Almanahul Lilly*[1], *Prezicerile astrologice ale lui Gadbury*[2], *Almanahul Bietului Robin*[3] şi altele la fel. De asemeni, se mai publicau şi unele cărţi aşa-zis religioase: una era intitulată *„Dezbară-te de ea, popor al meu, altminteri îi vei împărtăşi boliştea”;* alta se numea: *Dreaptă prevestire;* o alta: *Carte menită să-i aducă aminte Britaniei,* şi multe altele. Toate acestea, sau cele mai multe dintre ele prevesteau fătiş sau pe ocolite pieirea oraşului. Mai mult, unii aveau smintitul curaj de a cutreiera străzile făcând prorociri prin viu grai şi pretinzând că fuseseră trimişi să propovăduiască oraşului. Era mai cu seamă unul care, asemenea lui Iona în Niniva, striga în plină stradă: „Încă patruzeci de zile, şi Londra va fi făcută fărâme”. Nu ţin minte exact dacă spunea: „Încă patruzeci de zile” sau numai: „Câteva zile”. Un altul alerga despuiat până la brâu[4], răcnind zi şi noapte, asemenea

[1] *William Lilly* (1602—1681), vraci şi astrolog, şi-a publicat primul almanah în 1644, şi a continuat să-l publice apoi în fiecare an până la moartea sa. A fost de asemeni autorul unei serii de broşuri aşa-zis profetice, care i-au pricinuit greutăţi cu autorităţile.

[2] *John Gadbury* (1627—1704), autor al unor lucrări de astrologie, dintre care cele mai cunoscute sunt *De comentis* (1665) şi *Izbăvirea Londrei de Ciumă* (1665).

[3] *Bietul Robin* se presupune a fi pseudonimul lui William Winstanley (1628?—1698), un bărbier devenit scriitor şi astrolog.

[4] Pepys, în *Jurnalul* său, pomeneşte de un incident similar la 29 iulie 1667. Probabil că Defoe avea în minte faimosul caz al lui Solomon Eagles (sau Eccles), un quaker care la Bâlciul Bartholomew din Smithfield a alergat gol, cu o tingire cu cărbuni încinşi pe creştet, strigând: „Căiţi-vă! Amintiţi-vă de Sodoma!” Dar aceasta s-a întâmplat în 1662. De altfel, pe parcursul *Jurnalului,* Defoe îl pomeneşte pe Solomon Eagles pe nume.

omului despre care vorbeşte Flavius Josephus şi care striga „Vai şi amar de Ierusalim!” puţin înainte de distrugerea oraşului. Această sărmană făptură despuiată ţipa doar: „O! Dumnezeule mare şi cumplit!” Atât şi nimic mai mult, dar repeta aceste vorbe fără contenire, cu un glas şi un chip năpădite de groază. Alerga în mare grabă şi nimeni nu-l văzuse vreodată oprindu-se sau hodinindu-se sau punând ceva hrană în gură; eu, cel puţin, n-am auzit pe nimeni să spună că l-ar fi văzut. Am întâlnit de mai multe ori pe stradă această sărmană creatură şi am dat să-i vorbesc, dar el pentru nimic în lume n-ar fi intrat în vorbă cu mine sau cu oricare altul; îşi vedea întruna de răcnetele lui.

Toate aceste lucruri erau menite să înspăimânte poporul în ultimul hal; mai cu seamă când, aşa cum am arătat, Buletinele mortuare menţionară unul sau două cazuri de deces în St. Giles, datorate ciumei.

În afară de aceste fapte publice, mai erau şi visurile babelor. Sau, mai curând, felul în care babele tălmăceau visurile altora. Şi astea scoteau din minţi o sumedenie de oameni. Unele auzeau glasuri care le îndemnau să plece, pentru că la Londra va izbucni o asemenea molimă, încât cei vii nu vor prididi să-i îngroape pe cei morţi. Altele desluşeau vedenii în văzduh. Dar eu trebuie să mărturisesc, fără să mă fac vinovat de lipsă de îndurare, că toate auzeau glasuri care nu glăsuiau şi vedeau apariţii care nu apăreau. Dar închipuirea oamenilor era răsucită şi posedată de diavol. Şi nu-i de mirare că celor care se zgâiau întruna la nori li se năzărea că văd tot felul de forme şi figuri, înfăţişări şi apariţii, care nu erau altceva decât aer şi vapori. Iată, ne spuneau ei, o sabie de foc, ţinută de o mână care ieşea dintr-un nor, iar vârful sabiei era îndreptat direct spre City. Li se năluceau în văzduh năsălii şi coşciuge purtate spre a fi îngropate. Şi mai vedeau mormane de stârvuri care zăceau neînmormântate, şi altele de acelaşi fel. Pur şi simplu, închipuirea le oferea tot felul de vedenii pe care le tălmăceau.

Bolnavei fantezii i se năzare
Că vede oşti şi nave, şi bătălii în zare.
Până ce ochiul rupe vaporii-amăgitori
Şi toate se preschimbă-n nori.[1]

Aş putea umple acest Jurnal numai cu bizarele descrieri zilnice ale nălucirilor oamenilor. Şi fiecare dintre ei era atât de sigur că văzuse ceea ce pretindea să fi văzut încât nu era chip să-i contrazici fără să-ţi atragi vrăjmăşia lor, sau fără să-i auzi că te

[1] Versurile, uşor modificate, sunt citate din poemul lui Defoe *A New Discovery of an Old Intreague (O descoperire nouă a unei urzeli vechi),* scris în 1691.

învinuiesc de grosolănie şi proastă creştere pe de o parte, şi de nepricepere şi lipsă de simţire pe de alta. Odată, înainte de răspândirea ciumei, să fi fost prin martie, am văzut mare îmbulzeală în stradă şi m-am apropiat şi eu, ca să-mi satisfac curiozitatea. I-am găsit pe toţi scrutând văzduhul ca să vadă ceea ce pretindea o femeie că-i apăruse cu mare limpezime, şi anume un înger înveşmântat în alb, cu o sabie de foc în mână, pe care o legăna sau o vântura deasupra capului. Femeia descria cu precizie fiecare părticică din chipul îngerului; arăta mulţimii mişcările şi contururile apariţiei şi bieţii oameni acceptau totul cu mare grabă, fără să pregete. „Da, zicea unul, îl văd limpede ca lumina zilei. Uite colo sabia, nici că se poate mai clară.” Altul zicea că vede îngerul. Al treilea îi deslușea până îşi chipul şi ţipa cât îl ţinea gura că era o făptură minunată. Unii vedeau una, alţii alta. M-am uitat şi eu, cu tot atâta bună credinţă ca şi ceilalţi, dar poate că nu cu tot atâta bunăvoinţă de a mi se impune ce să văd; şi am spus sus şi tare că *nu pot vedea nimic* decât un nor alb, iluminat la o margine de soarele care strălucea de cealaltă parte. Femeia s-a străduit din răsputeri să-mi arate îngerul, dar n-a izbutit să mă facă să mărturisesc că-l văd. Şi, într-adevăr, dac-aş fi mărturisit una ca asta ar fi însemnat să mint. Atunci femeia, întorcându-se spre mine, m-a privit drept în faţă şi i s-a părut că mă vede râzând. Ceea ce era o nouă înşelăciune a închipuirii ei, pentru că nu râdeam câtuşi de puţin, ci chibzuiam foarte serios la felul cum se lăsau bieţii oameni înspăimântaţi de puterea propriei lor fantezii. Oricum, femeia s-a îndepărtat de mine, şi a strigat că sunt un necredincios şi un hulitor; mi-a spus că a sosit vremea revărsării mâniei Domnului, şi cumplite osânde ne aşteaptă. Iar cei ce hulesc, asemenea mie, vor rătăci şi vor pieri.

Lumea din jur părea la fel de scârbită de mine ca şi ea. Şi n-a fost chip să-i lămuresc pe oameni că nu-mi râdeam de ei. Mai curând m-ar fi călcat cu toţii în picioare decât să-mi îngăduie să le deschid ochii. Aşa încât i-am lăsat în plata Domnului şi acea vedenie a fost socotită la fel de reală ca şi steaua cu coadă.

Am mai avut şi o altă întâlnire în plină zi, şi anume într-un gang îngust care făcea trecerea de la Petty-France spre cimitirul Bishopsgate, ducând pe lângă un şir întreg de aziluri de săraci. În parohia Bishopsgate există două cimitire. Unul e cel pe lângă care treci când ieşi pe uşa bisericii şi mergi din Petty-France în strada Bishopsgate, iar celălalt se întinde într-o parte a gangului îngust, care-i mărginit pe stângă de azilurile de săraci şi pe dreapta de un zid jos cu o palisadă pe el. Mai încolo, tot pe partea dreaptă, se întinde zidul oraşului.

Şi în acest gang îngust, iată un bărbat care priveşte printre

împletiturile de nuiele ale palisadei în interiorul cimitirului. Şi în jurul lui, o gloată de oameni, atât cât le îngăduie strâmtimea gangului să se oprească fără a stânjeni trecerea altora. Şi omul le vorbea de zor, arătând cu degetul ba spre un loc, ba spre altul şi susţinând morţiş că vede în cimitir un strigoi păşind peste o lespede de mormânt. Descria cu mare exactitate forma, ţinuta, mişcările strigoiului şi se minuna cum de nu-l văd şi toţi ceilalţi la fel de desluşit ca şi el. Din când în când striga brusc: „Uite-l!! Se îndreaptă încoace!” Şi apoi: „Acum s-a întors!” Şi asta de atâtea ori, până când i-a convins pe oameni şi i-a făcut ba pe unul, ba pe altul să spună că vede strigoiul. Şi omul acela a pornit să vină în fiecare zi acolo, stârnind zarvă mare, mai ales dacă ţinem seama de strâmtimea gangului, şi stătea locului până când ceasornicul din Bishopsgate bătea ceasurile unsprezece. Aceasta era ora la care, pare-se, se înfăţişa strigoiul. Şi de-l strigai cumva pe strigoi, pe dată se făcea nevăzut.

M-am uitat şi eu cu multă seriozitate în toate părţile, chiar în clipa când omul acela ne atrăgea atenţia, dar n-am putut vedea ţipenie de strigoi. Însă bietul om era atât de sigur pe ce vede, încât făcea ca celorlalţi să li se ridice părul măciucă, şi să plece pe la casele lor dârdâind de spaimă. Până când puţini dintre cei ce ştiau, au mai cutezat să treacă prin gang, iar noaptea nu prindeai pe acolo picior de om.

Şi strigoiul ăsta, zicea cel care-l descoperise, făcea semne arătând spre case şi spre ţărână şi spre oameni, dând limpede a înţelege — sau, mă rog, aşa tălmăceau cei de faţă — că o mare mulţime avea să fie îngropată în cimitirul acela. Ceea ce s-a şi întâmplat. Cu toate astea, trebuie să mărturisesc că niciodată n-am crezut că omul vede aievea un strigoi. Şi eu unul n-am izbutit să văd ceva, oricât mi-am încordat privirile.

Toate lucrurile astea arată în ce măsură se lăsau oamenii covârşiţi de închipuiri. Şi cum lumea aflase că se apropie o molimă, se făceau tot felul de preziceri despre o cumplită calamitate care avea să doboare întregul oraş, ba chiar să pustiască ţara, ucigând întreaga suflare, oameni şi vite.

La toate acestea astrologii adăugau poveşti despre conjuncţiile planetelor într-un chip fatal, plin de înrâuriri nefaste. Una dintre aceste conjuncţii urma să aibă loc — şi a avut — în luna octombrie, şi alta în noiembrie, iar capetele oamenilor au fost împuiate cu prevestiri purtate chipurile de aceste semne cereşti, care preziceau secetă, foamete şi bolişte. Cel puţin în ce priveşte primele două, prevestirile au fost cu totul dezminţite. Căci n-am avut un an secetos, ci un ger năprasnic, care a ţinut din decembrie până aproape de martie, şi după aceea o vreme potrivită, mai

curând călduţă decât fierbinte, cu vânturi înviorătoare, pe scurt, o vreme foarte plăcută, udată de câteva ploi bune.

S-au făcut unele încercări de a se opri tipărirea cărţilor care înspăimântau mulţimea, şi de a-i ameninţa pe cei ce le răspândeau — unii dintre aceştia au fost închişi — dar, din câte ştiu eu, nu s-a izbutit mare lucru, căci guvernământul se ferea să-i aţâţe pe oameni, care şi aşa îşi ieşiseră din minţi.

Nu pot să-i trec cu vederea nici pe acei preoţi care, cu predicile lor, îi făceau pe credincioşi mai curând să se prăbuşească decât să-şi înalţe sufletele. Fără îndoială, mulţi dintre ei o făceau pentru a întări voinţa oamenilor şi pentru a le grăbi pocăinţa. Dar asemenea predici nu le slujeau năzuinţele şi făceau mai mult rău decât bine.

Aveam câţiva preoţi, care, cu toată convingerea, îşi transformau predicile într-o teroare şi le împănau cu tot felul de preziceri cumplite. Îi adunau pe credincioşi umplându-i de groază, şi apoi îi trimiteau acasă plini de jale, după ce le prorociseră numai rele; îi înspăimântau pe oameni ameninţându-i că vor fi cu totul nimiciţi, în loc să-i îndemne să-şi înalţe gândurile spre ceruri[1].

Într-adevăr, erau timpuri de mari dizidenţe în chestiuni de religie: nenumărate secte şi diviziuni şi păreri izolate îşi făceau drum printre oameni. Biserica anglicană fusese restaurată odată cu restaurarea monarhiei, cu vreo patru ani în urmă. Dar predicatorii şi slujitorii prezbiterieni şi independenţi şi de toate credinţele se constituiseră în grupări separate şi ridicau altar contra altar. Toate aceste grupări aveau întrunirile lor religioase, dar nu chiar atât de numeroase ca astăzi, întrucât pe atunci nu erau încă organizate, cum aveau să devină mai târziu, iar congregaţiile, deşi se adunau laolaltă, nu erau chiar foarte multe. Dar atâtea câte erau, fuseseră declarate ilegale de către cârmuire, care se străduia să le suprime şi să le desfiinţeze adunările.

Molima însă i-a împăcat pe toţi, cel puţin pentru o vreme, şi numeroşi dintre cei mai buni şi vrednici slujitori şi clerici ai sectelor dizidente au căpătat îngăduinţa de a predica în bisericile ai căror preoţi îşi luaseră zborul, nefiind în stare, să înfrunte năpasta. Iar lumea se îngrămădea să-i asculte fără să facă vreo deosebire şi fără să se întrebe prea mult ce credinţă anume slujeau. Dar după ce molima s-a stins, s-a spulberat şi acest spirit caritabil; fiecare biserică şi-a recăpătat vechii slujitori, sau pe alţii

[1] Acuzaţiile lui Defoe împotriva celor ce stârnesc panică în timpul unei molime reflectă opiniile medicale ale vremii. Tratatele publicate de medicii din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea arată că spaima, disperarea şi deprimarea se numără printre cauzele care contribuie ca organismele să fie mai receptive la molipsire.

noi acolo unde cei vechi se săvârşiseră din viaţă, şi lucrurile au reintrat pe făgaşul obişnuit.

O greşeală cheamă pe alta. Toate aceste spaime şi îngrijorări i-au îmboldit pe oameni spre o mie de alte lucruri nevolnice, nebuneşti şi păcătoase, pentru încurajarea cărora nu-i însă nevoie de prea multă ticăloşie. Şi anume, oamenii au fost împinşi spre ghicitori şi şarlatani şi astrologi, pentru a-şi afla ursita sau, cum se spune în popor „să li se ghicească viitorul", să li se calculeze datele naşterii şi altele asemenea. Această sminteală a făcut ca oraşele să roiască de o liotă de pretinşi magicieni, specialişti în magia neagră, după cum o numeau ei, şi mai ştiu eu ce bazaconii. Ba chiar se pretindeau specialişti în de o mie de ori mai multe drăcovenii decât erau în realitate. Şi acest negoţ deveni atât de făţiş şi atât de general, încât şarlatanii îşi puseseră însemne şi inscripţii pe poartă: „Aici locuieşte un ghicitor"; „Aici locuieşte un astrolog"; „Aici se poate tălmăci zodia în care v-aţi născut" — şi aşa mai departe. Capul de bronz al călugărului Bacon[1] care era simbolul acestor îndeletniciri, putea fi văzut aproape în fiecare stradă, alături de semnul Maicii Shipton[2], de capul lui Merlin[3] şi altele la fel.

Cu ce palavre oarbe, lipsite de noimă şi caraghioase izbuteau aceste oracole ale diavolului să-i atragă şi să-i mulţumească pe oameni, eu unul nu pot să-mi închipui. Ceea ce-i sigur e că numeroşi muşterii se îmbulzeau zi de zi la uşile lor. Şi de se arăta numai pe stradă un individ (solemn cu o vestă de catifea, un guler înalt şi o mantie neagră, aşa cum erau de regulă înveşmântaţi aceşti scamatori, numai ce vedeai lumea urmărindu-i în convoi şi punându-le întrebări din mers.

Nu e nevoie să vă mai spun câtă îngrozitoare înşelătorie zăcea în toate spusele lor şi care le era scopul. Dar n-a existat leac împotriva lor până când însăşi ciuma nu le-a pus capăt, descotorosind oraşul chiar de aceşti magicieni. Marea blestemăţie era că atunci când bieţii oameni îi întrebau pe aceşti aşa-zişi

---

[1] Faima lui Roger Bacon în ce priveşte magia şi alchimia ajunsese legendară în secolul al XVII-lea. Circula povestea că Bacon ar fi construit un cap de bronz numai prin puterea cuvintelor, legendă care poate fi întâlnită în multe opere literare de seamă ca de pildă *Fiecare om cu umoarea lui* de Ben Jonson, sau *Hudibras* de Samuel Butler.

[2] Maica *Shipton,* o faimoasă femeie-profet, probabil un personaj mitic, ale cărei proroci fuseseră publicate încă din 1641 şi căreia i se atribuie prezicerea marelui incendiu al Londrei.

[3] *Merlin Ambrosius,* figură legendară de vrăjitor şi bard, pomenit prima oară în *Historia Britomim* atribuită lui Nennius (796) şi întâlnită des în *Legendele Regelui Arthur.*

astrologi dacă va fi o molimă sau nu, ei toţi răspundeau că va fi, pentru că această afirmaţie le întreţinea lor negoţul. Dacă oamenii n-ar fi fost menţinuţi într-o continuă stare de spaimă în legătură cu acest lucru, toţi vracii şi-ar fi pierdut rostul, şi puterea lor ar fi luat sfârşit. Dar ei vorbeau întruna despre cutare şi cutare înrâurire a stelelor, despre conjuncţia cutăror şi cutăror planete, care neapărat vor aduce boală şi tulburări, prin urmare ciumă. Iar unii aveau cutezanţa de a spune că ciuma s-a şi dezlănţuit, ceea ce era perfect adevărat, deşi ei n-aveau de unde s-o ştie.

Ca să fim drepţi, clericii şi predicatorii de toate felurile, care erau însă serioşi şi aveau înţelegerea lucrurilor, tunau şi fulgerau împotriva vracilor şi a altor practici primejdioase şi dezvăluiau nebunia şi ticăloşia tuturor acestora. Iar oamenii chibzuiţi şi cu capul pe umeri îi priveau cu dispreţ şi cu scârbă. Dar era cu neputinţă să-i convingi de adevăr pe cei din straturile mijlocii sau pe cei săraci, care-şi agoniseau traiul prin trudă. Spaimele acestora erau mai puternice decât orice alt simţământ. Şi-şi zvârleau banii, cu nesocotinţă, pe asemenea aiureli. Mai cu seamă slujnicele şi feciorii din casele avute alcătuiau grosul muşteriilor acestor vraci. Şi, după prima nelipsită întrebare: „O să fie ciumă?” urmau, de obicei, asemenea întrebări:

— O, Doamne, ce-o să se întâmple cu mine? Stăpâna mea o să mă mai ţină în slujbă sau o să mă dea afară? Ea o să rămână aici sau o să plece la ţară? Şi dacă pleacă la ţară, o să mă ia şi pe mine sau o să mă lase aici pradă foametei şi bolii?

Şi la fel întrebau şi feciorii.

Adevărul este că soarta bietelor slujnice a fost foarte jalnică, aşa cum voi avea prilejul să arăt, pentru că au fost date afară din slujbă în număr foarte mare şi au murit cu duiumul. Mai cu seamă dintre cele pe care falşii profeţi le umpluseră de speranţe că vor fi păstrate în serviciu şi că vor pleca la ţară împreună cu stăpânii şi stăpânele lor. Şi dacă ocrotirea publică nu s-ar fi îngrijit de aceste biete făpturi, extrem de numeroase, ele ar fi avut parte de condiţii mai mizere decât toţi ceilalţi cetăţeni ai oraşului.

Toate aceste fapte au tulburat minţile oamenilor de rând multe luni de zile, când abia se arătaseră primele semne de îngrijorare, înainte ca molima să se fi dezlănţuit de-adevăratelea. Dar, nu trebuie să uit să adaug, că o mare parte dintre cetăţeni s-au comportat altminteri. Cârmuirea încuraja pioşenia şi organiza rugăciuni publice, zile de post şi de umilinţă, în care oamenii se destăinuiau în public şi implorau mila divină pentru a abate cumplita pedeapsă de pe capetele lor. Nu pot să vă descriu graba eu care oamenii de toate credinţele au îmbrăţişat acest prilej; se îmbulzeau în biserici şi la întruniri şi atâta se înghesuiau, încât

uneori nu te puteai apropia nici de uşa unei biserici. Zilnic se oficiau slujbe de dimineaţă şi de seară la numeroase biserici, şi la altele existau zile speciale de rugăciune, la care oamenii luau parte cu o neobişnuită cucernicie. Unele familii, de o credinţă sau alta, ţineau posturi familiale, la care erau admise numai rudele apropiate.

Încă o dată lumea dădea dovadă că ştie să-şi poarte partea ei de povară. Până şi Curtea regală, până atunci veselă şi risipitoare, şi-a îmbrăcat o mască de îngrijorare faţă de nefericirea publică. A fost interzisă jucarea tuturor pieselor de teatru şi a interludiilor, puse în scenă după moda Curţii franceze, şi care începuseră să se răspândească şi la noi. Au fost închise casele de jocuri de noroc, sălile de dans, sălile de muzică ce se înmulţiseră şi începuseră să vatăme moravurile poporului. Şi toţi măscăricii, teatrele de păpuşi, dansatorii pe sârmă şi alţi saltimbanci, care fermecaseră până atunci pe oamenii sărmani, s-au lăsat de meserie, pentru că minţile oamenilor erau împovărate de alte gânduri, iar tristeţea şi groaza acestor gânduri se aşternuse pe toate chipurile, chiar şi ale celor mai de jos. Moartea îşi fâlfâia aripa în faţa ochilor lor, şi fiecare om se gândea la groapă, nu la veselie şi la distracţie.

Dar chiar aceste meditaţii care, bine îndrumate, i-ar fi făcut pe oameni să cadă în genunchi şi să-şi mărturisească cu smerenie păcatele, implorând mila divină în asemenea vremuri de restrişte, chiar aceste meditaţii, zic, stârneau la unii oameni reacţii întru totul opuse: cei neştiutori şi nătângi în gândirea lor, după cum înainte fuseseră nechibzuiţi şi animalici, acum, sub imboldul fricii, cădeau în extremele nebuniei. Şi aşa cum am arătat, alergau la scamatori şi vrăjitori, la tot felul de şarlatani, ca să afle care le va fi ursita. Iar aceia le hrăneau temerile şi-i ţineau în necontenită alarmă şi stare de trezie, cu scopul de a-i înşela şi a le goli buzunarele. Şi oamenii erau destul de nebuni încât să alerge la vrăjitori şi vraci şi doftoroaie în căutare de doctorii şi leacuri; înghiţeau la hapuri şi la fierturi şi la licori de apărare cât încăpea în ei. Şi nu numai că şi-au risipit banii, dar şi-au otrăvit singuri organismul, de teamă să nu li-l otrăvească boala, şi astfel şi-au pregătit trupurile pentru ciumă, în loc să le ferească de ea. Pe de altă parte, e de necrezut şi cu greu se poate închipui în ce măsură stâlpii caselor şi colţurile de stradă erau pline de înştiinţări ale doftorilor şi de afişe ale altor ignoranţi care tămăduiau cu leacuri băbeşti şi măsluiau medicina şi-i pofteau pe oameni să vină la ei să-i vindece. Aceste anunţuri erau scrise de obicei cu fel de fel de înfloriturі de acest gen:

„Hapuri preventive, FĂRĂ GREŞ, împotriva ciumei.” „Reţete MIRACULOASE împotriva molipsirii.” „Întăritoare SUVERANE

împotriva otrăvirii aerului.” „Instrucţiuni PRECISE de comportament în cazul contaminării.” „Pilule anticiumă.” „INCOMPARABILE licori împotriva ciumei, nemaicunoscute până acum.” „Leac UNIVERSAL împotriva ciumei.” „UNICA apă de ciumă AUTENTICĂ.” „ANTIDOTUL REGAL în cazul oricărei boli molipsitoare.”, şi multe altele pe care nu mi le mai pot aminti. Dac-aş putea, aş umple o carte întreagă numai cu ele.

Alţii lipeau anunţuri prin care pofteau oamenii la locuinţele lor, pentru a le oferi îndrumări şi instrucţiuni în caz de molipsire. Şi aceştia aveau titluri uriaşe care sunau cam aşa *„Eminent medic olandez, de curând sosit din Olanda unde a locuit în tot timpul Marii Ciume care a bântuit anul trecut la Amsterdam, şi a tămăduit o sumedenie de oameni molipsiţi de ciumă.”*

„Doamnă italiancă, de curând sosită de la Neapole, deţinând un leac secret de preîntâmpinare a molipsirii, leac descoperit datorită marii sale experienţe, şi cu care a tămăduit miraculos bolnavii de ciumă de pe acele meleaguri, unde mureau 20 000 de oameni pe zi.”

„Bătrână doamnă care a practicat medicina, cu mari succese, în timpul ultimei mari ciume care a năpăstuit acest oraş, Anno 1636, *îşi oferă sfaturile numai doamnelor. Poate fi consultată* etc.”

„Medic de mare experienţă, care a studiat îndelung doctrina antidoturilor împotriva oricăror otrăvuri şi infecţii, a ajuns, după 40 de ani de practică, la o asemenea măiestrie, încât poate, cu binecuvântarea Domnului, îndruma pe oricine cum să se ferească de orice boală contagioasă. Îndrumări gratuite pentru săraci.”

Am spicuit cele de mai sus în chip de exemple. V-aş mai putea oferi două-trei duzini de acelaşi fel, şi încă să mai rămână o sumedenie nepomenite.

Dar e de-ajuns pentru oricine ca să-şi facă o părere despre starea de lucruri din acea vreme; şi despre faptul că o bandă de hoţi de buzunare şi de tâlhari, nu numai că înşelau buna credinţă şi furau banii bieţilor oameni din popor, dar le otrăveau şi trupurile cu amestecuri îngrozitoare şi dăunătoare. Unele dintre doctorii erau amestecate cu mercur, altele cu diferite substanţe la fel de primejdioase, fără nicio legătură cu scopul pe care pretindeau să-l urmărească, şi mai curând vătămătoare decât lecuitoare pentru organism, în caz de infecţie. Nu pot să trec sub tăcere un vicleşug al unuia dintre aceşti falşi medici, cu care îi ademenea pe săraci să se înghesuie la uşa lui, fără să facă însă nimic pentru ei fără bani. La anunţurile lui, pe care le împărţea pe stradă, adăugase următoarea informaţie scrisă cu litere mari:

„Celor săraci, sfaturi gratuite”.

Drept care, o puzderie de oameni săraci au năvălit la el, şi

doctorul le-a ţinut nişte cuvântări foarte frumoase, le-a examinat starea sănătăţii, constituţia trupească, şi le-a oferit o serie de sfaturi bune, cu totul lipsite de importanţă. Dar încheierea tuturor acestora era că le oferea un preparat al lui din care, dacă luau o anumită doză în fiecare dimineaţă, n-aveau să se îmbolnăvească niciodată de ciumă — punea chezăşie viaţa lui. Nu s-ar fi îmbolnăvit chiar de-ar fi locuit în aceeaşi casă cu bolnavi contaminaţi. Desigur că toţi oamenii ar fi dorit să obţină leacul. Preţul acestuia însă era uriaş, cred că se ridica la o jumătate de coroană.

— Dar, domnule doctor, i-a spus o femeie, eu sunt o biată nevoiaşă, trăiesc din pomana parohiei, şi anunţul dumneavoastră zicea că pe săraci îi ajutaţi fără bani.

— Da, buna mea femeie, răspunse doftorul, chiar aşa fac, cum scrie acolo. Celor săraci le dau sfaturi fără bani; dar nu şi doctoria mea.

— Vai, domnule, urmă femeia, asta-i capcană întinsă celor săraci. Căci dumneavoastră le daţi sfaturi pe nimic, dar ce sfaturi? Îi sfătuiţi gratis să cumpere doctoria dumneavoastră pe bani. Asta face orice neguţător cu marfa lui.

Femeia începu să-l blesteme şi stătu întreaga zi la uşa lui, povestindu-şi păţania la toţi cei care veneau, până când doctorul, descoperind că-i alunga muşteriii, a fost nevoit s-o cheme din nou sus şi să-i dea pe nimic doctoria lui, care se poate să-i fi servit femeii tot la nimic.

Dar să ne întoarcem la oamenii a căror nepricepere îi prefăcea în pradă lesnicioasă pentru tot felul de şarlatani şi vraci. Nu încape nicio îndoială că aceşti falşi medici storceau câştiguri mari de pe urma bieţilor oameni; căci zilnic constatam că mulţimile ce se ţineau după ei erau tot mai mari, iar la uşa lor se îngrămădea mai multă lume decât la doctorii Brooks, Upton, Hodges şi Berwick[1], sau la alte figuri vestite ale timpului. Şi, după cum mi s-a spus, unii dintre aceşti şarlatani scoteau din vânzarea doctoriilor până la cinci lire pe zi.

Dar mai exista şi o altă nebunie, în afara celor de mai sus, lucru care v-ar putea sugera o idee asupra stării de spirit a bieţilor oameni din acele zile. Anume, lumea se încredea în nişte înşelători şi mai primejdioşi decât cei de care am vorbit. Pentru că pungaşii mărunţi nu urmăreau decât să golească buzunarele; aşa încât,

[1] Patru importante figuri medicale ale vremii. Dintre cei menţionaţi, cel mai faimos a fost doctorul Nathaniel Hodges (1627— 1688), al cărui tratat asupra ciumei, scris în latină şi intitulat *Loimologia* (tradus în limba engleză în 1720) a servit ca material documentar acestui *Jurnal,* care de altfel se referă în repetate rânduri la el.

întreaga păcătoşenie era de partea lor, a înşelătorilor, şi nu de cea a înşelaţilor. Dar în nebunia de care vă voi vorbi acum, păcatul era de partea înşelaţilor, sau de partea amândurora, în egală măsură. Aceasta consta în atârnarea la gât a talismanelor, săculeţelor cu ierburi, exorcismelor, amuletelor, şi mai ştiu eu a căror trăsnăi menite chipurile să întărească organismul împotriva ciumei. Ca şi cum ciuma ar fi însemnat înstăpânirea unui duh rău asupra trupului. Toate acestea erau însoţite de semne magice, semne din zodiac, fâşii de hârtie înnodate într-un anume număr de noduri, şi anumite cuvinte speciale şi cifre scrise pe ele. Îndeosebi cuvântul *Abracadabra,* aşezat în triunghiuri, sau piramidă, în felul următor:

ABRACADABRA
ABRACADABR
ABRACADAB
ABRACADA
ABRACAD
ABRACA
ABRAC
ABRA
ABR
AB
A

Altele purtau semnul iezuiţilor scris în cruce:

I H[1]
S

Sau alte semne cabalistice.

Aş putea să-mi pierd o grămadă de timp protestând împotriva acestor nebunii şi a mârşăviei unor asemenea practici într-un moment de mare primejdie, dar acest Memorandum al meu înregistrează numai faptele, şi acestea aşa s-au întâmplat. Cum şi-au dat seama până la urmă bieţii oameni de găunoşenia unor asemenea lucruri, şi câţi dintre ei au fost după aceea transportaţi în căruţele cu cadavre şi zvârliţi în gropile comune ale fiecărei parohii, continuând să poarte atârnate de gât farmecele şi talismanele, voi arăta mai târziu.

Acestea au fost urmările zăpăcelii care a pus stăpânire pe obşte de îndată ce s-au stârnit primele zvonuri despre ciumă; ceea ce s-a întâmplat cam pe ziua de Sf. Mihail, în 1664, sau mai curând la începutul lui decembrie, după cele două morţi din parohia St. Giles. Şi mai apoi, după o nouă alarmă, în februarie.

Dar când molima s-a răspândit cu adevărat, oamenii au început să-şi dea seama de neghiobia de a se fi încrezut în asemenea fiinţe păcătoase, care n-au făcut decât să-i stoarcă de bani, şi spaimele lor au început să-i împingă pe alte căi spre nedumerire şi neputinţă. Bieţii oameni nu mai ştiau ce drum să apuce şi ce să facă, fie pentru a se feri fie pentru a-şi alina suferinţele. Alergau de la un vraci la altul, de la o uşă la alta, strigând în plină stradă: „Dumnezeu să ne aibă în pază; ce să ne facem?”

Într-adevăr, sărmanii erau de plâns, mai cu seamă într-o privinţă, în care nimic nu le-ar fi putut aduce alinare şi de care aş dori să vorbesc cu deosebită gravitate şi adâncime, chiar de-ar fi să nu prea fie pe placul cititorului. Anume că acum moartea

[1] I H S — Iesus Hominum Salvator (lat).

începuse nu numai să plutească deasupra capetelor, cum se spune, ci să se vâre în casele şi în încăperile oamenilor şi să-i privească în ochi. Poate că bieţii de ei dădeau încă dovadă de prostie şi de judecată neroadă, da, în mare măsură. Totuşi, în aceeaşi măsură existau pricini de îngrijorare reală, săditâ în cele mai adânci unghere ale sufletului. Numeroase conştiinţe se deşteptaseră; numeroase inimi împietrite în năravse topiseră în lacrimi, numeroase destăinuiri ale unor păcate îndelung tăinuite ieşiseră la suprafaţă. Sufletul oricărui om s-ar fi cutremurat în el dacă i-ar fi fost dat să audă gemetele de moarte ale unor făpturi deznădăjduite, de care nimeni nu cuteza să se apropie pentru a le aduce un strop de mângâiere. Multe tâlhării, multe omoruri au fost pe atunci mărturisite cu glas tare, dar nimeni n-a supravieţuit pentru a le lua în seamă. Uneori chiar în plină stradă puteai auzi oamenii implorând mila Domnului şi strigând: „Am fost hoţ!”, „Mi-am înşelat nevasta!”, „Am fost ucigaş!”. — şi tot aşa altele. Şi nimănui nu-i da ghes inima să se oprească şi să facă cea mai mică cercetare asupra acestor adevăruri sau să aducă oricât de puţină mângâiere făpturilor care, în deznădejdea sufletului şi a trupului, dezvăluiau asemenea grozăvii. La început, câţiva dintre preoţi îi vizitară pe bolnavi; dar curând aceste vizite încetară pentru că a intra în casele contaminate însemna a-ţi iscăli cu mâna ta osânda de moarte. Până şi groparii, care erau făpturile cu inimile cele mai călite din oraş, se dădeau uneori bătuţi şi, la un moment dat, se speriară atât de rău, încât nu se mai încumetară să intre în locuinţele în care familii întregi fuseseră doborâte de boală şi unde împrejurările erau mai cumplite decât în altele. Dar toate astea se petreceau la începutul molimei.

Timpul i-a deprins cu toate grozăviile şi, mai târziu, n-au pregetat să intre oriunde, aşa cum voi avea prilejul să arăt pe larg mai încolo.

Acum că ciuma se întinsese, autorităţile judecătoreşti purceseră să ia în seamă, cu seriozitate, condiţiile în care se aflau oamenii. Voi arăta la locul potrivit ce reguli au dat pentru populaţie şi pentru familiile contaminate. Aici vreau să spun numai că, în ce priveşte sănătatea publică, văzând nebunia oamenilor care se înghesuiau la şarlatani, magicieni, vrăjitori şi ghicitori, primarul oraşului, un om foarte cumpătat şi cucernic, a numit câţiva medici şi felceri care să dea ajutor celor lipsiţi de mijloace, adică bolnavilor săraci[1]. Pe de altă parte, a dat dispoziţii Colegiului

[1] Primarul oraşului, Sir John Lawrence, şi Consiliul Orăşenesc i-au numit pe doctorii Nathaniel Hodges şi Thomas Witterley să ofere asistenţă gratuită săracilor din *City* şi *Liberties.* Acestora li s-au adăugat numeroşi alţi medici din diverse parohii.

medicilor să publice instrucţiuni cu privire la leacurile şi îngrijirile ieftine, ce puteau fi la îndemâna celor săraci în caz de molipsire. Acesta a fost cu adevărat unul dintre lucrurile cele mai chibzuite şi mai caritabile din tot ce se putea face atunci, căci îi îndepărta pe oameni de la uşile oricărui împărţitor de anunţuri, şi-i împiedica să înghită orbeşte otravă în loc de doctorie şi moarte în loc de viaţă.

Aceste instrucţiuni ale medicilor au fost alcătuite după ce întregul Colegiu a ţinut sfat, şi cum erau menite să fie de folos în special săracilor, cărora le ofereau leacuri ieftine, au fost afişate pretutindeni, aşa încât oricine să le poată vedea. Copii ale acestor instrucţiuni erau împărţite *gratuit,* oricui le voia. Aşadar, cum erau publice şi puteau fi văzute oriunde, nu-l mai plictisesc pe cititor cu conţinutul lor.

Nimeni nu mă va bănui că urmăresc să micşorez autoritatea sau destoinicia medicilor când voi spune că violenţa molimei, atunci când şi-a atins culmile, poate fi asemuită doar cu focul care avea să pârjolească oraşul în anul următor. Focul care a mistuit tot ceea ce ciuma n-a putut atinge, şi-a râs de orice remediu. Tulumbele pompierilor s-au stricat, găleţile cu apă au trebuit să fie zvârlite; puterea omului a fost zădărnicită şi batjocorită. Tot aşa şi ciuma a fost mai tare decât orice leac. Până şi medicii au fost doborâţi de ea, cu propriile lor leacuri în gură. Oamenii dădeau poveţe altora şi-i îndrumau ce să facă, până când boala îi lovea şi pe ei şi se prăbuşeau la pământ morţi, biruiţi de vrăjmaşul împotriva căruia îi învăţaseră pe alţii cum să lupte. Acesta a fost cazul cu mai mulţi medici, dintre care unii erau de mare vază, şi cu câţiva chirurgi de înaltă dibăcie. Au murit de asemeni o sumedenie dintre vracii şi şarlatanii care au fost îndeajuns de nerozi încât să se încreadă în propriile lor doftorii, despre care trebuie să fi ştiut în sinea lor că nu erau bune la nimic şi care, asemenea altor tâlhari conştienţi de vina lor, ar fi trebuit mai curând să fugă din faţa unei justiţii care nu putea decât să-i pedepsească după merit.

Când spun că doctorii au căzut pradă calamităţii comune nu am nicio clipă intenţia să nesocotesc truda sau iscusinţa lor; dimpotrivă, le aduc prinos de laudă că s-au jertfit până-ntr-atâta încât să-şi piardă şi viaţa în slujba omenirii. S-au străduit să facă bine şi să salveze vieţile altora.

Fără îndoială că medicii, prin dibăcia, prudenţa şi îngrijirile lor i-au ajutat pe mulţi să supravieţuiască şi să-şi refacă sănătatea. Dar nu le înjosim cu nimic meritul şi măiestria arătând că nu i-au putut vindeca pe cei care se molipseau grav înainte de a-i fi chemat pe medici, aşa cum a fost cazul cu mulţi.

Acum ne rămâne de arătat ce măsuri publice au fost luate de judecători pentru siguranţa populaţiei şi pentru stăvilirea

întinderii molimei. Voi mai avea numeroase prilejuri să vorbesc despre chibzuinţa autorităţilor judecătoreşti, despre însuşirile lor caritabile, atenţia faţă de săraci şi grija de a menţine ordinea. Autorităţile au adus provizii şi altele asemănătoare când urgia era în toi. Acum însă voi arăta doar instrucţiunile pentru menţinerea bunei rânduieli, pe care le-au publicat, spre îndrumarea familiilor în care se iviseră cazuri de boală.

Am pomenit mai sus de închiderea caselor: nu are rost să stărui în mod special asupra faptului, pentru că acest capitol al istoriei ciumei e deosebit de trist. Totuşi şi părţile cele mai dureroase se cer a fi înfăţişate.

După cum am mai arătat, primarul Londrei şi Consiliul Orăşenesc, începură să se preocupe mai îndeaproape de ordinea oraşului cam prin luna iunie.

Judecătorii de pace pentru Middlesex, din dispoziţia primarului, începuseră să închidă mai multe case din parohiile St. Giles in the Fields, St. Martins, St. Clement Dane etc., ceea ce a dus la bune rezultate. Căci pe unele străzi molima a putut fi stăvilită numai prin paza strictă a locuinţelor contaminate şi prin grija de a-i îngropa de îndată pe cei morţi de ciumă. Tot astfel, prin măsuri luate din timp, numărul cazurilor de ciumă a descrescut mult mai repede în aceste parohii, puternic lovite la început, decât în celelalte.

Măsura închiderii caselor a fost aplicată pentru prima dată, după câte înţeleg, în timpul ciumei din 1603, când s-a urcat la tron regele Iacob I, iar dispoziţia de a sechestra oamenii în propriile lor locuinţe a fost legiferată printr-un act al Parlamentului, intitulat: *„Lege pentru milostiva ajutorare şi buna rânduială a persoanelor molipsite de ciumă”.*

Pe această lege dată de Parlament şi-au întemeiat primarul Londrei şi Consiliul Orăşenesc dispoziţiile pe care le-au emis la acea vreme şi care au intrat în vigoare la întâi iulie 1665, când în City nu se iviseră decât puţine cazuri de ciumă, iar ultimul Buletin semnala doar patru morţi datorate ciumei în toate cele nouăzeci şi şapte de parohii.

Dat fiind că în City s-au închis câteva case, iar un număr de bolnavi au fost mutaţi la spitalul de ciumaţi din Bunhill Fields, în drum spre Islington, s-a ajuns ca atunci când în general mureau de ciumă cam o mie de oameni pe săptămână, în City să se înregistreze doar douăzeci şi opt de morţi. În timpul molimei, City s-a păstrat relativ mai puţin contaminată.

Aceste dispoziţii publicate de primarul Londrei la sfârşitul lunii iunie, după cum am mai arătat, şi intrate în vigoare la începutul lui iulie, sunau astfel:

Ordonanţă alcătuită şi publicată de Lordul Primar şi de Consiliul Orăşenesc al oraşului Londra, cu privire la molima de ciumă. 1665 [1]

Ţinând seama că sub domnia răposatului nostru suveran, regele Iacob, fie-i binecuvântată amintirea, s-a alcătuit o ordonanţă cu privire la milostiva ajutorare şi buna rânduială a persoanelor molipsite de ciumă, prin care se dădea putere judecătorilor de pace, primarilor, consilierilor şi altor slujbaşi de frunte să numească, în cadrul unor anumite limite, examinatori, căutătoare, paznici, infirmiere şi gropari pentru persoanele şi locurile infectate, şi să-i supună pe aceştia la jurământ de credinţă pentru buna îndeplinire a misiunilor lor; şi cum aceeaşi ordonanţă îngăduia şi luarea altor măsuri în legătură cu aceştia, după cum ar cere-o nevoile prezente; se socoteşte acum foarte nimerit pentru preîntâmpinarea şi înlăturarea molimei (cu voia Celui de Sus) să fie numiţi următorii slujitori care să păzească cu sfinţenie regulile ce urmează:

Să fie numiţi examinatori în fiecare parohie

În primul rând, se socoteşte necesar şi se dispune ca în fiecare parohie să fie alese şi numite de către reprezentantul districtual şi Consiliul Epitropiei una, două sau mai multe persoane cu merite şi bun renume, care să se numească examinatori şi să îndeplinească această misiune pe răstimpul a cel puţin două luni de zile. Şi dacă persoanele socotite a fi potrivite, cărora li se încredinţează asemenea misiune, refuză să-şi facă datoria, să fie osândite la temniţă, până când se vor purta aşa cum se cuvine.

Misiunea examinatorilor

Numiţii examinatori vor depune în faţa reprezentantului Consiliului Orăşenesc jurământul că vor cerceta din când în când şi vor afla care anume casă din fiecare parohie adăposteşte molima, care anume oameni sunt bolnavi şi de ce anume boli. Vor căuta să se informeze cât mai amănunţit cu putinţă. În cazurile îndoielnice vor recomanda abţinerea de a se vizita acele case, până ce nu se dovedeşte natura bolii. Şi dacă descoperă persoane bolnave de ciumă, urmează să dea ordin poliţaiului să închidă casa; şi dacă poliţaiul refuză sau neglijează să-şi facă datoria, urmează să fie numaidecât încunoştinţat reprezentantul districtual.

Paznicii

La fiecare casă atinsă de molimă vor fi numiţi doi paznici, unul de zi, şi unul de noapte. Aceşti paznici vor purta de grijă ca

---

[1] Ordonanţele primarului şi Consiliului Orăşenesc au fost retipărite în 1721 în volumul denumit: *Culegere de articole foarte preţioase şi rare,* culegere folosită de Defoe.

nicio persoană să nu intre sau să nu iasă dintr-o asemenea casă atâta timp cât se află sub supravegherea lor, şi aceasta sub ameninţarea unei aspre pedepse. Numiţii paznici vor înfăptui toate serviciile de care au ne voie sau pe care i le vor cere cei din casa infectată. Atunci când paznicul este trimis cu vreo treabă, urmează să încuie uşa casei şi să ia cheia cu el. Paznicul de zi urmează să vegheze până la ceasurile zece din noapte; iar cel de noapte până la şase dimineaţa.

Căutătoarele

Cu deosebită grijă vor fi alese căutătoarele din fiecare parohie, printre femeile cinstite şi de cel mai bun renume. Acestea vor jura să caute cum se cuvine şi să raporteze întregul adevăr, atâta cât intră în cunoaşterea lor, dacă persoanele ale căror cadavre le vor cerceta ele au murit de ciumă sau de ce alte boli. Medicii care vor fi numiţi pentru îngrijirea şi preîntâmpinarea molimei vor trebui să le cheme pe sus-zisele căutătoare, care vor funcţiona în diferitele parohii sub îndrumarea lor; aceşti medici vor trebui să hotărască până la urmă dacă respectivele căutătoare sunt potrivite pentru sarcina lor şi să le amendeze din când în când, numai pe dreaptă pricină, dacă nu-şi fac cum trebuie datoria.

Pe timpul cât ţine molima niciuneia dintre aceste căutătoare să nu i se îngăduie să îndeplinească vreo muncă sau să-şi ia vreo slujbă publică, să ţină vreo prăvălie sau dugheană, să fie folosită ca spălătoreasă sau la orice altă îndeletnicire.

Felcerii

Dat fiind că până acum au avut loc mari încălcări în ce priveşte înştiinţarea cazurilor de boală, ceea ce a dus la răspândirea molimei, căutătoarele trebuie sprijinite. Drept care se hotărăşte numirea unor felceri iscusiţi şi cinstiţi, pe lângă cei care funcţionează la spitalele de ciumaţi.

City şi toate Liberties vor fi împărţite în zone şi fiecare dintre aceşti felceri va răspunde de o zonă. În zonele care le revin, se vor alătura căutătoarelor la cercetarea cadavrelor, pentru ca raportul făcut asupra cauzei morţii să fie cât mai aproape de adevăr.

Mai departe, numiţii felceri vor vizita şi consulta pe acele persoane care îi cheamă sau despre care îi înştiinţează examinatorii din fiecare parohie. Ei se vor informa despre natura bolii numitelor persoane.,

În tot acest timp, numiţii felceri nu se vor ocupa de nicio altă boală, ci vor da îngrijiri numai în cazurile de ciumă. Se hotărăşte că numiţii felceri vor primi câte douăsprezece pence de fiecare bolnav cercetat de ei, bani plătiţi fie de familia celui consultat, dacă are mijloace, fie de parohie, în caz că nu are.

Infirmierele

Dacă vreo infirmieră se mută dintr-o casă infectată înainte de trecerea a douăzeci şi opt de zile de la moartea oricărei persoane bolnave de ciumă, casa nouă în care a intrat numita infirmieră va fi închisă până la expirarea celor douăzeci şi opt de zile.

Instrucţiuni privitoare la casele infectate şi la persoanele bolnave de ciumă.

Boala trebuie declarată

Stăpânul oricărei case, de îndată ce vreun membru al familiei sale se plânge de gâlme, pete roşii, umflături în orice parte a corpului, sau cade rău bolnav fără vreo pricină anumită, va trebui să-l înştiinţeze pe examinator într-un răstimp de două ore de la apariţia numitelor semne.

Sechestrarea bolnavilor

De îndată ce o persoană va fi constatată de examinator, de felcer sau de căutătoare că poartă semnele bolii, va fi încă în aceeaşi noapte sechestrată în aceeaşi casă, iar casa în care boleşte, chiar dacă persoana nu moare, va fi închisă pentru o lună de zile, după ce ceilalţi membri ai familiei şi-au luat măsurile de apărare.

Aerisirea obiectelor

Bunurile şi obiectele celor bolnavi, aşternutul lor, veşmintele şi mobilele vor fi dezinfectate prin afumare şi prin aromele folosite în casele atinse de molimă. Numai după aceea vor putea fi din nou folosite. Aceasta se va face cu ştirea examinatorului.

Închiderea caselor

Dacă vreo persoană a vizitat pe o alta despre care se ştie că e bolnavă de ciumă sau dacă a intrat de bunăvoie într-o casă infectată deşi nu a avut îngăduinţa s-o facă, locuinţa acelei persoane va fi închisă pe un număr de zile de către conducerea examinatorilor.

Nicio persoană bolnavă nu poate fi mutată din casele infectate

Se atrage atenţia că nicio persoană care a căzut bolnavă nu poate fi mutată în vreo altă locuinţă din oraş (decât doar dacă e dusă la Spitalul de ciumaţi, în vreun cort sau într-o altă casă aparţinând aceluiaşi proprietar şi locuită de propriii săi slujitori) pentru siguranţa parohiei unde e făcută mutarea. Bolnavul astfel mutat va primi îngrijirea necesară în schimbul onorariilor plătite; parohiei în care s-a mutat bolnavul nu-i revine datoria de a face vreo cheltuială. Orice mutare trebuie făcută numai în timpul nopţii. Persoanelor care au două case le este îngăduit să-şi mute în cea de-a doua casă, la alegere, fie membrii sănătoşi ai familiei, fie bolnavii. Dar dacă-i mută pe cei sănătoşi nu este îngăduit a-i

trimite după aceea pe bolnavi, şi nici pe cei sănătoşi dacă i-a mutat mai întâi pe bolnavi. Iar cei astfel mutaţi trebuie să stea închişi cel puţin o săptămână, departe de orice tovărăşie, de teama de a nu fi purtători de boală, fără ca acest lucru să se vadă.

Îngroparea morţilor

Îngroparea celor morţi de ciumă trebuie să aibă loc la anumite ore, fie înainte de răsăritul soarelui, fie după asfinţit. La înmormântare nu vor lua parte decât slujbaşii bisericii şi poliţaiul. Nu este îngăduit ca vecinii sau prietenii să însoţească mortul la biserică şi nici să intre în locuinţa acestuia. Cel ce va încălca această prevedere va fi pedepsit fie prin închiderea casei, fie prin temniţă.

Niciun mort prin ciumă nu poate fi îngropat sau depus în biserică în timpul rugăciunilor publice, a slujbelor sau a predicilor. În timpul îngropăciunilor nu este îngăduit ca vreun copil să se apropie de mort în biserică, de cimitir, de groapă sau de coşciug. Toate gropile trebuie să aibă o adâncime de cel puţin patru coţi.

În tot timpul cât va ţine această molimă nu este îngăduită nicio adunare publică, chiar la îngropăciunile pricinuite de alte boli.

Să nu fie răspândite obiecte infectate

Nu se îngăduie scoaterea dintr-o casă infectată a veşmintelor, obiectelor, aşternutului sau altor echipamente. Cumpărarea, vânzarea, sau amanetarea de haine şi lucruri vechi sunt interzise cu desăvârşire. Nu se îngăduie neguţătorilor de vechituri să expună în dughene, pe rafturi, să atârne în ferestrele care dau în stradă, alee, gang sau drum public niciun fel de aşternut sau îmbrăcăminte veche spre vânzare. Aceasta sub pedeapsa întemniţării. Dacă vreun telal sau orice altă persoană va cumpăra aşternut, îmbrăcăminte sau orice alt obiect dintr-o casă infectată, într-un răstimp de două luni după ce s-a declarat acolo infecţia, va fi pedepsit prin închiderea propriei sale case pe cel puţin douăzeci de zile.

Nicio persoană nu poate fi transportată dintr-o casă infectată

Dacă vreun bolnav, datorită unei supravegheri neatente sau din orice altă pricină pleacă sau este transportat dintr-un loc infectat în orice alt loc, parohia din care a plecat, odată înştiinţată, va trebui, pe propria ei cheltuială, să-l readucă, în timpul nopţii, pe cel fugit. Familia celui fugit va fi pedepsită de către reprezentantul districtual al Consiliului Orăşenesc. Iar casa în care s-a refugiat bolnavul va fi închisă pentru douăzeci de zile.

Fiecare casă atinsă de molimă trebuie să poarte semn

Fiece casă atinsă de molimă trebuie să fie însemnată cu o cruce roşie, lungă de cel puţin jumătate de cot, vopsită pe mijlocul uşii, astfel încât să poată fi văzută de *toţi, şi deasupra căreia să fie înscrise obişnuitele cuvinte „Domnul să ne aibă în pază". Acest semn va rămâne pe uşă* până ce *casa va fi redeschisă legal.*

Fiecare casă atinsă de molimă trebuie să fie supravegheată

Poliţaii trebuie să se îngrijească de închiderea caselor infectate şi de supravegherea lor prin paznici, a căror misiune e să vegheze ca nimeni să nu părăsească locuinţa, şi să le cumpere celor închişi cele necesare pentru trai, din banii lor (dacă oamenii au mijloace) sau ai parohiei dacă sunt lipsiţi de mijloace. Casele trebuie să rămână închise timp de patru săptămâni de la terminarea bolii.

Se atrage atenţia în mod special că examinatorii, felcerii, infirmierele şi groparii nu au voie să circule pe străzi fără a purta în mână o vargă sau un toiag roşu, lung de doi coţi, putând fi văzut de oricine.

Tuturor celor mai sus pomeniţi nu li se îngăduie să intre în nicio altă casă în afară de a lor şi de casele unde sunt trimişi sau chemaţi. E nevoie să se abţină de la orice tovărăşie, mai ales după ce au fost folosiţi pentru o cercetare sau îngrijire.

Locatarii caselor

Când într-o casă ce adăposteşte un bolnav locuiesc mai multe persoane, niciuna dintre acestea nu va putea să se mute în altă parte fără un certificat de sănătate eliberat de examinatorii parohiei respective. În caz contrar, casa în care se mută persoana sau persoanele va fi închisă asemenea caselor infectate.

Trăsurile

Se atrage atenţia că birjarii şi căruţaşii care au transportat bolnavi la Spitalul de ciumaţi sau în alte locuri, nu pot fi folosiţi (după cum s-a întâmplat în multe cazuri) decât după ce trăsurile au fost bine aerisite şi au rămas nefolosite timp de cinci sau şase zile după ultimul transport.

Ordonanţă pentru curăţenia şi păstrarea străzilor curate.

Străzile trebuie ţinute curate

Se socoteşte necesar şi se ordonă ca, în primul rând, fiecare gospodar să cureţe zilnic porţiunea de stradă din faţa casei lui şi s-o păstreze astfel curată întreaga săptămână.

Gunoierii să scoată gunoiul din case

Resturile şi gunoiul din case vor fi scoase zilnic de către gunoieri care-şi vor vesti sosirea, ca şi până acum, suflând dintr-un corn.

Mormanele de gunoi trebuie stivuite afară din oraş

Mormanele de gunoi urmează a fi stivuite cât mai departe de oraş şi de locurile publice. Nu se îngăduie niciunui paznic de noapte să golească vreo ladă de gunoi în vreo grădină din apropierea oraşului.

Atenţie la carnea sau peştele neproaspete şi la făina mucegăită

Nu se îngăduie vânzarea în oraş, sau în oricare altă parte, a peştelui stricat, cărnii neproaspete, făinii mucegăite sau a oricăror fructe putrede.

Berăriile şi cârciumile trebuie cercetate pentru ca nu cumva să folosească butoaie mucegăite sau putrede. Nu se îngăduie în nicio parte din oraş ţinerea porcilor, pisicilor, porumbeilor domesticiţi sau iepurilor de casă. Porcii găsiţi pe străzi vor fi popriţi de către pedel sau de orice alt slujbaş de stat, iar proprietarul lor va fi pedepsit potrivit instrucţiunilor Consiliului Orăşenesc. Câinii vagabonzi vor fi omorâţi de hingherii special folosiţi pentru acest scop.

Ordonanţă cu privire la persoane fără căpătâi sau întruniri întâmplătoare şi fără scop

Cerşetorii

S-au primit extrem de numeroase plângeri că mulţimea de vagabonzi şi cerşetori hoinari, care roiesc pretutindeni în oraş, constituie una dintre pricinile întinderii molimei, şi că aceştia nu pot fi împiedicaţi, în pofida tuturor ordonanţelor ce s-au dat până acum. Drept care se ordonă din nou ca poliţaii şi toţi ceilalţi pe care-i priveşte această chestiune să supravegheze ca niciun cerşetor vagabond să nu mai fie văzut pe străzile acestui oraş, sub niciun chip. Pentru orice încălcare a acestui ordin se va aplica pedeapsa prevăzută de lege.

Piese de teatru

Se hotărăşte ca toate piesele de teatru, ursarii, jocurile de noroc, cântăreţii de balade, întrecerile în luptă şi altele asemenea care prilejuiesc adunări de oameni să fie cu desăvârşire interzise, iar cei ce încalcă prevederea să fie pedepsiţi cu asprime de către reprezentantul districtual.

Interzicerea petrecerilor

Se interzice orice petrecere publică, mai cu seamă pentru grupările din acest oraş. De asemeni se interzic până la noi ordine ospeţele la localuri, cârciumi şi berării precum şi în alte locuri de distracţie. Se recomandă ca banii astfel economisiţi să fie păstraţi şi folosiţi întru binele şi uşurarea bolnavelor de ciumă lipsiţi de mijloace.

Cârciumi

Se hotărăşte supravegherea severă a chefurilor şi beţiilor în

cârciumi, berării, cafenele, crame, unul dintre năravurile cel mai des întâlnite în timpurile noastre şi, totodată, cel mai bun prilej de răspândire a molimei. Nu se îngăduie niciunui grup şi niciunei persoane să intre sau să rămână să bea într-o cârciumă, berărie sau cafenea după ceasurile nouă seara, potrivit cu vechile legi şi deprinderi din acest oraş. Celor se încalcă prevederea li se vor aplica pedepsele cuvenite.

Pentru buna ducere la îndeplinire a acestor instrucţiuni şi a altor reguli şi îndrumări care vor fi socotite necesare, se hotărăşte ca membrii Consiliului Orăşenesc, reprezentanţii şi membrii Consiliilor Districtuale să se întâlnească în fiecare săptămână o dată, de două ori, de trei ori sau mai des (după cum vor cere împrejurările) într-un loc comun (şi unde molima nu a pătruns), pentru a cerceta dacă suspomenitele hotărâri sunt duse la îndeplinire după cum se cuvine; niciunul dintre membrii care locuieşte într-unul din locurile infectate sau în preajma lui nu va lua parte la aceste întruniri, atâta timp cât pluteşte îndoiala asupră-i.

Numiţii consilieri orăşeneşti, reprezentanţi, consilieri districtuali au libertatea de a aplica în districtele lor orice alte măsuri găsite necesare la întrunirile de care s-a vorbit mai sus, în vederea ocrotirii de molimă a supuşilor majestăţii sale.

Sir John Lawrence Sir George Waterman ajutori de primar
Primar *Sir Charles Doe*

Nu trebuie să mai spun că toate aceste instrucţiuni se aplicau numai în părţile care intrau sub jurisdicţia primarului. Aşadar e cazul să arăt că judecătorii de pace din parohiile şi locurile numite *Hamlets,* din afara Londrei, au preluat aceleaşi metode. Din câte îmi amintesc, înspre părţile noastre măsura cu închiderea caselor s-a aplicat mai târziu, căci, aşa cum am mai arătat, molima nu s-a întins în partea răsăriteană a oraşului sau, mai bine zis, nu a devenit violentă pe aici decât la începutul lunii august. De pildă, între 11 şi 18 iulie, *Buletinul mortuar* înregistra 1761 de decese, dar în toate aceste parohii aşa numite *Tower-Hamlets,* numai 71 de persoane muriseră de ciumă, după cum urmează:

Aldgate	14	în următoarea	34	şi la începutul	65
Stepney	33	săptămână	58	lui august	76
White Chappel	21		48		79
St. Kath. Tower	2		4		4
Trin. Minories	1		1		4

	---		---
	71		145

228 Într-adevăr urgia se înteţea. Pentru că, iată care era în aceeaşi perioadă numărul înmormântărilor din alte parohii.

Shorditch	64	pentru ca în următoarea	84	şi la începutul	110
Bishopsgate	65	săptămână să crească	105	lui august	116
St .Giles	213	vertiginos	421		554
	---		---		
	342		610		780

Închiderea caselor a fost considerată la început o măsură foarte crudă şi necaritabilă, iar bieţii oameni astfel zălogiţi ridicau plângeri amare. Primarul primea zilnic jalbe în legătură cu asprimea acestei măsuri sau cu cazuri în care casele fuseseră închise pe nedrept (unele dintre ele din răutate). Eu nu pot să-mi dau o părere, atâta ştiu că, la cercetare, mulţi dintre cei care s-au plâns mai cu înverşunare au fost găsiţi că trebuie să rămână în continuare închişi, iar în alte cazuri în care boala ridica semne de întrebare, dacă bolnavul a acceptat să fie transportat la Spitalul de ciumaţi, ceilalţi au fost sloboziţi.

E drept că părea foarte crud şi dur să zăvorăşti uşile caselor oamenilor şi să le pui zi şi noapte câte un paznic menit să-i împiedice a se mişca şi să oprească pe oricine ar fi vrut să vină la ei. Şi poate că membrii sănătoşi ai familiei, dacă ar fi fost îndepărtaţi de cei bolnavi, şi-ar fi salvat viaţa. Mulţi oameni au pierit în aceste cumplite întemniţări, oameni care, nimic nu ne împiedică să credem, nu s-ar fi molipsit dacă ar fi avut libertate de mişcare, deşi boala se cuibărise în casele lor. Drept care, la început cetăţenii s-au împotrivit gălăgios sau au săvârşit acte de samavolnicie, iar paznicii care vegheau ca uşile să rămână închise au fost atacaţi. În multe locuri, oamenii au spart uşile cu forţa, cum voi avea prilejul să mai arăt. Totuşi, în general, şi în ciuda neplăcerilor personale, măsura a urmărit binele public. Şi jalbele adresate judecătorilor şi guvernământului nu aveau niciun rezultat, cel puţin din câte ştiu eu. Toţi rămâneau neînduplecaţi. Aceasta i-a făcut pe oameni să recurgă la fel de fel de şiretlicuri ca să scape din casă şi aş putea scrie un mic volum dacă aş reda vicleniile folosite pentru a închide ochii paznicilor, pentru a-i trage

pe sfoară şi pentru a evada. Drept care au avut loc multe încăierări şi fapte rele.

Într-o dimineaţă, pe la opt, în timp ce mergeam pe strada Houndsditch, am auzit zarvă mare. E adevărat că nu era multă lume pentru că oamenii nu aveau voie să se adune laolaltă sau să stea mai mult locului când se aflau în număr mai mare. Aşadar nici eu n-am rămas prea mult pe loc. Dar larma era destul de vie ca să-mi stârnească curiozitatea, aşa încât m-am adresat unui om care privea de la fereastră şi l-am întrebat ce se întâmplă.

Se pare că la o casă contaminată fusese pus de strajă la uşă un paznic. Stătuse acolo două nopţi la rând, iar schimbul lui veghease o singură zi. Venise acum să-l înlocuiască. În tot acest timp nu se auzise niciun zgomot în casă, nu se aprinsese nicio lumină; oamenii dinăuntru nu-i ceruseră nimic, nu-l trimiseseră după nicio cumpărătură, căci aceasta era îndatorirea de căpetenie a paznicilor. Nu l-au tulburat în niciun fel, povestea paznicul, de luni după-amiază încoace, când auzise în casă plânsete şi vaiete, pricinuite, după cum bănuise el, de moartea cuiva din familie. Cu o noapte înainte, pare-se, chemaseră acolo căruţa cu morţi, cum i se spunea, şi scoseseră pe uşă o slujnică moartă înfăşurată doar într-o scoarţă verde, iar groparii o zvârliseră în căruţă.

Când auzise plânsetele şi strigătele de care am vorbit mai sus, paznicul bătuse la uşă şi multă vreme n-a primit niciun răspuns. În cele din urmă însă cineva a apărut la o fereastră şi a răspuns pe un ton răstit, dar cu plâns în glas:

— Ce vrei de tot baţi la uşă?

Omul a zis:

— Sunt paznicul. Cum vă simţiţi? Ce s-a întâmplat?

Şi persoana a răspuns:

— Ce te priveşte? Opreşte căruţa cu morţi!

Asta s-a petrecut pare-se pe la unu noaptea. Curând după aceea, după cum povestea omul, a oprit căruţa cu morţi şi a bătut din nou în uşă, dar nimeni nu a dat vreun semn de viaţă. A bătut întruna, iar căruţaşul şi-a sunat clopotul şi a strigat de câteva ori: „Scoateţi mortul afară!” Dar niciun răspuns, şi cum căruţaşul era chemat şi pe la alte case, n-a vrut să mai aştepte şi a plecat.

Paznicul de noapte n-a ştiut ce să mai creadă şi i-a lăsat pe cei din casă în plata Domnului, până când a venit paznicul de zi să-l schimbe. După ce i-a povestit toată tărăşenia, au bătut amândoi o mulţime la uşă, dar nimeni nu le-a răspuns. Şi atunci au observat că fereastra de la catul al doilea, de unde răspunsese prima oară omul din casă, rămăsese deschisă.

Văzând aceasta, cei doi oameni au vrut să-şi potolească curiozitatea şi au luat o scară lungă, iar unul din ei s-a căţărat

până la fereastră şi s-a uitat înăuntru. A văzut o femeie zăcând moartă pe podea, în chip jalnic, pentru că era despuiată de îmbrăcăminte şi învelită numai cu un cearşaf. Dar cu toate că omul a strigat şi, vârându-şi toiagul lung pe fereastră a ciocănit puternic în podea, totuşi din casă nu s-a auzit nicio mişcare şi niciun răspuns.

A coborât şi l-a încunoştinţat de toate acestea pe celălalt paznic, care a urcat şi el. Înfăţişându-i-se aceeaşi privelişte, au hotărât împreună să-l înştiinţeze fie pe primar, fie vreun judecător. Pe temeiul spuselor celor doi, judecătorul a încuviinţat spargerea uşii, numind un poliţai şi alte persoane care să fie de faţă, pentru ca să nu se producă vreun jaf. Uşa a fost spartă şi în casă n-au găsit ţipenie de om, decât femeia moartă. Văzând-o că-i bolnavă fără sorţi de însănătoşire, ceilalţi din familie au lăsat-o să moară singură şi au şters-o cu toţii, după ce-au găsit un mijloc de a-l trage pe sfoară pe paznic, ieşind pe o uşă dosnică sau căţărându-se pe acoperişurile caselor, astfel încâ0t omul să nu simtă nimic. Ţipetele şi plânsetele pe care le auzise, paznicul au fost, se vede, manifestările de jale ale familiei pentru dureroasa despărţire de femeia care trăgea să moară. Aceasta era sora stăpânei casei. Iar stăpânul, soţia sa, câţiva copii şi servitorii îşi luaseră tălpăşiţa. Dacă erau sănătoşi sau bolnavi n-am reuşit niciodată să aflu. De altfel nici n-am cercetat acest lucru.

Au avut loc multe evadări de acest fel din casele infectate, mai cu seamă când paznicii erau trimişi după vreo cumpărătură. Căci paznicul avea datoria să se ducă oriunde îl trimitea familia pentru cele necesare, adică să cumpere de-ale gurii ori doctorii, sau să cheme un doctor, dacă acesta avea să vină, sau un felcer, ori o infirmieră, ori căruţa cu morţi. Dar ori de câte ori pleca, trebuia să încuie uşa din faţă şi să ia cheia cu el. Pentru a-l putea înşela pe paznic, în vederea evadării, oamenii îşi făceau două-trei chei la uşă sau găseau mijloace de a forţa broaştele care se aflau pe dinăuntru. Îl trimiteau pe paznic la piaţă, la brutărie sau după cine ştie ce fleac, şi în lipsa lui deschideau uşa şi ieşeau după pofta inimii. Dar odată descoperit acest şiretlic, autorităţile au hotărât sigilarea uşilor pe dinafară şi zăvorârea lor.

Din câte am aflat, la o altă casă de pe o stradă vecină cu Aldgate, o întreagă familie a fost încuiată şi zăvorâtă din cauza unei slujnice care căzuse bolnavă. Stăpânul casei a făcut, prin prietenii săi, plângere către reprezentantul districtual şi către primar, arătând că e de acord ca fata să fie transportată la Spitalul de ciumaţi. Dar jalba i-a fost respinsă şi uşa lui a fost însemnată cu o cruce roşie, a fost zăvorâtă pe dinafară şi, potrivit cu ordonanţele, un paznic a fost postat în faţa casei lui.

Aşadar stăpânul casei a ajuns la încheierea că nu există altă posibilitate decât ca el, soţia şi copilaşii să rămână blocaţi în casă, împreună cu slujnica bolnavă. Într-o zi l-a strigat pe paznic şi i-a cerut să se ducă să cheme o infirmieră care să aibă grijă de sărmana fată, căci pentru ei ar însemna moarte sigură să se apropie de ea, şi dacă n-o să vină infirmiera, bolnava o să moară fie de ciumă, fie de foame. Fata zăcea în pod, cu patru caturi mai sus, de unde nici nu putea fi auzită dacă striga sau cerea ajutor.

Paznicul s-a învoit, s-a duş şi s-a întors în aceeaşi seară cu o infirmieră. În tot acest timp, stăpânul a folosit prilejul pentru a face o spărtură mare în zidul care despărţea prăvălia lui de taraba unui cârpaci. Acest chiriaş al lui murise sau plecase, speriat de urgie, şi-i lăsase lui cheia în pază. Făcându-şi drum prin zid în dugheană, ceea ce n-ar fi izbutit dacă paznicul ar fi rămas la uşă, întrucât zgomotul mare ar fi atras atenţia acestuia, omul a mai rămas locului până ce a sosit infirmiera, şi chiar şi a doua zi. Dar în noaptea următoare, după ce-l expedie din nou pe paznic după nu ştiu ce fleac, vreo prişniţă pentru fată, care trebuia luată de la spiţerie, sau altă cumpărătură care avea să-i ia oarecare timp, el şi întreaga familie părăsiră casa, lăsând-o pe infirmieră şi pe paznic s-o îngroape pe biata ciumată; adică s-o zvârle în căruţa cu morţi şi să aibă grijă de casă. Aş putea să vă istorisesc o sumedenie de întâmplări de acest fel, unele destul de distractive, din cele văzute cu ochii mei în acel an de groază, sau din cele auzite, dar care sunt cu siguranţă adevărate sau foarte aproape de adevăr; vreau să spun că sunt adevărate în linii mari, pentru că nimeni nu era în stare pe atunci să afle amănuntele.

Într-o mulţime de locuri se raportaseră acte de violenţă săvârşite împotriva paznicilor. Şi, după câte gândesc eu, de la începutul molimei şi până la sfârşit, să fi fost vreo optsprezece sau douăzeci de paznici omorâţi sau răniţi de moarte. Toate aceste atacuri se presupune a fi fost săvârşite de oamenii închişi în casele contaminate, care încercau să iasă de acolo cu orice chip şi se loveau de împotrivirea paznicilor.

La ce alta să te aştepţi, când toate aceste case ferecate erau tot atâtea temniţe. Numai că oamenii întemniţaţi în ele nu se făcuseră vinovaţi de nicio crimă, şi faptul că erau închişi doar din pricina unei năpaste care se abătuse asupră-le îi făcea să fie şi mai răzvrătiţi.

Mai era încă o deosebire: toate aceste temniţe, cum le-am putea numi, nu aveau decât un singur temnicer. Acesta trebuia să supravegheze întreaga casă; ori multe dintre case erau astfel situate încât aveau mai multe căi de ieşire, unele din ele dând chiar în diferite străzi. Ori era cu neputinţă ca un singur om să

străjuiască toate aceste ieşiri, ca să poată preîntâmpina evadarea locatarilor înnebuniţi de grozăvia împrejurărilor în care se găseau, de indignarea faţă de felul cum erau trataţi, sau chiar de urmările bolii în sine. Aşa că unii dintre ei îl ţineau de vorbă pe paznic într-un colţ al casei, în timp ce familia fugea pe partea cealaltă.

De pildă, în strada Coleman sunt o puzderie de alei, după cum se poate vedea încă şi azi. În Whites-Alley a fost închisă o casă care avea o fereastră dosnică ce dădea într-o curte cu ieşire în Bell-Alley. Poliţaiul din district numise un paznic la uşa acestei case, şi paznicul, împreună cu schimbul său, vegheaseră zi şi noapte, vreme de două săptămâni, în care răstimp întreaga familie o ştersese pe fereastra ce dădea în curte, lăsându-i pe bieţii oameni mofluzi în post.

Nu departe de acel loc, o altă familie folosise praf de puşcă, aruncându-l pe paznic în aer. Bietul om, ars peste tot, striga cât îl ţinea gura, dar nimeni n-a cutezat să se apropie să-i dea vreun ajutor. Iar familia din acea casă a sărit pe fereastra de la primul cat, lăsând în urmă doi bolnavi de ciumă, care urlau de durere. Parohia a angajat infirmiere care să-i îngrijească, dar celor fugiţi nu li s-a mai putut da de urmă, până când molima nu a fost stârpită şi s-au întors singuri acasă. Dar cum nu mai existau niciun fel de dovezi împotriva lor, nu li s-a putut face nimic.

Cum aceste temniţe nu aveau gratii şi drugi de fier, spre deosebire de închisorile obişnuite, oamenii săreau adeseori pe fereastră, chiar sub nasul paznicului, şi-l ameninţau pe acesta cu săbii şi pistoale, împiedicându-l să facă vreo mişcare sau să strige după ajutor.

În alte cazuri, casele erau despărţite de cele ale vecinilor prin grădini, ziduri sau pari, ori curţi sau acareturi. Iar vecinii, din prietenie, sau lăsându-se înduplecaţi de rugăminţi, le îngăduiau celor închişi să sară peste zidurile sau gardurile despărţitoare şi să iasă prin casele lor. Alţii mituiau servitorii vecinilor, care le dădeau drumul peste noapte.

Aşadar, pe scurt, închiderea caselor nu a fost o măsură pe care să te fi putut bizui. Şi nu şi-a atins ţelul urmărit, ci n-a făcut decât să-i scoată pe oameni din minţi, împingându-i la acte disperate şi la nesăbuinţe.

Dar, ceea ce era mai rău, toţi aceştia care fugeau, răspândeau molima, căci, în condiţiile lor deznădăjduite, colindau pretutindeni cu boala în ei, lucru pe care altminteri nu l-ar fi făcut. E o situaţie pe care trebuie să o recunoască oricine stă să se gândească la amănuntele acelor împrejurări. Fără îndoială, stricteţea întemniţării i-a făcut pe oameni să-şi piardă firea şi să fugă la întâmplare din casele lor, cu semnele bolii pe trup, fără să

ştie încotro să apuce şi ce să facă, sau, mai rău, fără să-şi dea seama de ceea ce fac. Şi mulţi dintre aceştia au căzut pradă celor mai cumplite nenorociri şi s-au prăbuşit în plină stradă sau pe câmp, lihniţi de foame şi de lipsuri, ori s-au sfârşit din pricina bolii care-i mistuia. Alţii au rătăcit pe la ţară, apucând-o pe unde vedeau cu ochii, mânaţi de deznădejde, neştiind încotro să se îndrepte, până când îi dobora slăbiciunea şi istoveala, fără ca nimeni să le întindă o mână de ajutor. Satele şi casele întâlnite în drum refuzau să le ofere adăpost, fie că erau bolnavi sau nu. Mureau la marginea drumului sau se strecurau prin şoproane şi şuri şi-şi dădeau duhul acolo, fără ca cineva să cuteze să se apropie de ei şi să le aducă un dram de mângâiere, chiar dacă nu erau bolnavi, pentru că nimeni nu le dădea crezare.

Pe de altă parte, când molima se cuibărea în vreo casă, cu alte cuvinte, când vreun membru al familiei, ieşind pe afară, se molipsea fără să ştie şi aducea boala acasă, de bună seamă că familia era prima care afla, înainte de a anunţa slujbaşii publici, care, potrivit ordonanţelor, aveau datoria să cerceteze numai după ce erau înştiinţaţi de vreun caz de boală.

În acest răstimp dintre îmbolnăvire şi sosirea examinatorilor, stăpânul casei avea tot răgazul şi libertatea de a se muta, laolaltă cu întreaga familie, dacă avea unde să se ducă. Şi numeroşi oameni aşa au făcut. Nenorocirea era însă că mulţi au procedat astfel după ce se molipsiseră la rândul lor, şi în acest chip au dus boala în casele celor care avuseseră bunăvoinţa să le ofere găzduire. Purtare care, trebuie să spunem, era foarte crudă şi lipsită de recunoştinţă.

În parte, aceasta a fost pricina acelei păreri sau idei generale care încolţise, sau mai curând a acelui scandal legat de felul de a fi al celor bolnavi. Anume, se spunea că ciumaţii nu-şi dau cea mai mică osteneală şi n-au cea mai mică grijă de a nu-i molipsi şi pe alţii. Eu nu pot să mă pronunţ, s-ar putea să fie oarecare adevăr în toate acestea, dar nu în măsura în care se vorbea. Ce explicaţie ar putea avea o asemenea ticăloşie, tocmai în momente când cei bolnavi se pregăteau să se înfăţişeze justiţiei divine? Mă mulţumesc doar să constat că dacă asemenea faptă mi poate fi legată de ideea de generozitate şi umanitate, în schimb nici cu religia şi doctrina nu are nimic a face. Dar asupra acestora voi mai reveni.

Acum discut doar despre oamenii înnebuniţi de groaza de a se găsi întemniţaţi şi încercările lor de evadare prin vicleşug sau prin forţă, fie înainte fie după ce au fost închişi, oameni a căror nefericire nu scădea în momentul când izbuteau să scape ci, dimpotrivă, sporea. Pe de altă parte însă, mulţi dintre cei ce

evadau aveau locuri de refugiu sau alte case în care s-au încuiat şi au stat ascunşi până când molima s-a ostoit. Multe familii, prevăzând apropierea năpastei, şi-au făcut mormane de provizii, de-ajuns pentru nevoile tuturor din casă, şi s-au baricadat atât de straşnic, încât nimeni nu i-a mai văzut sau n-a mai auzit de ei până când a contenit ciuma şi au reapărut teferi şi sănătoşi. S-ar putea să-mi aduc aminte de unele din aceste cazuri, şi să vă dau amănunte asupra felului în care s-au descurcat. Căci, fără îndoială, este măsura cea mai înţeleaptă care poate fi luată în atari împrejurări, pentru cei care nu au putinţa să se mute şi care nu au locuri de refugiu aiurea. Căci fiind astfel baricadaţi, era ca şi cum s-ar fi aflat la mile depărtare. Nu-mi amintesc ca vreuna din aceste familii să fi tras vreun ponos. Printre aceştia se numărau câţiva neguţători olandezi, care şi-au prefăcut casele în mici fortăreţe asediate, în care şi din care nimeni nu intra şi ieşea şi de care nimeni nu se apropia. Îmi amintesc mai cu seamă de unul care locuia pe strada Throckmorton şi a cărui casă răspundea în Drapers Garden.

Dar să mă întorc la cazurile celor atinşi de molimă, ale căror case fuseseră închise de judecători. Jalea acestor familii era de neînchipuit şi, de obicei, din aceste case răzbăteau strigătele cele mai deznădăjduite şi vaierele bieţilor oameni înspăimântaţi, înfioraţi de priveliştea morţii, de chinurile celor dragi, de groaza de a se vedea întemniţaţi.

Îmi aduc aminte şi, în timp ce scriu aceste rânduri parcă îmi răsună încă în urechi acele ţipete, de o doamnă care avea o unică fiică, o fată de nouăsprezece ani, şi o mare avuţie. Erau doar chiriaşe în casa în care locuiau. Tânăra, mama ei şi o slujnică fuseseră plecate în străinătate, nu mai ştiu pentru ce interes, căci casa lor nu fusese închisă; dar la două ceasuri după întoarcerea acasă, tânăra fată se plânse că nu se simte bine; un sfert de oră mai târziu se porni pe vărsături şi se văită de o puternică durere de cap. „Doamne, ajută, strigă mama îngrozită, ca fiica mea să nu se fi molipsit!” Durerea de cap înteţindu-se, mama porunci să i se încălzească patul, o culcă şi se pregăti să-i dea leacuri de asudat, doctoria ce trebuia luată la ivirea primelor semne de ciumă.

De îndată ce o dezbrăcă şi o culcă în pat, cercetându-i trupul la lumina unei lumânări, mama descoperi semnele fatale înăuntrul coapselor. Nefiind în stare să se stăpânească, mama scăpă lumânarea din mână, şi se porni să ţipe atât de înfiorător, încât ar fi umplut de groază şi cea mai îngheţată inimă din lume; nu doar un strigăt sau un ţipăt, ci, când spaima a pus gheara pe ea, biata femeie întâi a leşinat, apoi şi-a revenit în simţiri şi a pornit a alerga prin toată casa, urcând şi coborând întruna scările, ca ieşită din

minţi — şi într-adevăr îşi ieşise din minţi — continuând să răcnească şi să urle ceasuri întregi, văduvită de judecată, sau cel puţin de controlul asupra faptelor ei. Şi, din câte mi s-a spus, nici nu şi-a mai dobândit judecata întreagă. Cât despre tânăra fată, din acea clipă a fost ca şi pierdută, căci gangrena care-i pricinuise petele roşii i-a cuprins tot trupul şi, în mai puţin de două ceasuri, şi-a dat sufletul. Dar nefericita mamă a continuat să strige ceasuri întregi după ce fata murise, fără să mai ştie nimic de soarta copilei ei. A trecut multă vreme de atunci, şi nu mai sunt sigur cum s-au petrecut lucrurile, dar cred că biata mamă a murit şi ea două-trei săptămâni mai târziu fără să-şi fi recăpătat minţile.

Acesta, a fost un caz mai deosebit şi l-am înfăţişat în mare amănunţime pentru că l-am cunoscut mai îndeaproape. Dar au fost nenumărate cazuri asemănătoare. Şi se întâmpla rar să nu găseşti în *Buletinele mortuare* măcar două-trei decese datorate *spaimei,* ceea ce s-ar putea numi „morţi de frică”. Dar în afară de acei care erau atât de speriaţi încât cădeau morţi pe loc, la foarte mulţi spaima îmbrăca alte forme: unii îşi pierdeau minţile de teamă, alţii îşi pierdeau aducerea aminte, iar alţii putinţa de a înţelege.

Dar să mă întorc la închiderea caselor.

Dacă, aşa cum am arătat, unii dintre cei închişi scăpau din case prin vicleşug, alţii izbuteau să mituiască paznicii, dându-le bani ca să-i lase să iasă noaptea pe ascuns. Trebuie să mărturisesc că la acea vreme mi s-a părut a fi forma cea mai inofensivă de corupere sau mituire de care s-ar putea face cineva vinovat. De aceea, când am văzut trei dintre aceşti paznici biciuiţi în piaţa publică, pentru că lăsaseră oamenii să iasă din case, mi s-a făcut milă de bieţii nefericiţi şi am socotit pedeapsa mult prea aspră.

Dar în ciuda asprimii, banii au tras mai greu în cumpănă la aceşti sărmani calici, şi multe familii au reuşit pe calea asta să scape şi să iasă din întemniţare. În general, însă, aceştia făceau parte dintre cei ce aveau locuri de refugiu şi, cu toate că după întâi august nu era lesne să străbaţi străzile, totuşi au existat multe locuri de adăpost. Unii dintre ei aveau corturi pe care le-au înălţat în câmp, cărând acolo paturi sau culcuşuri de pai şi merinde. Şi au vieţuit în aceste corturi precum pustnicii în chilii. Pentru că nimeni nu s-ar fi apropiat de ei. Şi circulau multe poveşti în legătură cu aceştia — unele hazlii, altele tragice. Unii dintre ei trăiau ca nomazii în deşert, surghiunindu-se singuri într-un chip greu de crezut şi, totuşi, bucurându-se de mai multă libertate decât ar fi avut altminteri.

Cunosc istoria a doi fraţi şi a unei rude a lor, toţi trei holtei care rămăseseră în oraş prea îndelung ca să mai poată pleca şi, neavând unde să se retragă, şi nici mijloace să plece prea departe,

au ales o cale de supravieţuire care, deşi poate să pară disperată la început, a fost totuşi atât de firească încât e de mirare că nu şi-au însuşit-o mai mulţi. Erau oameni cu mijloace modeste, totuşi nu atât de săraci încât să nu-şi poată procura cele necesare ca să-şi ţină laolaltă trupul şi sufletul; şi, văzând că molima se înteţeşte, hotărâră s-o ia din loc şi să scape, pe cât le va sta în putinţă.

Unul dintre ei fusese ostaş în ultimele războaie[1] şi, înainte de aceasta, luptase în Ţările de Jos, şi nu avea altă îndeletnicire în afară de cea a armelor; şi cum mai fusese şi rănit, deci nu era în stare să muncească din greu, se aflase în ultima vreme în slujba unui brutar care făcea pesmeţi marinăreşti, în Wapping.

Fratele acestuia era marinar, dar, într-un fel sau altul, avea şi el un picior vătămat, aşa că nu mai putuse pleca pe mare, ci îşi câştigase pâinea muncind la un meşteşugar care făcea pânze pentru corăbii, în Wapping, sau undeva pe acolo. Acesta fiind bun gospodar, pusese ceva bani deoparte şi era cel mai chivernisit dintre toţi trei.

Cel de-al treilea era dulgher de meserie, un om îndemânatic. Şi n-avea altă avuţie decât lădiţa sau coşul lui cu unelte, cu ajutorul cărora ar fi putut câştiga o pâine oricând în afară de aceste vremuri. Omul locuia lângă Shadwel.

Cu toţii se aflau deci în parohia Stepney care, după cum am mai arătat, a fost printre ultimele lovite de năpastă, cel puţin în chip năprasnic. Aşa încât cei trei rămăseseră pe loc până când au văzut urgia apropiindu-se dinspre părţile de vest ale oraşului către cele unde se aflau ei.

Voi reda cât mai limpede cu putinţă povestea acestor trei bărbaţi, dacă cititorul îmi va îngădui să vorbesc despre ei fără să-mi poarte pică pentru că voi trece peste amănunte, şi fără să mă tragă la răspundere dacă greşesc pe undeva. Socotesc că această poveste va fi o pildă bună de urmat pentru orice om sărman, când se va mai afla vreodată în asemenea triste împrejurări. Şi dacă Dumnezeu, în mărinimia lui, ne va cruţa de asemenea osândă, povestea tot poate fi de folos pe multe căi, astfel încât, nădăjduiesc, nu se va putea spune vreodată că istorisirea ei a fost lipsită de rost.

Fac toată această introducere în întâmpinarea poveştii, pentru că deocamdată mai am multe de spus despre mine, înainte de a lăsa la o parte cele privitoare la persoana mea.

În această primă perioadă, am cutreierat liber străzile fără să mă avânt însă în plină primejdie, decât atunci când s-a săpat

[1] E vorba de războaiele împotriva Olandei din 1652, şi împotriva Spaniei din 1655.

groapa cea mare în cimitirul din parohia Aldgate. Cumplită groapă a mai fost şi nu mi-am putut înfrâna curiozitatea de a mă duce să o văd. După cât îmi pot da eu cu părerea, avea cam treizeci de coţi în lungime, vreo zece-doisprezece lăţime şi, la vremea când am văzut-o eu, vreo şase coţi adâncime; dar mi s-a spus că după aceea au mai săpat până la o adâncime de paisprezece coţi. Mai adânc n-au putut săpa pentru că au dat de apă. Se pare însă că înainte de asta se mai săpaseră câteva gropi mari, pentru că deşi molima a avut nevoie de timp până să ajungă la parohia noastră, totuşi, când a pus piciorul în ea, a biciuit-o cu mai multă furie decât pe orice altă parohie din Londra sau din afara ei. Cele mai urgisite parohii au fost până la urmă Aldgate şi White Chappel.

Aşadar, când molima a început să se întindă şi în parohia noastră, au fost săpate câteva gropi într-un alt loc.

Asta s-a întâmplat prin luna august, când au început să se arate şi pe la noi căruţele cu morţi. În acele gropi îngropaseră câte 50-60 de cadavre de fiecare. După aceea au început să taie gropi mai adânci, unde îngropau recolta săptămânală adusă de căruţe, care, pe la sfârşitul lui august, începuse să se ridice la 200—400 morţi pe săptămână. Nu se puteau săpa gropi mai mari, din cauza prevederilor judecătoreşti de a nu se îngropa cadavrele la mai puţin de patru coţi adâncime. Şi cum la mai mare adâncime au dat peste pânza de apă, nu puteau pune prea mulţi morţi în aceeaşi groapă. Dar acum, la începutul lui septembrie, ciuma începând să bântuie cu furie pe aici şi numărul înmormântărilor crescând în parohia noastră mai mult decât în oricare altă parohie din Londra, s-au dat dispoziţii să se sape acest hău înfiorător. Căci era mai curând un hău decât o groapă.

Când l-au săpat, şi-au zis că o să le ajungă pentru o lună şi mai bine, ba unii îi învinuiau chiar pe slujbaşii bisericeşti că îngăduiseră asemenea grozăvie, spunându-le că se pregătiseră să îngroape întreaga parohie, şi altele asemenea. Dar timpul le-a dat dreptate slujbaşilor bisericii. Căci groapa fiind isprăvită la patru septembrie, îngropăciunile au început pe ziua de şase, iar la douăzeci septembrie, adică taman la două săptămâni, îngropaseră în acel hău 1114 cadavre; întrucât se atinsese nivelul de patru coţi de la suprafaţă, au fost nevoiţi să astupe groapa. Mă îndoiesc că mai există unii bătrâni în parohie care ar putea întări spusele mele sau care ar fi în stare să cunoască mai bine decât mine locul din cimitir unde a fost săpată acea groapă.

Era cam la zece septembrie când mi-a dat ghes sau mai curând m-a mânat curiozitatea să mă duc să văd din nou groapa, în care, până atunci, fuseseră înmormântaţi vreo 400 de oameni. De astă dată nu m-am mai mulţumit să mă duc s-o văd în timpul zilei,

ca prima oară. Căci peste zi nu mai era nimic de văzut decât pământ afânat, deoarece, de îndată ce cadavrele erau zvârlite înăuntru, groparii le şi acopereau cu ţărână. Dar eu am luat hotărârea să mă duc noaptea, ca să văd cum se întâmplă lucrurile.

Exista o ordonanţă severă, care interzicea cetăţenilor să se apropie de aceste gropi, ca o măsură de preîntâmpinare a molipsirii. Cu timpul, măsura s-a dovedit mai mult decât întemeiată, pentru că o serie de bolnavi, ajunşi la capătul puterilor şi pradă delirului, alergau la aceste gropi, înfăşuraţi doar în cearşafuri sau în scoarţe, şi se aruncau singuri în ele, îngropându-se de vii. N-aş putea spune că autorităţile îngăduiau aceste îngropăciuni de bunăvoie, dar am auzit că în parohia Crippleton, în Finsbury, exista o groapă mare, lăsată deschisă. Nefiind îngrădită, nefericiţii veneau şi se aruncau în ea şi mureau acolo înainte de a se fi presărat ţărâna asupra lor. Şi când soseau groparii ca să-i înmormânteze pe alţii, îi găseau acolo morţi, dar încă neräciţi.

Poate că toate acestea îi vor putea da cititorului o idee despre împrejurările tragice din acele zile, deşi cine nu le-a trăit nu şi le va putea vreodată închipui oricât i le-aş descrie eu. Era într-adevăr *foarte, foarte, foarte* dureros, mai dureros decât ar putea cuprinde graiul.

Întrucât îl cunoşteam pe paracliser, am căpătat îngăduinţa de a intra în cimitir. Cu toate că nu s-a împotrivit, totuşi m-a povăţuit cu multă seriozitate să nu mă duc. Era un om cucernic şi cu judecată şi mi-a arătat că el şi ceilalţi de aceeaşi îndeletnicire aveau datoria de a risca şi de a înfrunta toate primejdiile; şi că tocmai de aceea nădăjduia ca molima să-l cruţe; dar eu care eram împins doar de curiozitate, n-aş putea pretinde că aveam destulă pricină pentru a înfrunta riscurile.

I-am răspuns că am simţit în sufletul meu îndemnul de a veni şi că poate va fi pentru mine o privelişte plină de învăţăminte, nu lipsită de folos.

— Aşa-i, mi-a răspuns bunul om, dacă vei intra cu numele Domnului pe buze. Pentru că va fi pentru tine ca o predică, şi încă cea mai lămuritoare din câte ai ascultat vreodată. E o privelişte care vorbeşte de la sine, şi glasul ei, un glas răsunător, ne cheamă pe toţi la căinţă.

Cu aceste cuvinte mi-a deschis poarta, zicându-mi:

— Du-te, dacă doreşti.

Cuvintele lui mi-au clătinat o clipă hotărârea, şi un timp am şovăit. Dar cum în chiar acest răstimp am văzut două torţe apropiindu-se dinspre Minories şi am auzit sunetul clopotului ce vestea căruţa cu morţi, după care s-a ivit pe stradă însăşi căruţa, nu m-am mai putut împotrivi dorinţei mele şi am intrat în cimitir.

La început n-am putut desluşi pe nimeni înăuntru sau intrând, decât groparii şi căruţaşul ce mâna caii, dar când s-au apropiat de groapă, s-a ivit un bărbat care se tot ducea şi venea. Era înfăşurat într-o mantie de culoare închisă şi făcea mişcări agitate cu braţele pe sub mantie, de parcă ar fi fost pradă unui chin covârşitor. Groparii s-au strâns pe dată în jurul lui, luându-l drept unul din acei bieţi deznădăjduiţi, în frigurile delirului, care pretindeau că vor să se îngroape singuri. Omul nu scotea o vorbă, dar de vreo două-trei ori câte un geamăt adânc şi răscolitor şi câte un oftat sfredelitor i-au scăpat de pe buze, de parcă i se sfâşia inima în piept.

Când groparii l-au înconjurat, şi-au dat seama că omul nu era nici bolnav, nici ieşit din minţi, ci o persoană cu sufletul strivit de povara unei mari suferinţe, întrucât şi soţia lui, şi câţiva dintre copilaşi se aflau în căruţa cu morţi care intrase odată cu el, iar omul o urmase potopit de jale. Era lesne de văzut că suferea din adâncul inimii, dar cu o demnitate bărbătească, care nu se slobozea prin lacrimi. Cu mare stăpânire de sine le ceru groparilor să-l lase singur, pentru că nu dorea decât să vadă trupurile celor dragi îngropate, după care avea să plece. Aşa că-l lăsară în pace. Dar de îndată ce căruţa se îndepărtă, după ce cadavrele fură azvârlite în groapă claie peste grămadă — ceea ce a fost o lovitură pentru el deoarece se aşteptase ca măcar să fie înmormântate cum se cuvine, deşi după aceea a fost lămurit că aşa ceva era cu neputinţă — aşadar, de cum a văzut asemenea privelişte, a început să jelească în gura mare, neputând să se mai stăpânească; nu l-am putut auzi ce spunea, dar pe urmă s-a dat câţiva paşi îndărăt şi s-a prăbuşit în nesimţire. Groparii au alergat la dânsul şi l-au ridicat; după puţină vreme şi-a revenit în simţiri şi a fost dus la cârciuma numită Pye-Tavern, la capătul străzii, unde se pare că proprietarii îl cunoşteau şi i-au dat îngrijirile cuvenite. Când a plecat din cimitir s-a mai uitat o dată la groapă, dar groparii acoperiseră cadavrele cu bulgări de ţărână, aşa încât nu se mai putea vedea nimic, deşi lumină ar fi fost destulă pentru că groapa era străjuită de făclii şi lumânări înfipte în moviliţe de pământ şi arzând întreaga noapte.

Aceasta a fost o scenă dureroasă, care m-a mişcat la fel de adânc ca şi tot restul; pentru că ce a urmat a fost înfiorător, un lucru de groază: în căruţă mai erau alţi şaisprezece sau şaptesprezece morţi, unii înfăşuraţi în cearşafuri de pânză, alţii în scoarţe, iar alţii aproape despuiaţi sau cu nişte zdrenţe atârnânde, care, în hurducăturile căruţei, se desprinseseră de pe ei, lăsându-i goi printre ceilalţi. Dar pentru ei lucrul ăsta nu mai avea însemnătate, şi nici pe alţii nu-i izbea prin necuviinţă, dat fiind că

erau trupuri neînsufleţite ce urmau a fi aruncate de-a valma în groapa comună a umanităţii, cum am putea-o numi; pentru că acolo nu mai exista nicio deosebire între bogaţi şi săraci.

Alt chip de înmormântare nu era şi nici n-ar fi putut să fie, pentru că nu s-ar fi putut făuri coşciuge pentru atâta puzderie de morţi câţi cădeau seceraţi de grozăvia ce dase peste noi.

Se vorbea, ca o clevetire la adresa groparilor, că atunci când li se dădea pe mână un mort cuviincios înfăşurat într-un cearşaf din pânză bună, legat peste cap şi în jurul picioarelor, aşa cum se cădea, groparii săvârşeau mârşăvia de a-l despuia în căruţă şi a-l zvârli gol-goluţ în groapă.

Dar cum eu nu pot da crezare unui lucru atât de neomenos, mai ales într-o vreme atât de bântuită de groază, nu fac decât să consemnez lăsând chestiunea fără răspuns.

Circulau multe poveşti şi în legătură cu purtarea şi apucăturile lipsite de inimă ale infirmierelor care îngrijeau de bolnavi, şi despre felul în care acestea grăbeau sfârşitul suferinzilor. Dar şi despre aceasta voi vorbi la locul potrivit.

Am fost foarte zguduit de priveliştea din cimitir, care pot spune că m-a covârşit, şi am plecat de acolo cu inima sfâşiată şi cu capul roind de gânduri atât de negre, încât nici n-am cuvinte ca să le descriu.

Tocmai când ieşeam din biserică şi dădeam colţul spre casa mea, am văzut o altă căruţă cu torţe şi un clopotar care o vestea, venind dinspre Harrow-Alley, de cealaltă parte a drumului. Din cât îmi dădeam seama, era încărcată cu cadavre şi se îndrepta spre biserică. Am şovăit un timp, dar n-am mai avut inima să mă întorc să văd din nou aceeaşi scenă sinistră, aşa încât m-am dus de-a dreptul acasă, unde n-am putut decât să-mi înalţ gândurile cu recunoştinţă pentru că scăpasem din asemenea primejdie, nădăjduind ca nici acum n-am păţit nimic rău. Şi într-adevăr aşa a fost.

Şi apoi mi-a venit în minte deznădejdea acelui nefericit domn, gând care mi-a adus lacrimi în ochi, poate chiar mai multe decât vărsase el. Iar jalea lui atâta îmi hăituia mintea, încât n-am avut astâmpăr până n-am ieşit din nou în stradă şi nu m-am dus la Pye-Tavern, ca să văd ce s-a mai întâmplat cu dânsul.

Se făcuse ora unu din noapte, dar bietul om era încă acolo. Adevărul e că, stăpânii localului cunoscându-l, l-au ţinut la ei întreaga noapte, fără să se sinchisească de primejdia de a se molipsi, existentă deşi omul părea perfect sănătos.

Cu părere de rău trebuie să pomenesc de această cârciumă. Stăpânii erau cumsecade, la locul lor şi îndeajuns de îndatoritori; continuaseră să ţină localul deschis şi în plină urgie, şi-şi vedeau

înainte de negoţ, dar mai potolit decât altădată. În localul lor însă obişnuiau să vină un grup de derbedei sfruntaţi, care se întâlneau acolo seară de seară în toiul întregii calamităţi, ţinându-se de tot felul de năzbâtii gălăgioase şi dezmăţate, ca pe vremurile când toate erau cum trebuie, şi într-atâta încălcau buna-cuviinţă încât stăpânul şi stăpâna casei întâi s-au ruşinat şi apoi de-a dreptul s-au înspăimântat de ei.

De obicei chefuiau într-o încăpere de lângă stradă, şi cum zaiafetul ţinea până noaptea târziu, ori de câte ori căruţa cu morţi trecea pe acolo, în drum spre cimitirul care era aşezat în faţa cârciumii, netrebnicii deschideau ferestrele, de îndată ce auzeau clopotul, şi se uitau ca la teatru. Şi cum adeseori, când căruţa trecea pe sub ferestrele cârciumii, se auzeau din stradă plânsetele oamenilor, porneau să-şi bată joc de ei şi să-i îngâne cu neruşinare, mai cu seamă când îi auzeau pe nefericiţi implorând mila Domnului.

Indivizii aceştia, simţindu-se oarecum stânjeniţi de aducerea domnului celui îndoliat în local, aşa cum s-a arătat mai sus, întâi s-au supărat şi s-au răţoit la stăpânul casei că de ce îngăduie să fie cărat în localul lui un om scos din groapă. Şi când li s-a răspuns că domnul e un vecin şi că e pe deplin sănătos, dar copleşit de nenorocirea de a-şi fi pierdut familia, şi-au întors mânia spre bietul om, batjocorindu-l pe el şi râzându-şi de doliul lui după soţie şi copii. L-au zeflemisit spunându-i că-i laş dacă nu se aruncă şi el în groapă, ca să se urce la ceruri odată cu ai lui, cum se exprimau ei în derâdere, şi au mai adăugat câteva vorbe de hulă şi ocară.

Când eu m-am întors la local, derbedeii tocmai se întreceau în zeflemele, iar domnul îndoliat, din cât am putut vedea, sta mut, încremenit şi deznădăjduit, căci, deşi neruşinarea lor nu-l putea abate de la durerea lui, totuşi se simţea mâhnit şi insultat de asemenea vorbe. Auzind acestea, eu i-am mustrat cu blândeţe, pentru că le cunoşteam felul de a fi, ba pe vreo doi dintre ei îi ştiam mai bine. De îndată s-au năpustit şi asupra mea cu vorbe urâte şi sudălmi. M-au întrebat ce naiba caut afară din groapă, acum când mulţi oameni mai cinstiţi decât mine erau duşi la cimitir? Şi de ce nu stăteam acasă să-mi rostesc rugile ca nu cumva să mă viziteze şi pe mine căruţa cu morţi? Şi altele de acelaşi fel.

Am rămas pe drept cuvânt înmărmurit de atâta sfruntare, deşi insultele lor nu mă descumpăniseră defel. Oricum, mi-am stăpânit firea. Le-am răspuns că, deşi îi desfid pe ei şi pe oricare altul să dovedească vreo faptă necinstită săvârşită de mine, totuşi sunt şi eu de acord că această cumplită osândă divină nimicise şi dusese la groapă mulţi oameni mai buni decât mine. Dar, ca să le

răspund direct la întrebare, cred că bunul Dumnezeu, al cărui nume ei îl luaseră în deşert înjurând şi blestemând, mi-a păstrat mie viaţa, printre altele, şi ca să-i pot pune la punct pe ei, pentru obrăznicia şi pentru nesimţirea lor în asemenea vremuri de bejenie şi, mai cu seamă, pentru batjocorirea şi înjosirea unui domn respectabil, şi încă vecin, pe care l-am văzut surpat de durere din pricina grelelor pierderi suferite. -

Nu-mi mai pot aduce aminte drăceasca bătaie de joc cu care au răspuns cuvintelor mele, aţâţaţi, pare-se, de faptul că nu mă temeam să-i înfrunt. Chiar de mi-aş aduce aminte, tot n-aş umple această povestire cu vorbele urâte, ocările, sudălmile şi expresiile dezgustătoare pe care, în acele zile, nici cei mai ordinari dintre oameni nu le-ar fi folosit. (Căci, în vremea aceea, cu excepţia acestor grosolane făpturi, chiar şi cei mai păcătoşi dintre păcătoşi purtau în inimă puţină teamă de acea putere nevăzută care, într-o clipită, putea să-i facă una cu pământul.)

Le-am dat un răspuns cum am crezut eu că-i mai potrivit, dar care a fost departe de a le pune frâu la gură, ba dimpotrivă, le-a aţâţat şi mai mult zeflemelele, aşa încât mărturisesc că m-am simţit cuprins de scârbă şi de un soi de turbare şi le-am urat ca mâna osândei care s-a lăsat asupra întregului oraş să-şi încununeze răzbunarea ajungându-i şi pe ei, şi pe toţi cei ce le sunt în preajmă.

Au primit dojenile mele cu un suprem dispreţ, şi şi-au râs de mine cât le-a stat în putinţă, dându-mi poreclele cele mai neruşinate care le treceau prin minte, pentru că „le ţineam predici", după cum se exprimau ei. Ceea ce mai curând m-a îndurerat decât m-a înfuriat. Am plecat acasă mulţumindu-I Domnului că nici eu nu-i cruţasem.

Au continuat în felul ăsta blestemat trei sau patru zile, bătându-şi joc şi râzându-şi de tot ce părea pioşenie sau solemnitate, şi am aflat că-i împroşcau cu aceleaşi batjocuri şi pe bieţii oameni care, în ciuda molimei, se întruneau la biserică, posteau şi se rugau.

Am spus că au continuat tot aşa trei sau patru zile. Nu cred să fi fost mai mult, când unul dintre ei, şi anume cel care-l întrebase pe nefericitul îndoliat ce caută afară din groapă, a fost lovit de ciumă şi a murit în chinuri jalnice. Pe scurt, fiecare dintre aceşti blasfematori a fost cărat pe rând la marea groapă de care am mai vorbit, înainte ca aceasta să se fi umplut, ceea ce n-a durat nici două săptămâni.

Nelegiuiţii aceia s-au făcut vinovaţi de multe rătăciri, la gândul cărora orice om de omenie n-ar fi putut decât să se cutremure, în asemenea, zile de grea încercare ca acelea pe care

le trăiam noi; şi mai cu seamă zeflemisirea şi nărăvita luare în derâdere a tot ce le cădea sub ochi, a tot ce însemna pioşenie; şi cârciuma aceea unde îşi ţineau sindrofiile aflându-se chiar peste drum de uşa bisericii, aveau cel mai bun prilej să-şi desfăşoare veselia lor profanatoare.

Dar aceste apucături ale lor începuseră să se mai domolească un pic înainte de întâmplarea pe care v-am istorisit-o. Pentru că molima se întinsese atât de tare şi în această parte a oraşului, încât lumea se temea să mai vină la biserică; cei care-i mai călcau pragul erau în număr mic.

De altfel mulţi dintre clerici muriseră, iar alţii se refugiaseră la ţară. Ar fi însemnat un înalt curaj şi o credinţă de neclintit din partea unui prelat nu numai să rişte a rămâne în oraş pe asemenea urgie, dar să şi vină la biserică şi să oficieze slujba zi de zi, sau de două ori pe zi, pentru o congregaţie din care o mare parte se şi molipsise de ciumă. E adevărat că mulţi cetăţeni fuseseră cuprinşi de un neobişnuit zel religios, şi cum porţile bisericilor erau întruna deschise, oamenii intrau răzleţi, fie că preotul oficia sau nu, şi, retrăgându-se în câte o strană separată, se rugau Domnului cu ardoare.

Toţi aceştia, alcătuiau obiectul de haz al acelor zănatici, mai ales la începutul dezlănţuirii molimei.

Se pare că mai mulţi oameni de bună credinţă încercaseră să-i oprească. Aceasta, împreună cu răspândirea violentă a molimei, le mai potolise răutatea în ultima vreme.

Dar spiritul lor de împotrivire fusese din nou stârnit de zarva în jurul nefericitului domn care fusese adus la cârciumă şi de mustrările mele. La început, stăpânirea, calmul şi politeţea mea i-au aţâţat şi mai mult, şi i-au făcut să mă insulte mai cu foc, gândind că m-am speriat de vrăjmăşia lor, cu toate că până la urmă s-au convins de contrariu.

Am plecat acasă şi mi-am frământat mintea din pricina groaznicei ticăloşii a acestor oameni, fără să am cea mai mică îndoială că ei aveau să slujească drept pilde ale mâniei divine. Mi se părea firesc să cred că Dumnezeu nu va putea arăta îndurare unor asemenea duşmani făţişi. Astfel de gânduri mi se perindau prin minte. Eram îndurerat şi covârşit de blestemăţiile acestor bandiţi, de gândul că pot exista sub soare fiinţe atât de josnice, de crude, de mârşave, care, în asemenea timpuri să-i insulte pe Dumnezeu şi pe oameni.

La început eram furios, nu atât pentru insultele aduse mie, ci din cauza scârbei pe care mi-o stârniseră blasfemiile lor. De fapt mă cam îndoiam dacă ura pe care o resimţeam nu se datora întru totul purtării lor faţă de mine, pentru că mă împroşcaseră cu

înjurături. Dar după un timp, m-am dus la culcare, cu mintea împovărată de amărăciune, şi cum în acea noapte somnul nu mi s-a lipit de pleoape, I-am adus mulţămită Domnului pentru că m-a păzit de primejdia în care mă vârâsem singur şi, cu cea mai mare umilinţă, am început să mă rog şi pentru acei disperaţi păcătoşi, ca Dumnezeu să-i ierte, să le deschidă ochii şi să-i înveţe ce înseamnă smerenia.

Prin aceasta nu-mi făceam doar datoria, rugându-mă pentru cei ce mă insultaseră cu înciudare, dar îmi puneam propria mea inimă la încercare. Voiam să mă conving că nu le port pică celor ce mă răniseră. Şi recomand această cale tuturor acelora care vor să înveţe a deosebi între zelul religios şi propriile lor sentimente şi resentimente.

Dar trebuie să mă întorc la întâmplările pe care mi le aduc aminte din timpul molimei, mai cu seamă din timpul închiderii caselor, în prima parte a calamităţii. Căci înainte ca boala să-şi fi atins culmile, oamenii au avut mai mult răgaz să observe decât după aceea. Pentru că atunci când molima era în toi, aproape că nu mai comunica om cu om.

Aşa cum am arătat, paznicii au fost victimele unor acte de samavolnicie.

În oraş nu mai întâlneai picior de soldat; puţinele gărzi pe care le mai avea pe atunci regele, şi care nu însemnau nimic faţă de numărul de ostaşi întreţinuţi odinioară, se risipiseră fie la Oxford, urmând Curtea, fie prin unghere mai îndepărtate ale ţării, cu excepţia micilor detaşamente de strajă de la Turnul Londrei şi de la Whitehall, dar şi acestea foarte sărace la număr. De fapt, ştiu sigur că nu existau gărzi la Turn, ci doar gardieni, din cei postaţi la poartă, cu pieptare şi tichii, în afară de puşcaşii obişnuiţi, 24 la număr, şi de ofiţerii meniţi să păzească magazia de arme, adică aşa-numiţii armurieri. Cât despre trupe, n-ai fi putut găsi urmă; chiar dacă comandantul din Londra sau din Middlesex ar fi pus tamburii să vestească mobilizarea, nu s-ar fi înfăţişat un om, indiferent de riscul pe care l-ar fi înfruntat. Din această pricină, paznicii nu erau la rândul lor păziţi, şi poate că aşa se explică violenţa folosită împotrivă-le.

Subliniez acest fapt ca să explic încă odată că numirea paznicilor pentru a împiedica oamenii să iasă din case a dus la următoarele: 1 — zădărnicirea rezultatelor urmărite, pentru că oamenii părăseau casele, prin forţă sau prin vicleşug, ori de câte ori aveau chef s-o facă; şi 2 — cei ce evadau astfel din case erau în general oameni bolnavi, care, în neajutorarea lor alergau de la un loc la altul, fără să ţină seama de răul care-l fac altora, ceea ce a dat naştere părerii despre care am mai vorbit, anume că era firesc

pentru cei molipsiţi să dorească a-i molipsi la rândul lor şi pe alţii. Părere care era neîntemeiată.

Eu unul am cunoscut multe cazuri şi aş putea da nenumărate exemple de oameni inimoşi, cucernici, pătrunşi de credinţă care, simţindu-se stăpâniţi de boală, nu numai că s-au ferit să-i molipsească pe alţii, dar n-au îngăduit propriei lor familii să se apropie de ei, în speranţa că astfel vieţile le vor fi cruţate; ba chiar au murit fără să-şi vadă neamurile cele mai apropiate, ca să nu le transmită boala şi să nu le pună vieţile în primejdie.

Dar au fost şi cazuri în care oameni măcinaţi de boală s-au arătat nepăsători faţă de răul pe care-l făceau altora mai ales bolnavii care fugiseră din casele închise, scoşi din răbdări de puţinătatea proviziilor sau a distracţiilor. Reuşind să-şi ascundă condiţia reală, ei au fost, fără voie, unealta de molipsire a unor oameni neştiutori şi nepregătiţi.

Aceasta e una dintre pricinile pentru care am socotit atunci şi încă mai socotesc că închiderea caselor prin forţă şi constrângere, cu alte cuvinte, întemniţarea oamenilor în propriile lor locuinţe, după cum am arătat mai sus, a folosit prea puţin sau chiar deloc. Ba dimpotrivă, cred că mai mult a dăunat pentru că a împins oamenii ajunşi la disperare să rătăcească de ici colo, purtând boala în ei, oameni care altminteri ar fi murit liniştiţi în paturile lor.

Îmi aduc aminte de un cetăţean din Aldersgate Street, sau de prin împrejurimi, care, reuşind să fugă dintr-o casă închisă a pornit-o pe drumul spre Islington şi a încercat să tragă întâi la „Angel Inn” apoi la „White-Horse”, două hanuri cunoscute şi azi sub aceeaşi denumire. A fost refuzat în ambele locuri. După care s-a dus la „Pyed Bull”, alt han care păstrează şi azi aceeaşi firmă. A cerut acolo adăpost pentru o singură noapte, pretinzând că se găseşte în drum spre Lincolnshire şi dându-le toate încredinţările că e cu desăvârşire sănătos, deloc atins de molima care în acele zile nu-şi făcuse încă drum până la ei.

I s-a răspuns că nu au nicio odaie liberă, ci doar un singur pat, în pod, şi chiar şi acel pat nu poate fi închiriat decât pentru o singură noapte, pentru că a doua zi erau aşteptaţi nişte neguţători de vite. Neavând încotro, a acceptat acel adăpost. O slujnică i-a arătat cămăruţa, aducându-i o lumânare. Străinul era foarte bine îmbrăcat şi nu părea o persoană deprinsă să doarmă prin poduri. Când a intrat în cămăruţă a scos un oftat adânc şi i-a spus slujnicei că nu i s-a întâmplat des să înnopteze într-un asemenea adăpost. Dar slujnica l-a încredinţat din nou că nu au la îndemână nimic mai bun.

— Mă rog, a răspuns omul, sunt nevoit să mă mut din Londra. Sunt vremuri îngrozitoare. Noroc că-i numai pentru o noapte.

Aşa încât s-a aşezat pe marginea patului şi a rugat faţa să-i aducă o halbă de bere fierbinte. Dar fata s-a luat cu treburile casei şi a uitat să-i aducă berea. Şi nici c-a mai urcat la el. A doua zi, văzând cei din han că domnul nu se arată, au întrebat-o pe slujnică ce-i cu muşteriul care a dormit în pod. Fata a tresărit:

— Vai de mine, a zis ea, mi-a ieşit cu totul din minte. Mi-a cerut să-i aduc nişte bere fierbinte şi am uitat.

La care, nu fata, ci alt om al casei a fost trimis sus să vadă ce s-a întâmplat. Şi când a intrat în pod, l-a găsit pe străinul acela mort ţeapăn, întins de-a curmezişul patului, şi aproape rece. Îşi smulsese straiele de pe el, falca îi căzuse, ochii îi erau înfiorător holbaţi, iar în mâini încleştase pătura de pe pat. Era limpede că murise curând după ce slujnica ieşise din încăpere şi, dacă s-ar fi întors îndărăt cu berea, l-ar fi găsit mort.

E lesne de închipuit ce îngrijorare a cuprins întreaga casă, căci până la această nenorocire nu ajunsese ciuma la ei. Şi acum că străinul adusese molima cu el, s-a răspândit pe dată şi la casele din jur. Nu-mi mai aduc aminte câţi anume au murit în casa aceea, dar cred că fata care l-a condus pe muşteriu în pod s-a îmbolnăvit de spaimă şi după ea şi alţii. Căci de unde în săptămâna dinainte muriseră de ciumă la Islington doar doi oameni, în săptămâna următoare s-au înregistrat şaptesprezece decese, dintre care paisprezece datorate ciumei. Acestea s-au petrecut între 11 şi 18 iulie.

Multe familii şi-au schimbat locuinţele când molima a pătruns în casele lor. Lucrurile s-au întâmplat astfel: Cei care au plecat la ţară de îndată ce s-au ivit primele semne de primejdie, având putinţa să se retragă pe la diverşi prieteni, şi-au lăsat propriile lor locuinţe în grija câte unui vecin sau a unei cunoştinţe, ca să le păzească avutul. Câteva dintre case fuseseră într-adevăr zăvorâte şi ferecate, cu lacăte la uşi şi cu scânduri şi bârne ţintuite la ferestre şi la intrări. Vegherea acestora fusese încredinţată paznicilor oficiali şi autorităţilor. Dar asemenea cazuri nu erau numeroase. S-a socotit că nu mai puţin de 10.000 de case fuseseră părăsite de locatarii lor în Londra şi în suburbii. Asta, neţinând cont de numărul chiriaşilor sau de persoanele care fugiseră din locuinţele unor familii străine. Una peste alta, se considera că plecaseră din oraş cam 20.000 de cetăţeni. Dar şi despre aceştia voi vorbi mai târziu. I-am pomenit însă şi aici pentru că, potrivit cu ordonanţele autorităţilor, cei care deţineau două case în grija sau întreţinerea lor, aveau posibilitatea ca, îndată ce se îmbolnăvea cineva de-al lor, să-şi trimită restul familiei, copii şi slujitori, în locuinţa cealaltă pe care o aveau în grijă, şi apoi să-l înştiinţeze pe examinator. După care angajau o infirmieră sau mai multe. Şi era

nevoie să mai sechestreze în casă încă o persoană, în afară de infirmieră şi de bolnav, pentru ca cineva să aibă grijă de avut în caz că suferindul avea să moară. Se găseau mulţi care acceptau asemenea misiune de dragul banilor.

În multe cazuri, mutarea a însemnat salvarea unor familii întregi, care dacă ar fi rămas închise în casă laolaltă cu persoana ciumată, ar fi pierit fără doar şi poate. Dar, pe de altă parte, acest aspect a constituit încă unul din neajunsurile închiderii caselor. Căci spaima şi groaza de a rămâne singuri şi întemniţaţi, i-a făcut pe mulţi bolnavi să fugă odată cu restul familiei, mai ales când, deşi aveau boala în ei, semnele obişnuite nu se arătaseră încă. Şi aceşti bolnavi, lăsaţi în libertate, dar nevoiţi să ascundă adevăratele împrejurări, sau poate aflându-se chiar în necunoştinţă de cauză, au transmis boala şi altora, şi au răspândit-o în chip cumplit, aşa cum voi arăta mai departe.

Aici este, cred, locul să vă înfăţişez două sau trei observaţii ale mele, care s-ar putea să fie de folos celor în mâinile cărora vor cădea, dacă le va fi dat cumva să mai apuce asemenea calamitate.

1. Molima intra, în general, în case, adusă de slugi, care erau nevoite să bată toată ziua străzile pentru a cumpăra cele trebuincioase traiului, adică hrană, medicamente, şi să intre în brutării, berării, prăvălii etc. Şi astfel, fiind tot timpul pe străzi şi prin pieţe, era cu neputinţă să nu se întâlnească, într-un fel sau altul, cu oameni bolnavi care le atingeau cu răsuflarea lor fatală, şi pe care o aduceau apoi în familiile în care lucrau.

2. A fost o mare greşeală că un oraş atât de mare ca Londra nu a avut decât un singur spital de ciumaţi. Dacă în loc de un singur spital dincolo de Bunhil Fields, care putea primi cel mult 200-300 de bolnavi, ar fi existat mai multe spitale, fiecare dintre ele putând adăposti câte 1000 de bolnavi, fără să trebuiască să-i culce câte doi într-un pat sau să pună câte două paturi în aceeaşi cameră; şi dacă fiecare stăpân, de îndată ce i s-a îmbolnăvit un slujitor ar fi fost obligat să-l trimită la spitalul cel mai apropiat, aşa cum mulţi ar fi dorit-o, iar dacă examinatorii ar fi procedat aşijderea cu populaţia săracă, ori de câte ori unul dintre aceştia cădea răpus de boală, deci dacă bolnavii s-ar fi dus de bunăvoie la spital şi n-ar fi fost întemniţaţi în case, sunt încredinţat — şi tot timpul am fost — că n-ar fi fost seceraţi cu miile. Căci e lucru îndeobşte ştiut, şi v-aş putea da exemple luate chiar din rândul cunoştinţelor mele, că ori de câte ori un slujitor s-a îmbolnăvit, iar cei din familie fie că l-au trimis pe el din casă, fie că s-au evacuat ei, au izbutit să scape cu viaţă. Pe când în cazurile când o persoană sau mai multe dintr-o familie au căzut bolnavi, iar casa a fost închisă, toţi cei popriţi înăuntru au murit, iar groparii au fost

nevoiţi să intre singuri să scoată morţii din casă, pentru că nu mai avea cine să-i aducă la uşă.

3. Aceste observaţii au făcut ca pentru mine să nu mai încapă nicio îndoială că ciuma se răspândea prin molipsire, adică prin anumiţi aburi sau fumegări pe care medicii le numesc *effluvia,* adică prin răsuflare, prin sudoare sau prin miasmele rănilor celor vătămaţi, sau poate că pe alte căi pe care nici medicii nu le cunosc. Şi aceste *effluvia* îi vatămă pe cei sănătoşi care vin la o anumită apropiere de cei bolnavi, şi pe dată pătrund în trupurile lor, atacându-le organele vitale, făcând să le clocotească sângele şi tulburându-le mintea în asemenea hal, încât cu toţii nu mai au astâmpăr. Şi aceste persoane proaspăt molipsite transmit la rândul lor altora boala.

Voi da câteva exemple care nu pot decât să-i încredinţeze de adevărul acestor lucruri pe cei ce-şi vor da osteneala să chibzuiască un pic. Acum când molima s-a risipit cu totul, nu pot decât să mă minunez când mai întâlnesc oameni care pretind că ciuma a pogorât de-a dreptul ca o lovitură cerească, fără a se fi transmis prin mijlocirea unor purtători de boală, ci a fost dintru început hărăzită să doboare pe cutare şi cutare persoană: pe ăsta da şi pe celălalt nu. Eu unul privesc cu dispreţ asemenea păreri, socotindu-le drept o dovadă de ignoranţă şi uşurătate. Ca şi părerile altora care afirmă că boala a venit pe calea aerului, purtată de numeroasele insecte şi creaturi nevăzute care pătrund în trup odată cu respiraţia, sau chiar prin pori împreună cu aerul şi, odată pătrunse în organism, dau naştere la otrăvuri puternice sau la *ovae* ori ouă otrăvite, care se amestecă cu sângele şi infectează organismul[1]. O teorie de o savantă simplitate, şi dezminţită de experienţa universală. Dar despre acestea voi vorbi pe îndelete mai târziu.

Trebuie însă să observ mai departe că nimic n-a fost mai fatal pentru cetăţenii acestui oraş decât suprema nepăsare a oamenilor înşişi, care, deşi au fost puşi în gardă cu multă vreme înainte de apropierea molimei, nu şi-au făcut niciun fel de pregătire, nu şi-au făcut stocuri de provizii sau de alte lucruri trebuincioase; de-ar fi avut această grijă, ar fi putut vieţui retraşi în propriile lor locuinţe, aşa cum au făcut alţii, cărora această prevedere le-a salvat în bună măsură vieţile. Şi, după ce inimile li s-au mai călit un pic, n-au pregetat să aibă legături unii cu alţii, deşi unii erau contaminaţi fără ca măcar să ştie.

Trebuie să recunosc că şi eu mă număram printre cei

[1] Defoe reflectă şi respinge aici teoria infecţiei emisă de doctorul Athanasius Kircher şi de discipolii săi, bazată pe principiul fermentaţiei microorganismelor, considerate ca vehicule de contaminare.

nechibzuiţi, şi proviziile mele erau atât de sărace, încât slujitorii mei erau nevoiţi să iasă zi de zi pentru cumpărarea fiecărui mărunţiş de un penny sau de jumătate de penny, întocmai ca şi înainte de molimă. Până când experienţa mi-a arătat cât de nesocotit eram, dar atât de târziu mi-a venit mintea la cap, încât abia de-am avut timp să-mi adun destule merinde ca să putem trăi cu toţii măcar o lună.

În casa mea locuiau, în afară de mine, doar o bătrână, care vedea de gospodărie, o slujnică şi doi ucenici. Cum molima începea să ne împresoare din ce în ce, mintea mi-era bântuită de gânduri amare în legătură cu ce aveam de făcut şi eu felul în care aş fi putut să le fac pe toate. Întâmplările sfâşietoare pe care le vedeam la tot pasul când ieşeam în oraş îmi umpluseră mintea de groază; în primul rând teama de boală, care era într-adevăr înfiorătoare, la unii luând forme mai cumplite decât la alţii. Buboaiele apăreau de obicei pe gât sau pe vintre. Când se întăreau ca piatra şi nu se spărgeau, deveneau atât de dureroase încât puteau fi asemuite cu cea mai desăvârşită tortură. Unii nu erau în stare să îndure chinul şi se aruncau pe fereastră sau se împuşcau sau îşi curmau viaţa în alt chip. Mi-a fost dat să văd multe grozăvii din astea. Alţii, neputând să se înfrâneze, îşi mai slobozeau durerea prin urlete necontenite; şi asemenea strigăte pătrunzătoare şi răscolitoare puteai auzi când străbăteai străzile, încât ţi se frângea inima, mai cu seamă dacă te gândeai că aceeaşi înspăimântătoare soartă te poate lovi oricând şi pe tine.

Cred că acum începusem să mă clatin în hotărârea mea; curajul mă părăsise şi mă căiam din toată inima pentru pripeala de care mă făcusem vinovat. Ori de câte ori ieşeam pe stradă şi dădeam cu ochii de grozăviile de care v-am vorbit, mă căiam pentru nesăbuinţa mea de a fi rămas în oraş. Adeseori eram cuprins de părere de rău că nu plecasem împreună cu fratele meu şi cu familia sa.

Înfiorat de toate acele privelişti cutremurătoare, uneori mă retrăgeam în locuinţa mea şi luam hotărârea să nu mai ies din casă, hotărâre pe care o respectam preţ de trei-patru zile, timp pe care mi-l petreceam mulţumind Domnului că ne păstrase în viaţă, pe mine şi pe ai mei, şi pierzându-mă în felurite meditaţii. În aceste răstimpuri citeam cărţi şi notam în jurnalul meu tot ce mi se întâmplase zi de zi. Din acest Memorandum am extras cea mai mare parte a acestei cărţi, în ce priveşte observaţiile mele asupra faptelor din afară. Cât despre meditaţiile pe care le făceam, le păstrez pentru mine şi cu niciun chip n-aş dori să devină publice.

Am mai scris şi unele *Cugetări asupra unor Subiecte Divine*[1] aşa cum îmi veneau mie în gând la acea vreme, şi care erau de mare folos pentru sufletul meu, dar nu şi pentru un ochi străin, drept care nu voi mai vorbi despre ele.

Aveam un foarte bun prieten, un medic, pe nume Heath[2], pe care-l vizitam adeseori în acele zile negre şi căruia îi sunt foarte îndatorat pentru sfaturile şi îndrumările cum să mă feresc de infecţie când ies în oraş, ceea ce descoperise el că se întâmplă foarte des. Venea şi dânsul adeseori să mă vadă, şi era un om inimos, în aceeaşi măsură ca şi un medic foarte învăţat, iar discuţiile plăcute pe care le purtam împreună mi-au fost de mare sprijin în momentele cele mai grele.

Ajunsesem acum la începutul lui august, iar molima bântuia fără cruţare prin părţile unde locuiam eu; doctorul Heath, venind în vizită la mine şi văzând cât de des înfruntam pericolul străzilor, m-a povăţuit cu multă seriozitate să mă încui în casă, împreună cu cei din gospodăria mea, şi să nu îngădui ca vreunul dintre noi să iasă pe uşă. De asemeni, să ferec zdravăn toate ferestrele, să trag obloanele şi perdelele şi să nu le mai deschid nici cum. Şi mai înainte de a deschide vreo uşă sau vreo fereastră, să afum bine încăperea cu răşină, smoală, sulf sau praf de puşcă, ori altele asemănătoare. Şi, un timp, aşa am şi făcut. Dar cum nu mă îngrijisem din timp de provizii pentru o asemenea retragere, nu era cu putinţă să rămânem tot timpul în casă. Cu toate că era prea târziu, am încercat şi eu să fac cât am putut în chestiunea aprovizionării. Cum aveam putinţa şi să coc şi să prepar băuturi în casă, m-am dus şi am cumpărat doi saci cu făină şi, timp de câteva săptămâni, având cuptor în casă, ne-am copt singuri pâinea. Am cumpărat de asemeni malţ şi am preparat atâta bere cât să-mi umple toate butoaiele pe care le aveam şi să ne ajungă la toţi pe cinci-şase săptămâni. Am mai pus la cămară o cantitate mare de unt sărat şi de brânză Cheshire. Dar nu aveam carne, iar ciuma dăduse iama în măcelarii şi abatoarele de pe strada noastră, aşa încât nu era de dorit nici măcar să treci drumul până la ei.

Şi aci trebuie să arăt din nou că această nevoie de a ieşi din casă pentru cumpărarea de merinde a dus în mare măsură la ruina întregii populaţii, pentru că în asemenea prilejuri oamenii luau boala unii de la alţii; ba uneori chiar merindele erau infectate şi sunt foarte îndreptăţit să socotesc astfel. Nici n-aş putea afirma cu

---

[1] Daniel Defoe a scris în tinereţea sa nişte cugetări asupra unor subiecte divine. Vezi *Meditaţiile lui Daniel Defoe* (ed. George Harris Healey, 1946).

[2] Exegeţii lui Defoe l-au identificat pe Heath cu doctorul Nathaniel Hodges, autorul tratatului *Loimologia.*

inima împăcată ceea ce repetau alţii cu mare siguranţă, anume că ţăranii care aduceau bucatele la oraş erau cu toţii perfect sănătoşi. Ce ştiu sigur e că măcelarii din White-Chappel, unde se tăiau cea mai mare parte din vite, fuseseră cotropiţi de ciumă în asemenea hal, încât numai câteva din prăvăliile lor mai rămăseseră deschise, iar cei ce supravieţuiseră tăiau vitele tocmai la Midle-End şi apoi veneau călări cu carnea la piaţă.

Oricum, bieţii orăşeni nu puteau să-şi facă mari provizii, şi se ivea mereu nevoia de a merge la piaţă după cumpărături, fie singuri, fie trimiţându-şi servitorii sau copiii. Şi cum această nevoie se repeta zilnic, rezultatul era că la piaţă veneau o sumedenie de oameni atinşi de boală, iar mulţi dintre cei ce plecau de acasă sănătoşi, se întorceau cu moartea în ei.

E drept, lumea îşi lua felurite măsuri de prevedere: cei ce cumpărau la piaţă o ciozvârtă de carne, n-o luau din mâna măcelarului, ci o desprindeau singuri din cârligul de care atârna. Pe de altă parte, măcelarul nu punea mâna pe bani. Monezile se aruncau într-un borcan plin cu oţet, ţinut acolo special în acest scop. Cumpărătorul avea întotdeauna la el şi mărunţiş, ca să nu fie nevoit să ia rest. Toţi ţineau în mână sticle cu săruri sau parfumuri şi foloseau orice mijloc de apărare putea fi folosit. Cei săraci, însă, nu-şi puteau îngădui asemenea lux, şi înfruntau toate primejdiile la buna întâmplare.

Zi de zi circulau tot felul de poveşti înspăimântătoare: uneori câte un bărbat sau câte o femeie cădeau morţi chiar în mijlocul pieţei, căci mulţi dintre cei ce purtau boala în ei nu ştiau nimic de acest lucru până când gangrena lăuntrică nu le ataca organele vitale, caz în care mureau în câteva clipe. Din care pricină erau numeroşi cei ce se prăbuşeau morţi în plină stradă, fără să fi dat niciun semn de boală. Alţii aveau timp să se târască până la prima dugheană ori la prima bancă sau poartă, unde se aşezau jos şi-şi dădeau sufletul.

Asemenea lucruri se întâmplau atât de des încât, atunci când ciuma era în toi, nu puteai ieşi în stradă fără să te izbeşti la tot locul de cadavre; pe de altă parte, e vrednic de luat aminte că, la început, în asemenea prilejuri, trecătorii obişnuiau să-i strige pe vecini să iasă din case, pentru ca după aceea să treacă pe lângă morţi fără să-i ia măcar în seamă.

Când dădeau peste un cadavru în drum, treceau pe partea cealaltă. Ori dacă se izbeau de fel în vreun gang sau o străduţă îngustă, făceau cale întoarsă şi ocoleau pe alt drum. În asemenea cazuri, cadavrul era lăsat locului până când erau înştiinţate autorităţile să vină să-l ridice sau până cădea noaptea, şi groparii din căruţa cu morţi îl încărcau şi-l cărau. Asta nu înainte de a-l

scotoci prin buzunare, şi uneori a-l dezbrăca de haine, dacă mortul era mai bine îmbrăcat cum se întâmplă de multe ori, şi a-l fura de tot ce putea fi furat.

Dar să ne întoarcem la pieţe. Măcelarii aveau grijă ca ori de câte ori pica cineva mort în piaţă, să-i înştiinţeze pe slujbaşii oficiali care încărcau mortul într-o roabă şi-l duceau la cimitirul cel mai apropiat. Şi aceste cazuri erau atât de dese, încât nici nu mai erau înregistrate în *Buletinele săptămânale* — „găsit mort în stradă sau în câmp" — ci intrau în evenimentele obişnuite ale marii ciume.

Dar când molima şi-a dat drumul rupând orice zăgaz, pieţele începură să fie foarte sărace în merinde, iar numărul cumpărătorilor scăzu şi el fulgerător faţă de altă dată. Iar primarul hotărî ca ţăranii care aduceau de-ale gurii la oraş să fie opriţi la barieră şi să-şi desfacă acolo mărfurile, pe care le vindeau pe loc, şi apoi de îndată se întorceau la ei acasă. Ceea ce le cădea bine ţăranilor pentru că-şi vindeau marfa chiar la intrarea în oraş, ba uneori chiar în câmp, mai ales pe maidanele de lângă White-Chappel, în Spittle-Fields. Trebuie ţinut seama că străzile care poartă azi numele de Şpittle Fields nu erau pe atunci decât câmp deschis.

Acelaşi lucru şi în celelalte părţi ale oraşului, unde până şi primarul, consilierii orăşeneşti şi magistraţii îşi trimiteau dregătorii şi slujitorii să le târguiască cele trebuincioase pentru familii, întrucât domniile lor se ţineau cât mai mult cu putinţă între patru pereţi. La fel procedau şi mulţi alţii. După ce s-a luat această măsură, ţăranii veneau cu mare bucurie la oraş şi aduceau provizii de toate felurile; şi foarte rar se molipseau. Fapt care a întărit legenda că ţăranii ar fi fost ocrotiţi în chip miraculos.

Cât despre cei din gospodăria mea, după ce mi-am umplut casa cu pâine, unt, brânză şi bere am hotărât să urmăm sfatul prietenului meu medic şi ne-am zăvorât cu toţii, resemnându-ne să trăim câteva luni fără de carne, decât să ne-o procurăm cu preţul vieţii.

Dar cu toate că i-am ferecat pe toţi ai casei, eu unul nu mi-am putut astâmpăra curiozitatea de a ieşi în lume. Şi oricât de înspăimântat şi îngrozit mă întorceam de fiecare dată acasă, totuşi nu mă puteam înfrâna. Numai că ieşeam ceva mai rar decât înainte.

De altfel aveam şi unele îndatoriri, de pildă de a mă duce pe la casa fratelui meu, care se afla în strada Coleman, casă pe care o lăsase în grija mea. La început, treceam zilnic pe acolo, mai apoi însă, doar o dată sau de două ori pe săptămână.

În timpul acestor drumuri, eram martorul multor scene de

groază, ca de pildă: oameni care picau morţi în stradă, ţipete şi răcnete înfiorătoare ale unor femei care, în chinurile agoniei, deschideau larg ferestrele şi urlau de-ţi luau minţile. E cu neputinţă de zugrăvit felurile în care bieţii oameni îşi împărtăşeau suferinţele.

Într-o zi, pe când treceam prin Token-House-Yard în Lothbury, dintr-o dată s-a deschis o fereastră chiar deasupra capului meu, şi s-au auzit câteva urlete crâncene scoase de o femeie, după care au urmat cuvintele: „Oh, moarte, moarte, moarte!” rostite cu un glas de neuitat, care mi-a îngheţat sângele în vine. În toată strada nu se vedea ţipenie de om, şi nici măcar nu s-a mai deschis vreo altă fereastră. Pentru că, în aceste zile, asemenea întâmplări nu mai stârneau curiozitatea nimănui. Şi cu toţii ştiau că nu pot fi de niciun ajutor. Aşa încât mi-am văzut de drum şi am ajuns în Bell-Alley.

Dar aici, tocmai când mă găseam pe partea dreaptă a uliţei, am auzit un strigăt şi mai înfricoşător, care de astă dată nu venise pe o fereastră. Se părea că o întreagă familie se afla în mare forfotă, pentru că puteam auzi femei şi copii alergând şi ţipând prin încăperi, de parcă îşi săriseră din ţâţâni. La un moment dat s-a deschis o fereastră de la mansarda unei case de pe cealaltă parte a aleii, şi o voce a întrebat:

— Ce se întâmplă?

La care întrebare, cineva a răspuns de la fereastra primului cat:

— O, Dumnezeule, domnul mare s-a spânzurat!

Celălalt a întrebat din nou:

— Şi a murit?

— A murit, a murit, e ţeapăn şi rece! răspunse glasul, de peste drum.

Persoana care se spânzurase era un neguţător de vază, membru în Comitetul Orăşenesc şi om foarte bogat. Nu vreau să-i dau numele, deşi îl cunosc, pentru a nu stânjeni familia care acum duce din nou o viaţă de propăşire.

Dar acesta nu a fost decât unul din numeroase cazuri. E de necrezut câte întâmplări cumplite se petreceau zi de zi în felurite familii. Oameni pradă delirului bolii sau sfâşiaţi de durerea umflăturilor, durere într-adevăr de neîndurat, îşi pierdeau controlul asupra faptelor, aiurind şi smintindu-se şi, uneori, îşi curmau singuri viaţa, aruncându-se pe fereastră, împuşcându-se, şi aşa mai departe. Au fost mame care, în nebunia lor, şi-au omorât propriii copii, altele au murit pur şi simplu de inimă rea, altele de spaimă şi uluială, fără să fi fost atinse de boală. Pe alţii frica îi împingea până la idiotizare, la nesăbuinţă, iar pe alţii la acte

necugetate şi la ţicneală; unii căzeau într-o nebunie melancolică.

Durerea pricinuită de buboaie era foarte crâncenă şi, pentru unii, de neîndurat. Se zice că medicii şi felcerii au torturat pe mulţi dintre pacienţi, împingându-i în ghearele morţii. La unii, buboaiele se întăreau îngrozitor, şi atunci doctorii foloseau plasturi şi prişniţe ca să le facă să spargă. Dacă nu se spărgeau de la sine, le tăiau şi le crestau în chip înfiorător. La unii bolnavi, gâlmele astea se întăreau fie din pricina furiei bolii, fie pentru că erau prea violent forţate. Ajungeau atât de cornoase încât niciun cuţit nu mai izbutea să le taie. În asemenea cazuri erau arse cu substanţe caustice, iar mulţi pacienţi mureau turbaţi de durere. Unii chiar în timpul operaţiei. Zbătându-se în asemenea chinuri, mulţi care n-aveau pe nimeni să-i ţină la pat sau sub pază, îşi luau singuri viaţa, ca în cazul de mai sus. Alţii ţâşneau în stradă, câteodată în pielea goală, şi alergau la râu, aruncându-se în apă, atunci când nu erau opriţi de paznic sau de alţi oameni ai autorităţilor.

Adeseori mi se frângea inima la auzul gemetelor şi răcnetelor celor astfel torturaţi, dar dintre cele două forme pe care le îmbrăca boala, aceasta se părea că mai avea unele speranţe. Căci dacă buboaiele puteau fi făcute să coacă, să se spargă şi să se scurgă, sau, cum spuneau doctorii, să dospească, atunci, în general, pacienţii puteau fi salvaţi. Pe când în cazurile ca acela al fiicei doamnei bogate, în care bolnavii mureau subit, iar semnele apăreau uneori după moarte, se întâmpla adeseori ca oamenii să se plimbe nepăsători până cu puţin înainte de a-şi da sufletul, sau unii chiar până se prăbuşeau răpuşi, ca la atacurile de apoplexie sau de epilepsie. Pe aceştia îi năpădea pe neaşteptate un rău cumplit şi alergau până la prima bancă sau ridicătură de pământ sau până la orice alt loc le apărea în faţă, ori, dacă le era cu putinţă, se târau până la propriile lor case, şi acolo se lăsau jos, cu puterile sleite, şi-şi dădeau duhul. Un fel de a muri asemănător cu al celor pare se pierd de boli obişnuite, care mor în leşin sau în somn. Aceştia nu aveau habar că boala e cuibărită în ei, până când gangrena nu li se răspândea în tot trupul. Nici medicii nu ştiau bine ce s-a întâmplat cu ei, până când nu le dezgoleau pieptul sau alte părţi ale corpului şi nu descopereau semnele.

Circulau la vremea aceea o sumedenie de poveşti urâte privitoare la infirmiere sau la cei ce îngrijeau muribunzii. Vorbesc despre îngrijitoarele cu plată, care se ocupau de bolnavi; Se spunea că se poartă cu ei în chip barbar, că-i iasă să moară de foame, că-i sufocă sau le grăbesc sfârşitul pe alte căi, pe scurt că-i omoară. Se povestea şi despre paznicii care vegheau asupra caselor închise, că atunci când nu mai rămânea în locuinţă decât o singură persoană, la pat, pătrundeau înăuntru, şi gâtuiau bolnavul

pe care-l zvârleau apoi, cald încă, în căruţa cu morţi.

Nu pot afirma cu siguranţă, dar în orice caz ştiu că s-au săvârşit câteva omoruri. Doi dintre ucigaşi au fost vârâţi la închisoare, dar au murit înainte de a fi fost judecaţi. Am mai auzit şi de vreo alţi trei care, în decursul acestor luni, au fost învinuiţi de omor. Dar trebuie să arăt că mie nu-mi vine a crede ca aceste omoruri să fi fost atât de dese precum se spunea şi nici nu mi se pare raţional ca oamenii să fi ajuns până acolo încât să nu se poată înfrâna a ucide nişte muribunzi, pentru că puţini dintre bolnavi mai scăpau cu viaţă. Deci nu văd de ce ar fi fost ispitiţi să săvârşească un omor, când ştiau că victimele mai aveau atât de puţin de trăit.

N-am să neg că în acele timpuri de tristă amintire s-au săvârşit numeroase jafuri şi fapte de ocară. La unii inşi lăcomia era atât de aprigă, încât nu se dădeau în lături de la nimic pentru ca să fure şi să prade, mai ales din casele în care întreaga familie murise şi fusese transportată. Nu se sinchiseau de primejdia molipsirii, şi jefuiau chiar şi îmbrăcămintea de pe morţi sau aşternutul de sub cadavre.

Cred că asta s-a întâmplat în cazul unei familii din Houndsditch, în care un tată şi o fiică au fost găsiţi zăcând morţi pe podea, goi puşcă, unul într-o cameră şi celălalt în alta, după ce toţi ceilalţi din familie fuseseră încărcaţi în căruţa cu morţi. Până şi aşternuturile de pe paturi dispăruseră.

E vrednic de luat aminte că în tot timpul urgiei, femeile au fost cele mai aprige, mai neînfricoşate şi mai înverşunate. Şi cum numeroase femei s-au angajat ca infirmiere pentru a-i îngriji pe bolnavi, au săvârşit un mare număr de prădăciuni în casele în care erau folosite. Unele dintre ele au fost biciuite în pieţe publice pentru treaba asta, dar ar fi meritat mai curând să fie spânzurate, ca să servească altora drept pildă. Nenumărate case au fost astfel jefuite, până când, în cele din urmă, slujbaşilor parohiilor le-a revenit însărcinarea de a alege îngrijitoarele pentru cei bolnavi. Au fost foarte grijulii în alegerile lor, pentru ca să poată trage infirmierele la răspundere, dacă în casele în care slujeau avea loc vreun furt.

Dar aceste furtişaguri se mărgineau la îmbrăcăminte, rufărie, sau la inelele ori banii care se găseau la îndemâna când persoana aflată sub grija lor se prăpădea; dar n-a fost vorba de jefuirea întregii case. Şi aş putea să povestesc despre una dintre aceste îngrijitoare, care, mulţi ani mai târziu, când s-a găsit pe patul de moarte, a mărturisit cu mare spaimă furturile săvârşite la vremea ciumei, furturi prin care se îmbogăţise de-a binelea. Dar c-ar fi avut loc şi omoruri, nu cred să fi existat vreo dovadă.

Se vorbea despre o infirmieră care ar fi astupat cu o cârpă udă gura unui muribund pe care-l îngrijea, provocându-i în felul acesta moartea. Iar despre o alta se spunea că ar fi sufocat o femeie tânără care leşinase, dar care ar fi putut să-şi revină. Unele ar fi omorât chipurile bolnavii într-un fel, altele în altul, iar altele îi lăsau pur şi simplu să moară de foame. Dar toate aceste poveşti aveau întotdeauna două trăsături îndoielnice, care mă făceau pe mine să nu le dau crezare şi să le privesc ca simple născociri menite să sperie oamenii: 1. Faptul că oriunde le-ai fi auzit, aflai că scenele s-au petrecut taman în capătul opus al oraşului, în locul cel mai îndepărtat de cel în care te găseai tu. Dacă le auzeai în White-Chappel, aflai că faptele s-au petrecut în St. Giles, sau în Westminster, la celălalt capăt al oraşului. Dacă te găseai în St. Giles, aflai că s-au petrecut în White-Chappel, şi aşa mai departe. 2. În al doilea rând, oriunde ai fi auzit poveştile, amănuntele erau aceleaşi, în special cel cu cârpa udă pe gura muribundului şi cu sufocarea tinerei leşinate. Aşa că, după judecata mea, în aceste poveşti era mai multă închipuire decât adevăr.

Oricum însă, n-aş putea spune că oamenii nu le luau în serios, şi deveniseră mult mai grijulii în privinţa persoanelor pe care le aduceau în casă şi în mâinile cărora îşi încredinţau vieţile. Le angajau numai pe baza recomandărilor şi, în lipsa acestora, care nu erau prea multe, cereau ajutorul slujbaşilor parohiilor.

Dar şi în această privinţă, ponosul cădea asupra săracilor care, când erau răpuşi, de boală, nu aveau nici hrană, nici doctorii; nici medic sau spiţer care să-i ajute, nici infirmieră care să-i îngrijească. Mulţi dintre aceştia mureau în faţa ferestrelor la care strigau după ajutor sau chiar după hrană, în chip jalnic, sfâşietor. Trebuie însă arătat că, ori de câte ori cazul unor asemenea persoane ajungea la urechile primarului, ajutoarele soseau de îndată.

E drept că în unele case, oameni nu prea săraci, dar care-şi trimiseseră la ţară soţia şi copiii şi care dăduseră drumul slugilor pentru a-şi micşora cheltuielile, e drept, zic, că se întâmpla ca asemenea oameni să moară singuri cuc, fără niciun fel de ajutor.

Un vecin şi cunoscut de-al meu, căruia un prăvăliaş din White-Cross-street îi datora nişte bani, şi-a trimis ucenicul, un băieţandru de vreo 18 ani, la datornic ca să-i ceară banii. Băiatul a ajuns la uşă şi, găsind-o încuiată, a ciocănit cu putere. I s-a părut lui că aude pe cineva răspunzând înăuntru, dar cum nu era foarte sigur, a mai aşteptat ce a aşteptat şi a ciocănit a doua oară, şi apoi a treia oară. Atunci a auzit pe cineva coborând scările.

În cele din urmă, stăpânul casei s-a ivit în uşă. Era îmbrăcat în pantaloni şi o vestă de flanelă galbenă, nişte papuci în picioare,

dar fără ciorapi, şi o scufie albă pe cap; iar pe faţă, povestea mai târziu tânărul, i se aşternuse moartea.

Când a deschis uşa a întrebat:

— De ce-ai venit să mă tulburi?

Băiatul, puţin mirat, îi răspunse:

— Am venit din partea lui cutare şi cutare; stăpânul meu m-a trimis după banii de care zicea că ştiţi dumneavoastră.

— Foarte bine, copile, a răspuns strigoiul viu, când te întorci, treci pe la biserica Cripplegate şi roagă-i să tragă clopotele pentru mine.

Cu aceste cuvinte, a închis uşa din nou, s-a întors sus şi a murit în aceeaşi zi. Ba poate că în acelaşi ceas.

Toate acestea le-am aflat chiar de la tânărul în cauză şi am toate temeiurile să-l cred. Lucrurile s-au întâmplat când ciuma nu era încă în toi, adică pe la sfârşitul lui iunie, înainte de a se fi ivit căruţele cu morţi, deci pe când se trăgeau încă clopotele pentru cei săvârşiţi din viaţă. Prin luna iulie, se renunţase la această ceremonie, cel puţin în parohia de care vorbim. Pentru că după 25 iunie, morţii ajunseseră la 550 pe săptămână, ba chiar mai mult, aşa că, fie bogaţi, fie săraci, nu mai puteau fi înmormântaţi după datină.

Am arătat mai sus că, în ciuda groaznicei năpaste care se abătuse peste noi, pretutindeni mişunau borfaşii, oriunde găseau ceva de şterpelit. Şi că mai cu seamă femeile se îndeletniceau cu furtişagul. Într-o luni de dimineaţă, pe la ceasurile unsprezece m-am îndreptat spre locuinţa fratelui meu din strada Coleman, aşa cum făceam mereu, ca să mă asigur că acolo toate sunt în ordine.

Casa fratelui meu avea o curte în faţă, împrejmuită de un zid de cărămidă cu o poartă. În această curte se găseau câteva depozite în care-şi ţinea feluritele lui mărfuri. Într-unul din aceste depozite se găseau mai multe baloturi cu pălării de damă; pălării cu calota înaltă, care veniseră din străinătate şi urmau a fi exportate mai departe, nu ştiu exact unde.

Când m-am apropiat de uşa casei, mi-au ieşit în faţă vreo trei sau patru femei purtând pe cap pălării cu calotă înaltă şi, după cum mi-am amintit mai târziu, unele dintre ele ţineau nişte pălării asemănătoare şi în mână. Dar cum nu le-am văzut ieşind pe uşa casei fratelui meu, şi cum nici nu ştiam măcar că are asemenea mărfuri în depozit, nu le-am spus niciun cuvânt, ci am traversat strada, ca să nu le ies în cale, aşa cum se obişnuia pe vremea molimei. Dar când m-am apropiat mai mult de poartă, am văzut o altă femeie, cu câteva pălării, ieşind din curte.

— Ce treabă ai dumneata aici, cucoană? am întrebat-o eu.

La care mi-a răspuns că se află mai multă lume înăuntru, şi că

ea n-a avut altă treabă decât toate celelalte femei dinăuntru. Mă grăbeam să intru pe poartă, aşa că nu i-am mai spus nimic, iar femeia şi-a văzut de drum. Dar chiar când dam să intru, am văzut alte câteva cumetre străbătând curtea cu pălării pe cap şi cu altele sub braţ. Atunci am trântit în urma mea poarta, care având un lacăt cu arc s-a încuiat singură. Şi, întorcându-mă spre femei, le-am întrebat ce caută acolo; după care le-am smuls pălăriile şi le-am luat îndărăt. Una dintre ele care, trebuie să mărturisesc, nu arăta deloc a hoaţă, mi-a răspuns că, într-adevăr, nu-i drept ce-au făcut. Dar li s-a spus că există acolo mărfuri fără de stăpân. Aşa că m-a rugat să primesc pălăriile îndărăt şi mi-a spus că în depozit se găseau mai multe cliente de felul ei. Femeia s-a pornit să plângă şi avea o înfăţişare jalnică. Aşa încât i-am luat pălăriile, am descuiat poarta şi le-am rugat şi pe celelalte care o însoţeau să plece, pentru că, într-adevăr, îmi stârniseră mila. Dar când m-am uitat în depozit, aşa cum mă sfătuise femeia, am văzut acolo alte şase-şapte, încercând pălării, liniştite şi nepăsătoare, de parcă s-ar fi aflat în prăvălia unui pălărier, cumpărând pe bani.

Am fost luat prin surprindere, nu numai la vederea atâtor borfaşe, dar şi de împrejurarea în care mă pomenisem. Împresurat de multe persoane, eu care de săptămâni încoace trăisem atât de singuratic, încât dacă întâlneam pe cineva în drumul meu, treceam pe partea cealaltă.

Şi ele au fost la fel de surprinse, dar din altă pricină. Mi-au spus cu toatele că erau vecine şi că auziseră că pot lua mărfuri care nu aparţineau nimănui, şi aşa mai departe. La început le-am spus vorbe mari. M-am întors la uşă şi am scos cheia din broască, aşa că acum erau cu toatele prizonierele mele. Le-am ameninţat că le ţin încuiate în depozit până când mă duc să chem oamenii primarului.

Au început să se roage de mine din toată inima, pretinzând că au găsit poarta curţii deschisă şi uşa magaziei forţată şi că, fără îndoială, o spărsese altcineva care se aşteptase să găsească mărfuri de mai mare valoare. Toate astea erau de crezut, pentru că într-adevăr broasca fusese spartă, iar lacătul care încuia uşa pe dinafară atârna rupt. Pe de altă parte, nu fuseseră furate prea multe pălării.

Până la urmă, mi-am zis că nu era ăsta momentul să mă arăt crud şi neînduplecat. Şi apoi, dacă aş fi luat măsuri împotriva lor, ar fi însemnat să colind prin diverse locuri, să vină o serie de oameni la mine, să mă duc eu la alţii, despre a căror stare de sănătate nu ştiam nimic. Ori în acele zile molima era atât de aprigă, încât dobora câte 4 000 de oameni pe săptămână. Aşa încât, dacă aş fi vrut să mă răzbun sau să apăr bunurile fratelui

meu, aş fi putut să pierd propria-mi viaţă. Drept care m-am mulţumit să le înscriu numele şi adresele unde locuiau şi, într-adevăr, erau din vecinătate. Şi le-am ameninţat că fratele meu, de îndată ce o să se întoarcă, o să le tragă la răspundere.

După aceea am stat de vorbă cu ele pe alt ton. Le-am întrebat cum de se pot ţine de matrapazlâcuri de felul ăsta într-o vreme când omenirea e atât de năpăstuită, iar ciuma bate la toate uşile? Când s-ar putea să-şi facă drum chiar în casele lor. Nu-şi dădeau seama că s-ar putea ca peste câteva ceasuri căruţa cu morţi să se oprească chiar în pragul lor, ca să le ducă la groapă?

N-aş putea spune că vorbirea mea le-a făcut prea mare impresie. Dar s-a întâmplat ca, auzind larmă, şi cunoscându-l bine pe fratele meu pentru familia căruia lucraseră, să-mi vină în ajutor doi bărbaţi din vecini. Fiind deci de prin acele părţi, cunoşteau trei dintre femei, şi mi-au spus cine erau şi unde locuiau. Se pare că femeile nu minţiseră. Faptul că am vorbit despre aceşti doi bărbaţi, mi-a adus în gând o altă amintire. Numele unuia dintre ei era John Hayward[1], care era pe acea vreme paracliser al parohiei St. Stephen de pe strada Coleman. Pe acea vreme, prin paracliser se înţelegea groparul şi omul care-i purta pe morţi. Omul ăsta îi cărase sau ajutase să fie căraţi la groapă toţi morţii din acea mare parohie, care fuseseră înmormântaţi după datină. Şi după ce s-a renunţat la ceremoniile de îngropăciune, a mânat căruţa cu clopot, adunând cadavrele de prin casele pe unde zăceau, şi pe mulţi morţi îi strângea el singur de prin camere ori case. Întrucât această parohie a fost şi este încă vestită în Londra pentru numeroasele ei alei şi ulicioare lungi şi înguste, pe unde căruţa n-avea loc să treacă, groparii erau nevoiţi să care cadavrele o bună bucată de drum. Şi le cărau pe alei cu o roabă în care îndesau morţii pe care-i transportau la căruţă. Toată această treabă o făcea John Hayward, şi totuşi nu s-a molipsit niciodată de ciumă, a mai trăit douăzeci de ani după molimă, şi a murit ca paracliser al parohiei. În tot acest timp, nevasta lui a lucrat ca infirmieră pe lângă bolnavi, şi a dat îngrijiri multora dintre cei care s-au stins în această parohie, fiind recomandată de autorităţi ca femeie cinstită. Şi nici ea nu s-a îmbolnăvit vreodată.

Dânsul n-a folosit nicicând vreun mijloc de apărare împotriva molimei, atâta doar că mesteca usturoi şi virnanţ, şi fuma tutun. Astea toate le ştiu chiar din gura lui. Iar nevastă-sa se apăra spălându-şi părul cu oţet şi stropindu-şi basmalele de pe cap cu oţet, astfel încât să le păstreze întruna umede. Când o supărau

[1] John Hayward este într-adevăr înregistrat ca paracliser în 1673 la biserica St. Stephen de pe str. Coleman. Moartea sa este consemnată în registrele aceleiaşi biserici la 5 octombrie 1684

duhorile celor pe care-i îngrijea, respira oţet pe nări, îşi stropea iar basmaua cu oţet, îşi ducea la gură o batistă îmbibată cu oţet.

Trebuie recunoscut că, deşi ciuma şi-a recoltat cele mai multe victime dintre săraci[1], totuşi săracii au fost cei mai bravi şi mai neînfricaţi dintre toţi, şi şi-au văzut de îndeletnicirile lor cu un soi de curaj aproape instinctiv. Trebuie să-l numesc astfel, întrucât nu se întemeia nici pe vreun crez religios, nici pe gândire. Aproape că nici nu foloseau vreun mijloc de apărare, ci se avântau în inima treburilor pentru care erau plătiţi, deşi unele se dovedeau a fi dintre cele mai primejdioase ca, de pildă, îngrijirea bolnavilor, paza caselor închise, transportul bolnavilor la Spitalul de ciumaţi, şi, cel mai rău, căratul morţilor la groapă.

Tot sub supravegherea acestui John Hayward şi în parohia lui s-a petrecut şi păţania cântăreţului din fluier, de care poporul a făcut atâta haz. El m-a asigurat că e absolut adevărată[2].

Se zice că era pe acolo un orb care cânta din fluier; dar din câte mi-a povestit John, omul nu era orb deloc, ci numai un nevolnic, sărac lipit pământului, care-şi făcea ocolul pe la ceasurile zece din noapte, cântând din uşă în uşă, iar oamenii se milostiveau de el şi-l duceau prin cârciumi, unde ajunsese cunoscut şi i se dădea de băut şi de mâncat şi, uneori, câţiva gologani. Iar el, în schimb, le cânta din fluier şi din gură, şi le vorbea pe graiul lui simplu, ceea ce-i veselea pe oameni. Şi-n felul ăsta îşi ducea traiul. Dar acum nu prea era vreme potrivită pentru veselire, şi bietul om ieşea el noaptea ca de obicei, dar aproape că murea de foame. Iar când vreunul îl întreba cum o mai duce, răspundea că încă nu l-a luat căruţa cu morţi, dar i-au făgăduit ca săptămână următoare să treacă neapărat şi pe la el.

Într-o noapte, zicea John Hayward, s-a întâmplat ca cineva să-i dea bietului om mai multă băutură, sau poate că nu băutură, ci mai multă mâncare ca de obicei, la o cârciumă din strada Coleman. Şi cum nefericitul se dezvăţase să-şi simtă burta plină, s-a întins cât era de lung într-un intrând de lângă o casă, dintr-o stradă vecină cu zidul Londrei, spre Cripplegate, şi a adormit buştean. Nişte oameni dintr-o casă învecinată, auzind clopotul care vestea căruţa cu morţi, au aşezat în acelaşi intrând, lângă omul nostru, un mort adevărat, gândind că şi celălalt fusese lăsat pentru căruţă de niscaiva vecini.

---

[1] Doctorul Nathaniel Hodges notează: „...este incredibil ce ravagii a făcut ciuma printre oamenii săraci, încât la un moment dat a fost denumită *Ciuma săracilor* (Hodges, *Loimologia* p. 15).

[2] Povestea unui beţiv care era să fie îngropat de viu a circulat, într-o formă sau alta, încă din 1603, şi felurite versiuni ale ei pot fi regăsite în diferite volume ştiinţifice sau de memorii ale secolului al XVII-lea.

Tot astfel, când John Hayward şi groparii se apropiară cu clopotul şi cu căruţa lor, văzând doi morţi întinşi pe jos, îi traseră cu cangea pe care o foloseau şi-i azvârliră în căruţă. Şi în tot acest timp, cântăreţul din fluier a dormit neîntors.

Şi tot aşa a dormit tot drumul, cât au cules alţi morţi pe care i-au aruncat peste el, aproape îngropându-l de viu în căruţă, după cum mi-a istorisit bunul John Hayward. În cele din urmă, ajunseră la locul unde zvârleau morţii în groapă, care, după câte îmi aduc aminte, era la Mount-mill. Aici, în mod obişnuit, căruţa se oprea un timp, până se pregăteau groparii să descarce lugubra povară. De îndată ce căruţa se opri, bietul neisprăvit se deşteptă, şi se zbătu să-şi scoată capul afară dintre morţi. Apoi se ridică în capul oaselor în căruţă şi strigă:

— Hei, unde mă aflu?

Groparii se speriară îngrozitor, dar după un timp, John Hayward îşi recăpătă stăpânirea de sine şi zise:

— Doamne, apără-ne! În căruţă e unul care nu-i mort pe de-a-ntregul!

Un alt gropar strigă:

— Care eşti ăla?

Iar omul răspunse:

— Sunt cântăreţul din fluier. Unde mă aflu?

— Unde te afli? răspunse John Hayward. În căruţa cu morţi te afli şi tocmai ne pregătim să te îngropăm.

— Da n-am murit, nu-i aşa? întrebă fluierarul.

La care ceilalţi râseră, deşi la început le pierise graiul de spaimă, după cum mi-a povestit John. Şi l-au ajutat pe bietul om să coboare, iar el s-a dus la treburile lui.

Povestea spune că începuse să cânte din fluier în căruţă, şi aşa de tare i-a speriat pe gropari, încât aceştia au luat-o la sănătoasa. Dar John Hayward mi-a povestit mie întâmplarea precum v-am istorisit-o şi eu, şi n-a zis un cuvânt de fluier. Dar c-a existat un sărman cântăreţ din fluier, care a fost cărat de viu în căruţa cu morţi e mai presus de orice îndoială.

Trebuie arătat aici că nu existau căruţe pentru fiecare parohie în parte, ci o singură căruţă servea mai multe parohii, potrivit cu numărul de morţi; şi nici morţii nu erau înmormântaţi în parohiile lor respective, ci unde se nimerea să fie loc.

Am mai vorbit de faptul că marea pacoste luase populaţia cu totul pe nepregătite. Îngăduiţi-mi să vă împărtăşesc câteva dintre observaţiile mele în această privinţă.

Niciodată un oraş de asemenea întindere şi mărime nu a fost mai puţin pregătit pentru o atare calamitate. Mă refer la pregătirile cetăţeneşti şi la cele spirituale. Era ca şi cum n-ar fi

existat niciun avertisment, nimeni nu s-ar fi aşteptat, nimeni n-ar fi fost muncit de vreo temere şi, prin urmare, nimeni nu s-a îngrijit să ia cele mai elementare măsuri de prevedere pentru obşte.

Primarul şi ajutoarele sale, în calitate de oficialităţi, nu au prevăzut din timp niciun fel de măsuri şi rânduieli care să fie urmate. Nu au luat nicio măsură pentru ajutorarea celor săraci.

Urbea nu avea la îndemână magazii sau hambare cu rezerve de grâu sau făină pentru întreţinerea nevoiaşilor. Dacă ar fi existat astfel de provizii, aşa cum se întâmplă aiurea, un mare număr de familii lipsite de mijloace, care au fost doborâte de mizerie, ar fi putut fi salvate.

Nu cunosc mare lucru despre vistieria oraşului, dar se spune că fondurile băneşti de care dispunea Londra erau extrem de bogate. Şi e lesne de înţeles că aşa stăteau lucrurile, dacă ne gândim la sumele uriaşe investite după aceea în reconstrucţia edificiilor publice distruse de marele incendiu al Londrei, şi în ridicarea altora noi, ca, de pildă, din prima categorie, primăria, Blackwell-Hall, o parte din Leaden Hall, jumătate din Bursă, închisorile Ludgate, Newgate etc., numeroase cheiuri, trepte şi debarcadere pe Tamisa, toate acestea fiind fie arse până-n temelie, fie avariate de marele foc care a izbucnit în anul următor ciumei. Iar dintre cele nou construite, Monumentul[1], Fleet-ditch cu podurile sale, spitalul Bethlem sau Bedlam[2] şi altele. Dar poate că mânuitorii de pe atunci ai fondurilor orăşeneşti au şovăit să ştirbească sumele hărăzite orfanilor[3], pentru a ajuta cetăţenii sărmani, în mai mare măsură decât mânuitorii din anul următor, care n-au pregetat să le folosească pentru înfrumuseţarea oraşului şi refacerea clădirilor, cu toate că, în primul caz, cei păgubiţi ar fi gândit că banii lor au fost folosiţi cu mai multă dreptate, iar opinia publică a oraşului n-ar fi fost atât de scandalizată şi de indignată.

Trebuie arătat însă că cetăţenii plecaţi, adică cei refugiaţi la ţară, continuau să-şi arate interesul pentru cei lăsaţi în urmă, şi nu uitau să contribuie la fondurile pentru ajutorarea săracilor. S-au strâns sume frumoase şi datorită donaţiilor oraşelor comerciale din cele mai îndepărtate colţuri ale Angliei. Am mai auzit că

---

[1] Monumentul construit de celebrul arhitect *Sir Christopher Wren* (1632—1723) în City, pentru a comemora marele incendiu al Londrei.

[2] Mănăstirea Bedlam (Bethlehem) a fost transformată în ospiciul de alienaţi mintali al Londrei.

[3] Fondurile pentru ajutorarea orfanilor, adunate prin contribuţiile cetăţenilor, erau controlate de primar şi de corporaţii. Aceste fonduri au fost oferite ca împrumut regelui Carol al II-lea Stuart, ceea ce, în 1670, a provocat mişcări în Parlament şi în rândurile populaţiei, pentru protejarea banilor copiilor orfani.

nobilimea şi mica nobilime de la ţară, din toate părţile Angliei, au luat în seamă jalnica situaţie a Londrei şi au trimis primarului şi oficialităţilor sume de bani pentru a fi folosite în scopuri caritabile. Se spunea că şi regele ar fi poruncit să se împartă săptămânal o mie de lire în patru părţi, care să fie distribuite locuitorilor din diferitele cartiere şi suburbii ale Londrei. Dar despre acest lucru am aflat doar din auzite[1].

Ce-i sigur e că o mare parte din populaţia lipsită de mijloace, care mai înainte îşi agonisise traiul din truda braţelor sau din negoţul cu mărunţişul, îşi ducea acum zilele din mila publică. Şi dacă n-ar fi existat mari sume donate de suflete milostive şi mărinimoase, în vederea ajutorării săracilor, oraşul n-ar fi putut supravieţui. Desigur că autorităţile ţineau socoteala acestor donaţii şi a dreptei lor împărţiri. Dar cum mulţi dintre slujbaşii care mânuiau fondurile au pierit de molimă şi, după cum mi s-a spus, multe dintre catastifele lor au fost mistuite de focul din anul următor, care a prefăcut în cenuşă până şi biroul şambelanului, n-am putut ajunge niciodată la aceste socoteli, deşi mult aş fi vrut să le văd.

S-ar putea totuşi să servească de învăţătură, dacă se va mai ivi vreodată o asemenea molimă în acest oraş, de care pacoste i-aş dori să-l ferească Dumnezeu; spun că s-ar putea totuşi să slujească de învăţătură faptul că prin grija primarului şi a Consiliului Orăşenesc de a distribui săptămânal mari sume de bani întru ajutorarea sărăcimii, au putut fi cruţate vieţile unei mari mulţimi de oameni care altminteri s-ar fi prăpădit. În legătură cu aceasta, îngăduiţi-mi să înfăţişez pe scurt starea populaţiei sărace la acea vreme şi temerile care se ridicau în legătură cu ea, pentru ca astfel lumea să ştie la ce se poate aştepta dacă o nouă asemenea nenorocire ar fi să se abată asupra oraşului.

La izbucnirea molimei, când orice speranţă se spulberase şi se ştia că boala va împânzi întregul oraş, iar toţi cei care aveau prieteni sau proprietăţi la ţară fugiseră din Londra împreună cu familiile, de s-ar fi zis la un moment dat că însuşi oraşul va năvăli afară din graniţele lui şi nu va mai rămâne nimic în urmă-i, desigur

[11] Relatarea optimistă a lui Defoe în legătură ou substanţialele sume de bani care au fost trimise la Londra în timpul marii ciume, pentru ajutorarea populaţiei, s-ar putea să fie lipsită de temei. E dificil să se poată face o evaluare exactă, întrucât distribuirea ajutoarelor se realiza pe diferite căi: societăţi de ajutor, parohiile bisericeşti, municipalitatea, persoanele particulare. Cert este că Parlamentul nu a luat nicio iniţiativă, iar povestea că regele Carol al II-lea Stuart „a dispus distribuirea a o mie de lire pe săptămână” apare cu totul neîntemeiată. Dealtfel şi naratorul afirmă că a aflat-o „doar din auzite”.

că orice fel de negoţ a îngheţat, în afară de cel legat de nevoile traiului imediat.

Acest fapt a însemnat o lovitură atât de cruntă şi a fost atât de legat de lipsurile grele în care s-a zbătut populaţia, încât, cred, oricâte amănunte aş da n-ar fi îndeajuns. De aceea am de gând să enumăr diferitele categorii de oameni care au fost cel mai direct păgubite de urmările calamităţii. De pildă:

1. Toţi maiştrii manufacturieri: mai cu seamă cei ce lucrau podoabe, găteli de îmbrăcăminte sau ornamente pentru mobile, ca de pilda ţesătorii de panglici de mătase şi alţi ţesători; giuvaergiii, cei care lucrau filigran de aur şi argint, cusătoresele, modistele, pantofarii, pălărierii, mănuşarii. De asemeni tapiţerii, dulgherii, meşterii care lucrau scrinuri sau oglinzi, şi numeroşi alţii care se îndeletniceau cu asemenea lucruri. Maiştrii şi-au închis atelierele şi i-au lăsat fără lucru pe ucenici, lucrători, oameni de legătură şi toţi care ţineau de ei.

2. Cum schimburile de mărfuri se opriseră, pentru că foarte puţine nave cutezau să mai intre în port şi niciuna nu-l părăsea, rămăseseră fără de lucru toţi slujbaşii de la vamă, docherii, cărăuşii, hamalii şi toţi cei a căror muncă ţinea de negoţul pe apă.

3. Încetaseră să mai lucreze toţi meseriaşii folosiţi la clădirea sau repararea caselor, pentru că nimănui nu-i mai ardea să-şi ridice casă, când atâtea locuinţe rămăseseră pustii. Aşadar, acest fapt scosese din circulaţie toţi zidarii, tâmplarii, dulgherii, tencuitorii, zugravii, geamgiii, fierarii, instalatorii. Şi toţi lucrătorii şi ucenicii legaţi de aceştia.

4. Cum navigaţia se oprise, marinarii rămăseseră fără de lucru, şi mulţi dintre ei chiar în neagră mizerie şi, odată cu oamenii apei, îşi curmaseră activitatea diverşi neguţători şi lucrători care se ocupau cu repararea şi întreţinerea vaselor: dulgheri, călăfătuitori, frânghieri, dogari, ţesători de vele, constructori de ancore, constructori de corăbii etc. Patronii acestora puteau desigur să trăiască din agoniselile lor; dar lucrătorii fuseseră lăsaţi pe drumuri. Adăugaţi la aceasta faptul că pe râu nu mai naviga nicio barcă, aşa încât toţi barcagiii, conducătorii de şlepuri, constructorii de bărci şi de şlepuri îngroşau rândurile celor fără de lucru.

Toate familiile îşi restrânseseră mijloacele de trai, cât mai mult cu putinţă, atât cei ce se refugiaseră, cât şi cei rămaşi locului. Aşa încât o puzderie de valeţi, rândaşi, feciori, vânzători, comisionari, socotitori de prăvălii şi alţii asemenea, şi, mai cu seamă, bietele slujnice, rămăseseră în vânt, fără rude, fără ajutor, fără slujbă, fără locuinţă. Şi aceasta era într-adevăr sfâşietor.

Aş putea stărui mai în amănunt asupra acestor stări de lucruri. Dar e de-ajuns să arăt în linii mari că, toate soiurile de activitate fiind întrerupte, orice slujbă luase sfârşit. Munca şi, prin ea, pâinea săracilor, fusese curmată. La început, desigur, plânsetele populaţiei nevoiaşe îţi rupeau inima; deşi, prin împărţirea ajutoarelor, mizeria lor era în oarecare măsură uşurată. Mulţi dintre ei au plecat la ţară. Dar mii şi mii au rămas în Londra, până când urgia i-a mânat din loc. Moartea îi prindea pe drum; şi n-au putut sluji altă cauză mai bună decât aceea de a fi soli ai morţii, purtând boala pretutindeni cu ei şi răspândind-o până în cele mai îndepărtate coclauri.

Dintre aceştia s-au ales nefericitele victime ale disperării de care am mai vorbit, şi mizeria i-a făcut să se împrăştie. Mulţi dintre ei nu au fost răpuşi de molimă, ci de urmările ei: foamete, deznădejde, lipsuri cumplite. Fiinţe fără locuinţă, fără bani, fără prieteni, fără putinţa de a câştiga o pâine, şi fără ca cineva să le întindă o coajă de pâine, pentru că mulţi dintre ei nu erau statorniciţi legal la Londra, astfel încât n-aveau dreptul să ceară ajutor de la parohii. Unicul sprijin pe care-l primeau venea de la oficialităţi, care cântăreau şi drămuiau cu mare grijă fondurile de ajutorare, după cum socoteau ei că-i mai bine. Şi cei ce n-au părăsit oraşul încă n-au simţit mizeria şi disperarea în aceeaşi măsură ca atei care s-au împrăştiat.

Cine ar fi putut să asigure pâinea cea de toate zilele acestor mulţimi de oameni deprinşi să trăiască din munca lor de meşteşugari sau de lucrători? Încercaţi să vă închipuiţi condiţiile de viaţă ale unui oraş, într-un moment când, pe neaşteptate, toată lumea îşi pierde slujbele, munca încetează, iar simbriile nu mai sunt plătite!

Asta-i ceea ce s-a întâmplat atunci la noi, şi dacă n-ar fi existat acele sume adunate din mila unor oameni binevoitori, de toate soiurile, atât din ţară, cât şi de aiurea, primarul şi ajutoarele sale n-ar fi putut menţine buna rânduială. Şi aşa erau frământaţi de temerea că deznădejdea o să-i împingă pe oameni la răzmeriţe şi la jefuirea caselor de bogătaşi, ori la devastarea pieţelor. În care caz, ţăranii care aduceau merinde în oraş, s-ar fi înspăimântat, n-ar mai fi venit, şi populaţia ar fi fost năpăstuită şi de foamete.

Dar chibzuinţă primarului şi a Consiliului Orăşenesc din incinta Londrei, precum şi a judecătorilor de pace din suburbii, a dus la o dreaptă împărţire a fondurilor de ajutorare, astfel încât nu s-a ajuns la răzmeriţe, iar nevoile sărăcimii au fost acoperite atât cât a fost cu putinţă.

Pe lângă aceasta, două au fost împrejurările care au stăvilit mulţimile de la acte de violenţă. Prima consta în faptul că nici cei

avuţi nu deţineau stocuri de provizii în casele lor — aşa cum într-adevăr ar fi trebuit să aibă dac-ar fi procedat mai înţelept. De-ar fi avut rezerve în casă — cum a fost cazul doar a câtorva — s-ar fi baricadat între patru pereţi şi s-ar fi apărat mult mai uşor de boală. Dar cămările erau goale, şi gloata ştia că nu s-ar fi ales cu nimic dac-ar fi spart casele celor bogaţi, aşa cum uneori au fost ispitiţi să facă. Şi dac-ar fi făcut-o, s-ar fi ajuns la ruina întregului oraş, pentru că, nu mai existau trupe care să-i fi oprit; nicio companie n-ar fi putut fi adunată laolaltă ca să apere oraşul în caz de revoltă.

În al doilea rând, aşa cum am mai arătat, măsurile cumpănite luate de primar şi de oficialităţi, atâţi câţi au mai rămas pentru că ciuma a secerat şi printre consilierii orăşeneşti, au preîntâmpinat asemenea dezastre. Şi au făcut-o pe căile cele mai chibzuite pe care le-au putut găsi, pe de o parte ajutându-i cu bani pe cei lipsiţi, iar pe de alta găsindu-le ce slujbe se puteau găsi, şi mai cu seamă punându-i să vegheze casele infectate şi închise. Cum numărul acestora era foarte mare, pentru că la un moment dat se ridicase la zece mii, şi cum fiecare casă avea nevoie de un paznic de zi şi unul de noapte, s-a ivit deci prilejul folosirii a multora dintre cei rămaşi pe drumuri.

Femeile şi slujnicele care-şi pierduseră postul au fost folosite ca infirmiere pentru îngrijirea bolnavilor, ceea ce iarăşi a însemnat o ocupaţie plătită pentru multe dintre ele.

Şi, pe de altă parte, a mai existat şi o altă rezolvare foarte amară, anume ciuma, care între jumătatea lui august şi jumătatea lui octombrie, a bântuit cu o înverşunare năprasnică, împuţinând rândurile sărăcimii cu vreo treizeci sau patruzeci de mii de suflete.

De n-ar fi existat toate aceste împrejurări de care am vorbit, populaţia nevoiaşă ar fi fost silită, cu timpul, să recurgă la jafuri, fie în oraş, fie în împrejurimi, pentru a-şi putea ţine zilele. Ceea ce ar fi semănat groaza şi dezordinea în sânul întregii naţiuni.

Pacostea care dăduse peste oameni îi învăţase să fie mai umili. În această perioadă, de-a lungul a vreo nouă săptămâni, mureau, una peste alta, cam câte o mie pe zi, după cum anunţau Buletinele săptămânale care, am toate motivele să cred, nu erau deloc exacte şi dădeau cifre mult mai mici, diferenţele fiind de mii şi mii. Acest lucru se datora faptului că domnea o completă zăpăceală, căruţele îşi adunau recolta noaptea şi în multe locuri nici nu se ţinea socoteala morţilor. Săptămâni la rând, funcţionarii parohiilor şi groparii nu făceau numărătorile. Şi totuşi, iată cum arătau *Buletinele mortuare* în acele luni de culme:

	Număr total de morţi	*Dintre care de ciumă*
8 — 15	5 3 1	3 8 8

15—22	556	423
22—29	749	610
29 aug.—5	825	698
5—12	769	654
12—19	829	716
19—26	646	558
26 sept.—3	572	492
3—10	506	422
	5986	4960

Aşadar, numărul cel mai mare de morţi s-a înregistrat în aceste două luni. Cât despre numărul total al victimelor molimei, acesta s-a ridicat la 68.590. Şi dintre aceştia, numai în două luni au murit 50.000. Spun 50.000, căci dacă faţă de totalul de mai sus lipsesc 395, în schimb şi la numărul de zile lipsesc cinci ca să fie două luni.

Am afirmat că slujbaşii parohiei nu ţineau o socoteală exactă şi că nu te puteai bizui pe numărătoarea lor. Dar cum ar fi putut cineva să ţină socoteli sigure în vremuri de asemenea grozăvii, când chiar din rândurile slujbaşilor cădeau mulţi doborâţi de boală şi poate că mureau în timp ce făceau numărătorile? Nu mai vorbesc de cei ce cărau morţii. Pentru că aceşti nefericiţi înfruntau toate primejdiile şi nu erau nici ei feriţi de năpastă. Numai parohia Stepney a folosit în decursul acelui an 160 de gropari, cărăuşi, clopotari, căruţaşi pentru transportul morţilor.

Într-adevăr, oamenii nu aveau răgazul să facă socoteala exactă a morţilor, care erau zvârliţi pe întuneric, claie peste grămadă, într-o groapă. De care groapă sau şanţ, nimeni nu avea voie să se apropie, din cauza marii primejdii. Am observat adeseori că în parohii ca Aldgate, Cripplegate, Stepney, *Buletinele* înregistrau cinci, şase, şapte sau opt sute de morţi pe săptămână, în timp ce părerea celor ce locuiau în City, ca şi mine, era că în sus-zisele parohii se prăpădeau uneori câte 2000 de oameni pe săptămână. Şi am văzut într-o socoteală făcută de mâna cuiva care a urmărit cu mare stricteţe tot mersul lucrurilor, că cifra reală a morţilor de ciumă s-a ridicat în acel an la 100.000, în timp ce potrivit Buletinelor oficiale n-au murit decât 68.590.

Dacă mi-e îngăduit să-mi dau şi eu cu presupusul, din câte am văzut cu ochii mei şi din câte am auzit de la alţii care au fost martori, ajung şi eu la încheierea că au pierit de ciumă cel puţin 100.000 de oameni, în afară de victimele altor boli şi în afară de cei care s-au dus să moară pe câmp sau pe şosele sau prin cine ştie ce coclauri ascunse, pe unde nu călca picior de om. Şi toţi aceştia n-au fost trecuţi în *Buletine,* deşi făceau parte din totalul

populaţiei. Era lucru cunoscut că o sumedenie de făpturi ajunse la capătul răbdării, purtând boala în trup, dar idiotizate sau înnebunite de suferinţă, rătăceau pe plaiuri sau prin păduri, prin locuri tainice şi neumblate şi se înfundau prin hăţişuri şi tufişuri ca să-şi aştepte moartea.

Locuitorii satelor din jur se milostiveau de ei şi le aduceau hrană, pe care o lăsau la depărtare, pentru ca nefericiţii să vină să şi-o ia, dacă mai erau în stare. Pentru că adeseori nu mai erau, şi data următoare când veneau sătenii, găseau hrana neatinsă, iar pe bietele creaturi, neînsufleţite. Numărul acestor oropsiţi era mare şi cunosc mulţi care şi-au dat duhul în asemenea chip; ştiu atât de exact şi locurile, încât cred că m-aş putea duce chiar acolo şi le-aş găsi osemintele îngropate. Căci sătenii obişnuiau să sape câte o groapă la mare depărtare, apoi trăgeau morţii în groapă cu ajutorul unor prăjini cu cângi la capăt, după care aruncau pământ peste ei, de la cât de mare depărtare le sta în putinţă. Luau întotdeauna seama dincotro bătea vântul şi se aşezau, aşa cum spun marinarii, în direcţia vântului, pentru ca nu cumva să le vină în nări miasmele morţilor. Şi astfel se stingeau un mare număr de oameni fără ca cineva să le ţină socoteala, nici în *Buletinele mortuare,* nici altminteri.

Toate acestea le ştiu, într-adevăr, din ce mi-au povestit alţii, pentru că eu arareori mă avântam pe câmp, decât doar spre Bednal-Green sau Hackney. Dar de câte ori umblam prin aceste locuri, zăream de la depărtare numeroşi bolnavi rătăcitori, deşi prea multe nu ştiam despre ei. Pentru că oriunde vedeam pe cineva venind spre mine, fie pe stradă sau în câmp, mă feream din drumul lui. Aceasta era metoda generală. Totuşi cred că cele arătate mai sus sunt întru totul adevărate.

Şi dacă tot am vorbit de drumurile mele pe străzi sau pe câmp, nu mă pot opri să vă povestesc cât de pustie şi posomorâtă arăta City la acea vreme. Pe strada cea largă unde locuiam eu, cunoscută a fi una dintre cele mai mari străzi din Londra şi din suburbii, toată partea ocupată de măcelării arăta mai curând ca un câmp sălbatic decât ca un drum pavat, iar cetăţenii circulau pe mijlocul străzii, călări sau în căruţe. E drept că la capătul ei mai îndepărtat, spre biserica White-Chappel, strada nu mai era pavată, dar chiar şi acolo unde era, iarba năpădise peste tot.

Acest lucru nu trebuie să pară ciudat din moment ce toate marile străzi din City, ca Leaden-hall-street, sau Bishopgate-street, ba chiar şi Bursa, fuseseră cotropite de iarbă. De dimineaţă şi până seara nu vedeai vreo trăsură sau vreun cupeu, în afara căruţelor de la ţară care aduceau la piaţă rădăcinoase şi fasole ori mazăre, ovăz şi fân, dar şi astea în cantităţi foarte mici în

comparaţie cu ceea ce se aducea înainte. Cât despre trăsuri, erau foarte rar folosite, doar pentru transportul bolnavilor la Spitalul de ciumaţi ori la alte spitale. Câteva dintre ele îi duceau pe doctori acolo unde erau chemaţi. Pentru că trăsurile erau foarte primejdioase[1], iar oamenii nu aveau curaj să se urce în ele deoarece nu ştiau pe cine transportaseră ultima oară. Căci se întâmpla uneori ca bolnavii duşi la spital să moară pe drum, în trăsură.

Ce-i drept, când molima ajunsese la asemenea culme, erau foarte puţini medicii care se mai duceau pe la casele bolnavilor, şi mulţi dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai medicinei, ca şi numeroşi felceri, şi-au pierdut viaţa. Căci acum dezastrul era în toi şi, indiferent de ce arătau *Buletinele mortuare,* cred că, una peste alta, piereau în tot oraşul 1.500—1.700 oameni pe zi.

Una din cele mai cumplite zile a fost, din cât îmi aduc aminte, pe la începutul lui septembrie, zi în care într-adevăr lumea ajunsese să creadă că pentru oraşul nostru sunase sfârşitul. Asta s-a întâmplat când ciuma potopise şi parohiile răsăritene şi când numai în Aldgate fuseseră îngropaţi peste o mie de oameni în două săptămâni, deşi *Buletinele* înregistraseră mai puţini. Ne asediase cu atâta înverşunare, încât la fiecare douăzeci de case, una era contaminată.

În toate parohiile din jur, moartea se înstăpânise ca la ea acasă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre White Chappel, deşi dezastrul nu era chiar atât de crunt ca în parohia unde locuiam eu. Totuşi şi aici, după cum arătau *Buletinele,* căpeau săptămânal cam 600 de morţi, iar după părerea mea, de două ori pe atâta.

Familii întregi, şi chiar străzi întregi erau pur şi simplu rase, încât se întâmpla adeseori ca vecinii să cheme căruţa cu clopot şi s-o îndrume spre cutare şi cutare case, în care nu mai rămăsese niciun supravieţuitor.

Ridicarea şi transportarea cadavrelor cu căruţa ajunsese acum o treabă atât de înfiorătoare şi de primejdioasă, încât începuseră să se ridice plângeri că groparii nu se mai sinchiseau să scoată morţii din casele unde nu mai exista niciun suflet viu, şi că, uneori, trupurile neînsufleţite zăceau zile întregi neîngropate, până ce vecinii erau izbiţi de mirosuri şi, ca atare, infectaţi. Asemenea neglijenţe au atras atenţia autorităţilor şi a poliţailor care au început să cerceteze lucrurile. Ba chiar şi judecătorii din suburbii au fost nevoiţi să-şi primejduiască vieţile venind la faţa locului ca să-i îmboldească şi să-i grăbească pe gropari. Pentru că

[1] Samuel Pepys notează în *Jurnalul* său că la 27 noiembrie s-a urcat într-o trăsură: „...prima în care am cutezat să intru de multă vreme încoace, şi cu inima plină de temeri”.

mulţi dintre aceştia din urmă pieriseră răpuşi de ciumă şi dacă lipsurile şi foamea nu i-ar fi împins pe nevoiaşi să se apuce de o astfel de treabă, autorităţile n-ar fi găsit niciodată oameni care s-o îndeplinească de bunăvoie. Şi atunci peste tot ar fi zăcut morţii neîngropaţi.

Dar, spre lauda lor, autorităţile aveau grijă ca, de îndată ce cărăuşii sau groparii se îmbolnăveau ori mureau, să fie înlocuiţi de alţii. Ceea ce nu era deloc greu, ţinând seama de mulţimea celor rămaşi fără pâine. Asta a făcut ca, indiferent de creşterea numărului de morţi, treaba cu îngropăciunea să meargă totuşi mai departe, noapte de noapte. Aşa încât niciodată nu s-a putut spune că la Londra cei vii n-au prididit să-i îngroape pe cei morţi.

Pe măsură ce creştea nenorocirea, în acele vremuri crâncene, sporea şi năuceala oamenilor. Şi pe unii spaima îi mâna spre tot atâtea fapte nesăbuite, ca şi chinurile bolii pe alţii. Ceea ce era nespus de trist. Oameni în toată firea băteau străzile urlând şi plângând şi frângându-şi mâinile. Alţii nu conteneau să se roage în plină stradă, înălţându-şi braţele spre cer şi implorând mila Domnului. Ceea ce, chiar dacă dovedea o tulburare mintală, era oricum mai uşor de îndurat decât ţipetele disperate şi răcnetele înfricoşătoare care se auzeau zi de zi, şi mai cu seamă serile, în unele străzi. Cred că v-am povestit la început despre Solomon Eagle, Fanaticul. Acesta, deşi era nevătămat şi bolnav doar la minte, străbătea străzile vestind osânda cerească ce avea să cadă asupra oraşului. Umbla aproape despuiat, cu o tingire cu cărbuni aprinşi pe creştetul capului. Ce spunea sau voia să spună, n-am izbutit să aflu.

Nu pot înfăţişa cu prea mare exactitate toate aceste lucruri, pentru că eu nu le-am văzut decât pe geamul camerei mele (pentru că arareori deschideam fereastra) în zilele cele mai crunte ale molimei, timp în care m-am sihăstrit în casă. În acele zile, aşa cum v-am mai arătat, mulţi gândeau, ba chiar o şi spuneau cu glas tare, că nimeni nu avea să mai scape cu viaţă. Într-adevăr, începusem şi eu să gândesc la fel. Drept care, timp de două săptămâni m-am încuiat în casă şi nu m-am urnit dinăuntru. Dar mai mult n-am putut răbda. De altfel erau oameni care, în ciuda primejdiei, se duceau la biserică, până şi în zilele cele mai cumplite.

Unul dintre lucrurile cele mai sfâşietoare era să-i auzi pe bieţii muribunzi chemând preoţii care să le aducă puţină mângâiere, să se roage alături de ei, să-i povăţuiască şi să-i îndrume în ceasul de pe urmă; implorau mila şi iertarea Domnului şi-şi mărturiseau în gura mare păcatele din trecut.

Aş dori să pot reda însuşi sunetul gemetelor şi vaierelor care se desprindeau de pe buzele sărmanilor muribunzi, aflaţi în

vâlvoarea chinurilor şi îndurerării. Aş dori să-l fac pe cititor să le poată auzi şi el cum le mai aud şi eu, pentru că îmi răsună încă în amintirea auzului.

De-aş izbuti să zugrăvesc toate acestea atât de mişcător încât să găsesc ecou în adâncurile sufletului cititorului, m-aş simţi răsplătit pentru faptul de a le fi notat pe toate, oricât de scurt şi de stângaci.

A fost voia Domnului ca eu să fiu cruţat, ba chiar să rămân cu sănătatea neştirbită; dar înduram foarte greu întemniţarea între patru pereţi, fără aer, pe care mi-am impus-o timp de patrusprezece zile. Nu m-am putut înfrâna să nu ies măcar până la poştă, să trimit o scrisoare fratelui meu. Şi atunci m-a izbit, într-adevăr, adânca încremenire a străzilor.

Când am ajuns la poştă, am văzut un om care stătea într-un colţ al curţii şi vorbea cu altul care se ivise la o fereastră. Un al treilea, ieşise în uşa clădirii poştei. În mijlocul curţii zăcea o pungă de piele, de care atârnau două cheiţe, şi cu bani în ea. Dar nimeni nu cuteza să o atingă.

I-am întrebat de când zăcea acolo, iar omul de la fereastră mi-a răspuns că aproape de un ceas. Nu o ridicaseră pentru că nu se ştia dacă persoana care o pierduse nu va veni s-o caute. Eu unul n-aveam nevoie de bani, iar punga nu părea să conţină o sumă prea mare, aşa încât nu m-am simţit deloc ispitit să mă amestec, ori să scot banii din ea, cu riscul la care te puteai aştepta. Dar când dădeam să plec, omul care deschisese uşa, a spus că o s-o ia el, ca s-o poată da îndărăt proprietarului, în caz că va veni s-o ceară. A ieşit în curte, a luat o găleată cu apă şi a aşezat-o chiar lângă pungă. Apoi s-a dus din nou şi a revenit cu nişte praf de puşcă pe care l-a turnat din gros peste pungă, şi apoi l-a presărat pe pământ făcând o dâră de vreo patru coţi de la pungă încolo. După care s-a îndepărtat pentru a treia oară şi s-a întors cu un cleşte înroşit în foc, pe care, cred, şi-l pregătise din timp. Întâi a dat foc dârei de praf de puşcă, afumând astfel aerul şi punga. Dar nu s-a mulţumit-cu atât. A apucat apoi punga cu cleştele încins, şi a ţinut-o aşa până când pielea s-a ars, găurindu-se. După aceea a scuturat banii în găleata cu apă, şi aşa i-a dus înăuntru. Erau treisprezece şilingi, câteva pence şi nişte bănuţi de aramă.

Se poate să fi fost mulţi oameni nevoiaşi care, de dragul banilor, s-ar fi repezit direct la pungă. Dar dintre ceilalţi, cei ce fuseseră cruţaţi erau, după cum aţi văzut, cât se poate de prevăzători.

Cam prin aceeaşi perioadă, m-am avântat pe câmp, spre malul apei. Eram nespus de curios să văd ce se întâmplă pe fluviu şi pe corăbii. Şi cum ştiam câte ceva despre mare, gândeam că una

dintre cele mai bune căi de a te feri de molimă ar fi fost să te retragi la bordul unui vas. Arzând să-mi astâmpăr curiozitatea din acest punct de vedere, am luat-o pe câmp, în jos spre Blackwall, către treptele ce slujesc ca să tragi la ţărm sau să iei apă din râu.

Aici am văzut un sărman om mergând de unul singur de-a lungul malului. M-am plimbat şi eu o bucată de timp, uitându-mă la case, care erau toate închise. În cele din urmă, am intrat în vorbă, de la depărtare, cu bietul om. L-am întrebat mai întâi cum o duc oamenii de prin părţile acelea.

— Vai, domnule, mi-a răspuns. Ca vai de lume! Jumătate-s morţi, jumătate bolnavi. Apoi, arătând spre o casă adăugă: Acolo, de pildă, au murit cu toţii, şi casa a rămas de izbelişte. Nimeni nu se încumetă să-i calce pragul. Un hoţ a intrat ca să fure, dar şi-a plătit foarte scump fapta, pentru că ieri noapte l-au cărat la cimitir. Pe urmă, arătând spre alte case, a mai zis: Vedeţi, şi-acolo sunt duşi cu toţii: soţ, soţie şi cinci copii. Aici e casă închisă, vedeţi paznicul la uşă. Şi tot aşa şi cu celelalte case.

— Dar atunci, am zis eu, ce faci dumneata de unul singur pe aici?

— Ei, răspunse omul. Sunt şi eu un biet amărât. A fost voia Domnului ca eu să fiu cruţat, deşi familia mi-e bolnavă, şi unul din copii mi-a murit.

— Cum poţi spune atunci c-ai fost cruţat? mi-am arătat eu nedumerirea.

— Uitaţi-vă, urmă omul, arătând către o căsuţă pricăjită. Aceea-i casa mea, şi acolo înăuntru se găsesc nevastă-mea şi doi copii — dacă s-or mai găsi. Căci nevastă-mea şi unul dintre copii s-au molipsit, dar eu nu mă apropii de ei.

Când rosti aceste cuvinte, ochii i se umplură de lacrimi; şi, pot să vă încredinţez, că şi ai mei aşijderea.

— Dar atunci, am zis eu, cum de nu te apropii de ei? Cum ai putut să-i părăseşti pe cei care sunt carne din carnea şi sânge din sângele dumitale?

— Vai, domnule! exclamă omul. Doamne fereşte să-i părăsesc. Muncesc pentru ei cât îmi stă în puteri. Şi, binecuvântat fie Domnul, le dau tot ce le trebuie.

— Bine, om bun, am zis, ăsta-i mare lucru, faţă de cum stau în zilele noastre lucrurile cu oamenii săraci. Dar cum faci de scoţi o pâine şi cum te fereşti de boala asta îngrozitoare care ne-a zdrobit pe toţi?

— Eu, domnule, sunt barcagiu de meserie, şi asta-i barca mea, care-mi serveşte şi de casă. Ziua e unealta mea de lucru, iar noaptea dorm în ea. Şi tot ce agonisesc, pun colo pe piatra aceea, zise arătându-mi un bolovan de cealaltă parte a drumului, la

oarecare depărtare de casa lui. Apoi hăulesc şi-i strig pe ai mei până mă aud. Iar dânşii ies din casă şi iau ce le aduc.

— Bine, bine, prietene, dar cum mai poţi scoate bani ca barcagiu? Cine se mai plimbă azi cu barca?

— Aşa-i, domnule, dar pentru ceea ce fac eu barca îmi foloseşte. Vedeţi colo, zise el arătând cu degetul în jurul fluviului, la mare depărtare, de oraş, vedeţi cinci vase ancorate, şi dincolo, mai în sus de oraş, vedeţi opt sau zece corăbii legate cu lanţuri de ţărm? Toate acestea au familii întregi la bord: proprietarii lor şi nişte neguţători şi aşa mai departe, care s-au închis acolo şi trăiesc pe vas, complet izolaţi; Iar eu am grijă de ei şi le aduc cele de trebuinţă, le duc scrisorile şi fac toate corvezile ca ei, să nu trebuiască să coboare pe ţărm. Şi în fiecare noapte îmi leg barca mea de una din bărcile unuia dintre vase, şi dorm acolo; şi, blagoslovit fie Domnul, până acum am fost cruţat.

— Bine, prietene, dar cum de te lasă să te urci la bord după ce ai fost-pe ţărm aici, unde-i un loc atât de infectat?

— Cât despre asta, foarte rar urc pe punte. Pun tot ce-am cumpărat în barca lor, şi ei o înalţă apoi la bord. Dar chiar de-aş urca, dinspre partea mea nu-i nicio primejdie, pentru că eu nu intru în nicio casă de pe ţărm, nu ating pe nimeni şi nu mă apropii de familia mea. Le transport numai proviziile.

— Bine, am zis eu, dar asta-i şi mai rău, pentru că proviziile astea le cumperi de la unul şi de la altul, şi cum toată partea asta de oraş e infectată, e primejdios măcar şi să stai de vorbă cu cineva. Căci satul ăsta e aşezat chiar la începutul Londrei.

— Asta-i drept, răspunse omul, dar nu m-aţi înţeles bine. Eu proviziile nu le cumpăr de aici. Vâslesc până la Greenwich şi cumpăr carne proaspătă de acolo, sau uneori vâslesc în josul râului până la Woolwich şi cumpăr de acolo. Pe urmă mă duc la fermele răzleţe dinspre Kent, unde lumea mă cunoaşte, şi cumpăr păsări şi ouă şi unt, pe care le aduc apoi la corăbii, după cum îmi cer unii unele, şi alţii altele. Foarte rar debarc aici pe ţărm şi o fac numai ca s-o chem pe nevastă-mea, să aflu cum o mai duce mica mea familie şi să-i dau banii pe care i-am câştigat.

— Sărmane om! am exclamat eu. Şi cât ai adunat acum?

— Patru şilingi, care se cheamă o sumă mare faţă de ce mai poate câştiga un om sărac astăzi. Dar mi-au mai dat şi un săculeţ cu pâine, un peşte sărat şi nişte carne. Aşa că toate la un loc sunt de mare folos.

— Şi le-ai dat? am întrebat eu.

— Nu încă, dar am strigat, nevastă-mea mi-a răspuns că încă nu poate ieşi, dar că într-o jumătate de oră s-ar putea să vină. Aşa că stau şi o aştept. Biata femeie, e cu totul sleită de puteri. Are o

gâlmă care i-a spart, şi nădăjduiesc să scape cu viaţă. Dar mă tem de copil c-o să se piardă. Dacă asta-i voia Domnului...

Aici se opri şi izbucni în plâns.

— Bine, prietene, e o mare mângâiere pentru dumneata să te încrezi în voia Domnului.

Şi mi s-a frânt inima gândindu-mă cu cât mai bun decât mine era omul acesta simplu, care înfrunta primejdia. El nu avea loc de refugiu. Şi purta răspunderea unei întregi familii, iar eu fusesem scutit de asemenea griji. Curajul lui avea drept temei credinţa. Şi totuşi, îşi lua toate măsurile ca să-şi apere sănătatea.

Când aceste gânduri mi-au străbătut mintea, mi-am ferit faţa în lături, pentru că şi eu, ca şi dânsul, nu-mi mai puteam stăpâni lacrimile. În cele din urmă, după ce am mai stat de vorbă, sărmana femeie a deschis uşa şi a strigat: „Robert! Robert!" El i-a răspuns rugând-o să aştepte câteva minute. După care a coborât treptele în goană până la barcă, a luat un sac în care se aflau proviziile căpătate de pe corăbii, apoi, când se întoarse, hăuli din nou. Pe urmă se îndreptă spre pietroiul pe care mi-l arătase, goli pe el sacul, aşezând fiecare lucru deoparte, şi se retrase. Apăru soţia lui împreună cu un băieţel, ca să le ridice. Iar el o strigă şi-i spuse că una era de la căpitanul cutare, iar cealaltă de la căpitanul cutare, şi toate laolaltă de la Dumnezeu. După ce biata femeie a adunat lucrurile, s-a simţit atât de vlăguită încât nu le-a putut duce pe toate odată în casă, deşi nu era cine ştie ce greutate; aşadar a lăsat săculeţul cu pesmeţi în grija băieţaşului, până avea să se întoarcă să-i ia.

— Bine, am zis eu, dar i-ai lăsat şi cei patru şilingi de care mi-ai spus că sunt câştigul pe o săptămână?

— Da, da, o s-o auziţi chiar din gura ei.

Şi-i strigă din nou:

— Rachel, Rachel, ai luat banii?

— Da, răspunse ea.

— Câţi au fost?

— Patru şilingi şi un bănuţ.

— Bine, bine, Domnul să vă aibă în pază.

Şi se întoarse să plece.

Aşa cum nu mi-am putut reţine lacrimile când am auzit povestea acestui om, tot astfel nu m-am putut reţine să nu-i vin în ajutor. Aşa încât l-am strigat:

— Ascultă, prietene, vino aici. Pentru că te cred că eşti sănătos, îndrăznesc să mă apropii. Uite, ţine, am spus scoţându-mi mâna din buzunar. Du-te şi cheam-o pe Rachel încă o dată, şi dăruieşte-i puţină mângâiere şi din partea mea.

I-am mai dat şi eu patru şilingi şi l-am rugat să-i lase pe piatră

şi să-şi cheme soţia.

Nu am cuvinte să zugrăvesc recunoştinţa omului, după cum nici el nu a găsit cuvinte ca să şi-o exprime, decât prin lacrimile ce-i şiroiau pe obraji. Şi-a chemat din nou soţia şi i-a spus că Domnul a muiat inima unui om străin, care, auzind de nefericirea lor, le-a dat atâta bănet, şi multe altele de acelaşi fel. Şi femeia şi-a arătat recunoştinţa prin semne şi a luat monedele cu bucurie. Din toţi banii pe care i-am cheltuit în acel an, niciunii nu mi s-au părut a fi investiţi cu mai mult folos.

După aceea l-am întrebat pe om dacă molima nu s-a întins şi la Greenwich. Mi-a spus că până în urmă cu două săptămâni nu se ivise niciun caz. Dar acum se temea că începuse să-şi arate colţii şi pe acolo. Însă numai în capătul oraşului dinspre Deptford Bridge. Dar el nu se ducea decât la o singură măcelărie şi la o singură băcănie de unde cumpăra tot ce i se cerea. Şi era foarte grijuliu..

L-am mai întrebat cum se face că oamenii aceia care se închiseseră pe corăbii nu-şi făcuseră stocuri de provizii? Mi-a răspuns că unii dintre ei îşi făcuseră, dar, pe de altă parte, alţii au venit la bord numai când a intrat spaima în ei şi devenise prea primejdios să se mai ducă prin prăvălii să adune provizii. El îi servise pe toţi cei de pe două vase, pe care le arătă, şi care nu-şi procuraseră nici de unele. Doar pesmeţi marinăreşti şi bere marinărească. Iar el le cumpărase toate celelalte.

I-am pus apoi întrebarea dacă mai erau şi alte corăbii care se izolaseră, ca acestea două. Mi-a răspuns că pe tot cursul apei, până în faţa oraşului Greenwich, spre ţărmul de la Lime-house şi Redriff, toate vasele care au încăput, s-au înşirat două câte două în mijlocul fluviului. Şi unele dintre ele aveau mai multe familii la bord. La întrebarea mea dacă nu i-a ajuns ciuma, mi-a spus că nu prea crede. Doar pe vreo două nave care n-au avut grijă să nu-şi lase marinarii să coboare la ţărm. Mi-a mai spus că-i o privelişte frumoasă să vezi toate aceste vase încremenite. Când mi-a zis că are de gând să plece la Greenwich de îndată ce se înalţă fluxul, l-am întrebat dacă ar vrea să mă ia şi pe mine, şi apoi să mă aducă îndărăt, pentru că mă bătea gândul să văd şi eu corăbiile astea înşirate de care-mi vorbise el. Mi-a răspuns că mă va lua numai dacă-i dau cuvântul meu de creştin şi de om cinstit că nu port semne de boală. L-am încredinţat că Domnul mă cruţase; i-am adăugat că locuiam în White-Chappel, dar că mă săturasem să zac atâta între patru pereţi şi ieşisem să iau şi eu o gură de aer curat. Şi că nimeni din gospodăria mea nu fusese atins de boală.

— Mă rog, a zis omul, cum inima dumneavoastră bună a fost mişcată de nefericirea mea şi a sărmanei mele familii, de bună seamă că nu veţi fi atât de lipsit de îndurare încât să intraţi în

barca mea dacă nu sunteţi pe deplin sănătos, ceea ce ar însemna, nici mai mult nici mai puţin, decât să mă ucideţi pe mine, iar familia să mi se ducă de râpă.

Bietul om îmi răscolea toată simţirea când vorbea despre familia lui cu atâta îngrijorare şi cu atâta drag, încât la început mi-am zis că o să mă las păgubaş de drumul cu barca lui. I-am spus că mai curând îmi las curiozitatea nepotolită, decât să-i dau lui pricini de tulburare; cu toate că, mai presus de orice îndoială, şi mulţumeam Cerului pentru acest lucru, eram mai sănătos decât cel mai sănătos dintre oameni. Ei bine, nu l-a lăsat inima să mă vadă renunţând, ba, dimpotrivă, ca să-mi dovedească ce multă încredere avea în mine, acum stăruia să vin cu el.

Aşadar, când s-a înălţat fluxul, am urcat în barca lui şi m-a dus până la Greenwich. În timp ce el făcea cumpărăturile pe care trebuia să le facă, eu am urcat pe creasta dealului la poalele căruia se aşterne oraşul, şi m-am întors cu faţa spre răsărit, ca să pot vedea mai bine fluviul. Era într-adevăr o privelişte neobişnuită aceea a corăbiilor înşirate două câte două, şi în unele locuri câte trei, după lărgimea albiei. Şi asta nu numai în dreptul oraşului, între casele de pe maluri, adică în locul numit Ratcliff sau Redriff, ci pe cursul întregului fluviu, până la capul Long-Reach, adică până unde cuprindeai cu ochiul liber.

N-aş putea spune câte corăbii erau, dar nu greşesc socotindule la câteva sute; şi nu puteam decât să admir ideea, pentru că în acest chip zece mii de oameni, sau poate chiar mai mult, dintre cei ce se îndeletniceau cu treburile de navigaţie, izbutiseră să se adăpostească de furia molimei şi-şi duceau viaţa în tihnă şi siguranţă.

M-am întors acasă mulţumit de călătoria făcută şi, îndeosebi, de bietul barcagiu. De asemeni mă bucuram să văd că se creaseră mici adăposturi pentru un număr atât de mare de familii, în aceste vremuri de bejenie. Am observat însă, că pe măsură ce violenţa molimei se înteţea, corăbiile cu familii la bord se mutau tot mai departe de oraş până când, după cum mi s-a spus, unele au căutat refugiu chiar în apele mării, ancorând prin golfurile şi locurile sigure ale coastei de nord, atât cât s-au putut apropia de ea. Dar, pe de altă parte, nu toţi aceşti cetăţeni ce părăsiseră uscatul şi-şi făceau veacul la bordul corăbiilor au izbutit să ocolească molima, pentru că şi dintre ei au murit mulţi şi au fost azvârliţi în apă, unii în coşciuge, alţii, după câte am auzit, fără, iar cadavrele lor erau uneori văzute plutind pe fluviu, purtate de valuri încolo şi-ncoace.

Cred însă că acest lucru s-a întâmplat pe acele corăbii unde fie că oamenii nu s-au îmbarcat din timp şi au rămas pe ţărm până a fost prea târziu şi boala le-a pătruns în trup fără, poate, ca ei

înşişi să-şi fi dat măcar seama, şi astfel au adus-o la bord; fie din pricină că, aşa cum mi-a povestit barcagiul, n-au apucat să-şi facă provizii de merinde, şi s-au văzut nevoiţi să trimită oameni pe ţărm ca să cumpere ce se nimerea, ori s-au aprovizionat pe calea bărcilor ce veneau de la ţărm. Şi în felul ăsta s-a răspândit şi printre ei sămânţa ciumei.

Aici e locul să arăt că ciudatul fel de a gândi al londonezilor la acea vreme a dus în mare măsură la propria lor ruină. Molima a încolţit, cum am mai arătat în nenumărate rânduri, la capătul mai îndepărtat al oraşului şi s-a întins treptat şi cu încetineală către City. Primul zvâcnet a avut loc în decembrie, apoi a revenit în februarie, şi după aceea numai în aprilie. Şi de fiecare dată câte puţin. Pe urmă a părut să se fi stins cu totul până în mai, ba chiar până în ultima săptămână a lunii mai, când nu s-au înregistrat decât 17 cazuri, toate în acelaşi capăt al oraşului. Şi s-a menţinut într-aceleaşi graniţe chiar până au început să se numere câte 3.000 de morţi pe săptămână. Ceea ce a făcut ca populaţia din Redriff şi Wapping şi Ratcliff, adică de o parte şi de alta a fluviului, ca şi aproape toţi cei din Southwark, să-şi închipuie că ei vor fi scutiţi de molimă, sau, cel puţin, că printre ei boala nu se va dezlănţui cu prea mare violenţă. Mulţi îşi ziceau că mirosurile de smoală şi catran, de ulei, de răşină şi de sulf, care însoţesc meşteşugurile legate de navigaţie, o să-i apere. Alţii îşi făceau speranţe că boala o să-şi mistuie furia în Westminster şi în parohiile St. Giles şi St. Andrew, şi o să-şi sleiască puterile până să ajungă la ei.

Asemenea gânduri i-au făcut pe cei din Redriff, Wapping, Ratcliff şi Lime-House atât de încrezători, încât se măguleau singuri că ciuma o să se retragă fără să-i viziteze şi pe ei. Drept care n-au luat niciun fel de măsură de a se refugia la ţară sau de a se închide în case. Dimpotrivă, nu numai că nu se mişcau din loc, dar îi pofteau în casele lor pe prietenii şi cunoscuţii care se evacuau din City. Şi mulţi de prin alte districte s-au aciuat în această parte a oraşului, pe care o socoteau a fi în deplină siguranţă, ocolită de mânia cerească.

Şi din această pricină, când molima a năvălit peste ei i-a găsit mai uluiţi, mai nepregătiţi şi mai neajutoraţi decât cetăţenii de prin alte părţi. Căci în lunile septembrie şi octombrie, când au fost potopiţi de ciumă, nu mai exista putinţa de a te refugia la ţară, pentru că nimeni nu mai oferea găzduire unui străin, şi nici în împrejurimile oraşului. După cum mi s-a spus, mulţi au luat drumul spre Surry, unde au fost găsiţi morţi de foame prin păduri şi pe câmp, acest ţinut având mai multe petice de câmp deschis, dar şi mai multe păduri decât altele din vecinătatea Londrei. Au rătăcit

mai cu seamă prin parohiile Camberwell, Dullege şi Lusum, unde se pare că, de teama molipsirii, nimeni n-ar fi întins altuia o mână de ajutor.

Cum aceasta a fost mentalitatea cetăţenilor de pe malurile fluviului, iată de ce s-au văzut siliţi să se retragă pe vase. Cei care au făcut-o din timp şi cu chibzuială, îndestulându-se cu provizii astfel încât să nu fie nevoiţi să coboare la ţărm ori să se aprovizioneze de la barcagiii care veneau cu merinde, şi-au asigurat unul dintre cele mai ferite adăposturi. Dar cei care luaţi pe nepregătite au alergat în corăbii fără să-şi ia măcar pâine cu ei, ori s-au refugiat în vase care n-aveau echipaj la bord pentru a duce corabia mai la depărtare, ori pentru a trimite oameni cu barca în josul râului, unde se puteau face în siguranţă cumpărăturile, s-au îmbolnăvit şi pe corăbii la fel ca şi pe uscat.

Dacă oamenii mai înstăriţi s-au refugiat la bordul corăbiilor, cei mai nevoiaşi au căutat adăpost în şalupe, pescadoare, şlepuri sau bărci pescăreşti; şi mulţi, mai ales barcagiii, s-au mutat în bărcile lor. Dar toţi aceştia, mai cu seamă barcagiii, au avut parte de o soartă tristă, căci tot ducându-se după provizii pentru alţii, şi poate chiar pentru ei înşişi, au adus molima, care a dat iama în ei. Mulţi dintre barcagii au murit singuri în luntrele lor, atât mai sus, cât şi mai jos de pod, şi uneori erau găsiţi abia după ce începuseră să putrezească.

Într-adevăr, mizeria cetăţenilor de la capătul dinspre mare al oraşului a fost vrednică de plâns şi de cea mai adâncă milă. Dar vai! În acele vremuri fiecare era atât de preocupat de propria lui piele, încât nu mai era loc de milă şi jale pentru alţii. Căci fiecăruia îi dădea moartea târcoale, iar multora le şi lăsase goluri în familie, aşa că nimeni nu mai ştia ce să facă şi cum să se apere. Grija aceasta nimicise orice urmă de misericordie. Instinctul de apărare era legea primordială. Copiii fugeau departe de părinţii care zăceau măcinaţi de boală. Şi în unele cazuri, oricum mai rare decât primele, părinţii îşi părăseau copiii. Au fost şi nişte exemple odioase, ba chiar două în aceeaşi săptămână, în care mame, înnebunite şi năucite de boală, şi-au ucis propriii copii. Unul dintre aceste cazuri s-a petrecut nu departe de locuinţa mea. Dar sărmana creatură smintită n-a trăit destul pentru a-şi da seama de păcatul pe care-l săvârşise şi, cu atât mai puţin, pentru a-şi primi pedeapsa.

Nu-i de mirare că primejdia morţii imediate seca seva iubirii şi a grijii de aproape. Vorbesc, fireşte, în general, pentru că au existat şi multe pilde de duioşie, milă şi împlinire a datoriei la numeroşi oameni, şi unele dintre acestea au ajuns şi la urechile mele. Pe toate le ştiu, desigur, din auzite. Pentru că nu aş putea

pune mâna în foc pentru adevărul niciuneia dintre aceste întâmplări individuale.

Dar ca să vă înfăţişez câteva, daţi-mi voie să vă spun că, unele dintre cele mai jalnice cazuri, în timpul pacostei, au fost cele ale femeilor gravide. Acestea, când ajungeau la soroc şi erau cuprinse de dureri, nu se puteau bizui pe niciun fel de ajutor: nici tu moaşă, nici tu vecină care să le uşureze chinurile. Cele mai multe moaşe muriseră, mai ales dintre cele care erau folosite de populaţia săracă. Altele, dacă nu chiar toate moaşele de mare vază, plecaseră la ţară. Aşa încât, o gravidă care nu era în stare să plătească un preţ ameţitor, nu putea găsi o moaşă care să o ajute, sau dacă găsea, era una dintre cele nepricepute şi neştiutoare. Drept care, un număr neînchipuit de mare de femei gravide se găseau în grea suferinţă. Unele năşteau, dar erau vătămate de brutalitatea şi neştiinţa celor care, chipurile, le ajutau. Aceleaşi mâini nepricepute pricinuiau moartea unui număr uriaş de nou-născuţi, pretinzând, în neştiinţa lor, că o salvează pe mamă, orice s-ar întâmpla cu copilul. Şi, adeseori, se prăpădeau şi mama, şi copilul. Mai ales în cazurile în care mama era atinsă de molimă, nimeni nu s-ar fi apropiat de ea, şi adeseori pierea împreună cu fătul. Alteori mama murea de ciumă cu copilul pe jumătate născut, ori născut, dar cu cordonul netăiat. Unele femei mureau în chinurile facerii, fără să ajungă să aducă pruncul pe lume. Asemenea cazuri erau atât de numeroase, încât e greu să-ţi mai dai şi o părere asupra lor.

Câte unele apăreau în neobişnuitele cifre înregistrate în *Buletinele mortuare* (eu însă sunt departe de a crede că acestea se puteau apropia de cifra reală).

Apăreau sub denumirile:

„Moarte la naştere”.

„Avortări şi prunci născuţi morţi”.

„Prunci nebotezaţi.”

E interesant de comparat cifrele din perioadele în care molima a bântuit mai năprasnic, cu cele de înainte de izbucnirea molimei.

Astfel în săptămânile dintre 3 ianuarie şi 7 martie, situaţia, în total, a fost următoarea:

Moarte la naştere	*Avortări*	*Născuţi morţi*
48	24	100

Iar între 1 august şi 3 octombrie;

291	61	80.

La aprecierea acestor diferenţe trebuie să se ţină seama şi de faptul că, potrivit cu părerea noastră, a celor care ne aflam pe atunci în Londra, în lunile august şi septembrie nu rămăsese în

oraş nici măcar a treia parte din populaţia care se găsise aici în ianuarie şi februarie. Pe scurt, iată, comparativ, cifrele femeilor decedate datorită cauzelor mai sus arătate, cu un an înainte de molimă şi în timpul acesteia:

La naştere 189		La naştere 625	
1664 Avortări şi născuţi morţi.....458		1665 Avortări şi născuţi morţi.....617	
-----		------	
647		1242	

Repet, inegalitatea este cu atât mai izbitoare dacă se ţine seama de micşorarea numărului populaţiei. Nu am pretenţia să cunosc cifra exactă a cetăţenilor care rămăseseră în Londra, dar o presupunere pot să fac.

Prin cele de mai sus, am vrut doar să arăt nenorocirea acelor biete făpturi. Aşa încât se întâmplă ca în *Sfânta Scriptură:* „Vai şi amar de femeile gravide şi de cele ce vor alăpta în acea zi!” Pentru că, într-adevăr, era vai şi amar de ele.

Eu unul nu prea am avut de-a face cu familii în care s-au petrecut asemenea drame, dar mi-era de ajuns să aud strigătele acelor nefericite fiinţe. Cât despre starea gravidelor, aţi văzut: 291 de femei moarte în chinurile facerii într-un răstimp de nouă săptămâni. Aceasta la o treime din numărul total al populaţiei. Aşa încât îl las pe cititor să calculeze singur proporţia reală.

Nu încape îndoială că mizeria femeilor care alăptau era la fel de mare. În această privinţă, *Buletinele mortuare* nu sunt prea lămuritoare. Totuşi unele arată câte ceva: numărul sugarilor morţi din lipsă de lapte, înregistrat în unele *Buletine* este mai crescut decât de obicei. Dar asta nu spune mare lucru. Nenorocirea era următoarea: 1. Unii prunci mureau din lipsa laptelui, întrucât mama decedase şi restul familiei aşijderea. Şi dacă mi-e îngăduit să-mi dau o părere, cred că sute de nou-născuţi au pierit în felul ăsta. 2. Alţii mureau nu din lipsă de lapte, ci otrăviţi de laptele doicii; ba chiar în cazurile în care îi alăptase propria mamă şi aceasta se îmbolnăvise, înseamnă că îşi otrăvise fătul, chiar înainte de a fi ştiut ea că este bolnavă, în asemenea cazuri, pruncul murea înaintea mamei.

Nu pot decât să las în aceste file următorul avertisment pentru cazul când vreo altă cumplită molimă ar veni peste oraşul nostru: toate femeile gravide sau cu prunc la sân trebuie să plece deîndată, dacă au mijloacele trebuincioase. Căci de se vor molipsi, suferinţele lor vor fi îndoite faţă de ale celorlalţi.

Aş putea să vă istorisesc nişte întâmplări de să vi se încrânceneze carnea, despre prunci vii găsiţi sugând la sânul

mamelor sau doicilor moarte. Sau despre o mamă din parohia mea, care văzând că pruncul ei arată bolnav, a trimis după un spiţer ca să-i vadă copilul. Când a venit spiţerul, se zice că mama tocmai îşi alăpta pruncul şi, după cum se înfăţişa, ea părea pe deplin sănătoasă. Dar când spiţerul se apropie, văzu semnele bolii chiar pe sânul mamei. Nevoind să o înspăimânte pe biata femeie, îi ceru copilul ca să-l examineze. Duse copilul în leagănul care se afla în încăpere, şi, desfăşându-i scutecele, văzu aceleaşi semne şi pe trupşorul lui. Şi mama, şi pruncul muriră înainte ca spiţerul să se fi întors la el acasă, pentru a trimite o doctorie de apărare tatălui căruia îi spusese întregul adevăr. Dacă mama a luat boala de la copil sau copilul de la mamă, nu se ştie, dar mai de crezut e cea de-a doua ipoteză.

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în cazul unui copil adus acasă la părinţi din braţele unei doici care murise de ciumă. Mama copilului n-a şovăit să-l strângă la pieptul ei. Pruncul a infectat-o şi au murit împreună, mamă şi copil.

Şi cel mai înăsprit dintre oameni ar vărsa lacrimi de-ar şti cât de multe erau mamele care-şi vegheau cu duioşie pruncii bolnavi, murind adeseori înaintea acestora, luând boala de la ei şi, în numeroase cazuri, dându-şi sufletul în timpul ce copilul pentru care se jertfiseră se însănătoşea?

Se mai povestea de un neguţător din East-Smith-field, a cărui soţie era gravidă — aflându-se la primul născut — şi a fost cuprinsă de chinurile facerii bolnavă fiind de ciumă. Bietul om n-a putut găsi nicio moaşă s-o ajute, nicio infirmieră s-o îngrijească. Cele două slujnice pe care le ţinea, îşi luaseră tălpăşiţa. Sărmanul neguţător a alergat din casă în casă, ca ieşit din minţi, dar nu a putut afla niciun ajutor. În cele din urmă, un paznic din poarta unei case infectate i-a făgăduit că a doua-zi în zori va veni cu o infirmieră. Nefericitul om se întoarse acasă cu inima zdrobită, şi o ajută pe nevastă-sa atât cât se pricepu, făcând el pe moaşa. Copilul se născu mort şi, după un ceas, îşi dădu şi nevastă-sa duhul în braţele lui. Dimineaţa, când paznicul veni cu infirmiera după cum făgăduise, găsind uşa deschisă, intră şi-l găsi pe nefericitul soţ strângându-şi încă în braţe soţia moartă; şi atât de strivit de durere, încât, numai la câteva ceasuri şi-a dat şi el sufletul, fără să fi purtat cel mai mic semn de boală. Se prăbuşise, pur şi simplu, sub povara suferinţei.

Am auzit despre unii care, la moartea celor dragi, s-au îndobitocit de durere. Şi se mai vorbea de cazul unuia atât de doborât de suferinţă, încât, treptat capul i s-a lăsat cu totul între umeri, de nu i se mai vedea decât creştetul puţin deasupra liniei omoplaţilor; încetul cu încetul, şi-a pierdut glasul şi judecata, iar

capul, cu faţa înainte, nu mai putea fi ridicat dintre umeri decât cu ajutorul altora. Bietul om nu şi-a mai revenit niciodată; a lâncezit aşa vreun an şi a murit. Şi nici c-a fost văzut vreodată înălţându-şi privirile din pământ sau uitându-se la ceva anume.

Nu-mi pot lua însărcinarea de a povesti asemenea întâmplări altfel decât în linii mari, pentru că nu era lesne să afli amănunte: uneori familiile în care se petrecuseră astfel de fapte fuseseră cu totul nimicite de ciumă. Dar cazuri fără număr de acest fel îţi ajungeau la ureche sau ţi se perindau prin faţa ochilor. Străbătând doar străzile, aşa cum făceam eu, e prea greu să poţi spune că faptul ăsta s-a întâmplat în cutare familie, iar celălalt în alta, mai ales că lucrurile se petreceau în acelaşi timp, dar niciodată în acelaşi chip.

Pentru că vă vorbeam însă despre vremea când molima pustia părţile răsăritene ale oraşului, iar cei dinspre părţile fluviului se fuduleau că pe ei o să-i ocolească, închipuiţi-vă cum şi-au pierdut minţile când ciuma a năvălit peste ei. Pentru că într-adevăr a năvălit ca o hoardă înarmată. Şi ajungând aci, mi-au venit iar în minte cei trei bărbaţi care au plecat din Wapping neştiind încotro s-o ia, şi despre care v-am mai pomenit: unul făcea pesmeţi marinăreşti, altul era ţesător de vele, iar al treilea dulgher; toţi trei din Wapping sau de pe acolo.

Aşa cum v-am spus, toropeala şi siguranţa oamenilor de prin acele părţi erau atât de puternice, încât nu numai că nu s-au mutat, precum cei de prin alte locuri, dar se făleau în gura mare că ei sunt sănătoşi şi că sănătatea ţine cu ei. Aşa că mulţi oameni din City şi din suburbiile infectate s-au retras la ei, ceea ce se poate că a grăbit răspândirea ciumei şi pe aici. Căci, deşi eu sunt de părere că, de îndată ce se ivesc primele semne ale unei molime, toţi cei care au putinţa de a se evacua trebuie să pornească din timp şi să golească oraşul ameninţat, totuşi, după ce toată lumea hotărâtă să, plece a plecat, cei care au rămas, gata să-şi înfrunte soarta, trebuie să stea locului, şi nu să se vânture dintr-o parte într-alta a oraşului; căci ei poartă în chiar straiele lor sămânţa ciumei, ducând-o de la o casă la alta, spre blestemul şi răul tuturor.

Din aceeaşi pricină s-au dat ordine ca toţi câinii şi pisicile să fie ucişi; căci fiind animale domestice, alergau de la o casă la alta şi dintr-o stradă în alta, putând să poarte în chiar blana lor acele efluvii sau emanaţii otrăvitoare ale bolnavilor infectaţi. Drept care, încă de la începuturile molimei, primarul şi judecătoriile, de comună înţelegere cu medicii, au scos o ordonanţă potrivit căreia de îndată trebuiau să fie omorâţi toţi câinii şi pisicile. Se numea un slujbaş care avea să răspundă de îndeplinirea acestei misiuni.

Dacă ar fi să luăm în seamă socotelile publice, e de necrezut câte asemenea sărmane animale au fost ucise[1]. Se vorbea de patruzeci de mii de câini şi de cinci ori pe atâtea pisici, pentru că nu exista casă fără pisică, ba în unele se găseau chiar câte cinci-şase. S-au depus de asemenea toate străduniile pentru stârpirea şoarecilor şi şobolanilor, mai cu seamă a acestora din urmă. S-au pus capcane de şoareci, şi otrăvuri, şi o mare mulţime din aceste dihănii au fost nimicite.

Adeseori cugetam eu iar şi iar cât de nepregătită fusese întreaga obşte pentru calamitatea care o pălise şi în ce măsură dezastrul ce urmase se datora faptului că nu se luaseră la timp măsuri şi prevederi atât publice, cât şi personale. Dacă s-ar fi făcut tot ce se cuvenea, numărul victimelor ar fi fost mult mai mic. Spun toate acestea ca un avertisment şi ca o lecţie pentru posteritate.

Dar să revin la istoria celor trei bărbaţi, o istorie îmbibată de morală în fiecare părticică a ei. Întreaga lor conduită, ca şi a acelora cu care s-au însoţit, e un model vrednic de urmat pentru toţi cei nevoiaşi, bărbaţi sau femei, în caz că s-ar mai ivi vreodată asemenea pacoste. Şi cred că de n-ar fi decât acest ţel, povestea tot merită a fi depănată, chiar dacă aşa cum o ştiu eu nu oglindeşte întotdeauna întreg adevărul faptelor.

Doi dintre ei erau fraţi, unul fost ostaş care acum cocea posmagi, iar celălalt un marinar şchiop, care acum ţesea pânze de corabie; cel de-al treilea era dulgher.

Într-o bună zi, John posmagiul zice către frate-său Thomas, ţesătorul de pânze:

— Frate Tom, ce-o să se aleagă de noi? Ciuma se înteţeşte în oraş şi se îndreaptă către Wapping. Ce ne facem?

— Adevăr grăişi, răspunse Thomas. Nici eu nu ştiu ce să mă fac, căci dacă molima se lăţeşte în Wapping, eu voi fi dat afară din casă.

Şi astfel se porniră să pună lucrurile la cale.

John: Să fii dat afară din casă, Tom? Dacă aşa se va întâmpla, nu ştiu zău cine o să te mai primească. Pentru că oamenii se tem acum unul de altul, şi nu-i chip să mai găseşti vreo locuinţă pe undeva.

Tom: Gazdele la care locuiesc eu sunt oameni cumsecade şi se poartă cu bunătate faţă de mine. Dar ei spun că dacă mă duc zi de zi la lucru în oraş, e primejdios să mă întorc acasă. Şi-au pus în gând să se ferece în casă şi să nu dea drumul nimănui să se

[1] Toate măsurile de apărare împotriva ciumei prevăd uciderea animalelor domestice. În timpul epidemiei din 1543, fuseseră ucişi toţi câinii, cu excepţia celor de vânătoare. Cifrele date de Defoe par însă îndoielnice.

apropie de ei.

John: Păi bine fac dacă au de gând să rămână în oraş.

Tom: S-ar putea să mă hotărăsc şi eu să mă încui în casă, pentru că în afară de nişte pânze care i s-au ordonat patronului meu şi pe care le isprăvesc eu acum, n-o să mai capăt o bună bucată de vreme nimic de lucru. Treburile nu mai mişcă deloc. Pretutindeni muncitorii şi slujitorii sunt daţi afară, aşa că s-ar putea să fiu bucuros să mă zăvorăsc în casă. Dar nu prea cred să primească gazdele mele una ca asta.

John: Şi-atunci, ce-ai să te faci, frăţioare? Şi ce-o să mă fac eu? Căci şi eu stau la fel de rău ca şi tine. Gazdele la care locuiesc s-au mutat la ţară, cu căţel şi purcel, în afară de o singură slujnică; dar şi ea pleacă săptămâna viitoare şi încuie casa. Aşa că o să mă pomenesc lipsit de căpătâi chiar mai devreme decât tine. Dar eu am hotărât să-mi iau valea, numai de-aş şti încotro să mă duc.

*Tom:*Rău am făcut că n-am plecat dintru-nceput, că atunci ne erau toate căile deschise; Acum nu mai e chip să ne clintim. Dacă încercăm să ieşim din oraş, o să pierim de foame. Nimeni n-o să ne vândă de-ale gurii pe banii noştri, şi nici n-or să ne lase să trecem prin oraşe, darmite să ne găzduiască prin case.

John: Şi ce-i mai rău, nu prea am nici parale.

Tom: Cât despre asta nu-i bai. Eu am ceva pus deoparte, deşi nu mare lucru. Dar îţi spun că nu putem pleca la drum. Cunosc eu o pereche de oameni cumsecade de pe strada mea care au încercat să plece, şi când au ajuns la Barnet sau la Whetston, sau undeva pe acolo, oamenii erau gata să tragă în ei dacă ar fi vrut să facă un pas mai departe. Aşa că s-au întors îndărăt cu coada între picioare.

John: Ba eu i-aş fi lăsat să tragă în mine, dac-aş fi fost acolo. Dacă nu mi s-ar fi vândut merinde pe bănişorii mei, atunci le-aş fi luat cu sila, chiar de sub nasul lor. Şi dacă le-aş fi trântit banii, n-ar fi avut pricină să mă urmărească în judecată.

Tom: Vorbeşti ca un vechi ostaş, de parcă te-ai afla încă în Ţările-de-Jos. Dar lucrurile sunt serioase. Oamenii sunt îndreptăţiţi să nu lase pe nimeni să se apropie de ei, în vremuri de bolişte, atâta timp cât nu ştiu dacă eşti sănătos sau nu. Şi nu-i drept să-i jefuim.

John: Nu, frate, nu m-ai înţeles. Eu n-aş jefui pe nimeni. Dar dacă nu mi s-ar da drum liber în vreun oraş sau pe şosea, şi dacă nu mi s-ar vinde mâncare pe banii mei, ar însemna că oraşul acela are dreptul să mă înfometeze şi să mă ucidă, ceea ce nu-i adevărat.

Tom: Dar te lasă liber să faci cale întoarsă, şi deci nu te înfometează.

John: Bun, dar oraşul următor în care m-aş întoarce iarăşi nu m-ar lăsa să merg mai departe şi uite aşa, între ele, aş muri de

foame. Şi apoi, nu există nicio lege care să mă oprească să merg pe drumul mare, încotro doresc.

Tom: Ar însemna mare necaz să te ciorovăieşti cu ei în fiecare oraş întâlnit în cale. Ăsta nu-i lucru la care să se înhame nişte oameni săraci ca noi, mai ales în vremuri din astea.

John: Da de ce nu, frăţioare? Noi ne aflăm într-o stare mai rea decât a oricui altcuiva. Nici să plecăm nu putem, şi nici să rămânem. Gândesc aidoma ca leprosul din Samaria: „Dacă rămânem pe loc, moartea ne paşte". Vreau să spun, pe nişte oameni ca noi, fără o casă a noastră, şi fără ca cineva să ne dea găzduire. Şi nici pe stradă nu putem dormi. Nu ne rămâne decât să ne culcăm singuri în căruţa cu morţi. De aceea zic: dacă rămânem pe loc, moartea ne paşte sigur; iar dacă plecăm, s-ar putea să murim. Eu unul sunt hotărât să plec.

Tom: Bine, pleci. Dar încotro pleci? Şi ce ai să faci? Şi eu aş veni cu dragă inimă cu tine, de-aş şti unde. Dar nicăieri nu avem cunoscuţi, nu avem prieteni. Noi aici ne-am născut şi aici vom muri.

John: Uite ce-i, Tom, întreaga ţară e ţara mea de baştină, la fel ca şi acest oraş. A spune că nu vrei să-ţi părăseşti, la vreme de molimă, oraşul în care te-ai născut, e ca şi cum ai spune că nu vrei să ieşi din casa ta când a luat foc. Eu m-am născut în Anglia, şi am dreptul să trăiesc în ea.

Tom: Dar ştii bine că, prin lege, orice vagabond poate fi oprit şi trimis îndărăt la ultimul lui domiciliu legal.

John: Dar cine o să mă ia pe mine drept un vagabond? Nu doresc decât să pornesc la drumeţie, şi legea îmi dă dreptul s-o fac.

Tom: Oricât am pretinde noi că avem prin lege drept la călătorie sau la drumeţie, ei nu se vor lăsa duşi cu vorba.

John : A fugi ca să-ţi salvezi viaţa nu e un drept legal? Şi oricine ştie că e un adevăr. Noi nu înşelăm pe nimeni.

Tom: Să zicem că ne lasă să trecem. Încotro vom merge?

John: Oriunde ne vom putea salva viaţa. O să avem destul timp să ne gândim la acest lucru când om izbuti să ieşim din oraş. Din momentul în care mă văd ieşit din blestemata asta de Londră, nu-mi mai pasă unde mă duc.

Tom: Ne-om izbi de mari greutăţi. Nu ştiu ce să spun.

John: Bine, Tom, stai şi mai chibzuieşte un pic.

Acestea se întâmplau pe la începutul lunii iulie, şi cu toate că molima se întinsese în părţile de nord şi de apus ale oraşului, toate suburbiile aflate de o parte şi de alta a fluviului rămăseseră încă neatinse, aşa cum am mai arătat. Aceasta chiar şi când *Buletinele*

săptămânale înregistrau 1006 morţi pe săptămână.

Două săptămâni mai târziu, cei doi fraţi se întâlniră iar, dar de astă dată lucrurile se înrăutăţiseră. Ciuma înaintase vertiginos. *Buletinele* înregistrau acum câte 2785 morţi pe săptămână, şi cifrele erau în continuă creştere. Totuşi, de ambele maluri ale râului situaţia era încă bună. Începuseră să mai moară însă şi prin Redriff, iar în Ratcliff muriseră vreo cinci-şase, când ţesătorul de vele veni la fratele lui, John, cuprins de spaimă, pentru că gazdele îi puseseră în vedere ca până într-o săptămână să se mute. Şi fratele John se găsea la ananghie, căci şi el ajunsese pe drumuri şi se rugase de patronul lui să-l lase să se aciueze într-o magazie ce ţinea de brutărie, unde îşi încropise un culcuş din paie acoperite cu nişte saci de ţinut pesmeţi, iar cu alţi asemenea saci se învelea.

Şi atunci, văzând ei că nu mai era chip să găsească de lucru, sau vreo slujbă, sau vreo posibilitate de câştig, hotărâră să facă tot ce le-o sta în putinţă ca să iasă din oraşul infectat; şi au gândit că, gospodărindu-se cu chibzuială, vor izbuti să trăiască din puţinul pe care-l aveau, atât cât o să ţină acesta. Iar după aceea, dacă vor găsi de lucru, vor lucra oriunde şi oricât şi orice fel de muncă.

În timp ce cumpăneau ei cum să treacă la fapte cât mai bine cu putinţă, află de planul lor şi cel de-al treilea, care-l cunoştea îndeaproape pe ţesătorul de vele, şi ceru să-i însoţească şi el. Aşadar, toţi trei se pregătiră de plecare.

Sumele de bani pe care le agonisise fiecare nu se prea potriveau între ele, dar cum ţesătorul de vele, care era mai procopsit decât ceilalţi, ştia bine că nu ar fi găsit el de lucru la ţară, pe lângă că era şi şchiop, se învoiră cu toţii să pună banii laolaltă, cu condiţia ca oricare din ei ar fi izbutit să câştige ceva prin muncă, să adauge câştigul la fondul comun.

Se mai învoiră să-şi ia cu ei cât mai puţin calabalâc, pentru că hotărâseră să meargă la început pe jos; şi cât mai departe, ca să-şi pună vieţile în siguranţă. Se sfătuiră îndelung între ei ce drum să apuce, şi-i prinseră şi zorii zilei fără să fi ajuns la o hotărâre.

În cele din urmă, marinarul zise o vorbă care le hotărî calea:

— Mai întâi de toate, începu el, e arşiţă mare, aşadar eu zic s-o luăm spre nord, ca să nu ne bată soarele în faţă şi pe piept, căci altminteri ne-am înăbuşi de căldură; şi mi s-a mai spus că nu-i bine să ţi se înfierbânte sângele, într-o vreme când boala s-ar putea să plutească în văzduh. În al doilea rând, a urmat el, eu zic s-o pornim împotriva direcţiei din care o să sufle vântul când plecăm, ca să nu ne ajungă din spate miasmele oraşului.

Ceilalţi doi se învoiră cu aceste măsuri, cu condiţia ca nu cumva vântul să bată dinspre sud, când ei se vor îndrepta spre nord.

Şi-a dat cu părerea şi John posmagiul, care înainte fusese ostaş:

— Întâi şi-ntâi, niciunul dintre noi nu se aşteaptă să găsim găzduire în vreun oraş, şi n-o să ne fie prea bine să dormim sub cerul liber. Cu toate că acuma e cald, s-ar putea să vină umezeală şi ploaie, ori noi trebuie să fim de două ori mai grijulii cu sănătatea noastră. De aceea zic, frate Tom, că tu care eşti ţesător de pânze, ai putea să ne faci cu uşurinţă un cort, pe care l-am ridica noaptea şi l-am strânge dimineaţa şi, în felul ăsta, nici că ne mai pasă de toate hanurile din Anglia. Dacă avem un cort bun deasupra capului, o s-o scoatem cu bine la capăt.

Dulgherul se împotrivi la aceasta, spunându-le să lase totul în seama sa, căci seară de seară, cu securea şi ciocanul lui, pentru că alte unelte nu avea, o să le ridice o căsuţă de lemn, care o să-i mulţumească mai mult decât un cort.

Ostaşul şi dulgherul se ciorovăiră un timp asupra acestui punct, dar până la urmă birui ostaşul cu ideea cortului. Singura greutate era că trebuiau să-l care după ei, ceea ce le sporea mult povara, mai ales că vremea era foarte fierbinte. Dar iată că peste ţesătorul de vele a dat un noroc: stăpânu-său, care era şi frânghier, avea un căluţ care pe atunci nu-i făcea trebuinţă şi, dorind să vină în ajutorul a trei oameni cinstiţi, le dădu mârţoaga ca să le care poverile. Ba chiar, în schimbul a trei zile de lucru, înainte de plecare, îi mai dădu ajutorului său o pânză mare de arboret, destul cât să facă un cort bun din ea. Ostaşul îl învăţă pe frate-său cum s-o croiască, şi curând, sub îndrumarea lui, cortul fu isprăvit şi potrivit a fi înălţat pe nişte pari. Aşadar, iată-i gata de drum: trei bărbaţi, un cort, un căluţ şi o puşcă, pentru că ostaşul ţinea morţiş să plece cu armă, zicând că acum nu mai era posmagiu, ci soldat.

Dulgherul avea un săculeţ cu unelte, care i-ar fi putut folosi dacă găsea ceva de lucru pe drum, ca să-şi poată ţine zilele. Îşi puseră toţi banii laolaltă şi, p-aci ţi-e drumul.

Se pare că, în dimineaţa când porniră, vântul bătea, după cum zicea marinarul care avea o busolă de buzunar, dinspre nord-vest. Aşa încât luară direcţia, sau mai curând hotărâră să se îndrepte către nord-vest.

Dar li se ivi următoarea greutate: când o porniră din Wapping pe la capătul de lângă Hermitage, cum ciuma se dezlănţuise aprig în părţile de nord ale oraşului, adică în parohiile Shoreditch şi Cripplegate, cei trei drumeţi şi-au zis că nu-i înţelept s-o ia prin vecinătatea acestor părţi.

Aşa încât ocoliră pe drumul de răsărit, adică pe şoseaua Radcliff şi lăsară în stânga biserica Stepney, ca să nu treacă pe

lângă cimitir, mai cu seamă că acum vântul bătea mai tare din vest, adică tocmai dinspre părţile cele mai mâncate de boală ale oraşului. Aşadar, depărtându-se de Stepney, făcură un ocol mare, şi ieşiră în drumul mare taman la Bow.

Aici, santinela de strajă la podul Bow i-ar fi luat la întrebări; dar ei trecură drumul şi apucară pe o potecă îngustă care înconjoară capătul oraşului, dând spre Old-Ford, şi astfel fură scutiţi de interogatorii şi se îndreptară spre Old-Ford.

Pretutindeni poliţaii stăteau de veghe, nu atât pentru a nu lăsa oamenii să treacă, ci pentru a-i împiedica de a-şi căuta adăpost în târgurile lor. Cu atât mai mult cu cât se iscase pe atunci un zvon, lesne de crezut, cum că sărăcimea din Londra, strivită de suferinţe şi lihnită de foame, luase armele în mână şi se răsculase, aşa încât avea acum să se năpustească peste toate târgurile din jur, ca să jefuiască merinde. Acesta era însă, din fericire, doar un zvon şi nimic mai mult; deşi n-ar fi fost departe de a ajunge o realitate, pentru că populaţia nevoiaşă era atât de hărţuită de boală şi de lipsuri, încât cu greu putea fi stăvilită să nu-şi ia câmpii, prefăcând în praf şi pulbere tot ce întâlnea în cale. Şi, aşa cum am mai arătat, singura piedică adevărată era faptul că ciuma îi secera cu atâta înverşunare, încât sărmanii se învălmăşeau cu miile la groapă, în loc să se năpustească cu miile în câmp. Aşa încât, deşi buna gospodărire a primarului şi a judecătorilor a ajutat mult la strunirea furiei şi deznădejdii poporului şi la frânarea jafurilor, totuşi adevăraţii stăvilitori au fost căruţele cu morţi. Căci în acele zile, numai în cinci parohii au murit 5000 de oameni în trei săptămâni, iar bolnavi erau probabil de trei ori pe atât. E drept că unii se însănătoşeau, dar mult mai mulţi cădeau bolnavi zi de zi. Iar când *Buletinele săptămânale* anunţau 5000 de morţi, daţi-mi voie să cred, ţinând seama de condiţiile în care se făceau socotelile, că erau de două ori pe atât.

Dar să ne întoarcem la drumeţii noştri. La Old-Ford au fost cercetaţi, dar cum păreau mai curând să vină de la ţară decât de la oraş, au scăpat uşor. Oamenii le vorbeau, ba i-au lăsat chiar să intre într-o cârciumă unde se găseau poliţaiul şi sergenţii lui, şi acolo li s-a dat de băut şi de mâncat, ceea ce a făcut să le sporească vigoarea şi curajul. Şi tot aici le-a dat prin minte ca pe viitor, ori de câte ori aveau să fie întrebaţi, să spună că veneau din Essex; şi nu din Londra.

Cu şiretlicul ăsta, cuceriră bunăvoinţa poliţaiului de la Old-Ford, care le dădu o dovadă că veniseră din Essex şi trecuseră prin târgul lor, fără să se fi abătut prin Londra. Ceea ce nici nu era prea departe de adevăr, întrucât Wapping sau Radcliff nu fac parte nici din City, nici din Liberties.

Această dovadă, adresată poliţaiului următor, aflat la Hummerton, un cătun care ţinea de parohia Hackney, a fost atât de binevenită, încât nu numai că le-a deschis acolo cale liberă, dar le-a înlesnit şi obţinerea unui certificat de sănătate eliberat de un judecător de pace, la rugămintea poliţaiului. Şi astfel au putut străbate lungul şi fărâmiţatul târg Hackney (care se alcătuia pe atunci din mai multe cătune), şi au tot mers înainte până au ajuns la drumul mare dinspre nord, pe creasta Stamford-Hill.

La vremea aceea începuseră să se simtă osteniţi, aşadar hotărâră să ridice cortul şi să-şi petreacă prima noapte pe cărarea din spatele târgului Hackney, puţin mai încoace de locul unde aceasta dă în drumul mare. Găsind ei acolo un hambar, sau o clădire ce semăna a hambar, după ce se încredinţară că nu era nimeni înăuntru, ridicară cortul, cu partea din faţă rezemată de hambar. Îl aşezară în felul ăsta pentru că vântul bătea vijelios în noaptea aceea, iar ei încă nu erau deprinşi să înnopteze în asemenea adăpost, şi nici măcar să-l încropească prea bine.

Acolo îi găsi somnul, dar dulgherul, un om serios şi cumpătat, neîmpăcându-se cu gândul de a se lăsa aşa, în voia soartei, din prima noapte, nu putu să adoarmă oricât se strădui, şi atunci hotărî să iasă din cort, să ia arma şi să facă pe santinela, străjuindu-i pe ceilalţi doi. Astfel, cu arma în mână, se plimba el în sus şi-n jos prin faţa hambarului, care se găsea în plin câmp, lângă drum, dar împrejmuit de o îngrăditură. Nu peste mult, auzi larmă de glasuri şi de oameni în număr mare, care păreau să vină, gândi el, de-a dreptul spre hambar. Nu socoti de cuviinţă să-şi deştepte tovarăşii, dar după câteva minute, cum larma creştea întruna, posmagiul îl strigă şi-l întrebă ce se întâmplă. După care sări şi el în picioare. Cel de-al treilea, ţesătorul şchiop, fiind foarte istovit, rămase în cort.

Aşa cum se aşteptaseră, mulţimea pe care o auziseră venea de-a dreptul spre hambar, când unul dintre drumeţii noştri îi soma, întocmai ca o santinelă, cu un: „Cine-i acolo?” Oamenii nu răspunseră pe dată, dar unul dintre ei se adresă altuia din spatele său:

— Vai! Aşteptările noastre au fost înşelate. Au venit alţii şi au ocupat hambarul.

Cu toţii se opriră, cuprinşi parcă de mirare; păreau să fie vreo treisprezece oameni şi nişte femei printre ei. Se sfătuiau ce să facă, şi din vorbele lor drumeţii noştri curând aflară că şi aceia erau nişte nefericiţi ca şi ei, căutând un adăpost şi puţină siguranţă. Ba mai mult, nu trebuiau să se teamă de apropierea lor, pentru că de îndată ce auziseră cuvintele „Cine e acolo?” femeile începuseră să strige speriate:

— Nu vă apropiaţi de ei! Poate că sunt ciumaţi!

Apoi unul dintre bărbaţi zise:

— Să încercăm să stăm de vorbă cu ei.

La care femeile:

— Nu, în ruptul capului! Dacă până acum Domnul ne-a cruţat, să nu ne băgăm singuri în primejdie! Vă rugăm din toată inima.

Aşa încât drumeţii noştri îşi dădură seama că erau oameni de nădejde, care fugiseră la rândul lor ca să-şi salveze vieţile. Cum le venise inima la loc, John îi spuse dulgherului:

— Hai să le dăm puţin curaj!

Atunci dulgherul le vorbi astfel:

— Hei, oameni buni! Am aflat din vorba voastră că şi voi aţi fugit de acelaşi crunt vrăjmaş ca şi noi. Nu vă temeţi, nu suntem decât trei la număr şi dacă voi nu sunteţi atinşi de boală, noi nu vă facem niciun rău. Nu am ocupat hambarul, ci am înnoptat într-un cort în afara lui, şi-l vom da la o parte ca să vă facem loc; iar după aceea o să-l ridicăm din nou în altă parte.

După aceste cuvinte, se porni o discuţie între dulgher, al cărui nume era Richard, şi unul din grup, care se numea Ford.

Ford: Şi ne puteţi da încredinţarea că sunteţi cu toţii sănătoşi?

Richard: Cât despre asta puteţi avea inima uşoară; nu vă pândeşte niciun rău. Vedeţi bine că nu voim a vă pune în primejdie şi de aceea v-am spus că noi nu am folosit hambarul, şi că vom muta cortul mai departe, ca să fim împăcaţi şi noi şi voi.

Ford: E o faptă frumoasă şi mărinimoasă. Dar dacă ne încredinţaţi că sunteţi sănătoşi, de ce să vă mutaţi adăpostul vostru, acum că vi l-aţi înjghebat şi aveţi şi voi dreptul la un strop de odihnă? Noi o să intrăm în hambar, să ne odihnim un pic, fără să vă tulburăm pe voi.

Richard: Mă rog, dar voi sunteţi mai numeroşi decât noi. Nădăjduiesc că ne veţi încredinţa şi voi că sunteţi pe deplin sănătoşi, căci primejdia e la fel de mare şi pentru noi ca şi pentru voi.

Ford: Lăudat fie Domnul că unii au scăpat teferi, deşi puţini. Care o fi ursita noastră de acum încolo nu putem şti, dar până în acest moment am fost cruţaţi.

Richard: Din ce parte a Londrei veniţi? A ajuns molima prin părţile voastre?

Ford: Da, da, chiar pustieşte cu furie, altfel n-am fi fugit aşa cum ne vedeţi. Nu credem să mai rămână mulţi în viaţă în urma noastră.

Richard: De unde veniţi?

Ford Cei mai mulţi dintre noi din parohia Cripplegate; vreo

doi sau trei din parohia Clarkenwell, dar din capătul celălalt.

Richard: Şi atunci cum de nu v-aţi evacuat mai devreme?

Ford: Am fost plecaţi o bucată de vreme, şi apoi ne-am adunat şi ne-am adăpostit cu toţii în Islington, unde am avut la îndemână o casă părăsită; ne-am dus acolo aşternuturile noastre şi câteva lucruşoare. Dar ciuma a dat peste noi şi în Islington, iar o casă vecină cu a noastră a fost infectată şi închisă. Aşa încât am fugit cu toţii în mare grabă.

Richard: Şi încotro vă îndreptaţi?

Ford: Acolo unde soarta ne va îndrepta paşii. Nu ştiu unde, dar Domnul îi îndrumă pe cei ce-şi înalţă ochii spre El.

Aici discuţia se încheie, iar oamenii veniră la hambar şi, cu oarecare greutate, se strecurară în el. Nu se găsea decât fân înăuntru, dar îşi încropiră culcuşuri pe cât putură şi se lăsară furaţi de somn.

Era anotimpul când se crapă devreme de ziuă. Şi cum Richard dulgherul făcuse de strajă în prima parte a nopţii, John ostaşul îl înlocui acum, preluând el straja de dimineaţă, aşa încât intră în vorbă cu străinii. Aceştia îi povestiră că atunci când plecaseră din Islington avuseseră de gând să se îndrepte spre nord, către Highgate, dar fuseseră opriţi la Holloway şi cei de acolo nu-i lăsaseră să treacă mai departe. Aşa c-au trebuit să străbată prin câmp şi peste dealuri spre răsărit, şi au ajuns la „Râul îngrădit”[1] ţinându-se departe de oraşe. Au lăsat Hornsey în stânga, şi Newington în dreapta, şi au ajuns la Stamford-Hill din partea opusă celei din care veniseră drumeţii noştri. Şi acum îi bătea gândul să treacă râul, pe la mlaştini, şi să se îndrepte spre codrii Epping, unde trăgeau nădejde să fie lăsaţi să se aşeze. Se pare că nu erau săraci, cel puţin nu atât de săraci încât să se zbată în lipsuri. Aveau atâta cât să poată rezista, trăind cu mare cumpătare, două-trei luni, când, ziceau ei, era de aşteptat ca vremea rece să oprească molima, sau cel puţin să-i sleiască violenţa; dacă nu de alta, măcar pentru că nu va mai exista cine să-i molipsească.

În mare măsură, aceasta era şi soarta drumeţilor noştri, numai că ei erau mai bine echipaţi pentru drum lung, şi aveau de gând să meargă mai departe. Cu toate că la început n-ar fi vrut să se îndepărteze de Londra mai mult de o zi de drum, astfel ca să poată avea veşti de acolo la fiecare două sau trei zile.

Dar drumeţii noştri au descoperit o piedică neaşteptată şi anume căluţul care le căra tot greul, dar din pricina căruia

[1] Apeductul construit în 1608—1613 de Sir Hugh Middleton pentru alimentarea Londrei cu apă.

trebuiau să ţină drumul mare. Pe când cei din grup tăiau peste plaiuri, fie că era sau nu potecă ori drum bătut. În felul acesta erau scutiţi de a trece prin oraşe, sau chiar de a se apropia de oraşe, decât doar când trebuiau să cumpere de-ale gurii. Şi cu acele prilejuri întâmpinau mari greutăţi. De care vom vorbi însă la locul lor.

Dar cei trei oameni ai noştri erau nevoiţi să ţină drumul mare, neputând să treacă peste ţarini cu calul, sau să-i păgubească pe oameni stricându-le gardurile ori îngrăditurile, sau călcându-le semănăturile în picioare.

Dar tare ar fi vrut cei trei să se alăture grupului şi să le împărtăşească soarta. După ce mai stătură de vorbă, renunţară la planul lor dintâi, adică de a porni spre nord, şi se hotărâră să se ducă împreună cu ceilalţi în Essex.

Drept care, când se lumină bine de zi, îşi strânseră cortul şi-l încărcară în spinarea calului, apoi o porniră cu toţii laolaltă.

Încercară unele greutăţi la traversarea râului cu barca, barcagiul temându-se de ei; dar după ce discutară îndelung de la depărtare, barcagiul se învoi să lase barca într-un anumit loc, de unde aveau s-o ia ei singuri. Îi îndrumă apoi unde s-o lase, el având o altă barcă. Se pare că nu s-a atins timp de opt zile de prima barcă.

După ce i-au lăsat dinainte bani barcagiului, acesta le-a adus provizii de mâncare şi băutură, pe care le-a lăsat tot în barcă. Dar, aşa cum am spus, numai după ce a luat banii înainte.

Acum însă, drumeţii noştri erau în mare încurcătură cum să treacă râul cu calul, barca fiind prea mică şi nepotrivită pentru aşa ceva. Până la urmă au trebuit să-l descarce de poveri şi calul a trecut apa înot.

De la râu au luat-o spre pădure, dar când au ajuns la Walthamstow, oamenii din acest târg nu i-au lăsat să meargă mai departe, aşa cum se întâmpla de altfel pretutindeni. Poliţaii şi sergenţii îi ţinură la depărtare, şi începură să poarte discuţii. Oamenii noştri le povestiră despre ei aceleaşi lucruri pe care le cunoaştem şi noi, dar târgoveţii nu le dădură crezare, spunându-le că mai veniseră pe acolo vreo două-trei grupuri care le înşiraseră aceleaşi baliverne, şi după aceea, în oraşele prin care trecuseră, câţiva oameni se îmbolnăviseră de ciumă. Aşa că acei înşelători au fost prinşi, judecaţi şi pedepsiţi după merit. Drept care câţiva dintre ei muriseră pe câmp, fie de ciumă, fie de foame şi de lipsuri. Era, fireşte, o pricină foarte îndreptăţită pentru ca populaţia din Walthamstow să se arate foarte grijulie, şi să ia hotărârea de a nu adăposti pe nimeni. Dar, aşa cum încerca să-i lămurească Richard dulgherul şi unul dintre bărbaţii din grup, nu exista nicio pricină

ca să închidă drumurile şi să nu-i lase pe oameni doar să treacă prin oraş; oameni care nu le cereau nimic alta decât să fie lăsaţi a străbate străzile. Dacă cetăţenilor le era teamă, n-aveau decât să intre în casă şi să încuie uşile. Nimeni n-o să se poarte cu ei nici frumos, nici urât, ci toţi or să-şi vadă mai departe de treburile lor.

Dar poliţaiul şi ajutoarele lui nici nu voiau să audă, şi rămâneau îndărătnici şi neînduplecaţi. Aşadar, cei doi care încercaseră să-i înmoaie, se întoarseră la tovarăşii lor de drum, să se sfătuiască ce-i de făcut. Situaţia era cât se poate de grea şi o bună bucată de timp nimeni n-a ştiut ce cale să apuce. Dar în cele din urmă, John posmagiul şi ostaşul, stând oleacă pe gânduri, le zise să-l lase pe el să lămurească treburile. Îi ceru mai întâi lui Richard dulgherul să taie nişte crăci din copaci şi să le cioplească într-un chip cât mai asemănător cu puştile. După câtva timp, aveau vreo cinci-şase puşti, care de la depărtare păreau a fi adevărate. Acolo unde ar fi trebuit să fie trăgaciul, le înveliră în cârpe şi zdrenţe, aşa cum fac ostaşii pe vreme umedă, ca să le păzească de rugină. În rest, le mânjiră cu lut sau clisă, ca să le schimbe culoarea. În tot acest timp, restul grupului, sub îndrumările lui John, se aşezară pe sub copaci, câte doi, câte trei, şi aprinseră focuri, la mare depărtare unul de celălalt.

După care, el şi cu încă vreo doi înaintară şi ridicară cortul într-un loc unde putea fi bine văzut de la bariera înălţată de târgoveţi. Puseră de strajă în faţa cortului o santinelă, cu puşca adevărată — singura pe care o aveau. Santinela se plimba cu arma la umăr, aşa încât toată lumea să-l poată vedea bine. Legară şi calul de un gard din apropiere, şi aprinseră un foc de surcele uscate de cealaltă parte a cortului, pentru ca cetăţenii târgului să vadă numai focul şi fumul, nu şi ce se ascunde îndărăt.

După ce târgoveţii se uitară şi se tot uitară cu luare aminte, traseră încheierea, din tot ce se putea vedea, că erau împresuraţi de o mare mulţime înarmată şi îşi cam pierdură cumpătul. Nu i-ar fi supărat atâta să-i lase să plece, cât să-i lase să stea. Mai cu seamă văzând că aveau cai şi arme, căci li se arătase un cal (la gard) şi o puşcă la cort; dar mai văzuseră ei şi pe alţii foindu-se pe câmp, sau îndărătul îngrăditurilor, cu puşca la umăr. La asemenea privelişte, desigur că se speriară foarte. Şi se pare că s-au dus la judecătorul de pace să-l întrebe ce-i de făcut. Nu ştiu ce i-a povăţuit judecătorul, dar către seară au strigat de la barieră către santinela de la cort.

— Ce doriţi? răspunse John.[1]

[1] Se pare că John era în cort, dar auzindu-i, ieşi şi preluă el arma făcând pe santinela, ca şi cum înăuntru ar fi fost un ofiţer superior (n.a.).

— Ce aveţi voi de gând să faceţi? întrebă poliţaiul.

— Să facem? se miră John. Ce-aţi vrea să facem?

Poliţaiul: De ce nu plecaţi? Pentru ce staţi aici?

John: De ce ne opriţi calea pe şoseaua naţională şi nu ne lăsaţi să ne urmăm drumul?

Poliţaiul: Nu suntem obligaţi să vă lămurim de ce şi pentru ce. Dar v-am spus totuşi: din pricina ciumei.

John: Şi noi v-am spus că suntem sănătoşi tun, deşi nici noi nu eram obligaţi, să vă dăm aceste lămuriri. Şi totuşi ne opriţi drumul pe şoseaua naţională.

Poliţaiul: Avem dreptul să vă oprim, pentru siguranţa noastră. Şi apoi, nu e şoseaua naţională, ci un drum particular. Vedeţi bine că e o poartă aci. Şi cine trece, plăteşte o taxă.

John: Şi noi avem dreptul la siguranţa noastră, în aceeaşi măsură ca şi voi. Doar ştiţi că am fugit din oraşul nostru ca să scăpăm cu viaţă. E o faptă necreştinească şi nedreaptă ca să ne opriţi.

Poliţaiul: Aveţi libertatea să vă întoarceţi de unde aţi venit; de la asta nu vă opreşte nimeni.

John: Nu; cel ce ne opreşte e un vrăjmaş mai puternic decât voi. Altfel n-am fi fugit de el.

Poliţaiul: Atunci puteţi lua oricare alt drum.

John: Nu, nu; bănuiesc că vă daţi seama că am putea să vă punem pe fugă, pe voi şi pe toţi cei din târgul vostru, numai să vrem. Dar din moment ce ne-aţi oprit aici, ne declarăm mulţumiţi. Vedeţi, ne-am făcut aici tabără, şi aici vom rămâne. Trag nădejde că o să ne daţi merinde.

Poliţaiul: Noi să vă dăm merinde? Ce tot spui acolo?

John: Cum, doar n-o să ne lăsaţi să murim de foame. Dacă ne opriţi aici, trebuie să ne şi ţineţi.

Poliţaiul: N-o să vă meargă prea bine dacă vă lăsaţi în seama noastră.

John: Dacă o să ne înfometaţi, o să ne luăm singuri partea.

Poliţaiul: Doar n-aveţi de gând să ne atacaţi?

John: Noi n-am rostit o vorbă despre atac. Dar de ce vreţi să ne împingeţi la una ca asta? Eu sunt un vechi ostaş, şi sunt învăţat să fac foame. Şi dacă vă închipuiţi că lipsa de provizii ne va sili să facem cale întoarsă, vă înşelaţi amarnic.

Poliţaiul: Dacă veniţi cu ameninţări, vom avea noi grijă să vă ţinem piept. Am ordin să ridic populaţia împotriva voastră.

John: Dumneata eşti cel care ameninţă, nu noi. Şi dacă ne-ai pus gând rău, e de datoria noastră să nu-ţi dăm timp să treci la

fapte. Peste câteva clipe vom porni la asalt.[1]

Poliţistul: Ce doriţi de la noi?

John: La început nu doream de la voi nimic alta decât să ne lăsaţi să trecem prin oraş. N-am fi făcut nimănui niciun rău şi nimeni n-ar fi păgubit de pe urma noastră. Nu suntem tâlhari, ci nişte biete făpturi aflate la mare nevoie, încercând să fugă de îngrozitoarea molimă din Londra, care nimiceşte mii de oameni în fiece săptămână. Ne minunăm cum de puteţi fi atât de lipsiţi de inimă.

Poliţaiul: Apărarea sănătăţii noastre ne-o cere.

John: Ce vă cere? Să vă înţărcaţi mila când e vorba de o asemenea năpastă?

Poliţaiul: Uite ce-i, dacă vă prindeţi să treceţi peste câmpul din stânga voastră, ocolind oraşul, atunci vi se vor deschide câteva porţi.

John: Oamenii noştri călări[2] nu pot trece cu toată încărcătura pe poteca aceea. Şi apoi nici nu duce la drumul pe care vrem să-l luăm noi; şi, la urma urmei, de ce să ne siliţi s-o luăm pe acolo? În plus, ne-aţi ţinut aici întreaga zi fără niciun fel de hrană decât aceea pe care am adus-o cu noi. Socotesc c-ar trebui să ne trimiteţi nişte merinde.

Poliţaiul: Dacă o luaţi pe drumul pe care vă spunem noi, vă vom trimite nişte provizii.

John: Dac-o luăm pe acolo, înseamnă ca toate celelalte oraşe din comitat să ne închidă drumurile.

Poliţaiul: Dacă vă vor da provizii, ce vă pasă? Văd că aveţi corturi, deci nu trebuie să cereţi adăpost.

John: Mă rog, ce cantitate de provizii ne trimiteţi?

Poliţaiul: Câţi sunteţi?

John: Nu vă cerem acum hrană pentru toţi ai noştri; noi suntem împărţiţi în trei cete. Dacă ne veţi trimite pâine pe trei zile pentru douăzeci de bărbaţi şi şase-şapte femei, şi dacă ne veţi arăta drumul peste câmp despre care ne-aţi vorbit, vom primi să ne abatem de la direcţia noastră, pentru ca oamenii voştri să nu se mai teamă de noi, cu toate că suntem la fel de sănătoşi ca şi voi.

Poliţaiul: Şi ne puteţi încredinţa că ceilalţi oameni ai voştri n-or să ne mai dea bătaie de cap?

John: De asta puteţi fi siguri.

Poliţaiul: Trebuie să făgăduiţi că niciunul dintre voi n-o să treacă nici cu un pas dincolo de locul unde vor fi aşezate merindele pe care o să vi le trimitem.

---

[1] Această ameninţare i-a speriat într-atâta pe poliţai şi pe cei care-l însoţeau, încât pe dată au schimbat tonul (n.a.).

[2] A nu se uita că aveau un singur cal (n.a.).

John: Pentru acest lucru îmi iau eu întreaga răspundere.[3]

Ca urmare a acestei învoieli, la locul ales fură puse douăzeci de pâini şi patru ciozvârte mari de carne de vacă, iar câteva dintre porţi fură deschise; trecură cu toţii, dar cetăţenii din târg nu avură curajul nici măcar să se uite la ei în timp ce înaintau; dar oricum se lăsase seara, şi chiar dacă s-ar fi uitat n-ar fi văzut mare lucru şi nu şi-ar fi dat seama cât de puţini erau.

Aşa a reuşit s-o scoată la capăt John ostaşul. Însă întreaga poveste se răspândi în ţinut, care intră pe dată în mare alarmă. Dacă drumeţii ar fi fost cu adevărat două-trei sute la număr, întregul comitat s-ar fi ridicat împotriva lor şi i-ar fi vârât la închisoare sau poate că le-ar fi spart capetele.

Oamenii noştri au mirosit curând lucrul ăsta, pentru că două zile mai târziu începură să întâlnească în drum poteri călare sau pe jos, care scotoceau ţinutul în căutarea a trei mari cete de oameni înarmaţi cu puşti, care scăpaseră din Londra şi semănau ciuma peste tot. Şi nu numai că-i umpleau pe oameni de ciumă, dar pe unde treceau se ţineau de prădăciuni.

Călătorii noştri, la auzul acestor lucruri, îşi dădură pe dată seama că se aflau în primejdie şi, la sfatul lui John ostaşul, hotărâră să se despartă din nou. John cu calul şi cu cei doi tovarăşi de drum ai săi porniră spre Waltham. Ceilalţi se răzleţiră şi ei în două grupuri, şi se îndreptară spre Epping.

În prima noapte, se aşezară cu toţii în pădure, nu la mare depărtare unii de alţii, dar nu mai ridicară cortul, ca să nu bată la ochi. Pe de altă parte, Richard se puse pe treabă cu toporişca şi cu securea lui şi, tăind crăci de copaci, clădi trei bărăci sau bojdeuci, în care se adăpostiră cu toţii cât putură de bine.

Hrana pe care o căpătaseră la Walthamstow le ajunse din plin pentru noaptea aceea, iar în ce priveşte ziua următoare, se lăsară în voia soartei. Se descurcaseră atât de bine până acum sub îndrumările fostului ostaş, încât de comună înţelegere îl numiră conducătorul lor. Şi prima lui hotărâre păru foarte chibzuită. Anume, îi înştiinţă că acum se găseau destul de departe de Londra, încât să fie în siguranţă. Cum nu aveau imediată nevoie de ajutorul celor din ţinut ca să se întreţină, vor trebui să fie foarte grijulii ca nu cumva să se molipsească de la cei de prin acele locuri, la fel cum nici alţii nu aveau să se molipsească de la ei. Trebuiau să fie foarte drămuiţi, ca să le ajungă cât mai mult puţinii bani pe care îi aveau; cum nici nu putea fi vorba de acte de violenţă săvârşite împotriva sătenilor din împrejurimi, urma ca, în condiţia lor, să se

[3] Aici, John strigă pe unul din oamenii lui şi-i ceru să comunice căpitanului Richard şi celorlalţi să înainteze pe drumul de jos, spre mlaştini, urmând să se întâlnească cu toţii în pădure (n.a.).

mulţumească să obţină de la aceştia atât cât se va putea.

Cu toţii se supuseră îndrumărilor lui. Aşadar, îşi părăsiră cele trei bărăci şi, a doua zi, se îndreptară spre Epping. Căpitanul John, căci aşa i se spunea acum, şi cu soţii lui, renunţară la planul lor de a se duce la Waltham, şi se alăturară celorlalţi.

Când se apropiară de Epping, se opriră şi porniră să caute un loc prielnic în pădure, nu prea aproape de şosea, dar nici prea departe. Îl aflară într-o poieniţă, sub un pâlc de copaci pitici. Aici îşi aşezară tabăra, alcătuită din trei colibe mari, înjghebate din câţiva pari, tăiaţi de dulgher şi de cei care-l ajutau, şi înfipţi în pământ în formă de cerc; capetele parilor erau legate la vârf, iar în părţi golurile erau umplute cu rămurele şi frunziş, astfel încât alcătuiau un adăpost închis şi cald. În afara acestor colibe, mai aveau cortul, în care sălăşluiau femeile, şi un fel de şopron pentru cal.

Se întâmplă ca a doua sau a treia zi să fie la Epping zi de târg. Căpitanul John şi cu încă un om se duseră la piaţă şi cumpărară provizii, adică pâine şi nişte carne de oaie şi de vacă. Iar două dintre femei se duseră separat, ca şi când n-ar fi făcut parte din acelaşi grup, şi mai cumpărară şi ele ce putură. John luase calul şi sacul folosit de dulgher pentru scule, ca să care proviziile în pădure. Între timp, dulgherul se pusese pe treabă şi cioplise nişte bănci şi scăunaşe, din ce lemn putuse găsi, precum şi o masă pe care să se poată mânca.

Preţ de două sau trei zile, nimeni nu-i luă în seamă. Dar după aceea, o puzderie de oameni începu să iasă afară din oraş ca să se poată zgâi la ei şi îngrijorarea puse stăpânire pe întregul ţinut. La început, sătenilor le era teamă să se apropie, ceea ce nu-i supăra pe prietenii noştri, pentru că se zvonea că ciuma ajunsese la Waltham şi că, de două, trei zile, se ivise şi la Epping. Aşa încât John le strigă sătenilor să stea la depărtare de ei, pentru că, le zise el: „Noi suntem teferi şi sănătoşi şi n-am vrea să aduceţi ciuma în mijlocul nostru, şi nici să spuneţi pe urmă că noi am răspândit-o”.

După aceasta, slujbaşii parohiei veniră să poarte discuţii cu ei de la depărtare, şi voiră să ştie cine erau şi cu ce drept îşi făcuseră lăcaş pe meleagurile lor.

John răspunse cu multă sinceritate că erau nişte sărmani cetăţeni londonezi care, prevăzând năpasta ce avea să se abată peste ei, fugiseră din oraş la timp pentru a-şi salva vieţile şi, neavând rude sau cunoscuţi la care să se adăpostească, se îndreptaseră la început spre Islington, dar ciuma urmărindu-i şi acolo, plecaseră mai departe. Şi, bănuind că cetăţenii din Epping n-ar fi fost bucuroşi să-i primească în oraşul lor, şi-au ridicat colibe şi corturi sub cerul liber, în pădure, gata fiind să îndure toate

greutăţile şi asprimile unui astfel de adăpost, decât să le pricinuiască sătenilor nemulţumiri şi temeri că se vor molipsi de la ei.

La început, localnicii le vorbiră aspru şi le cerură să plece. Locul acela nu era al lor. Ziceau dânşii că-s teferi şi sănătoşi, dar de unde să ştie ei, sătenii, că nu erau ciumaţi şi că nu vor îmbolnăvi întregul comitat? Aşa încât nu-i puteau lăsa să rămână acolo.

John le răspunse cu stăpânire de sine, aducându-le o grămadă de argumente. Iată cum au sunat cuvintele lui:

„Londra era locul datorită căruia târgoveţii din Epping şi din împrejurimi îşi câştigau pâinea cea de toate zilele. Acolo desfăceau ei roadele pământurilor lor şi din aceste câştiguri îşi plăteau ei arendele pentru ferme. Şi era dureros că se puteau arăta neînduplecaţi faţă de locuitorii Londrei, de pe urma cărora câştigau atât de bine. N-o să le fie deloc pe plac mai târziu când o să li se amintească de această neînduplecare a lor şi o să se vorbească despre barbaria, lipsa de ospitalitate şi de bunăvoinţă pe care le-au avut faţă de cetăţenii Londrei, când aceştia au fost nevoiţi să fugă din faţa celui mai crâncen vrăjmaş al omenirii. Va fi de-ajuns să se pomenească numele de Epping pentru ca ura londonezilor să fie stârnită şi mulţimea să azvârle cu pietre în oamenii de acolo, ori de câte ori s-ar fi arătat la târg. Şi apoi, s-ar putea ca nici ei să nu fie scutiţi de molimă, ba chiar se auzea că la Waltham se ivise ciuma. Şi greu o să le mai vină celor care vor fugi de acolo, înainte ca boala să-i fi doborât, dacă nu li se va îngădui să-şi găsească adăpost nici măcar sub cerul liber.”

Localnicii le răspunseră din nou că nu aveau nicio chezăşie că nou-veniţii erau într-adevăr sănătoşi. Fuseseră înştiinţaţi că la Walthamstow năvăliseră tot aşa cete întregi de oameni care ziceau că n-au nici urmă de boală, şi care au ameninţat să jefuiască oraşul şi să folosească forţa de nu vor fi lăsaţi să treacă. Fuseseră vreo două sute de indivizi, şi aveau cu ei arme şi corturi ca ostaşii din Ţările-de-Jos. Au stors provizii de la cetăţeni, ameninţându-i că dacă nu le dau de bunăvoie le vor da de nevoie. Le-au vârât armele sub nas şi le-au poruncit în limbaj soldăţesc. O parte dintre ăştia s-au risipit spre Rumford şi Bent-Wood şi au dus acolo ciuma cu ei; acum aceste două mari oraşe erau infectate şi oamenii nu mai aveau curaj nici să se ducă la piaţă. Era foarte de crezut că şi grupul venit la ei făcea parte din acele cete, şi dacă-i pe aşa, meritau să fie trimişi la închisoare şi ţinuţi acolo până aveau să se răscumpere de tot răul pe care-l pricinuiseră şi de groaza, şi spaima pe care le semănaseră în ţinut.

John le-a răspuns că ei nu trebuie să plătească pentru ceea ce

făcuseră alţii. Îi încredinţa că ei erau cu toţii un singur grup şi că niciodată nu fuseseră mai mulţi decât acum (ceea ce, în treacăt fie spus, era adevărul curat), dar că au venit pe căi diferite şi s-au unit pe drum, necazurile lor fiind aceleaşi. Erau gata să dea toate datele privitoare la ei oricui le-ar fi cerut, adică să-şi comunice numele şi adresele locuinţelor, astfel încât să poată fi traşi la răspundere dacă s-ar face vinovaţi de vreo încălcare a legii. De altfel localnicii puteau să vadă că ei se-mulţumeau să trăiască în condiţii potrivnice şi nu doreau decât să li se îngăduie a respira aerul sănătos al pădurii, căci de n-ar fi fost sănătos n-ar fi rămas acolo.

— Dar, răspunse slujbaşul, noi şi aşa ducem mulţi săraci în cârcă şi trebuie să avem grijă ca numărul lor să nu sporească. Desigur, nu ne puteţi înfăţişa vreo dovadă că nu veţi fi o povară pentru parohie şi pentru locuitorii ei, nu mai mult decât ne-aţi putea dovedi că nu sunteţi bolnavi.

— Uitaţi-vă ce-i, răspunse John, noi tragem nădejde să nu fim o povară pentru voi. Dacă ne veţi procura provizii pentru acoperirea nevoilor noastre, vă vom fi foarte recunoscători. Dar aşa cum nici la casele noastre nu am trăit din mila nimănui, tot astfel ne obligăm şi acum să vă plătim în întregime, dacă Domnul ne va ajuta să ne întoarcem cu bine la locuinţele şi la familiile noastre, când starea normală se va reînscăuna la Londra. Şi dacă ne e dat să murim aici, vă încredinţăm că acela dintre noi care moare va fi îngropat de cei rămaşi în viaţă, fără vreo cheltuială din partea voastră. Doar dacă murim cu toţii, ultimul dintre noi neputând să se îngroape singur, va însemna să suportaţi voi o singură înmormântare, deşi, desigur, acel ultim om va fi lăsat destul în urmă-i încât să vă acopere cheltuielile. Dar, pe de altă parte, dacă vă veţi zăgăzui canalele milei şi nu ne veţi ajuta cu nimic, vă făgăduim că nu vom încerca să obţinem nimic prin forţă sau prin furt. Când puţinul pe care-l avem se va isprăvi, şi vom pieri de foame, înseamnă că aceasta a fost voia Domnului.

Vorbindu-le în aceste cuvinte bine cumpănite şi pline de duioşie, John le-a muiat localnicilor inimile şi ei s-au întors cu toţii la casele lor. Şi, cu toate că nu şi-au dat consimţământul ca străinii să rămână în pădure, nici nu i-au supărat cu nimic. Şi sărmanii noştri prieteni au continuat să stea în acelaşi loc vreo trei-patru zile, fără niciun alt necaz. În acest timp, au înnodat oarecare legături cu o gospodărie de la marginea oraşului, şi cereau de la depărtare câte ceva de care aveau nevoie, iar oamenii le lăsau tot la depărtare cele cerute, şi primeau plată cinstită pentru tot ce le dădeau.

Dar tineretul din oraş venea des până aproape de lăcaşurile

oamenilor din pădure, şi se uita la ei şi le vorbea, dar tot de la depărtare.

Purtarea liniştită şi nedăunătoare a locuitorilor pădurii câştiga inima populaţiei, căreia i se făcu milă de ei şi începu să-i vorbească de bine. Prima urmare a acestui fapt a fost că, pe o noapte ploioasă, un anume gentilom care locuia în vecinătate, trimise la ei o căruţă cu douăsprezece legături de paie, menite să le slujească atât de culcuş, cât şi ca să-şi acopere şi să căptuşească laturile colibelor, pentru a le păstra uscate. Preotul dintr-o parohie învecinată, fără să ştie de fapta celuilalt, le trimise la rândul lui două baniţe de grâu şi o jumătate de baniţă de mazăre.

Au fost, bieţii de ei, foarte recunoscători pentru aceste ajutoare şi mai cu seamă pentru paie, care însemnau o mare înlesnire. Căci cu toate că năstruşnicul dulgher le încropise nişte colibe în care zăceau ca în copaie, şi le umpluse golurile cu frunziş şi cu ce mai putuse găsi, şi cu toate că tăiaseră pânză de cort pentru a-şi face învelitori, totuşi dormeau în umezeală, pe pământul tare şi nesănătos. Până ce le sosiră aceste paie, care au fost pentru ei ca nişte saltele de puf şi, după cum s-a exprimat John, au fost mai binevenite decât ar fi fost saltelele de puf în alte vremuri.

Acest gentilom şi cu preotul fiind primii care au dat o pildă de caritate faţă de sărmanii pribegi, restul sătenilor îi urmară pe dată, aşa că în fiecare zi primeau câte ceva de la oameni, dar mai ales de la gentilomul din vecinătate. Unii le trimiteau scaune, scăunaşe, mese, sau alte obiecte gospodăreşti de care spuneau ei că ar avea nevoie. Alţii le-au trimis cearşafuri, pături şi învelitori, iarăşi alţii oale de lut şi vase de bucătărie pentru pregătirea bucatelor.

Îmboldit de această purtare prietenoasă, dulgherul le-a clădit în numai câteva zile o casă cu căpriori şi acoperiş în regulă; casa avea şi un cat în care şedeau la căldură, pentru că se arăta a fi un început de septembrie ploios şi rece. Acoperişul fiind însă bine astupat cu stuf şi pereţii foarte groşi, erau feriţi de frig. La un capăt, zidise un perete de lut, cu o vatră; şi un alt meşter din grup izbutise cu mare străduanie să încropească un burlan care să scoată afară fumul.

Aşadar, deşi locuinţa era primitivă, au stat foarte tihniţi până pe la începutul lui septembrie, când îi ajunseră nişte veşti proaste, fie că erau adevărate sau nu, anume că molima se înteţise la Waltham-Abby, de o parte, şi la Rumford şi Bent-Wood de cealaltă; ba chiar că venise la Epping, Woodford şi în cea mai mare parte a oraşelor de pădure, fiind adusă de precupeţi şi de cei care tot plecau la Londra şi îndărăt cu provizii.

Dacă lucrul ăsta era adevărat, atunci venea în contradicţie cu

acea legendă răspândită în toată ţara, pe care eu însă n-o pot întări din cele ştiute de mine, anume că ţăranii care duceau merinde la târg nu s-au molipsit niciodată şi nu au adus boala cu ei la ţară. Se pare că amândouă aceste crezuri au fost false.

Se poate totuşi că au luat boala mai greu, fără să fi fost însă vorba de un miracol, pentru că, într-adevăr, foarte mulţi veneau şi plecau, spre binele sărmanilor locuitori ai Londrei, care ar fi fost hămesiţi dacă ţăranii ce-şi desfăceau marfa la târg n-ar fi fost în bună măsură cruţaţi de molimă sau, cel puţin, mai ocrotiţi decât te-ai fi aşteptat.

Dar acum, noii noştri pădureni începură să fie strânşi cu uşa, pentru că târgurile din jur erau contaminate şi nu mai aveau încredere să se ducă după lucrurile de care aveau trebuinţă, ceea ce-i stânjenea foarte mult. Nu mai trăiau decât prin puţinul pe care li-l trimiteau oamenii milostivi din târg. Dar, spre norocul lor, se întâmplă că alţi gentilomi din ţinut, care până atunci nu le trimiseseră nimic, începuseră să afle de ei şi să-i ajute. Unul le trimise un porc gras; alţii două oi şi un altul un viţel. Pe scurt, aveau carne din belşug şi, uneori, chiar şi lapte, şi brânză, şi altele de acest fel. Duceau însă lipsă de pâine, căci, deşi primiseră grâu, n-aveau cum să-l macine şi să-l coacă. Boabele de grâu care le fuseseră trimise le mâncaseră prăjite, precum vechii israeliţi, fără să le macine şi să facă pâine din ele.

În cele din urmă găsiră ei o cale să-şi ducă grâul la o moară de lângă Woodford, unde izbutiră să-l macine. Şi după aceea, John posmagiul făcu un cuptor atât de adânc şi de uscat încât putu să coacă pesmeţi. Şi în felul acesta izbutiră călătorii noştri să trăiască fără ajutorul şi proviziile târgoveţilor. Şi bine le-a prins acest lucru, pentru că în scurt timp întregul ţinut a fost împânzit de molimă, şi se zicea că în satele din jur muriseră 120 de oameni, ceea ce pentru ei însemna îngrozitor de mult.

Drept care ţinură din nou sfat. Acum sătenii nu se mai fereau de ei şi nu se mai temeau c-or să pătrundă în locuinţele lor, ba dimpotrivă, mai multe familii dintre cele mai nevoiaşe îşi părăsiseră casele şi-şi clădiseră bordeie în pădure, aşa cum făcuseră la început şi oamenii noştri. Dar în curând se dovedi că unii dintre cei ce se refugiaseră în pădure, veniseră în colibe cu boală cu tot. Nu pentru că se mutaseră la aer curat, ci pentru că o făcuseră prea târziu, după ce avuseseră de-a face cu vecini sau cu alţi oameni atinşi de boală, care purtau molima pe oriunde se duceau. Poate că asta să fi fost pricina, sau poate că nu avuseseră destulă grijă ca, odată mutaţi din târg, să nu mai vină în legătură şi să nu se mai amestece cu oameni bolnavi.

Oricum ar fi fost, când călătorii noştri văzură că ciuma se

aciuise nu numai în târguri, dar şi în corturile şi colibele din pădure, se înspăimântară, şi începură să se gândească la plecare. Altminteri, ar fi însemnat să-şi pună vieţile în primejdie.

Nu-i de mirare că-i mâhnea adânc faptul că trebuiau să părăsească locul unde fuseseră primiţi cu atâta bunătate şi unde întâmpinaseră atâta omenie şi înţelegere. Dar nevoia şi ciudăţeniile vieţii, ale acestei vieţi pe care izbutiseră să şi-o păstreze până atunci, erau precumpănitoare şi nu vedeau ce altă ieşire din impas ar fi putut să existe. John se gândi să stea de vorbă cu acel gentilom care fusese primul şi cel mai însemnat binefăcător al lor, şi să-i ceară sfatul şi sprijinul.

Bunul şi milostivul gentilom îi povăţui să plece, căci altminteri orice retragere le va fi tăiată de molimă. Dar încotro să se îndrepte, îi venea şi lui foarte greu să le spună. În cele din urmă, John îl întrebă dacă s-ar învoi (gentilomul fiind judecător de pace) să le dea certificate de sănătate, ca să le arate celorlalţi judecători cu care s-ar fi putut să aibă greutăţi, şi pentru ca să nu mai fie alungaţi îndărăt, acum când lipseau de atâta vreme din Londra. Judecătorul nu pregetă şi le dădu la toţi certificate, aşa că de acum încolo puteau călători în voie oriunde ar fi dorit.

Certificatul de sănătate întărea că locuiseră multă vreme într-un sat din comitatul Essex, că fuseseră examinaţi şi cercetaţi îndeajuns şi, cum de peste patruzeci de zile nu veniseră în niciun fel de legătură cu nimeni, şi nu dăduseră niciun semn de boală, puteau fi socotiţi pe deplin sănătoşi, drept care puteau fi primiţi fără grijă în orice loc, întrucât plecarea lor din sat se datora spaimei de molimă, şi nu faptului că unul dintre ei s-ar fi îmbolnăvit.

Înarmaţi cu acest certificat, o porniră iar, însă cu mare părere de rău. Cum John nu voia să se îndepărteze prea mult de casă, se îndreptară spre mlaştini, către Waltham.

Dar acolo întâlniră un om care păzea zăgazul râului, dând drumul la apă pentru vasele care mergeau în amonte sau în aval. Şi omul acela îi sperie cu nişte poveşti îngrozitoare despre boala care s-ar fi lăţit în toate oraşele de pe râu, atât în Middlesex, cât şi în Hertfordshire. Se pare însă că omul acela i-a minţit, pentru că veştile s-au dovedit a fi neadevărate.

Oricum, călătorii noştri se înspăimântară şi hotărâră s-o ia prin pădure spre Rumford şi Bent-Wood; dar li se spuse că drumul acela era bătut de o grămadă de refugiaţi din Londra, care se răspândiseră prin pădurea numită Henalt şi care, neavând nici hrană, nici adăpost, nu numai că trăiau la buna întâmplare îndurând mari lipsuri prin păduri şi pe câmpii, dar hărţuiau satele, furând şi prădând, omorând vitele şi aşa mai departe. Alţii îşi

clădiseră colibe şi bordeie la marginea drumului şi cerşeau ajutor; aşa încât autorităţile comitatului se simţiseră stingherite şi fuseseră nevoite să ia măsuri.

Auzind acestea, îşi dădură seama că, pe de o parte, nu se vor mai putea bucura din partea localnicilor de caritatea şi bunăvoinţa pe care le întâmpinaseră în locurile de unde veneau; şi, pe de altă parte, că îi ameninţa şi pe ei primejdia de a fi atacaţi de cei aflaţi în aceeaşi restrişte ca şi dânşii.

În faţa acestei situaţii, John, căpitanul grupului, se întoarse, în numele celorlalţi, la bunul lor prieten şi binefăcător, care-i sprijinise şi până atunci şi, înfăţişându-i faptele, îi ceru cu umilinţă sfatul. Judecătorul îi povăţui să se întoarcă la vechile lor adăposturi sau, cumva, să se mute la mai mare depărtare de drum, şi-i îndrumă spre locul care ar fi fost cel mai potrivit pentru ei; acum însă aveau nevoie de o casă adevărată şi nu de colibe, pentru că era plină toamnă. Şi găsiră o clădire veche şi părăginită, care fusese cândva o rezidenţă sau un mic conac, dar care era atât de dărăpănată încât nici nu mai putea fi locuită, şi obţinură consimţământul proprietarului fermei de care ţinea clădirea, ca s-o folosească după cum vor voi.

Iscusitul dulgher şi cu alţi câţiva care lucrau sub îndrumarea lui se puseră pe treabă, şi în câteva zile prefăcură paragina într-un adăpost sigur pentru vreme rea. Casa avea şi un cămin şi un cuptor, amândouă dărâmate, dar meşterii le aduseră în stare de folosinţă şi mai clădind de o parte şi de alta şoproane şi şuri, în curând făcură din ea o locuinţă bună pentru toţi;

Aveau nevoie îndeosebi de scânduri pentru obloane, duşumele, uşi şi altele; dar cum gentilomul de care am vorbit mai sus îi sprijinea, şi prin aceasta îşi câştigaseră şi aprobarea sătenilor, şi cum, mai presus de toate, se ştia că sunt sănătoşi, fiecare le dădu ce-l lăsă inima.

Se statorniciră în această casă şi hotărâră să nu se mai clintească de aici. Văzuseră ei bine cât de potrivnic era întregul comitat tuturor celor ce veneau de la Londra. Şi ştiau că nicăieri nu s-ar fi bucurat de primirea prietenoasă şi ajutorul de care aveau parte aci.

Dar cu tot sprijinul şi încurajarea date de gentilomii din ţinut şi de sătenii din jur, totuşi oamenii noştri avură de îndurat multe neajunsuri, pentru că în octombrie şi în noiembrie vremea deveni din ce în ce mai rece şi mai jilavă, ori ei nu fuseseră deprinşi chiar cu atâtea asprimi. Aşa încât trecură prin fel de fel de suferinţe, răceli şi dureri în mădulare, dar ciuma nu se apropie de ei. Şi în luna decembrie se întoarseră îndărăt la casele lor.

V-am istorisit povestea lor pe larg, pentru a vă arăta cum s-au

întâmplat lucrurile cu un mare număr de oameni care, de îndată ce molima s-a ostoit, s-au reîntors în oraş. Pentru că, aşa cum am mai arătat, mulţi dintre cei care avuseseră putinţa să se refugieze în case la ţară, se refugiaseră. Iar oamenii de rând, care nu aveau prieteni prin alte părţi, s-au răspândit pe toate coclaurile, oriunde au putut afla adăpost, fie că aveau bani, fie că nu. Cei cu bani au plecat cât mai departe, pentru că aveau mijloace de trai; dar cei cu buzunarele goale s-au izbit, aşa cum aţi văzut, de foarte mari neajunsuri şi adeseori au trăit pe spinarea sătenilor. De aceea, i-au stânjenit mult pe târgoveţi şi pe ţărani, care uneori i-au şi trimis la închisoare, deşi nu prea ştiau ce să facă cu ei şi şovăiau când era vorba să le dea pedepse. Dar adeseori i-au izgonit dintr-un loc în altul, până când oamenii n-aveau altă ieşire decât să se întoarcă la Londra.

Când am aflat istoria lui John şi a fratelui său, am cercetat şi am aflat că au fost nenumăraţi oameni săraci care s-au risipit pe la ţară, în toate locurile, şi unii dintre ei au aflat adăpost prin şuri, hambare sau şoproane, atunci când au dat peste oameni binevoitori; mai cu seamă când puteau dovedi cât de cât cine sunt şi, în special, că plecaseră din Londra la timp. Alţii, la fel de numeroşi, şi-au încropit colibe şi bordeie prin păduri sau pe câmp, sau au trăit ca pustnicii prin gropi ori peşteri. Şi în acele locuri, puteţi fi siguri că s-au luptat cu cele mai cumplite greutăţi; aşa încât unii dintre ei au preferat să se întoarcă la Londra şi să înfrunte primejdia. Şi bordeiele au fost adeseori găsite pustii, iar sătenii gândeau că oamenii din ele muriseră de ciumă, şi nu cutezau să se apropie, cel puţin o bună bucată de vreme. Şi e cu putinţă ca mulţi pribegi din aceştia să fi murit fără nimeni la căpătâi, pur şi simplu din pricina lipsurilor.

Într-un bordei a fost găsit odată un om mort, şi pe gardul ce îngrădea un câmp din vecinătate fuseseră scrijelite cu briceagul lui, cu litere ba mari, ba mici, următoarele cuvinte:

O, jAlE!
AMâNdoI MUriM
VaI, VaI!

Dat fiind că a fost găsit un singur mort se bănuieşte că al doilea om a scăpat; sau poate că a murit mai înainte, şi celălalt l-a îngropat cum a putut.

V-am mai arătat şi cum s-au apărat de molimă cei legaţi de navigaţie, adică felul în care corăbiile zăceau „în larg” cum se spune, în şiruri, una cu prova în pupa celeilalte, pe tot cuprinsul fluviului. Mi s-a spus că se înşirau tot aşa până la Gravesend şi chiar mai jos, în orice loc unde erau mai adăpostite de vânt şi de vremea rea. Şi n-am auzit ca ciuma să fi pătruns la bordul

corăbiilor, cu excepţia acelora ancorate cam până la Deptford, deşi oamenii coborau în satele, oraşele şi fermele de pe ţărm după păsări, carne de porc şi de viţel şi alte provizii.

De asemeni, am văzut că şi barcagiii de dincolo de pod au găsit mijloace de a urca pe fluviu cu bărcile, cât mai departe au putut. Şi mulţi dintre ei şi-au adus întreaga familie în bărcile pe care le-au acoperit cu pânze şi cu învelişuri de balot şi le-au căptuşit cu paie, făcându-şi sălaş în ele. Şi şi-au aliniat bărcile de-a lungul ţărmului la mlaştini, iar unii dintre ei şi-au făcut din pânze mici corturi pe ţărm, şi ziua stăteau sub cort, iar noaptea se culcau în bărci.

Am auzit că malurile râului erau străjuite de bărci şi de oameni, care au rămas acolo atâta timp cât au avut mijloace de întreţinere sau cât au putut căpăta câte ceva de la săteni. Şi, într-adevăr, oamenii de la ţară, atât gentilomii, cât şi ţăranii, s-au arătat gata să-i ajute, şi pe barcagii, şi pe mulţi alţii, numai că nu s-ar fi învoit în ruptul capului să-i primească în satele sau în casele lor, şi nici că-i putem învinovăţi pentru aceasta.

Am cunoscut un cetăţean crunt lovit de soartă, căruia molima îi răpise nevasta şi copiii. Nu mai rămăseseră în viaţă decât el, două slujnice şi o rubedenie, o femeie bătrână care-i îngrijise cât putuse pe cei ce se pierduseră. Omul acesta nemângâiat s-a mutat într-un sat din apropierea Londrei, deşi nu chiar o suburbie, şi a închiriat acolo o casă goală, de la proprietarul ei. După câteva zile, a făcut rost de un camion, l-a încărcat cu toate mobilele şi avutul lui, ca să şi le aducă în noua casă. Sătenii s-au împotrivit la intrarea camionului în sat, dar mai cu sfada, mai cu forţa, camionagiii au izbutit să-l aducă până în faţa casei omului. Acolo însă poliţaiul s-a împotrivit din nou şi nu i-a dat voie să care lucrurile în casă. Mobilele au fost descărcate şi lăsate la uşă, iar camionul s-a întors la Londra. Omul nostru a fost chemat să se înfăţişeze la judecătorul de pace, iar el s-a supus. Judecătorul i-a cerut să cheme îndărăt camionul şi să-şi reîncarce lucrurile în el, dar omul nici n-a vrut să audă Drept care judecătorul i-a poruncit poliţaiului să-i urmărească pe camionagii, să-i aducă înapoi şi să-i silească să transporte lucrurile îndărăt la Londra. Or dacă nu, să le depoziteze undeva până la noi ordine. Şi dacă nu-i poate găsi pe camionagii, iar proprietarul nu consimte să se descotorosească de lucruri, atunci acestea să fie trase, cu cângi, din faţa casei şi arse în stradă. Bietul om a trebuit să-şi trimită lucrurile înapoi, văitându-se şi protestând împotriva cruzimii cu care fusese tratat.

Dar nu exista cale de mijloc. Nevoia de a-şi apăra vieţile îi împingea pe oameni la asemenea cruzimi, de care, în alte împrejurări, nu s-ar fi făcut vinovaţi. Dacă omul acela a mai trăit

sau a murit n-aş putea să vă spun. Dar se zice că fusese şi el atins de ciumă; sau poate că oamenii au iscat acest zvon ca să-şi scuze purtarea neomenoasă faţă de el. Se prea poate însă ca sau el, sau lucrurile lui, sau şi el, şi lucrurile să fi fost purtători de boală, din moment ce toată familia îi pierise cu puţin înainte.

Ştiu că locuitorii din târgurile şi oraşele din vecinătatea Londrei au fost învinovăţiţi pentru lipsa, lor de înţelegere faţă de nenorociţii care au fugit din oraş de teama bolii. Şi din cât se spunea, săvârşiseră multe fapte haine. Dar eu unul pot să afirm că a existat şi multă milă, ajutorare şi bunăvoinţă, atunci când localnicii îşi dădeau seama că nu-i pândeşte vreo primejdie. Dar cum fiecare dintre oraşe îşi hotăra singur felul de a se comporta, au fost desigur şi cazuri în care sărmanii refugiaţi au avut parte de mari neajunsuri şi s-au pomenit izgoniţi îndărăt în oraşul infectat. Ceea ce a pricinuit multă zarvă şi proteste împotriva celor din afară, iar plângerile erau pe buzele tuturor.

Şi totuşi, în ciuda atâtor prevederi, nu a existat târg sau oraş pe o rază de zece (sau chiar douăzeci) de mile de Londra în care să nu se fi ivit mai multe sau mai puţine cazuri de ciumă şi care să nu fi avut morţii săi.

Şi a mai fost o pricină care i-a făcut pe cei de la ţară să se poarte cu stricteţe faţă de londonezi, mai cu seamă faţă de cei săraci. Şi anume, aşa cum am mai spus într-un loc, se pare că cei ce se ştiau bolnavi vădeau o oarecare vinovată înclinaţie de a-i îmbolnăvi şi pe alţii.

Doctorii au dezbătut mult între ei explicaţia acestui fapt. Unii spuneau că făcea parte din însăşi natura bolii, anume că cei atinşi de molimă erau cuprinşi de un soi de pizmă şi de ură împotrivă semenilor lor, de parcă boala căuta cu vrăjmăşie să se implânte nu numai în trupurile oamenilor, dar sădea şi în firea bolnavilor nevoia de a face rău, aşa cum un câine turbat, oricât ar fi fost de blând înainte, se repede să-i muşte pe cei ce i-au fost mai apropiaţi şi mai dragi.

Alţii puneau faptul pe seama firii omeneşti în genere, care nu îndură să vadă că alţii din aceeaşi speţă sunt mai puţin nefericiţi, şi care, când dă de necaz, ar vrea să-i ştie pe toţi loviţi deopotrivă.

Alţii însă vorbeau de nepăsarea pe care ţi-o dă deznădejdea; nemaiştiind şi nemaisinchisindu-se de ceea ce făceau, nepăsători faţă de bine şi de rău, bolnavii nu se mai fereau nici ei şi nici pe cei din jur. Şi, într-adevăr, când oamenii se lasă în voia soartei şi nu se mai sinchisesc de prudenţă sau de primejdie în ce-i priveşte pe ei, nu-i de mirare că nu se mai gândesc la binele celorlalţi.

Dar eu înclin să dau o altă întorsătură acestei grave dezbateri şi să găsesc o explicaţie diferită sau un nou răspuns. Anume, eu nu

acord încredere faptului în sine. Dimpotrivă, afirm că lucrurile nu s-au întâmplat astfel şi că nu era vorba decât de un zvon stârnit de populaţia satelor şi oraşelor din afara Londrei împotriva refugiaţilor londonezi, pentru a justifica, sau cel puţin a scuza greutăţile şi răutăţile făcute acestora, şi despre care se vorbea atât de mult. Şi în aceste ciocniri, se poate ca ambele părţi să fi purtat o vină. Cu alte cuvinte, londonezii care aveau pretenţia să fie primiţi şi adăpostiţi în casele sătenilor, la vreme de molimă, de multe ori purtând boala în ei, se văitau de cruzimea şi de nedreptatea ţăranilor şi târgoveţilor care-i izgoneau şi-i sileau să plece îndărăt cu familiile şi cu lucrurile lor. Iar pe de altă parte, cei din alte oraşe, pomenindu-se cu londonezii peste ei, gata să le intre în case fie că voiau sau nu, au iscat zvonul că oamenii ar fi fost ciumaţi şi că nu se sinchiseau de ceilalţi, ba dimpotrivă, se străduiau chiar să-i molipsească. Şi nici una, nici alta nu erau absolut adevărate, cel puţin nu în felul în care erau înfăţişate.

Ce-i drept, cei de la ţară erau mereu puşi pe jăratic de veştile că londonezii aveau să se năpustească asupră-le cu forţa, nu numai cerând ajutoare, ci pur şi simplu dedându-se la jaf şi prădăciuni, şi că alergau pe străzi cu ciuma în ei, fără nicio fereală. Se mai zicea că nu s-a luat nicio măsură de închidere a caselor şi de împiedicare a celor bolnavi de a-i molipsi pe alţii.

Ori, ca să nu-i nedreptăţim pe londonezi, trebuie arătat că aceştia nu s-au dedat la violenţe decât în unele cazuri răzleţe, de care am vorbit. Pe de altă parte, am arătat câtă grijă au depus primarul şi Consilierii Orăşeneşti pentru asigurarea ordinii în întregul oraş şi în suburbii; după cum la fel au făcut judecătorii de pace şi slujbaşii parohiali în alte părţi. Londra ar putea sluji ca model tuturor oraşelor din lume în ce priveşte buna orânduire şi desăvârşita ordine, chiar atunci când molima era în toi, iar populaţia covârşită de suferinţă şi istovire.

Un lucru trebuie cu deosebire subliniat, spre cinstea înalţilor slujbaşi, pentru că se datora chibzuinţei lor şi anume cumpănirea cu care au dus la îndeplinire marea şi greaua misiune de închidere a caselor contaminate. E drept că, aşa cum am mai arătat, închiderea caselor a însemnat pricina unor mari nemulţumiri, aş putea spune chiar că a celor mai mari nemulţumiri la vremea aceea. Pentru că a-i zăvorî în casă pe cei sănătoşi laolaltă cu cei bolnavi era un lucru cumplit, iar vaietele celor astfel popriţi îţi sfâşiau inima. Şi se umpleau străzile de strigătele celor care îşi revărsau furia sau cereau milă. Ei n-aveau alt mijloc de a veni în legătură cu prietenii lor decât vorbind la fereastră, şi-i auzeai la ferestre văicărindu-se atât de jalnic, încât topeau nu numai sufletele celor cu care discutau, dar şi pe ale trecătorilor ce se

nimereau pe acolo. Şi printre aceste văicăreli nu o dată se auzeau dojeni la asprimea şi uneori la obrăznicia paznicilor postaţi la uşile lor. Iar paznicii le răspundeau cu destulă neruşinare. Şi uneori îi înfruntau şi pe cei din stradă, care stăteau de vorbă cu sus-zisele familii. Pentru această obrăznicie sau pentru purtarea lor neomenoasă, vreo şapte-opt dintre aceşti paznici şi-au pierdut viaţa. Nu ştiu dacă trebuie să folosesc cuvântul „asasinat”, pentru că nu sunt în măsură să intru în amănuntele cazurilor în speţă. E drept că paznicii îşi împlineau o datorie pentru care fuseseră numiţi de către o autoritate legală. Şi a ucide un slujbaş public, în exerciţiul funcţiunii, înseamnă, în limbajul legii, un asasinat. Dar cum instrucţiunile primite sau autoritatea în numele căreia acţionau nu-i împuternicise să insulte sau să-i oropsească pe cei ce se aflau în paza lor, ori de câte ori se întâmpla asemenea lucru însemna că o făceau pe cont propriu, şi nu întru împlinirea datoriei. Acţionau deci ca persoane particulare, şi nu ca slujbaşi oficiali. Şi deci, dacă-şi atrăgeau răfuieli pentru asemenea păcătoşenii, înseamnă că şi-o făceau cu mâna lor. Şi, într-adevăr, paznicii erau înconjuraţi de atâta ură şi sudalme, fie că erau meritate sau nu, încât orice li s-ar fi întâmplat nimeni nu i-ar fi plâns, ba dimpotrivă, ar fi spus că aşa le trebuie. Şi nu-mi amintesc ca cineva să fi fost pedepsit, sau mai bine zis aspru pedepsit, pentru încăierările şi răfuielile cu paznicii de la uşă.

Am arătat ce vicleşuguri foloseau oamenii ca să evadeze din casele închise şi să înşele veghea paznicilor. Dar ţin să repet că magistraţii au procedat cu multă înţelepciune şi au făcut destule înlesniri familiilor aflate la mare nevoie, fie îngăduind ca bolnavii să fie scoşi din case şi transportaţi la Spitalul de ciumaţi sau în alte locuri fie, în unele cazuri, acceptând ca persoanele sănătoase să se mute din casele închise, dacă dovedeau că sunt neatinse de boală şi că, acolo unde se duceau, vor rămâne închise în casă atât cât li se va cere.

De asemeni, autorităţile au dat dovadă de o deosebită grijă în ce priveşte aprovizionarea familiilor sărace cu hrană şi medicamente. Şi nu s-au mulţumit să dea doar dispoziţii slujbaşilor însărcinaţi cu asemenea treburi, dar Consilierii Orăşeneşti în persoană veneau de multe ori călare la casele sărace şi-i întrebau pe oameni, discutând pe fereastră, dacă au ce le trebuie sau nu, dacă mai au nevoie de ceva şi dacă paznicii au transmis toate mesajele lor şi au adus ceea ce li s-a cerut. Dacă oamenii răspundeau că da, totul era în regulă. Dar dacă se plângeau că nu erau aprovizionaţi cum trebuie şi că paznicul nu-şi făcea datoria sau nu se purta omeneşte cu ei, aceştia (adică paznicii) erau de cele mai multe ori îndepărtaţi şi înlocuiţi cu alţii.

E adevărat că plângerile puteau fi neîndreptăţite, şi dacă paznicul avea destule dovezi ca să-l convingă pe slujbaş că lucrurile nu stăteau aşa şi că, dimpotrivă, cei din casă îi făcuseră lui rău, atunci era păstrat în post, iar familiile păzite îşi primeau dojana. Dar, desigur, nu putea fi vorba de o anchetă, pentru că cele două părţi nu prea puteau fi puse faţă-n faţă, şi ciocnirile nu erau bine lămurite din stradă şi pe fereastră.

În general, autorităţile ţineau partea celor popriţi în casă, şi-l înlocuiau pe paznic, ceea ce părea a fi lucrul cel mai drept şi cu urmări mai puţin grave. Căci dacă paznicul fusese cel nedreptăţit, puteau cu uşurinţă să se răscumpere faţă de el dându-i un alt post de acelaşi fel; dar dacă familia închisă era cea care avea dreptate, nu exista niciun chip de a li se da satisfacţie, iar răul putea fi fatal, întrucât era vorba de vieţile lor.

Multe şi felurite ciocniri de acest fel au avut loc între paznici şi bieţii oameni închişi în case, în afara celor pe care le-am arătat şi care aveau în vedere doar evadarea prin şiretlic. Uneori paznicii nu veneau, alteori erau beţi sau dormeau când oamenii aveau nevoie de ei, şi în asemenea cazuri îşi atrăgeau întotdeauna o pedeapsă aspră.

Dar, deşi s-a făcut tot ce era de făcut sau s-a putut face în aceste împrejurări, totuşi închiderea caselor şi deţinerea forţată a celor sănătoşi împreună cu cei bolnavi avea foarte mari neajunsuri, şi unele dintre ele tragice, care ar merita să fie consemnate, dacă am avea îndeajuns spaţiu. Cum însă a fost o hotărâre consfinţită printr-o lege având în vedere binele public şi năzuind spre un ţel binefăcător, trebuie să spunem, trecând peste neplăcerile individuale pe care le-a pricinuit, că scopul scuză mijloacele.

Cu toate acestea, pluteşte încă şi azi îndoiala dacă, până la urmă, prevederea a contribuit cu ceva la stăvilirea molimei, şi eu unul n-aş putea răspunde afirmativ. Pentru că boala nu numai că n-a fost zăgăzuită, dar niciun puhoi nu se dezlănţuie mai năvalnic şi mai cotropitor decât s-a dezlănţuit ciuma în întreaga ei viitoare. Şi asta deşi casele contaminate au fost închise cu cea mai mare stricteţe posibilă. Sigur este însă că dacă numai persoanele bolnave ar fi fost poprite, niciunul dintre cei sănătoşi, nevenind în legătură cu ele, nu s-ar fi putut molipsi. Ce-i drept — şi pe acest lucru vreau să pun accent — molima a fost răspândită pe nesimţite, de persoane care nu păreau infectate şi care nu ştiau nici pe cine molipsiseră şi nici de la cine se molipsiseră.

De pildă, în White-Chappel a fost închisă o casă din cauza unei slujnice bolnave care avea doar nişte pete, nu semnele propriu-zise ale bolii, şi care până la urmă s-a însănătoşit. Totuşi oamenii din acea casă, timp de patruzeci de zile n-au avut

libertatea de a se mişca sau de a respira puţin aer curat. Lipsa de aer, teama, furia, indignarea şi alte neajunsuri legate de asemenea stare au făcut ca stăpâna casei să se îmbolnăvească de friguri, iar examinatorii care o cercetară hotărâră că era vorba de ciumă, deşi medicii se împotriviră acestui verdict. Oricum, familia a fost silită să intre din nou în carantină, tocmai când primele patruzeci de zile erau pe punctul de a se termina. Acest lucru i-a copleşit de atâta amărăciune şi mânie, încât, cei mai mulţi din familie, încarceraţi între patru pereţi şi lipsiţi de mişcare şi de aer curat, au căzut la pat cu felurite boli, unul după altul. Câţiva au făcut scorbut, unul nişte colice violente, ceea ce iarăşi le-a prelungit întemniţarea. Până când, unul sau altul dintre cei care însoţeau examinatorii pentru a cerceta bolnavii şi, chipurile, a-i elibera, le-a adus într-adevăr ciuma în casă şi i-a infectat pe toţi. Cei mai mulţi au murit, nu de ciuma de care au fost bănuiţi la început, ci de ciuma adusă de cei puşi să-i ocrotească.

Şi lucruri din astea se petreceau în dese rânduri, fiind cele mai primejdioase urmări ale închiderii caselor.

În acele zile am întâmpinat şi eu nişte neplăceri, care la început m-au mâhnit şi m-au tulburat rău deşi, după cum s-a dovedit până la urmă, nu mi-au adus niciun fel de necaz. Anume, Consiliul Orăşenesc m-a numit examinator al caselor din vecinătatea locuinţei mele. Noi făceam parte dintr-o parohie întinsă, care avea la îndemână nu mai puţin de optsprezece examinatori — oamenii îi numeau vizitatori. M-am străduit din răsputeri să fiu scutit de asemenea îndatorire, şi am folosit toate argumentele cu putinţă. În special, am ţinut să arăt că eu eram împotriva închiderii caselor şi că nu se cuvenea să mă oblige a fi unealta unei hotărâri care venea în contradicţie cu principiile mele, şi despre care nu credeam că slujeşte scopului urmărit. Dar tot ce am putut obţine a fost scurtarea duratei de îndeplinire a îndatoririi de la două luni, cât era termenul prevăzut, la trei săptămâni, cu condiţia ca să găsesc eu pe cineva vrednic să mă înlocuiască în restul timpului. Lucru foarte greu, căci nu găseai la tot pasul oameni potriviţi şi dispuşi să primească asemenea misiune.

În legătură cu închiderea caselor trebuie să recunosc însă un singur rezultat bun şi de însemnătate: izolarea forţată a bolnavilor, care altminteri ar fi bântuit străzile, mai cu seamă când erau cuprinşi de delir, ceea ce ar fi fost şi îngrozitor şi primejdios pentru populaţie. De altfel, aşa se întâmplase la început, înainte de a fi fost popriţi în case. Ba chiar aveau atâta libertate încât se duceau şi cerşeau pe la uşile oamenilor, văicărindu-se că-s bolnavi de ciumă şi cerând cârpe ca să-şi oblojească rănile, sau ce li se mai

năzărea în delirul lor.

O biată nefericită doamnă, soţia unui cetăţean de vază (dac-o fi adevărat ce se povesteşte), a fost omorâtă în strada Aldersgate de către una din aceste oropsite făpturi. Cică bolnavul o luase razna pe stradă, aiurind şi cântând în gura mare, aşa că trecătorii ziceau că se îmbătase. Dar el ţipa că-i ciumat, şi se pare că acesta era adevărul. Şi ieşindu-i în cale doamna de care am vorbit, a dat s-o sărute. Sărmana femeie s-a speriat foarte, crezând că are de-a face doar cu o brută, şi a prins a alerga, dar strada fiind pustie, nu s-a găsit nimeni prin apropiere ca s-o ajute. Văzând că derbedeul o ajunge din urmă s-a întors şi l-a îmbrâncit cu atâta putere încât, omul fiind foarte slăbit, a căzut. Dar, din nefericire, în căzătură a înşfăcat-o şi a tras-o după el pe biata femeie şi, brutalizând-o, a sărutat-o. Ce-i mai rău însă, după ce-a săvârşit această faptă, i-a spus că-i bolnav de ciumă şi adicătelea de ce să nu-i dea şi ei boala. Femeia fusese, şi aşa destul de înspăimântată, mai ales că era şi gravidă. Dar când îl auzi că-i şi ciumat, se porni să ţipe şi apoi leşină. Cu toate că şi-a revenit în simţiri, totuşi după câteva zile şi-a dat sufletul, fără să se ştie vreodată dacă luase boala sau nu.

Se mai povestea de un alt bolnav care a venit şi a bătut la uşa unei familii de prieteni, pe care obişnuia să-i viziteze. Servitorul i-a dat drumul înăuntru şi, spunându-i că stăpânul casei se afla sus, omul a zbughit-o pe scări şi a năvălit în odaia în care întreaga familie era adunată la cină. Gazdele se ridicară de pe scaune, puţin mirate, neştiind ce se întâmplase. Dar omul le spuse să stea liniştiţi pentru că venise numai să-şi ia rămas bun de la ei. La care l-au întrebat:

— Dar de ce, domnule...? Unde ai de gând să pleci?

— Unde am de gând să plec? răspunse el. Am ciumă şi mâine noapte voi muri.

E lesne de închipuit, dar nu şi de descris, groaza care i-a cuprins pe toţi ai casei. Femeile şi fiicele gazdei, care erau doar nişte copile, s-au speriat de moarte şi au pornit să alerge care-ncotro, unele coborând, altele urcând şi, după ce se adunară pe cât putură, se încuiară în odăile lor şi începură să strige la fereastră după ajutor, de parcă îşi pierduseră minţile. Stăpânul casei, mai liniştit decât femeile, deşi speriat şi aţâţat, a dat să puie mâna pe nepoftit şi să-l zvârle afară pe scări, dar chibzuind un pic la starea în care se găsea bolnavul şi la primejdia de a-l atinge, se îngrozi şi rămase încremenit. În tot acest timp, bolnavul, măcinat la minte ca şi la trup, stătea neclintit şi parcă mirat. În cele din urmă, se răsuci pe călcâie şi spuse cu cea mai mare linişte ce se poate închipui:

— Vai, ăştia îmi sunteţi! Va să zică fugiţi de mine? Atunci o să mă duc acasă şi o să mor acolo.

Şi coborî pe dată. Servitorul care îl lăsase înăuntru veni după el, luminându-i drumul cu o lumânare, dar se temu să treacă pe lângă oaspete ca să-i deschidă uşa şi rămase pe scări, urmărindu-l ce face. Omul deschise uşa şi apoi o trânti în urmă-i.

A trebuit să treacă un timp până când familia să-şi revină din spaima pe care o trăsese, dar cum n-a avut de suferit nicio urmare, au folosit după aceea felurite prilejuri ca să povestească totul cu mare satisfacţie (de asta puteţi fi siguri).

Cu toate că bolnavul plecase din casa lor, am auzit că le-au trebuit câteva zile ca să-şi alunge temerile şi n-au mai circulat prin casă până n-au afumat toate încăperile cu felurite mirodenii şi miresme, şi cu fum de catran, de praf de puşcă şi de sulf, fiecare dintre ele aprinse pe rând. Şi până ce nu şi-au spălat temeinic toată îmbrăcămintea şi altele de felul ăsta.

Cât despre bietul bolnav, nu-mi mai aduc aminte dacă a trăit sau a murit.

Lucru sigur este că dacă n-ar fi fost încuiaţi în case, bolnavii cu minţile rătăcite de fierbinţeală şi delir ar fi umblat brambura pe străzi; şi chiar şi aşa mulţi au făcut-o, vătămându-i pe cei ce le ieşeau în cale, aidoma câinelui turbat care o ia razna şi-i muşcă pe toţi. Nu mă îndoiesc că dacă vreo făptură scoasă din minţi de frigurile bolii s-ar fi repezit să muşte pe careva, cel rănit s-ar fi îmbolnăvit fără leac, chiar dacă până atunci fusese cu desăvârşire sănătos.

Am mai auzit despre o asemenea creatură care a fugit din pat în cămaşă, cu minţile zdruncinate de tortura pricinuită de gâlmele infectate, trei la număr în cazul lui. Şi-a încălţat pantofii şi a dat să-şi pună şi mantaua, dar infirmiera i s-a împotrivit şi i-a smuls mantaua de pe el. Omul a doborât-o la pământ, a trecut peste ea, a alergat pe scări în jos şi apoi s-a năpustit în stradă, în cămaşă de noapte, drept spre Tamisa. Infirmiera, alergând după el a strigat la paznic să-l oprească. Dar paznicul speriat de smintit şi temându-se să-l atingă, l-a lăsat în voie. Omul a coborât treptele spre râu, şi-a zvârlit cămaşa de pe el, s-a cufundat în apă şi, fiind un bun înotător, a pornit să străbată fluviul înot. Curentul apei împingându-l spre vest, a ajuns la debarcaderul Falcon Stairs unde a coborât la ţărm. Întrucât era în puterea nopţii, nu se afla ţipenie de om pe străzi şi a început să alerge hai-hui, gol puşcă. După un timp, apa venind iarăşi mare, omul se aruncă din nou şi înotă îndărăt. Se urcă la ţărm, o luă iar la goană pe străzi şi, ţuşt în pat. Şi această extraordinară experienţă l-a lecuit de boală. Mişcarea violentă a braţelor şi a picioarelor a făcut să-i coacă şi să crape

umflăturile pe care le avea la subţiori şi pe vintre, iar răceala apei a domolit fierbinţeala din sângele lui.

Trebuie să adaug că am istorisit această întâmplare aşa ca şi pe celelalte, cu alte cuvinte ca pe un fapt care mi-a ajuns la cunoştinţă, aşadar n-aş putea pune mâna în foc că lucrurile s-au petrecut întocmai şi mai cu seamă că omul s-a tămăduit pe această neobişnuită cale. Mărturisesc că nici nu mi se pare a fi cu putinţă. Dar mie îmi slujeşte ca să vă arăt actele disperate pe care le înfăptuiau la acea vreme oamenii cuprinşi de viitoarea delirului şi a nesăbuinţei. Şi câte asemenea n-ar mai fi avut loc dacă bolnavii n-ar fi fost împiedicaţi prin închiderea caselor. Acesta, socotesc eu, a fost cel mai mare folos, dacă nu cumva *singurul,* al crudei măsuri luate.

Pe de altă parte, lumea se plângea şi bombănea amarnic împotriva metodei.

Jalnice erau strigătele celor bolnavi care, cu judecata rătăcită din pricina durerilor chinuitoare sau a fierbinţelii care făcea să le clocotească sângele, se vedeau fie întemniţaţi în case, fie legaţi de pat sau de scaune, pentru a fi împiedicaţi să-şi facă singuri cine ştie ce rău. Zbierau cât îi ţinea gura că erau încătuşaţi şi că nu li se îngăduie să moară în voie.

Această năpustire a bolnavilor în stradă a fost un lucru cumplit şi autorităţile au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca s-o împiedice, dar cum, de cele mai multe ori, lucrurile se întâmplau noaptea şi pe neaşteptate, slujbaşii nu erau întotdeauna la faţa locului ca să-şi poată face datoria. Şi, adeseori, chiar când asemenea evadări aveau loc în timpul zilei, cei ce trebuiau să-i oprească se fereau să se amestece. Căci, ajunşi la asemenea stadiu, bolnavii erau mai molipsitori ca oricând şi ar fi fost din cale afară de primejdios să pui mâna pe ei. De cele mai multe ori alergau fără să-şi dea măcar seama de ceea ce fac, şi goneau până când cădeau morţi, sau până îşi istoveau puterile atât de rău, încât se prăbuşeau vlăguiţi şi după o jumătate de ceas ori un ceas îşi dădeau duhul. Cel mai sfâşietor era însă faptul că în acea jumătate de ceas îşi redobândeau judecata limpede şi atunci, dându-şi seama de ce se întâmplă cu ei, îşi plângeau durerea şi soarta amară prin bocete şi vaiere care-ţi zdrobeau inima.

Cele mai multe din aceste întâmplări se petrecuseră înainte ca dispoziţia de închidere a caselor să fi fost pusă cu stricteţe în aplicare; căci la început paznicii nu se arătară chiar atât de neînduplecaţi în paza oamenilor aflaţi în case. Aceasta până când câţiva dintre cei ce-şi încălcaseră îndatoririle au fost aspru pedepsiţi pentru vina de a fi lăsat oamenii asupra cărora vegheau, fie bolnavi, fie sănătoşi, să se strecoare afară din case. Dar după ce

slujbaşii care-i supravegheau pe paznici luară hotărârea să urmărească felul în care aceştia îşi îndeplineau misiunea, cei popriţi în case s-au izbit de cele mai mari restricţii.

Şi dacă bolnavii n-ar fi fost izolaţi în felul în care am arătat, Londra ar fi devenit în acele zile cel mai lugubru loc din lume. Pentru că străzile ar fi fost presărate cu morţi, şi ar fi murit în stradă tot atâţia cât şi în case. Bolnavii în plin delir nu puteau fi ţinuţi decât cu forţa în casă, şi mulţi dintre cei nelegaţi s-au azvârlit pe fereastră când au văzut că nu pot ieşi pe uşă. Faptul că oamenii nu puteau ţine legătura unii cu alţii în acele vremuri de durere a făcut cu neputinţă ca cineva să cunoască toate întâmplările extraordinare care aveau loc în diferite familii. Socotesc că niciodată nu s-a putut afla cu exactitate câţi oameni cuprinşi de delir s-au înecat în Tamisa sau în râul Hackney care curge dinspre mlaştini. *Buletinele săptămânale* înregistrau prea puţine dintre aceste cazuri. Şi din ele nu puteai şti niciodată cine se înecase dintr-un accident şi cine nu. Dar eu unul gândesc, din câte am aflat sau am observat, că în acel an au murit înecaţi mult mai mulţi decât cei trecuţi în toate *Buletinele* luate laolaltă, pentru că multe cadavre n-au putut fi pescuite.

Şi la fel de mulţi au pierit şi prin alte mijloace de sinucidere. De pildă, un om din strada Whitecross şi-a dat foc în propriul său pat. Unii zic că a făcut-o singur, alţii zic că a fost mâna infirmierei care-l îngrijea. Ce se ştie însă sigur e că omul era bolnav de ciumă.

Se poate socoti o întâmplare fericită, şi de multe ori mi-am repetat pe atunci acest lucru, că în acel an n-au izbucnit în oraş focuri, sau cel puţin nu focuri mari. Altminteri ar fi fost un dezastru. Ar fi însemnat ori ca lumea să lase focurile nestinse, ori să se adune în mulţimi şi îmbulzeli, fără a ţine seama de primejdia molipsirii, fără a se gândi în ce case intră, pe ce mobile pun mâna sau printre ce oameni se amestecă.

Dar, în afară de un foc în parohia Cripplegate, şi de vreo două trei vâlvătăi care au fost înăbuşite pe dată, în tot lungul anului am fost scutiţi de nenorociri de acest fel.

Circula povestea unei case din Swan-Alley, în care întreaga familie se molipsise şi muriseră cu toţii. Ultima persoană, o femeie, zăcea moartă pe podea şi se pare că se întinsese să moară în faţa vetrei. Câţiva tăciuni au sărit, zice-se, din sobă şi au aprins scândurile şi grinzile. Duşumeaua ar fi ars, se spune, până la femeia moartă, iar flăcările au ocolit trupul neînsufleţit, cu toate că nu era înfăşurat decât într-un cearşaf. Iar focul s-ar fi stins de la sine, fără să mistuie întreaga casă, deşi nu era decât o coşmelie din lemn.

Cât adevăr zace în această poveste n-aş şti să spun. Oricum,

însă, focul avea să pârjolească oraşul abia în anul următor, dar în anul ciumei l-a scutit..

E chiar de mirare că nu s-au întâmplat mult mai multe nenorociri ţinând seama de crizele de nebunie în care chinurile bolii îi azvârleau pe bieţii oameni, când se aflau singuri.

Am fost de multe ori întrebat — şi mărturisesc că nu am ştiut ce răspuns să dau — cum se face că atâţia oameni bolnavi băntuiau străzile, deşi casele infectate erau examinate cu multă stricteţe şi apoi închise şi vegheate.

Singurul răspuns pe care m-aş pricepe să-l dau ar fi acela că într-un oraş cu o populaţie ca a Londrei nu era cu putinţă să descoperi la timp fiecare casă infectată şi s-o închizi pe dată. Astfel încât oamenii aveau deplina libertate să circule pe străzi, atâta timp cât nu se ştia că aparţin tagmei celor molipsiţi.

Ar mai exista o explicaţie pe care mai mulţi medici au dat-o primarului şi anume: într-o anumită etapă, furia bolii se propaga cu atâta repeziciune, oamenii se îmbolnăveau atât de brusc şi mureau atât de curând, încât nu era cu putinţă şi nici n-ar fi avut rost să cauţi să afli cine era bolnav şi cine sănătos. Şi închiderea caselor nu se putea face în ritmul în care se răspândea boala. Pe anumite străzi toate casele erau infectate, şi în anumite case, toate persoanele care le locuiau. Dar mai grav era faptul că în momentul când se afla de unele case că ar fi contaminate, cei mai mulţi dintre locatari fie că muriseră, fie fugiseră de teama de a fi închişi între patru pereţi. Aşa încât nici nu mai avea vreo noimă să consideri acele case infectate şi să le închizi. Boala îşi luase tributul şi le pustiise înainte măcar de a se fi ştiut că cineva din familie fusese atins.

Cred că aceste lămuriri sunt de-ajuns pentru a convinge orice persoană înzestrată cu judecată că nu stătea nici în puterea autorităţilor şi nici a vreunei metode sau căi omeneşti să frâneze răspândirea bolii. Aşadar, închiderea caselor nu a fost decât un mijloc foarte slab pentru slujirea scopului urmărit. Binele pe care-l aducea era cu totul disproporţionat faţă de suferinţele pricinuite celor popriţi.

În timpul cât am îndeplinit misiunea mea oficială, am avut dese prilejuri de a mă convinge de zădărnicia măsurii. De pildă, ori de câte ori eram trimis în calitate de examinator sau vizitator să cercetez locuinţe infectate, nu se întâmplă să dau peste vreo casă lovită de boală în care câţiva membri ai familiei să nu fi fugit sau să nu se fi făcut nevăzuţi. Autorităţile se supărau şi-i învinuiau pe examinatori că nu-şi fac inspecţia cum trebuie. Dar, aşa cum am arătat, casele fuseseră infectate cu mult înainte de a fi aflat noi.

Deşi misiunea mea oficială şi atât de primejdioasă nu a ţinut

decât jumătate din durata obişnuită care, aşa cum am arătat, se ridica la două luni, totuşi am avut destul timp să-mi dau seama că nu exista chip ca noi examinatorii să fim încunoştinţaţi la vreme de starea reală a vreunei familii; singura cale era să întrebăm din uşă-n uşă sau să ne informeze vecinii. Nicio autoritate nu ne-ar fi putut impune să intrăm în fiecare casă şi niciun cetăţean nu ar fi acceptat o astfel de sarcină, pentru că ar fi însemnat să ne expunem cu siguranţă primejdiei de molipsire şi de moarte, atât noi, cât şi familiile noastre. Şi niciun cetăţean cu mintea la cap, adică un om pe care să te fi putut bizui, nu ar fi rămas în Londra dacă ar fi ştiut că riscă să fie supus la asemenea crudă cerinţă.

Dat fiind deci că nu ne puteam forma o părere sigură decât întrebându-i pe vecini ori familia, şi că nu întotdeauna se cuvenea a da crezare celor spuse de aceştia, nu era cu putinţă să risipeşti nesiguranţa care plutea în jurul unor atari probleme.

E drept că orice cap de familie era obligat prin lege să-l înştiinţeze pe examinatorul din districtul său, în răstimp de două ore, de îmbolnăvirea oricărei persoane din casa lui, de îndată ce apăreau semnele infecţiei; dar se găseau atâtea căi de ocolire a acestei dispoziţii, încât rareori venea încunoştinţarea înainte ca toţi ai casei, sănătoşi ori bolnavi, să-şi fi pus la cale evadarea. Şi, cum am mai arătat, mulţi dintre aceşti evadaţi purtau boala în ei, deşi se credeau perfect sănătoşi. Unii dintre aceşti oameni căzeau fulgeraţi de moarte în plină stradă, şi nu pentru că ar fi fost brusc loviţi de ciumă ca de un glonte ucigaş, ci pentru că aveau de multă vreme infecţia în sânge. Numai că boala, nutrindu-se în taină din organele lor vitale, nu se arăta până nu le prindea şi inima în gheară, cu o putere mortală, iar bolnavul îşi dădea sufletul într-o clipă, de parcă ar fi leşinat brusc sau ar fi fost apucat de un atac de apoplexie.

Ştiu că mulţi dintre medicii noştri au crezut o vreme că oamenii care mureau subit în stradă fuseseră atacaţi de boală în chiar clipa când se prăbuşiseră, de parcă o mână din ceruri i-ar fi pocnit în creştet sau ar fi fost izbiţi de trăsnet. Mai târziu, însă, au avut prilejul să-şi schimbe părerea. Căci după cercetarea cadavrelor celor astfel surprinşi de moarte, s-a văzut că întotdeauna prezentau semnele bolii sau alte dovezi sigure că ciuma se cuibărise de multă vreme în organismul lor fără ca ei să fi prins de veste.

Aşadar, noi examinatorii nu aflam că molima pătrunsese într-o casă, decât atunci când era prea târziu şi deci zadarnic să o mai închidem.

De pildă, în Petticoat-Lane, două case alăturate au fost infectate în acelaşi timp. Dar boala a fost atât de bine ascunsă de

cei ai casei, încât examinatorul, care era un vecin al meu, nu a aflat de ea decât în clipa când a fost înştiinţat că toţi locatarii muriseră şi că trebuiau trimise căruţele cu morţi ca să-i încarce. Cei doi stăpâni ai caselor îşi luaseră de comun acord toate măsurile şi îşi potriviseră în aşa fel interesele, încât atunci când examinatorul se afla prin preajmă apăreau când unul când altul şi răspundeau, sau mai bine-zis minţeau, fiecare acoperindu-l pe celălalt, sau îi puneau pe vecini să spună că sunt sănătoşi tun — s-ar putea ca vecinii nici să nu fi cunoscut adevărul. Tot acest lanţ de minciuni s-a desfăşurat până când moartea a dezvăluit toate tainele, iar căruţele au fost chemate în puterea nopţii să adune morţii; atunci abia a devenit tragedia cunoscută. Dar când examinatorul ceru poliţaiului să închidă ambele case, nu se mai găseau în ele decât trei oameni vii: doi într-o casă şi unul muribund în cealaltă. În fiecare dintre case era câte o infirmieră, şi cele două femei au povestit că fuseseră îngropaţi până atunci cinci morţi, iar ceilalţi membri ai familiilor, destul de mulţi la număr, se răspândiseră care-ncotro, unii fiind sănătoşi, alţii bolnavi. Molima se statornicise în cele două case de vreo nouă sau zece zile.

Tot aşa, într-o altă locuinţă de pe aceeaşi stradă, capul unei familii bolnave, când îşi dădu seama că nu mai putea ascunde adevărul şi nevoind să-şi vadă casa închisă, se baricadă singur; îşi pictă o mare cruce roşie pe uşă, şi cuvintele „Domnul să ne aibă în pază”. În acest fel îl înşelă pe examinator, care crezu că poliţaiul închisese casa din dispoziţia celuilalt examinator, căci în fiecare district funcţionau doi. Şi datorită acestui vicleşug, omul avea cale liberă să intre şi să iasă din casă după bunul plac, deşi locuinţa era infectată. Până când, în cele din urmă, şiretlicul său a fost dat în vileag şi atunci stăpânul casei şi acei servitori care erau încă sănătoşi au dat bir cu fugiţii. Drept care, casa nici nu a mai trebuit să fie închisă.

Iată de ce a fost atât de greu, dacă nu chiar cu neputinţă să se stăvilească răspândirea bolii. Asemenea lucru s-ar fi putut înfăptui numai dacă oamenii nu ar fi socotit închiderea caselor drept o mare pacoste şi s-ar fi grăbit să vadă această măsură dusă la îndeplinire, anunţând autorităţile, onest şi disciplinat, de îndată ce s-ar fi ivit primele semne de boală în familia lor. Dar nu te puteai aştepta la una ca asta, drept care puţine locuinţe au fost închise la vreme. Doar cele ale calicimii, care nu avea mijloace de a ascunde boala, şi ale câtorva familii care se lăsaseră cuprinse de asemenea spaimă şi uimire, încât se dăduseră singure de gol.

De îndată ce mi-am putut găsi un înlocuitor, care a acceptat noua misiune de dragul banilor, m-am eliberat din slujba oficială. Nu făcusem decât trei săptămâni în loc de două luni. Dar şi astea

mi-au părut nesfârşite, ţinând seama că era luna august, lună când molima începuse să bântuie cu turbare în partea noastră de oraş.

În îndeplinirea acestei misiuni nu mă puteam împiedica să-mi spun părerea, de faţă cu vecinii mei, cu privire la închiderea forţată a oamenilor în case, şi anume că era nu numai o măsură dureroasă, dar şi zadarnică. Şi cu toţii gândeau ca şi mine că dacă persoanele sănătoase dintr-o casă infectată ar fi fost pe dată îndepărtate de cele bolnave — cu excepţia celor care de bunăvoie ar fi declarat că vor să rămână alături de molipsiţi — atunci lucrurile ar fi stat mai bine din multe puncte de vedere. Şi nici cei bolnavi, atâta timp cât aveau încă judecata limpede, nu s-ar fi plâns de izolare. Căci numai când delirul le tulbura minţile începeau să protesteze împotriva cruzimii de a fi popriţi. Mai eram noi de părere că lucrul cel mai drept şi mai chibzuit ar fi fost ca cei teferi, îndepărtaţi din casele infectate, să stea un timp retraşi, atât pentru binele lor, cât şi pentru siguranţa celorlalţi. Şi anume, socoteam că douăzeci sau, cel mult, treizeci de zile, ar fi fost de-ajuns ca să-şi dea seama dacă sunt sănătoşi şi nu prezintă primejdia de a-i molipsi pe alţii.

Şi, de bună seamă, dacă această semicarantină ar fi avut loc în case special pregătite în asemenea scop, nimeni nu s-ar fi considerat nedreptăţit sau insultat de o atare restricţie.

O altă observaţie pe care vreau s-o mai fac este aceea că, după ce îngropăciunile s-au înmulţit în asemenea hal, oamenii nu se mai sinchiseau să tragă clopotele, să bocească sau să-i jelească pe morţi, ori să îmbrace veşminte de doliu, aşa cum se făcea de când lumea. Ba nici măcar să-i îngroape pe morţi în coşciuge. Şi, când molima se dezlănţuise potop, se renunţase chiar şi la închiderea caselor. Se pare că toate măsurile de acest fel au fost folosite până ce şi-au dovedit singure zădărnicia, şi ciuma s-a întins cu o furie căreia nimic nu-i putea sta împotrivă, aşa cum avea, un an mai târziu, să se întindă şi focul, care a înghiţit oraşul cu asemenea violenţă, încât bieţii oameni, încremeniţi de disperare, nici n-au mai încercat să-l stingă. Tot aşa şi acum, se uitau unul la altul şi se lăsau în voia deznădejdii.

Străzi întregi erau pustii, nu numai din pricina închiderii oamenilor în case ci, pur şi simplu, pentru că fuseseră văduvite de cei ce le locuiseră. Uşile zăceau deschise, ferestrele erau trântite de vânt în casele rămase de izbelişte, unde nu se mai găsea nimeni să le închidă.

Pe scurt, oamenii se lăsaseră întru totul covârşiţi de spaimă, gândind că orice măsură sau metodă se dovedise a fi în van, că se stinsese orice fel de speranţă şi că nu-i mai aştepta nimic decât un dezastru universal.

Şi tocmai când această deznădejde generală atinsese culmea, providenţa a întins o mână şi a gâtuit furia molimei, care a încetat la fel de surprinzător precum a început. Dar despre acest lucru voi vorbi la locul potrivit.

Acum trebuie să vă mai povestesc încă despre ciuma ajunsă pe culmile tăriei ei, pustiind totul în cale, şi despre oamenii prăbuşiţi în cea mai neagră disperare. E greu de crezut la ce dezlănţuiri de patimi erau împinse bietele făpturi omeneşti ajunse la graniţele răbdării. Şi aceste aspecte sunt tot atât de mişcătoare ca şi restul; ele pot năuci puterea de judecată a unui om întreg. Ce-ar putea răscoli mai adânc sufletul decât să vezi un om în toată firea, aproape despuiat, scăpat din casa lui şi poate chiar din pat, ţâşnind din Harrow-Alley, o încrucişare de uliţe, curţi şi ganguri, de obicei foarte populate, de prin părţile unde sunt măcelăriile, în White-Chappel? După cum spuneam, ce poate fi mai răscolitor decât să-l vezi pe omul ăsta dănţuind şi cântând de zor în plină stradă, făcând o mie de gesturi deşănţate, în timp ce vreo cinci-şase femei şi copiii lui aleargă după el ţipând şi strigându-i să vină îndărăt, sau implorând trecătorii să-l prindă şi să-l aducă acasă. Implorări zadarnice pentru că nimeni n-ar fi cutezat să-l atingă ori să se apropie de el.

A fost o întâmplare care m-a îndurerat şi m-a tulburat îngrozitor când am urmărit-o de la fereastră. Pentru că îmi dădeam seama că sărmanul zănatic se afla chiar atunci, în timp ce dănţuia, prins în tortura unor dureri de neîndurat, căci, spuneau ceilalţi, avea două gâlme care nu putuseră fi făcute să crape ori să supureze. Medicii sperau să ajungă la acest rezultat tratându-le cu substanţe caustice. Şi nenorocitul avea acum pe el asemenea substanţe care-i pârjoleau carnea ca un fier înroşit în foc.

Nu vă pot spune ce s-a întâmplat cu acel om, dar cred că a continuat să se lase pradă smintelilor, până când s-o fi prăbuşit mort.

Nu-i de mirare că însuşi oraşul arăta groaznic. Obişnuita forfotă de pe străzile din City încetase, desigur, cu desăvârşire, Bursa nu era închisă[1], dar nimeni nu mai călca pe acolo. Focurile[2] abia de mai mocneau: fuseseră aproape stinse de o ploaie repede şi zglobie. Dar nu era numai vina ploii. Unii medici stăruiau că focurile nu numai că sunt nefolositoare, dar sunt chiar dăunătoare

[1] După cum arată Pepys în *Jurnalul* său, la sfârşitul lunii iulie s-a închis şi Bursa pe două luni de zile.

[2] O proclamaţie a primarului din 2 septembrie 1665 prevedea ca, începând de la 5 septembrie, timp de trei zile şi trei nopţi să ardă continuu focuri în toate străzile, curţile şi aleile din City.

sănătăţii omului[3].

Aceştia stârniseră mare zarvă şi se plânseseră chiar primarului. Pe de altă parte, alţi medici, la fel de străluciţi ca şi primii, s-au împotrivit celor dintâi şi au adus argumente cum că focurile sunt şi trebuie să fie folositoare pentru domolirea molimei.

Nu mă simt în stare să vă înfăţişez argumentele susţinute de cele două părţi; ce-mi aduc eu aminte este doar faptul că s-au ciorovăit straşnic unii cu alţii. Unii erau pentru focuri, dar ziceau că trebuie să fie numai foc de lemne, şi nu de cărbuni. Ba chiar din anumite soiuri de lemn, mai ales brad sau cedru, care răspândesc puternice efluvii de terebentină. Alţii susţineau că cele mai bune sunt focurile de cărbune, pentru că răspândesc miros de sulf şi bitum. Iar alţii erau cu totul împotriva focurilor şi de un fel, şi de altul. Până la urmă, primarul a poruncit să nu se mai aprindă focuri şi asta mai ales pentru că toată lumea şi-a dat seama că molima era atât de crâncenă încât îşi bătea joc de toate metodele, ba mai mult, după fiecare încercare de a o înăbuşi părea chiar să se înteţească în loc să descrească.

Inerţia autorităţilor a izvorât din neputinţa lor de a interveni cât de cât, şi nu din teama de a se expune primejdiei sau din dorinţa de a se descotorosi de povara răspunderii ce le apăsa umerii. Căci, ca să fim drepţi, slujbaşii oficiali nu şi-au cruţat nici truda, nici viaţa.

Dar toate strădaniile lor au rămas fără răspuns; molima îşi făcea de cap, iar oamenii, speriaţi şi îngroziţi în ultimul hal, păreau să fi depus armele şi, aşa cum am mai arătat, se lăsaseră, neputincioşi, pradă deznădejdii.

Când spun că se lăsaseră pradă deznădejdii nu mă gândesc la ceea ce se numeşte o deznădejde fatalistă, religioasă, privind condiţia omului în general ci, pur şi simplu, pierduseră orice speranţă de a scăpa de molimă, de a-i supravieţui.

Şi, într-adevăr, ciuma devasta cu o forţă de nebiruit şi prea puţini dintre cei atinşi de molimă în lunile august sau septembrie, când boala îşi atinsese culmile, au mai scăpat cu viaţă. Acum lucrurile se întâmplau altfel decât în lunile iunie, iulie şi începutul lui august când, aşa cum am mai observat, mulţi dintre cei infectaţi îşi târau boala zile întregi şi o duceau încă mult deşi aveau otrava în sânge. Acum însă, adică în ultimele două

[3] Defoe reflectă aici o veche controversă asupra valorii preventive şi curative a focurilor. În epidemiile precedente, ca şi în 1665, fuseseră aprinse focuri pe străzile Londrei, conform tradiţiei care spunea că Hippocrate salvase Atena de ciumă prin foc. Hodges în *Loimologia,* ca şi alţi medici de mai târziu, au obiectat împotriva focurilor, ca fiind lipsite de orice efect.

săptămâni din august şi primele trei din septembrie, bolnavii mureau în două-trei zile, cel mult, şi mulţi chiar în ziua când luau boala. Nu ştiu dacă acest lucru se datora înrâuririi nefaste a planetei Câinelui[1], aşa cum pretindeau astrologii noştri; sau poate că sămânţa bolii sădită în mulţi ajunsese în aceste zile la maturitate. Tot ce ştiu este că în această perioadă s-a raportat moartea a 3 000 de oameni într-o singură noapte. Ba chiar, unii care au urmărit fenomenul mai îndeaproape, pretind că toţi aceştia au murit doar în două ore, între unu noaptea şi trei dimineaţa.

Faptul că în aceste săptămâni procentul celor care au murit subit a fost simţitor mai mare decât în trecut, poate fi dovedit printr-o sumedenie de pilde, unele întâmplate chiar în vecinătatea mea. O familie care locuia nu departe de mine, alcătuită din zece persoane, arăta teafără şi sănătoasă luni de dimineaţă. Luni seara căzură la pat o slujnică şi o calfă, care a doua zi în zori muriră; marţi se îmbolnăviră cealaltă calfă şi doi dintre copii, şi muriră unul în aceeaşi seară, iar ceilalţi doi miercuri. Pe scurt, până sâmbătă la prânz se prăpădiră stăpânul şi stăpâna casei, patru copii şi patru slujitori, iar casa rămase pustie. Singurul suflet care mai pâlpâia pe acolo era cel al unei bătrâne venite să ia în primire lucrurile din casă pentru fratele fostului stăpân, care locuia în apropiere.

După cum aţi mai văzut, multe case rămâneau cu desăvârşire goale, toţi cei care le locuiseră cândva fiind adunaţi de căruţa cu morţi. Mai cu seamă într-o alee aflată puţin mai departe şi numită Moses şi Aaron, se spunea că era o serie întreagă de case una lângă alta în care nu mai exista suflare de om viu, ba chiar se pare că în unele dintre ele morţii fuseseră lăsaţi prea îndelung până să fie scoşi. Şi aceasta nu din pricină — aşa cum neadevărat scriseseră unii — că viii nu mai pridideau să-i îngroape pe cei morţi, ci pentru că prăpădul fiind atât de mare în acea alee, nu mai avea cine să le dea de veste groparilor să vină să-şi încarce povara.

Se spunea, dar nu ştiu cu cât adevăr, că unele dintre trupurile neînsufleţite ajunseseră chiar în stare de descompunere, şi cum căruţele nu puteau înainta decât până la gardul ce împrejmuia aleea, cărăuşii au avut de îndeplinit o muncă foarte grea.

Nu ştiu despre câte cadavre a fost vorba, tot ce ştiu este că de obicei lucrurile nu se petreceau în felul acesta.

Am arătat că lumea părăsise orice speranţă de a supravieţui; ei bine, însăşi această disperată neputinţă a avut, timp de trei sau patru săptămâni, un efect foarte straniu asupra noastră. Anume,

[1] E vorba de perioada de cinci săptămâni care începe de obicei din 3 iulie, prin înălţarea stelei Sirius în constelaţia Câinelui Mare. E în general o perioadă de arşiţă nesănătoasă.

oamenii deveniră dintr-odată mai curajoşi şi mai îndrăzneţi; nu se mai fereau unul de altul, nu se mai zăvorau între patru pereţi, ci se duceau oriunde şi peste tot, ba chiar stăteau de vorbă unii cu alţii. De parcă şi-ar fi spus unul celuilalt: „Nu te întreb cum o duci, şi nici nu-ţi spun cum o duc eu; e sigur că în scurt timp şi tu, şi eu o să ne prăpădim, aşa că nu mai are importanţă dacă eşti sănătos sau bolnav”. Şi aşa circulau. În disperare, pretutindeni. Şi nu numai că se adunau în public dar, în chip uluitor, se îmbulzeau în biserici, fără să se mai întrebe lângă cine sau departe de cine să se aşeze, ce mirosuri dăunătoare inspiră, cum arată oamenii din jur. Se socoteau a fi doar nişte morţi vii şi veneau la biserică fără cea mai mică fereală, înghesuindu-se; de parcă scânteia de viaţă din ei nu mai avea nicio importanţă în comparaţie cu ţelul pentru care se strângeau acolo. Într-adevăr, osârdia cu care veneau, ca şi gravitatea şi atenţia cu care ascultau, vădeau că bieţii de ei îşi căutau ultimul refugiu, gândind că ziua aceea era poate cea de pe urmă din viaţa lor.

Şi au mai fost şi alte urmări bizare, anume, când veneau la biserică, se ştergea orice prejudecată sau scrupul în legătură cu persoana care le predica din amvon. Fără îndoială, calamitatea doborâse foarte mulţi dintre slujitorii bisericeşti, iar alţii se evacuaseră la ţară, neavând tăria să o înfrunte. Cum numeroase dintre bisericile parohiale rămăseseră fără predicator, oamenii nu se mai împotriveau acum să dea ascultare dizidenţilor, care, de câţiva ani încoace, în urma legii parlamentare denumite *Act de Uniformizare*[1] rămăseseră fără pâine. Nici preoţii rămaşi nu le mai făceau acum vreo greutate celorlalţi, ci le acceptau ajutorul, astfel încât aşa-zişii clerici reduşi la tăcere, aveau acum prilejul să deschidă iar gura şi să predice poporului.

Cred că e locul aici să discut, şi nădăjduiesc că şi alţii vor fi luat aminte, despre felul în care priveliştea apropiată a morţii îi împacă între ei pe oamenii de bună credinţă. Numai bunăstarea şi uşurătatea cu care îndepărtăm de noi orice perspectivă tristă ne îmboldesc la zâzanii, la ură, la prejudecăţi, la uitarea milei şi a omeniei, lucruri care se întâlnesc atât de des printre noi toţi.

Încă un an de ciumă şi toate certurile dintre noi s-ar fi stins; o înfruntare, faţă-n faţă, cu moartea sau cu boala aducătoare de moarte şi orice urmă de pizmă din firea noastră s-ar spulbera, vrăjmăşiile dintre noi s-ar topi, şi toate lucrurile ne-ar apărea într-o lumină cu totul deosebită decât până atunci. Tot aşa cum în acea vreme oamenii i-au primit în sânul bisericii pe cei certaţi cu legile

[1] Act emis la 19mai 1662, prin care preoţii neconformişti, o cincime din clerul bisericii anglicane, au fost excluşi de la oficierea slujbelor.

ei oficiale; şi tot aşa cum preoţii dizidenţi care, urmându-şi un principiu, se rupseseră de comunitatea bisericii anglicane, erau acum mulţumiţi să se întoarcă la vechile biserici parohiale şi să se conformeze unor ritualuri pe care altădată le renegaseră.

Dar pe măsură ce teroarea molimei s-a domolit, lucrurile şi-au reluat vechile făgaşe nedorite, şi au decurs iarăşi ca în trecut.

Pomenesc toate acestea cu interesul cronicarului; nu am de gând să intru în argumentele vreuneia dintre părţi sau să le determin să-şi însuşească o viziune mai înţelegătoare. Nici nu cred că o astfel de încercare ar fi potrivită sau menită să izbândească. Dimpotrivă, deosebirile par să se lărgească şi să se adâncească tot mai mult, şi cine sunt eu ca să-mi închipui că aş izbuti să înrâuresc prin vreun cuvânt o parte sau alta? Limpede e numai că moartea ne va împăca pe toţi. De cealaltă parte a mormântului reîncepe frăţia. În ceruri nu ne va mai despărţi nicio prejudecată şi niciun fel de scrupul. De ce însă nu izbutim asemenea minune şi aici pe pământ, n-aş putea spune. Şi nici nu vreau să mai discut despre acest lucru; cred că e de-ajuns să-l deplângem.

Aş putea vorbi mult şi bine despre grozăviile din acele vremi şi aş putea descrie cumplitele ciudăţenii care puteau fi văzute zi de zi; lucruri stranii la care boala îi împingea pe sărmanii ieşiţi din minţi. Pe străzi aveau mereu loc acum scene de coşmar şi familiile ajunseseră să se îngrozească de ele însele.

Dar după ce v-am povestit cum un bolnav legat în pat, negăsind nicio altă cale de a se descătuşa, şi-a dat singur foc cu lumânarea care, din nefericire, îi era la îndemână, şi a ars cu pat cu tot. Şi după ce v-am mai zugrăvit cum un altul, din pricina chinurilor de neîndurat, juca şi cânta despuiat în stradă, nemaifiind în stare să deosebească o exaltare de alta, repet deci, după ce v-am istorisit acestea toate, ce aş putea să mai adaug? Ce-aş mai putea spune ca să înfăţişez mai viu cititorului tragedia acelor zile sau să-i dau o idee mai limpede despre o dramă cu fire atât de încâlcite?

Trebuie să mărturisesc că şi pentru mine erau zile înfiorătoare, că ajungeam uneori la capătul puterii de a răbda, şi că nu mă mai însufleţea tăria de la început. Pacostea care pe mulţi îi făcuse să plece aiurea, pe mine mă împingea în casă şi, în afară de călătoria la Blackwall şi la Greenwich de care v-am povestit şi care a fost un soi de excursie, mi-am petrecut restul timpului cât mai mult între patru pereţi, aşa cum procedasem şi cu două săptămâni înainte de această aventură. V-am mai spus că adeseori mă căiam pentru hotărârea mea de a nu mă clinti din oraş, când aş fi putut pleca împreună cu fratele meu şi cu familia lui. Dar, oricum, era prea târziu. Şi după ce m-am retras şi am stat o bună

bucată de vreme în casă, înainte ca nerăbdarea mea să mă fi pus pe drumuri, am fost chemat, aşa cum v-am arătat, ca să mi se încredinţeze acea urâtă şi primejdioasă misiune, care m-a scos iar printre oameni. Dar după ce am încheiat-o, dat fiind că molima era în toi, m-am sihăstrit din nou, şi am rămas iar în casă vreo zece-douăsprezece zile. Timp în care, stând mereu la fereastră, mi-a fost dat să văd spectacole sfâşietoare, desfăşurate chiar pe strada noastră; unul dintre ele l-a alcătuit acea creatură înnebunitoare care dănţuia şi cânta în agonia chinurilor.

Dar au mai fost multe altele. Nu trecea zi sau noapte fără să se întâmple ceva cumplit la capătul dinspre acea Harrow Alley, unde erau sălaşele populaţiei sărace, cei mai mulţi dintre ei fiind măcelari sau oameni cu îndeletniciri legate de tăierea vitelor.

Uneori, izbucneau din acea alee puhoaie de oameni, mai cu seamă femei, făcând o larmă asurzitoare, un amestec de ţipete, plânsete, răcnete pe care şi le adresau una alteia; o gălăgie de nu mai ştiai ce să crezi.

Aproape întreaga noapte căruţa cu morţi zăcea în capătul aleii, căci dac-ar fi pătruns în ea, n-ar fi avut cum să întoarcă, şi, oricum, nu putea înainta decât foarte puţin. Zăcea deci acolo, aşteptându-şi morţii; şi cum cimitirul era foarte aproape, de îndată ce căruţa se umplea, se ducea să-şi deşerte încărcătura şi se întorcea iarăşi.

E cu neputinţă să descrii ţipetele înfiorătoare şi zarva cu care aceşti nenorociţi aduceau la căruţă trupurile neînsufleţite ale copiilor şi ale rudelor. Şi după numărul celor ce însoţeau mortul ai fi zis că n-a mai rămas unul în urmă, sau că în uliţele acelea locuia atâta lume cât să umple un oraş întreg. /

Uneori, în puterea nopţii îi auzeai strigând: „Mă omoară!” sau: „Foc!” Dar îţi dădeai lesne seama că nu erau decât glasul delirului şi vaierele unor oameni striviţi de boală.

Cred însă că în zilele de care vă vorbesc pretutindeni era la fel, pentru că timp de şase sau şapte săptămâni furia bolii a întrecut orice măsură. Ba chiar a ajuns la asemenea limite încât a început a fi ştirbită şi acea minunată ordine despre care v-am vorbit şi care făcea cinste autorităţilor. Mă refer la prevederea ca pe străzi să nu fie văzut niciun mort şi nicio îngropăciune să nu aibă loc la lumina zilei. Şi totuşi, pentru o scurtă vreme, aceste măsuri au fost încălcate.

Există un lucru pe care nu vreau să uit a vi-l spune şi de aceea îl pomenesc aici. Am găsit extraordinar şi, într-adevăr, părea a fi mâna unei justiţii imanente, faptul că toţi prezicătorii, astrologii, ghicitorii sau cum şi-or mai fi zicând toţi acei şarlatani şi scamatori care îţi calculau datele zodiacului sau tălmăceau

visele, pieriseră parcă de pe faţa pământului. Nu mai întâlneai unul. Sunt încredinţat că foarte mulţi dintre ei au picat în vâltoarea molimei, întrucât riscaseră să rămână în oraş, ispitiţi de făgăduinţele unor mari avuţii. Şi într-adevăr se îmbogăţiseră din nebunia şi nesocotinţa oamenilor. Dar acum amuţiseră. Mulţi dintre ei se întorseseră în ţărâna mumă, nedovedindu-se în stare să-şi prezică propria soartă sau să-şi calculeze propriul zodiac.

Unii oameni au fost destul de aspri încât să declare că toţi şarlatanii muriseră. Eu nu cutez să fac asemenea afirmaţie. Tot ce pot spune e că după stingerea molimei n-am auzit ca vreunul din aceştia să-şi mai fi făcut apariţia.

Dar să mă întorc la observaţiile mele din zilele cele mai groaznice ale năpastei. Am ajuns acum, după cum v-am spus, la luna septembrie, care a fost, cred, cea mai fioroasă lună pe care a cunoscut-o Londra vreodată. Căci, consultând toate dările de seamă asupra celorlalte molime care bântuiseră înainte în Londra, n-am dat peste nimic care să semene cu această cumplită lună septembrie.

De la 22 august la 26 septembrie, adică numai în cinci săptămâni, numărul de morţi înregistrat de Buletinele săptămânale s-a ridicat la aproape 40.000. Iată cum arătau *Buletinele:*

De la. 22 la 29 aug.		7496
„ „ 29 aug. la 7 sept.	8252	
„ „ 7 sept. la 12 „		7690
„ „ 12 sept. la 19 „		8297
„ „ 19 sept. la 26 „		6460
Total:		38195

E un număr oricum impresionant, dar dacă v-aş repeta iarăşi: motivele pe care le aveam de a nu crede în exactitatea acestor înregistrări, aţi fi de acord cu mine să socotim că, una peste alta, şi proporţional cu înregistrările din săptămânile precedente şi cele următoare, au murit în acest răstimp zece mii de oameni pe săptămână.

Oamenii, mai ales cei din City, erau cu desăvârşire năuciţi. Spaima era atât de copleşitoare, încât până şi cei care cărau morţii îşi pierdură curajul; ba chiar unii dintre ei muriră deşi fuseseră bolnavi de ciumă şi se însănătoşiseră; iar alţii se prăbuşiră chiar în timp ce cărau morţii la groapă, gata să-i zvârle înăuntru. Lucru care a sporit şi mai mult zăpăceala oraşului, pentru că groparii se făliseră că ei sunt ocrotiţi şi că moartea trece pe lângă ei. Ni s-a povestit că o căruţă care străbătea Shoreditch a fost părăsită de cărăuşi şi lăsată în seama unui singur om; acesta a murit în stradă,

iar caii, înaintând nestruniţi, au răsturnat carul, presărând drumul cu cadavre.

Altă căruţă răsturnată a fost găsită în groapa mare din Finsbury Fields. Vizitiul fie că murise, fie că fugise părăsind căruţa, iar caii trecând prea aproape de muchea gropii, se prăvăliseră cu car cu tot. Unii ziceau că şi vizitiul fusese răsturnat, iar carul se prăbuşise peste el. Ajunseseră la această încheiere pentru că i se găsise biciul în groapă, printre morţi. Dar nu cred că se poate socoti un lucru sigur.

După câte am auzit însă, în parohia noastră, Aldgate, căruţele încărcate cu morţi au fost adeseori găsite la poarta cimitirului, părăsite, fără vizitiu, fără clopotar, fără cărăuş, fără nimeni, şi în asemenea cazuri, ca şi în multe altele, nici nu se ştia ale cui sunt cadavrele dinăuntru, pentru că, uneori, trupurile neînsufleţite erau pur şi simplu coborâte cu funii din balcoane sau pe ferestre; câteodată morţii erau aduşi la căruţe de către cărăuşi, altă dată îi aduceau rudele; dar, aşa cum recunoşteau chiar cărăuşii, nimeni nu-şi bătea capul să le mai ţină socoteala.

Veghea autorităţilor era acum pusă la grea încercare, dar, trebuie să mărturisim că şi de astă dată au fost la înălţime. Oricât de vitrege erau împrejurările, două lucruri n-au fost niciodată trecute cu vederea, atât în oraş cât şi în suburbii:

1. Aprovizionarea s-a păstrat tot timpul îndestulătoare, iar preţurile alimentelor nu au crescut, sau, oricum, în foarte mică măsură.

2. Trupurile neînsufleţite nu zăceau neîngropate sau descoperite; şi, cu rarele excepţii pe care le-am semnalat şi care au avut loc numai la începutul lunii septembrie, în timpul zilei nu se vedea nicio înmormântare.

Poate că această din urmă afirmaţie a mea nu va fi crezută, din pricina altor scrieri care au mai fost publicate de atunci şi în care se spune că morţii zăceau neîngropaţi. Eu susţin sus şi tare că nu e adevărat. Sau dacă s-a întâmplat vreodată aşa ceva, trebuie să fi fost în casele în care cei în viaţă găsiseră mijloacele de a evada, aşadar nimeni nu mai putuse da de veste cărăuşilor să ridice morţii. Şi asemenea cazuri au fost puţine la număr.

Cum eu însumi am lucrat pentru scurtă vreme în astfel de probleme în parohia în care locuiam, parohie la fel de pustiită de ciumă ca şi celelalte, pot face afirmaţii în deplină cunoştinţă de cauză. Repet cele susţinute mai sus: nu au rămas cadavre neîngropate, cel puţin nu dintre cele de a căror existenţă să fi aflat slujbaşii oficiali; şi în niciun caz din pricină că nu s-ar fi găsit cine să care morţii sau cine să-i îngroape. Şi cu asta am spus totul. Ce s-a întâmplat uneori prin văgăunile sau cocioabele din aleea Moses

şi Aaron reprezintă un procent infim. Şi chiar şi acolo morţii au fost îngropaţi de îndată ce-au fost descoperiţi.

Cât despre primul punct, cel privitor la aprovizionare, la lipsa de merinde sau la scumpetea lor, deşi am pomenit mai sus cum stăteau lucrurile, voi reveni mai târziu asupra lor. Totuşi, două lucruri trebuie arătate aici:

1. Preţul pâinii[1] nu a fost decât foarte puţin ridicat. Căci la începutul anului, în prima săptămână din martie, pâinea din făină de grâu costa un penny şi cântărea zece uncii şi jumătate[2] pentru ca în toiul molimei preţul să rămână acelaşi şi greutatea să scadă doar la nouă uncii şi jumătate. La începutul lunii noiembrie, greutatea a revenit la zece uncii jumătate. Ceea ce, cred că sunt îndreptăţit să afirm, niciodată nu s-a mai auzit în vreun oraş, la vreme de asemenea năpastă.

2. Nu s-a putut vorbi niciodată (spre marea mea mirare) de lipsă de brutari sau de cuptoare care să aprovizioneze populaţia cu pâine.

S-a observat însă, în multe familii, că slujnicele care se duceau la brutării, cu coca plămădită acasă, doar ca s-o pună la cuptor, aşa cum era obiceiul vremii, se întorceau uneori molipsite de boală.

În tot timpul cumplitei molime au existat doar două spitale de ciumaţi. Unul în Londra, pe Old-Street şi unul în Westminster.

Oamenii nu au fost nicio clipă constrânşi să se ducă la spital. Şi nici n-ar fi fost nevoie de vreo măsură de constrângere, pentru că erau mii de bolnavi săraci, care, neavând cine să-i ajute, şi nici case ca lumea şi niciun fel de venit în afară de mila publică, ar fi fost fericiţi să fie duşi la spital unde ar fi primit îngrijirile cuvenite.

Cred că acesta poate fi socotit singurul punct slab în întreaga operă de administrare a oraşului. Anume faptul că la spital nu erai primit decât dacă plăteai — în bani sau în poliţe — fie la intrare, fie la ieşire dacă te vindecai şi apucai să ieşi. Pentru că numeroşi bolnavi au fost tămăduiţi, iar la spitale fuseseră numiţi cei mai buni doctori.

După cum am mai spus, grosul bolnavilor trimişi la spital erau slujnicele care se molipsiseră în timp ce făceau târguielile pentru familiile în serviciul cărora erau. Şi când se întorceau acasă bolnave, erau, în general, trimise la spital, pentru siguranţa celorlalţi ai casei.

Şi atât de bine au fost îngrijiţi bolnavii transportaţi la spital, încât pe tot cuprinsul molimei, la spitalul din Londra nu s-au

[1] Prin dispoziţia primarului şi a Consiliului Orăşenesc *Buletinele săptămânale* comunicau regulat greutatea şi preţul pâinii.

[2] Circa 300 gr.

înregistrat decât 156 de morţi, iar la cel din Westminster 159.

Când am spus că ar fi trebuit să avem mai multe spitale, nu am vrut să înţeleg că toţi bolnavii ar fi trebuit internaţi. Dacă, aşa cum se pare că au gândit unii, s-ar fi renunţat la închiderea caselor şi toate persoanele atinse de boală ar fi fost pe dată expediate din locuinţele lor la spital, lucrurile ar fi stat, de bună seamă, mult mai rău. Înseşi mutarea şi transportarea bolnavilor ar fi constituit un mijloc de răspândire a molimei. Şi, mai mult, îndepărtarea unui bolnav din casă nu ar fi însemnat asigurarea că restul familiei în mijlocul căreia locuise molipsitul se bucură de sănătate deplină. Lăsaţi în voia lor, ceilalţi membri ai familiei, molipsiţi şi ei fără să bănuiască, i-ar fi umplut şi pe alţii de ciumă.

Pe de altă parte, deprinderile familiilor de a ascunde boala şi a trece sub tăcere persoanele bolnave, ar fi dus la situaţii când toţi ai casei s-ar fi îmbolnăvit înainte ca examinatorii să fi prins măcar de veste.

Şi, încă un punct important, numărul din cale afară de mare al bolnavilor ar fi întrecut capacitatea oricăror spitale, ca şi putinţa slujbaşilor publici de a-i descoperi şi a-i transporta.

Toate aceste lucruri au fost mult dezbătute în acele zile şi le-am auzit adeseori discutate. Autorităţile aveau destul de furcă pentru a-i convinge pe oameni de necesitatea închiderii caselor, şi a-i împiedica să-i tragă pe sfoară pe paznici şi să evadeze. Greutăţile pe care le întâmpinau arată limpede că ar fi fost cu neputinţă să-i silească pe bolnavi să-şi părăsească paturile şi locuinţele. Pentru aşa ceva, n-ar fi fost de-ajuns să intervină slujbaşii primăriei, ar fi fost nevoie de o oaste întreagă de slujbaşi. Şi pe de altă parte, oamenii erau destul de furioşi şi de înrăiţi încât să fie în stare să-i ucidă pe cei care li s-ar fi amestecat astfel în viaţa lor sau a rudelor şi a copiilor lor, orice pedeapsă i-ar fi aşteptat după aceea.

O asemenea măsură i-ar fi înnebunit de-a binelea pe nefericiţii a căror minte şi aşa era clătinată.

Dar autorităţile au socotit de cuviinţă să-i trateze pe oameni cu îngăduinţă şi înţelegere, şi nu cu violenţă şi teroare cum ar fi fost în cazul când i-ar fi târât pe bolnavi afară din case şi i-ar fi internat cu sila în spital.

Toate acestea mă duc cu gândul îndărăt, la zilele când ciuma de-abia se ivise, sau, mai bine zis, când se ivise ameninţarea ca molima să cuprindă întregul oraş, şi oamenii mai înstăriţi intraseră în alarmă şi se înghesuiau să părăsească Londra. Aşa cum am arătat, convoaiele erau atât de masive, şi o asemenea îmbulzeală de trăsuri, cai, camioane şi căruţe care scoteau lumea afară din oraş, încât aveai impresia că nu mai rămâne nimeni pe loc. Şi dacă

ar fi ieşit atunci vreo ordonanţă sau vreo dispoziţie care să fi speriat cetăţenii, anume ceva care să fi cerut oamenilor să se orânduiască altfel decât aveau ei de gând, cred că şi în Londra, şi în suburbii s-ar fi iscat nenumărate tulburări.

Dar autorităţile au făcut tot ce-au putut ca să încurajeze lumea: au emis ordonanţe menite să asigure buna ordine pe străzi şi să aducă oamenilor cât mai multe înlesniri.

În primul rând, primarul şi ajutoarele sale, Consiliul Orăşenesc şi cel Comunal, precum şi delegaţii lor au luat hotărârea, pe care au şi publicat-o, ca niciunul dintre ei să nu părăsească oraşul, ci să rămână la dispoziţia cetăţenilor, pentru păstrarea bunei rânduieli în oricare loc, şi asigurarea dreptăţii în orice prilej. De asemeni, pentru distribuirea ajutoarelor caritabile hărăzite săracilor. Într-un cuvânt, pentru împlinirea datoriei şi a răspunderilor încredinţate lor de către obşte.

Ca urmare a acestor hotărâri, primarul, ajutoarele sale şi toţi ceilalţi ţineau sfat aproape în fiecare zi, pentru a lua acele măsuri ce se dovedeau necesare pentru păstrarea liniştii şi a ordinii publice. Şi, cu toate că faţă de cetăţeni arătau cea mai mare blândeţe şi înţelegere, totuşi, ori de câte ori aveau de-a face cu răufăcători, adică borfaşi, spărgători de case, ori dintre cei ce prădau morţii sau oamenii bolnavi, se arătau neînduplecaţi în pedepse. Împotriva acestora, primarul şi Consiliul Orăşenesc au continuat să publice felurite ordonanţe.

Poliţaii şi slujbaşii bisericeşti au fost şi fi siliţi să nu părăsească oraşul, sub ameninţare de pedeapsă, sau, dacă ţineau totuşi să plece, trebuiau să-şi găsească înlocuitori, persoane de încredere şi destoinice, pe care urma să le încuviinţeze delegaţii districtuali ai Consiliilor Orăşenesc ori Comunal.

Răspundeau direct pentru înlocuitorii aleşi de ei şi, în caz că aceştia ar fi decedat, tot ei urmau, să găsească oameni în loc.

Toate aceste hotărâri au domolit în bună măsură temerile populaţiei, mai cu seamă în primele zile ale molimei, când toată lumea părea gata să fugă, încât se ivise primejdia ca Londra să rămână un oraş pustiu, lăsat doar pe mâna calicimii. Şi, în schimb, satele şi târgurile din împrejurimi să fie supte şi secătuite de mulţimea năvălitorilor.

Autorităţile nu au pregetat să-şi împlinească misiunea cu mare curaj, după cum făgăduiseră. Primarul şi ajutoarele sale erau mereu văzuţi cutreierând străzile şi fiind de faţă în locuri de grea primejdie. Şi, cu toate că se fereau de prea marea apropiere a oamenilor, totuşi, în cazuri grave, niciodată nu s-au dat îndărăt să-i primească pe cetăţeni şi să le asculte cu mare răbdare păsul.

Primarul îşi construise în sala de sfat un soi de galerie care-l

despărţea de cetăţeni, când le asculta jalbele. În felul acesta, putea să apară în public şi să fie ferit în acelaşi timp.

Tot aşa, slujbaşii oficiali, denumiţi slujbaşii primarului, luau parte pe rând la întrevederile cu cetăţenii, părând mereu a fi de veghe. Şi dacă unii dintre ei cădeau bolnavi, aşa cum se întâmplă adeseori, pe dată alţii le luau locul, până când se ştia cu siguranţă dacă primii vor trăi sau vor muri.

La fel îşi îndeplineau datoria şi ajutorii de primar precum şi membrii Consiliului Orăşenesc. Iar slujbaşii acestora aşteptau şi ei ordinele mai-marilor lor. Astfel încât în toate cazurile ivite s-a făcut întruna dreptate, fără vreo contenire sau ştirbire.

În al doilea rând, tot în grija lor cădea asigurarea şi păstrarea libertăţii de aprovizionare în pieţele publice. Şi în orice zi de târg, îi puteai vedea fie pe primar, fie pe unul sau pe amândouă ajutoarele sale, străbătând călare pieţele pentru a urmări cum sunt duse la îndeplinire dispoziţiile lor, şi dacă ţăranii au deplina libertate şi încurajare de a veni la târg cu produsele agricole, şi de a se înapoia acasă. Şi mai vegheau ca nu cumva vreo privelişte macabră, ivită în stradă, să-i înspăimânte pe ţărani, făcându-i să nu mai vină la oraş.

De asemeni şi brutarii erau ţinuţi la ordine, iar conducătorul breslei, împreună cu cei din consiliul său, erau îndrumaţi să ducă la îndeplinire ordonanţele primăriei şi să vegheze ca greutatea pâinii să fie cea legal prevăzută de primar pentru săptămâna respectivă. Toţi brutarii aveau datoria să ţină cuptoarele continuu aprinse. Pentru orice încălcare a acestei dispoziţii, şi-ar fi pierdut privilegiile de cetăţeni liberi ai oraşului Londra.

Prin aceste mijloace, oraşul a fost întotdeauna aprovizionat cu pâine din belşug şi la acelaşi preţ, după cum am mai arătat. Iar pieţele n-au fost niciodată lipsite de merinde, ba dimpotrivă erau atât de îmbelşugate, încât adeseori m-am mustrat pentru temerile mele şi părerile de rău că n-am plecat aiurea, când aveam în faţă pilda ţăranilor care veneau de bunăvoie şi plini de cutezanţă la târg, de parcă nici n-ar fi fost vorba de bolişte în oraş, sau de primejdia de a se molipsi.

A fost, de bună seamă, o foarte înţeleaptă măsură a autorităţilor aceea de a îndepărta de pe străzi orice ar fi putut stârni spaima: cadavre sau orice alt semn neplăcut la vedere. Doar dacă, aşa cum am mai spus, bolnavii se prăbuşeau morţi în stradă; şi, în asemenea cazuri, erau pe dată acoperiţi cu o pânză sau un cearşaf, sau târâţi până la cimitirul cel mai apropiat, unde zăceau până la căderea nopţii.

Noaptea se petreceau toate treburile înfricoşătoare, tot ce era sinistru sau primejdios. Noaptea erau cărate cadavrele,

noaptea erau îngropaţi morţii, noaptea erau arse obiectele infectate. Noaptea erau azvârlite grămezile de trupuri neînsufleţite în gropile adânci din diferitele cimitire. Iar până se crăpa de ziuă, totul era iarăşi acoperit şi astupat cu ţărână. Astfel încât la lumina zilei nu se vedea şi nu se auzea nici urmă de năpastă, decât pustietatea străzilor şi răscolitoarele vaiere şi plânsete ce răzbeau prin ferestrele şi uşile caselor şi prăvăliilor închise.

Liniştea şi pustietatea străzilor erau mai puţin vădite în City decât în suburbiile mărginaşe, în afară de lunile când, aşa cum am arătat, molima şi-a făcut drum către est şi de acolo s-a întins peste întregul oraş.

A fost într-adevăr un act de milă a Providenţei faptul că ciuma, izbucnită întâi într-un anumit capăt al oraşului, pe măsură ce se lăţea cuprinzând şi alte părţi, se retrăgea din locurile unde bântuise până atunci. Cu alte cuvinte nu s-a înstăpânit pe partea de est a oraşului, până ce nu şi-a sleit puterile în suburbiile vestice. Şi aşa, pe măsură ce creştea într-o parte, slăbea în alta. De pildă:

S-a ivit mai întâi în St. Giles şi capătul dinspre Westminster şi a dat iama prin aceste locuri până spre mijlocul lunii iulie. În cea de a doua jumătate a lui iulie i s-a muiat furia în parohiile vestice şi s-a îndreptat atunci spre est, cotropind năprasnic Cripplegate, St. Sepulcher, Clarkenwell, St. Brides şi Aldersgate. În tot timpul cât făcea prăpăd prin aceste parohii, părţile de la sud de fluviu, precum şi Stepney, White-Chappel, Aldgate, Wapping şi Ratcliff, n-au fost atinse mai deloc. Aşa încât oamenii de pe aici îşi vedeau nepăsători de treburi, îşi făceau negoţurile, ţineau prăvăliile deschise, aveau legături unii cu alţii, de parcă nici n-ar fi fost vorba de vreo molimă pe meleagurile noastre.

Chiar când suburbiile din nord şi nord-vest erau putrede de ciumă, adică Cripplegate, Clarkenwell, Bishopsgate şi Shoreditch, în tot restul oraşului starea era destul de normală. Iată cifrele:

Buletinul morţilor pricinuite de tot felul de boli
între 25 iulie şi 1 august

St. Giles Cripplegate.....554
St. Sepulchers..... 250
Clarkenwell 103
Bishopsgate 116
Shoreditch..... 110
Stepney..... 127
Aldgate..... 92
White-Chappel..... 104
Cele 97 parohii din City.....228

Toate parohiile.....din Southwark 205

Total 1889

Aşadar, în acea săptămână, numai în cele două parohii Cripplegate şi St. Sepulchers numărul morţilor a depăşit cu patruzeci şi opt totalul celor decedaţi în toate parohiile din City, din Southwark şi suburbiile de est luate laolaltă.

Datorită acestui fapt, parohiilor din City li s-a dus în toată Anglia faima că ar fi sănătoase. Era lucru ştiut, mai cu seamă în comitatele, şi târgurile megieşe, de unde veneau proviziile pentru Londra. Şi faima a dăinuit mult mai multă vreme decât starea de sănătate. Căci atunci când ţăranii veneau la oraş prin Shoreditch sau Bishopsgate, sau prin Oldstreet şi Smithfields, dădeau cu ochii numai de străzi pustii, de locuinţe şi prăvălii ferecate; iar rarii trecători care se mai iveau pe acolo, mergeau numai pe mijlocul drumului. Dar când ajungeau în City, lucrurile aveau cu totul altă faţă. Pieţele şi dughenele erau deschise, lumea forfotea pe stradă ca în vremurile normale, deşi mai rărită la număr. Şi aşa a continuat până spre a doua jumătate a lui august şi începutul lui septembrie.

Dar în acele luni toate s-au schimbat, molima s-a potolit în parohiile din vest şi nord-vest, şi a năpădit în schimb cu toată greutatea parohiile din City şi suburbiile estice, precum şi Southwark. Şi s-a lăsat cu vârf şi îndesat.

Şi atunci întreaga City a căpătat o înfăţişare lugubră. Prăvăliile şi-au închis porţile, străzile s-au golit de oameni. Doar pe Strada-Mare oamenii mai circulau uneori, mânaţi de nevoi. Pe la amiază, îi vedeai mişunând pe acolo, dar serile şi dimineţile nu întâlneai picior de om, nici pe acolo, nici în Cornhill sau Cheapside.

Aceste observaţii ale mele au fost pe deplin întărite de *Buletinele mortuare* din acele săptămâni, din care v-am înfăţişat mai sus un extras privitor la parohiile de care v-am vorbit. Cifrele grăiesc de la sine.

Buletinul săptămânal care marchează descreşterea molimei în părţile de vest şi de nord ale oraşului, arăta după cum urmează:

De la 12 la 19 septembrie

St. Giles Cripplegate.....456
St. Giles in the Fields.....140
Clarkenwell.....77
St. Sepulchers 214
Shoredicth.....183
Stepney 716

Aldgate 623
White-Chappel.....532
Cele 97 parohii din City..... 1493
Toate opt parohiile din Southwark.....1635

6070

Iată bizara întorsătură pe care au luat-o lucrurile, o întorsătură tristă, care, dacă ar mai fi ţinut încă două luni, nu ştiu zău dacă ar mai fi rămas mulţi în viaţă. Dar, aşa cum am spus, printr-un capriciu milostiv al Providenţei părţile de nord şi de vest ale oraşului, unde prăpădul la început fusese cumplit, şi-au ridicat, după cum vedeţi, capul la lumină. Şi pe măsură ce pârjolul se întindea în alte părţi, oamenii de aici începeau să-şi redobândească speranţele. Iar săptămâna ce-a urmat a schimbat şi mai mult starea lucrurilor, încurajând speranţele nou ivite.

De pildă:

De la 19 la 26 septembrie

St. Giles Cripplegate.....227
St. Giles in the Fields.....119
Clarkenwell.....76
St. Sepulchers 193
Shoredicth.....146
Stepney 616
Aldgate 496
White-Chappel.....346
Cele 97 parohii din City..... 1268
Cele 8 parohii din Southwark.....1390

Total: 4877

De la 26 septembrie la 3 octombrie

St. Giles Cripplegate.....196
St. Giles in the Fields.....95
Clarkenwell.....48
St. Sepulchers 137
Shoredicth.....128
Stepney 674
Aldgate 372
White-Chappel.....328
Cele 97 parohii din City..... 1149
Cele 8 parohii din Southwark.....1201

Total: 4328

După cum se vede, jalea cea mare se lăsase acum peste City

şi peste părţile sudice. Pe acestea, pe Aldgate, White-Chappel şi Stepney căzuse de astă dată greaua pacoste, şi aceasta a fost perioada când *Buletinele săptămânale* au atins cele mai monstruoase cifre, după cum v-am mai spus. Şi când, de fapt, mureau zece sau chiar douăsprezece mii de oameni pe săptămână. Pentru că v-am împărtăşit convingerea mea de neclintit că niciodată nu s-ar fi putut ţine socoteala exactă a numărului de morţi.

Ba chiar, unul dintre medicii cei mai străluciţi, care de atunci încoace a publicat o dare de seamă asupra acelor timpuri, împreună cu observaţiile lui, carte scrisă în limba latină[1], afirmă că într-o singură săptămână ar fi murit douăsprezece mii de oameni şi că într-o anume singură noapte au murit patru mii. Eu unul nu-mi amintesc însă să fi fost o asemenea noapte fatală, cu un atât de înfiorător număr de morţi. Totuşi, scrisele lui întăresc spusele mele cu privire la nesiguranţa *Buletinelor săptămânale.*

Şi acum, îngăduiţi-mi să mă reîntorc, deşi s-ar putea spune că mă repet, la descrierea condiţiilor jalnice în care se găsea oraşul, şi mai cu seamă acea parte unde sălăşluiam eu.

City şi suburbiile învecinate, în ciuda marelui număr de oameni care se refugiaseră la ţară, erau încă însufleţite, ba poate chiar mai însufleţite decât de obicei, pentru că multă vreme lumea a nutrit credinţa că ciuma nu se va atinge de City, de Southwark, de Wapping sau de Ratcliff. Cu atâta tărie le intrase oamenilor în cap asemenea idee, încât mulţi locuitori ai suburbiilor din vest şi din nord se mutaseră prin aceste părţi estice, spre a dobândi mai multă siguranţă. Şi, după cum mă bate pe mine gândul, mutându-se ei au mutat şi ciuma prin aceste locuri, mai devreme decât ar fi venit ea altminteri.

Aici am iarăşi prilejul de a lăsa o observaţie spre folosul urmaşilor, cu privire la felul în care oamenii se molipsesc unul de la altul. Şi anume, ciuma n-a fost luată de cei sănătoşi *numai de la cei bolnavi,* ci şi de la cei ce se simţeau BINE. Daţi-mi voie să mă explic: prin bolnavi îi înţeleg pe cei declaraţi ca atare, care căzuseră la pat şi se aflau sub îngrijire, sau care aveau umflături sau gâlme pe trup. De ăştia toată lumea ştia să se ferească, mai cu seamă că se aflau la pat, sau în condiţia în care boala nu putea fi ascunsă.

Dar cei ce se simţeau *bine,* cu alte cuvinte, cei ce luaseră, boala şi o purtau în trupul şi în sângele lor, dar nu-i arătau semnele, nu-şi dădeau deloc seama de acest lucru, şi această

[1] Referire la *Loimologia,* scrisă de doctorul Nathaniel Hodges în 1672, tradusă în engleză de John Quincy şi publicată în 1720.

neştiinţă ţinea zile întregi. Aceştia duceau pretutindeni cu ei suflarea morţii şi o împrăştiau asupra celor ce le veneau în preajmă. Până şi veşmintele lor erau îmbibate de boală, mâinile lor infectau lucrurile asupra cărora se lăsau, mai cu seamă dacă erau calde şi jilave, ori bolnavii năduşeau mult.

Ei, şi era cu neputinţă să-i deosebeşti pe aceşti oameni care, aşa cum am spus, nu aveau habar c-ar fi bolnavi. Ei erau cei ce se prăbuşeau şi leşinau în stradă. Căci adeseori îşi vedeau de treburi şi circulau pe străzi până-n cea din urmă clipă, adică până când, dintr-odată, îi năpădea sudoarea, li se muiau mădularele, se aşezau pe pragul unei uşi şi mureau. E drept, când îi cuprindea asemenea slăbiciune, se străduiau din răsputeri să ajungă până la uşa lor, şi câteodată izbuteau doar să se târască până acasă şi să-şi dea duhul de cum intrau. Alteori se socoteau sănătoşi până când le ieşeau semnele pe trup, tot fără să ştie, şi atunci mureau la un ceas sau două după ce se întorceau acasă, deşi cât fuseseră pe afară se simţiseră bine.

Aceştia erau cei primejdioşi pentru mulţime, cei de care oamenii teferi ar fi trebuit să se ferească. Dar, pe de altă parte, cum i-ai fi putut dibui?

Şi tot asta-i pricina pentru care o asemenea molimă nu poate fi stăvilită, în ciuda tuturor strădaniilor omeneşti. Nu-i poţi deosebi pe bolnavi de sănătoşi atâta timp cât ei înşişi nu se ştiu a fi atinşi de boală.

Am cunoscut un om care colinda fără grijă străzile Londrei în timpul molimei din 1665, purtând la el un antidot sau o licoare întăritoare din care lua o înghiţitură ori de câte ori se socotea în primejdie. Şi avea el un semnal care-i vestea primejdia, aşa cum n-am mai întâlnit la nimeni nici înainte, nici după aceea. Şi nici n-aş şti să spun cât de mult se putea bizui pe el. Anume, avea o rană la un picior şi ori de câte ori se afla în preajma unor oameni molipsiţi şi infecţia începea să lucreze şi asupră-i, rana de la picior începea să-l înţepe, dându-i semnalul de alarmă. Îl înţepa, pălea şi se înălbea. Aşa încât, de câte ori începea să-şi simtă rana, însemna că sosise momentul să se retragă, ori să aibă grijă să ia o duşcă din doctoria pe care o purta mereu asupră-i în acest scop. Şi se pare că rana îl înţepa adeseori când se găsea în tovărăşia unor oameni ce se socoteau ei înşişi teferi şi zdraveni, şi apăreau tot aşa şi în ochii celorlalţi. Dar omul nostru se ridica dintr-odată în picioare şi spunea deschis:

— Prieteni, în această încăpere se află careva bolnav de ciumă.

Şi atunci adunarea se spărgea pe loc.

Toate aceste fapte au fost o dovadă limpede pentru toată

lumea că molima nu poate fi ocolită de cei ce se învârtesc printre alţii, într-un oraş contaminat, în care oamenii nu se ştiu a fi purtători de boală pentru ceilalţi.

Şi în acest caz, a-i închide pe cei sănătoşi sau a-i îndepărta pe cei bolnavi e la fel de zadarnic. Doar dacă s-ar putea merge pe fir îndărăt, izolându-i pe toţi cei cu care bolnavii au venit în legătură înainte de a fi ştiut măcar că sunt bolnavi. Şi nimeni n-ar şti, în asemenea împrejurare, până unde să meargă sau unde să se oprească. Căci nimeni n-ar şti când sau unde sau cum sau de la cine a luat boala.

Bănuiesc că asta-i pricina pentru care atâţia afirmă că însuşi aerul ar fi pătruns de boală şi infectat[1], aşadar n-au de ce să ia seama cu cine vin în legătură, din moment ce boala pluteşte în văzduh. Am văzut mulţi oameni adânc tulburaţi şi uluiţi, exclamând:

— Bine, dar nu m-am apropiat niciodată de vreun bolnav! Nu am venit în legătură decât cu oameni sănătoşi şi totuşi, iată, am luat boala.

— Sunt încredinţat că e o pedeapsă venită de-a dreptul din ceruri, spune altul, încercând să vadă înfăţişarea solemnă a lucrurilor.

Iar cel dintâi spune din nou:

— Nu am venit nicicând în preajma bolii sau a vreunei persoane infectate. Se vede că boala pluteşte în văzduh. O tragem în piept odată cu aerul şi, deci, n-ai cum să i te împotriveşti.

Acest punct de vedere a făcut pe mulţi oameni, mai cu seamă în cea de-a doua jumătate a molimei, atunci când aceasta îşi atinsese cele mai înalte culmi, să fie mai nepăsători şi mai puţin prevăzători decât la început. Asemenea turcilor, însuşindu-şi un soi de fatalism, ziceau că dacă-i voia Domnului să-i lovească, atunci e totuna de stau acasă ori pleacă din oraş, pentru că tot îi nimereşte. Drept care se duceau fără pic de teamă chiar şi în case infectate, sau se însoţeau cu persoane bolnave; vizitau ciumaţi şi după aceea, când se molipseau, se culcau în pat alături de nevestele lor. Şi care a fost urmarea? Aceeaşi ca şi în Turcia sau în celelalte ţări în care oamenii săvârşesc asemenea nesăbuinţe: anume, s-au îmbolnăvit cu toţii şi au murit cu sutele şi eu miile.

Departe de mine să hulesc sau să arăt lipsă de credinţă în Domnul, care în asemenea prilejuri trebuie să fie întruna prezent

[1] Aici şi în continuare Defoe împrumută punctul de vedere al contagioniştilor, deosebit de cel al efluvioniştilor. Concepţia efluvioniştilor, susţinută de William Boghurst în *Loimographia* (1666) afirmă că boala provine din miasmele exalate de putreziciunile din pământ, extrase la suprafaţă de căldura soarelui şi purtate de vânt.

în gândurile noastre. Dar minţile oamenilor nu trebuie împuiate cu idei despre mânia şi răzbunarea cerească[1], ba dimpotrivă.

Niciun om nu trebuie să vadă în asemenea lucruri mâna răzbunătoare a Domnului şi să le pună doar în seama Proniei cereşti. Numeroase persoane bolnave de ciumă au fost tămăduite, iar mulţi alţii au fost ocrotiţi de infecţie, ceea ce dovedeşte că nu de răzbunare e vorba. Socotesc o minune şi faptul că eu am fost cruţat de boală, şi vorbesc despre aceasta cu nemărginită recunoştinţă.

Dar când pomenim despre ciumă ca de o boală stârnită de cauze naturale, ne gândim şi la faptul că a fost răspândită tot prin mijloace naturale şi omeneşti. Fie din milă, fie din răzbunare, puterea divină lasă toate înfăptuirile pe seama oamenilor, care-şi văd de drumul lor firesc şi omenesc. Providenţa îşi rezervă dreptul să-şi facă apariţia, în chip supranatural, numai când găseşte ea de cuviinţă.

Dar în cazul unei molime, nu se prea vădeşte prilej de intervenţii supranaturale, ci se desfăşoară din plin doar cursul firesc al lucrurilor. În această firească înlănţuire de cauze şi efecte îşi găseşte loc şi tainica transmitere a bolii pe neobservate, dar inevitabil, care înseamnă destulă răzbunare în sine, fără s-o mai atribuim miracolelor şi forţelor supranaturale.

Puterea de pătrundere a acestei boli e atât de aprigă, şi molipsirea se produce în asemenea măsură pe nesimţite, încât, cu oricâtă grijă te-ai feri, tot e zadarnic, atâta timp cât stai locului.

Dar am toate temeiurile să cred, şi în această afirmaţie mă sprijin pe atâtea exemple încă vii în amintirea mea încât nimic nu mi-ar putea clinti convingerea, deci zic că am toate temeiurile să cred că nimeni în ţara asta nu s-a îmbolnăvit în alt chip decât prin molipsire, luând boala, pe cale firească, de la altcineva, prin

[1] Defoe se ridică aici împotriva faimosului orator englez, episcopul Andrews, care afirma că ciuma este expresia mâniei divine împotriva păcatului şi că, de câte ori izbucneşte o molimă, înseamnă că Dumnezeu e mânios.

atingerea veşmintelor, sau prin inhalarea mirosurilor cuiva mai dinainte infectat.

Acest lucru este dovedit şi de felul în care s-a ivit molima la Londra, adusă odată cu mărfurile sosite din Olanda, şi venite acolo din Levant. Prima izbucnire de ciumă la noi a avut loc într-o casă din Long-Acre, unde au fost depozitate şi deschise întâia oară baloturile cu asemenea mărfuri. De la acea casă s-a răspândit fără veste la altele prin legăturile cu cei infectaţi sau prin molipsirea slujbaşilor parohiali care i-au vegheat sau îngropat pe morţi şi aşa mai departe. Toate acestea sunt argumente de bază că boala s-a răspândit de la om la om şi de la casă la casă, şi nu altminteri.

În prima locuinţă infectată au murit patru persoane. O vecină, auzind că stăpâna primei case căzuse la pat, a venit să o vadă şi, când s-a întors acasă a adus boala în sânul familiei ei. A murit şi vecina şi toţi ceilalţi din gospodărie. Un preot chemat să o împărtăşească pe stăpâna celei de a doua case s-a îmbolnăvit pe dată şi a murit, trăgând după el la groapă pe câţiva dintre ai lui.

Atunci au început medicii să cadă pe gânduri, pentru că în primele zile nici prin minte nu le-a dat că ar fi vorba de o molimă generală. Cei trimişi să cerceteze morţii au comunicat că, nici mai mult, nici mai puţin, e vorba de ciumă, cu toate semnele ei înfricoşătoare şi, dat fiind că cei bolnavi avuseseră felurite legături cu o mulţime de persoane care, după cum era de bănuit, se şi molipsiseră, exista ameninţarea să izbucnească o molimă generală şi era cu neputinţă să i se pună stavilă.

Din acest punct de vedere, părerile medicilor se potriveau cu observaţiile pe care aveam să le fac eu mai târziu, anume că boala se răspândea pe nesimţite. Pentru că cei ştiuţi a fi bolnavi nu puteau molipsi decât pe cei ce veneau în nemijlocită legătură cu ei; dar omul care se pătrunsese de infecţie fără să-şi dea seama, şi mergea în mijlocul mulţimilor încredinţate că au de-a face cu o persoană sănătoasă, putea molipsi o mie de alţi oameni, care la rândul lor dădeau boala mai departe, toţi fără să aibă habar, şi

fără să simtă urmările decât cu zile şi zile mai târziu.

De pildă, multe persoane aflau că s-au molipsit de ciumă numai când, spre uimirea lor de negrăit, îi descopereau semnele pe propriul lor trup. Şi după aceea, rareori aveau mai mult de şase ceasuri de trăit. Căci petele acelea care se numeau semne, erau de fapt pete de gangrenă, adică de carne moartă care se strângea în nişte gâlci nu mai mari decât un ban de argint, bătătorite şi tari ca o bucată de corn. Şi când boala ajungea aici nu mai urma decât moartea. Şi totuşi, cum v-am spus, oamenii nu ştiau că-s bolnavi sau că ceva nu-i în regulă cu ei până când nu se iveau aceste semne pe trupul lor. Cu toate că, aşa cum oricine îşi poate da seama, infecţia lâncezea de mult în ei. Şi, prin urmare, răsuflarea lor, năduşeala lor, straiele lor, fuseseră molipsitoare cu multe zile înainte.

Toate acestea au prilejuit o mare felurime de cazuri, despre care, de bună seamă, medicii au mai multe prilejuri să-şi reamintească decât aş avea eu. Totuşi unele dintre ele mi-au căzut şi mie sub ochi, sau mi-au ajuns la urechi, şi vă voi vorbi despre câteva dintre acestea.

Un anume cetăţean, care a trăit tihnit şi neatins de boală până în luna septembrie, când toată greutatea molimei se lăsase în City, se făloşea cu mare veselie şi chiar cu trufie cât de grijuliu se arătase el şi cum niciodată nu se apropiase de vreun bolnav. Şi-i zice atunci un altul, un vecin de-al lui:

— Nu te încrede prea mult, domnule... E greu de deosebit cine-i bolnav şi cine nu. Pentru că uite acu vezi omul viu şi numai peste un ceas îl şi vezi mort.

— Asta-i drept, răspunde omul nostru, care nu se încredea prosteşte în soartă, ci numai, văzând că scăpase până atunci, începuse, ca şi alţii, să se culce pe-o ureche. E drept, şi nu mă socotesc scutit de primejdie, numai că nădăjduiesc să nu mă fi apropiat niciodată de vreo persoană purtătoare de boală.

— Ba! zice vecinul. Nu te aflai dumneata mai deunăzi la

crâşma „Capul taurului”, din Gracechurch, împreună cu domnul...?

— Aşa-i, răspunde fălosul. Dar nu mai era nimeni pe acolo de care să fi avut pricină să ne temem.

La care vecinul n-a mai rostit o vorbă, nevoind să-l amărască pe bietul om. Dar această tăcere îi stârni celuilalt curiozitatea, şi văzându-l pe vecin că dă îndărăt fu cuprins de nelinişte şi-l întrebă cu glas puternic şi arzător:

— Doar n-ai să-mi spui că a murit?

Vecinul continuă să păstreze tăcere şi nu făcu decât să-şi lase privirile în pământ şi să mormăie ceva ca pentru sine. Iar cel dintâi se făcu alb ca varul, şi rosti doar atât:

— Atunci şi eu sunt un om mort.

Se duse acasă şi chemă un spiţer de pe aceeaşi stradă ca să-i dea un leac de fereală, pentru că nu se socotea încă bolnav. Dar când spiţerul îi deschise haina la piept, scoase un oftat şi-i spuse doar atât:

— Înalţă-ţi ochii spre ceruri.

Câteva ceasuri mai târziu, omul muri.

Aşadar, vă rog şi pe dumneavoastră să judecaţi, după un caz ca acesta de mai sus, dacă aveau autorităţile vreo putinţă de-a zăgăzui — fie prin întemniţarea bolnavilor în case, fie prin îndepărtarea lor — o molimă care se întindea de la om la om, chiar când aceştia se socoteau cu desăvârşire sănătoşi, şi continuau să se socotească astfel zile întregi.

Ar fi aici locul să ne punem întrebarea cam câtă vreme putea un om să poarte sămânţa bolii în el înainte de a o descoperi în chip fatal. Şi cât timp putea să pară sănătos, deşi de fapt era o primejdie pentru toţi ceilalţi care-i veneau în preajmă? Ei bine, cred că nici cei mai destoinici dintre medici n-ar putea răspunde la această întrebare mai mult decât pot eu. Ba poate că observaţia unui om oarecare ar întrece puterea lor de observaţie. Părerea medicilor din străinătate este că boala poate lâncezi amorţită în om sau în vinele lui, un timp îndelungat. Din această pricină ei

folosesc carantina pentru toţi cei ce intră în golfurile sau în porturile lor, venind din locuri îndoielnice. Carantina, adică patruzeci de zile, zic ei, e de-ajuns pentru bătălia organismului cu un asemenea vrăjmaş, bătălie în care ori îl biruie, ori i se supune.

Dar eu unul, pornind de la observaţiile mele, nu cred că oamenii pot ţine piept infecţiei, fiind în acelaşi timp primejdioşi pentru alţii, mai mult de cincisprezece-şaişprezece zile.

Pe acest temei, când o casă era închisă în oraş pentru că murise careva de ciumă în ea, dacă până-n şaisprezece sau optsprezece zile nimeni din familie nu se mai îmbolnăvea, autorităţile deveneau mai puţin stricte faţă de cei din respectiva casă, şi închideau ochii, lăsându-i să plece. Nici oamenii nu se mai fereau de ei, ba chiar gândeau că erau mai căliţi, deoarece înfrânseseră vrăjmaşul în propria lor casă.

Uneori, însă, descopereau că vrăjmaşul stă pitit la pândă mult mai multă vreme.

Pornind de la toate aceste observaţii mai sus înşirate trebuie să spun că, deşi în cazul meu întâmplarea a voit ca lucrurile să se petreacă altminteri, socotesc şi las ca un avertisment că: *cel mai bun leac împotriva ciumei este să fugi cât poţi din calea ei.*

Cunosc oameni care spun: „Dacă va voi Domnul mă va ocroti în focul primejdiei şi, tot astfel, dacă va voi Domnul, mă va lovi chiar atunci când eu o să mă socotesc în afară de orice primejdie”.

Asemenea gânduri au făcut să rămână locului, în oraş, mii de oameni ale căror învelişuri pământeşti au fost apoi zvârlite cu grămada din căruţe în gropile uriaşe. Oameni care, cred eu, dacă ar fi fugit din faţa primejdiei, ar fi scăpat cu viaţă. După toate probabilităţile, s-ar fi salvat.

Şi dacă acest lucru le va intra temeinic în minte oamenilor, sunt încredinţat că un viitor prilej de aceeaşi natură o să găsească populaţia altfel pregătită, şi înarmată cu alte măsuri decât cele care au fost luate în 1665, sau în molimele asemănătoare izbucnite în străinătate.

Cu alte cuvinte, autorităţile vor trebui să cugete la împărţirea oamenilor în grupuri mici şi la îndepărtarea lor din timp, la o cât mai mare distanţă unii de alţii. Şi nu să lase o molimă atât de năprasnică, foarte primejdioasă pentru oamenii îngrămădiţi în mulţimi, să-şi facă mendrele printre sute de mii de victime adunate laolaltă, aşa cum a fost cazul la noi şi cum ar mai fi dacă ciuma s-ar ivi iar.

Cu ciuma e ca şi cu focul: când cuprinde numai câteva case, ard doar acele case, sau dacă vâlvătaia izbucneşte într-o casă răzleaţă, singuratică, o mistuie numai pe aceea. Dar când ia foc un oraş, cu case dese şi îngrămădite una-n alta, atunci furia se înteţeşte, rade şi prăpădeşte tot ce-i stă în cale.

Aş putea ticlui multe planuri prin care autorităţile din acest oraş, dacă vor mai avea vreodată prilej să se lupte cu un asemenea flagel (şi ferească Domnul să mai aibă), ar putea să-i îndepărteze pe cei mai ameninţaţi. Prin aceştia îi înţeleg pe săraci: cerşetorii, lihniţii, truditorii. De aceştia trebuie să aibă grijă autorităţile, pentru că cei înstăriţi au singuri grijă de ei, de slujitorii şi de copiii lor.

În felul acesta, oraşul şi suburbiile ar fi atât de chibzuit eliberate, încât molima n-ar mai avea la îndemână decât a zecea parte din populaţie. Dar hai să presupunem că ar rămâne în oraş o treime din populaţie, adică două sute cincizeci de mii de oameni, şi tot s-ar simţi mai la largul lor şi ar fi mai bine pregătiţi să facă faţă molimei şi mai puţin expuşi la urmările ei, decât ar fi acelaşi număr de cetăţeni înghesuiţi într-un oraş mai mic, ca Dublin, de pildă, sau Amsterdam.

E adevărat că în timpul ciumei din 1665 sute de familii, ce zic eu, chiar mii de familii au părăsit Londra. Dar mulţi dintre ei au plecat prea târziu, şi nu numai că i-a ajuns moartea pe drum, dar au dus molima cu ei prin ţinuturile pe unde s-au risipit, şi i-au îmbolnăvit pe cei la care s-au dus să caute refugiu. Ceea ce a zăpăcit lucrurile, făcând ca mijlocul cel mai bun de apărare

împotriva bolii să devină un mijloc de răspândire a ei.

Şi acest lucru mă întoarce iar cu gândul la cele ce am sugerat înainte şi care se cer mai bine lămurite aici. Anume, oamenii plecau, în aparenţă sănătoşi, şi aşa se socoteau multe zile după ce boala dospea în trupurile lor, până când le ataca organele vitale şi le vătăma minţile. Însuşi faptul că plecaseră, dovedeşte acest lucru. Şi aceşti oameni au infectat oraşele prin care au trecut; astfel se face că ciuma s-a răzleţit, mai mult sau mai puţin, în toate oraşele mari din Anglia. Şi pretutindeni auzeai că a adus-o londonezul cutare sau alt londonez!

Vă rog să luaţi aminte că atunci când vorbesc de asemenea primejdioşi purtători de boală, mă gândesc la cei ce nu-şi dădeau seama că sunt bolnavi, căci dacă ar fi fost conştienţi, atunci ar trebui să ne gândim la ei ca la nişte ucigaşi cu bună ştiinţă, strecuraţi în mijlocul oamenilor sănătoşi. În asemenea caz, s-ar fi adeverit spusele de care v-am mai vorbit şi pe care eu le socotesc cu totul lipsite de temei. Anume că cei bolnavi nu se sinchiseau să-i ferească pe alţii, ba chiar căutau să-i molipsească. Eu gândesc, după cum v-am mai spus, că situaţia mai sus arătată a izvodit asemenea vorbe, care, nădăjduiesc, să nu fi avut în ele vreun sâmbure de adevăr.

Ştiu bine că nu se pot trage încheieri generale după un fapt particular, dar v-aş putea numi oameni ai căror vecini sau ale căror familii sunt încă în viaţă şi care prin purtarea lor au dovedit contrariul învinuirilor ce s-au adus celor bolnavi.

unde se găsea un atelier, căci omul era alămar, iar deasupra atelierului mai era o încăpere. Acolo a zăcut şi acolo a murit şi nu a îngăduit nimănui să-l îngrijească, în afară de o infirmieră străină. Nu le-a dat voie nici soţiei, nici copiilor sau servitorilor să se apropie de cămăruţa lui, ca nu cumva să se molipsească. Le trimitea binecuvântările şi rugăciunile lui prin infirmieră, care vorbea cu ei de la depărtare. Şi toate astea pentru că bolnavul ştia foarte bine că, nelăsându-i să se apropie de el, ceilalţi vor fi cruţaţi.

Trebuie să observ aci că ciuma, la fel ca şi alte boli, cred, se manifesta felurit, în funcţie de organismul omului. Unii se lăsau pe dată doborâţi şi erau cuprinşi de fierbinţeală, vărsături, dureri de cap îngrozitoare, junghiuri în spate, şi apoi urmau chinurile de neîndurat care-i făceau să turbeze. La alţii boala se vestea prin umflături şi tumori pe gât, pe vintre sau la subţiori, buboaie care, până se spărgeau, îi supuneau la cele mai de neînchipuit torturi. În timp ce alţii, aşa cum am arătat, se molipseau pe nesimţite, răul strecurându-se pe furiş în sângele lor, până când cădeau leşinaţi în stradă, şi treceau în moarte fără să se chinuiască.

Nu sunt medic ca să pot lămuri de ce una şi aceeaşi boală se desfăşura atât de felurit la unul şi al altul. Şi nici măcar nu-i treaba mea să fac observaţiile pe care le-am făcut, pentru că doctorii au cercetat aceste lucruri cu mult mai mult succes decât mine, iar părerile mele s-ar putea să se deosebească în unele privinţe de părerile lor. Eu nu fac decât să vă înfăţişez ceea ce ştiu sau am auzit, sau gândesc eu despre cazurile în speţă, adică ceea ce a intrat în câmpul observaţiilor mele cu privire la felurile diferite în care se arăta boala în unele cazuri. Dar trebuie să subliniez din nou că deşi prima formă de care v-am vorbit, adică boala făţişă, cea însoţită de fierbinţeală, vărsături, dureri de cap, junghiuri şi umflături era mai greu de îndurat pentru bolnavi, din cauza chinurilor şi a agoniei cumplite la care-i supunea, totuşi mai primejdios era cel de-al doilea chip sub care se înfăţişa flagelul. Căci dacă cei ce prezentau prima formă adeseori se tămăduiau, mai cu seamă dacă buboaiele spărgeau[1], în schimb în cea de-a doua formă nu puteai aştepta alt sfârşit decât moartea. Pe de altă parte, după cum am mai spus, cea de-a doua formă însemna o primejdie permanentă pentru cei din jur, căci bolnavii, neştiuţi de alţii şi nici de ei înşişi, împrăştiau pretutindeni moarte, în timp ce otrava pătrunzătoare se strecura tiptil în sângele lor într-un chip

[1] Medicina contemporană accentua asupra necesităţii de a extrage din organism veninul bolii concentrat în umflăturile caracteristice ciumei bubonice, fie prin medicamente, fie prin plasturi aplicaţi extern ori prin intervenţii chirurgicale.

cu neputinţă de descris sau măcar de gândit.

Acest fel de a te molipsi şi a-i molipsi şi pe alţii pe neştiute se vădea pe două căi, foarte ades întâlnite în acele vremuri. Şi nu cred să existe persoană care să fi locuit la Londra pe vremea molimei şi să nu fi cunoscut o sumedenie de cazuri de ambele feluri.

1. Părinţii, taţi şi mame, se purtau cu ai lor în chip firesc, ca şi cum ar fi fost cu desăvârşire sănătoşi, ceea ce îşi închipuiau că şi sunt, până când îşi infectau pe nesimţite întreaga familie, ducând-o la pieire. Şi de bună seamă că altfel ar fi stat lucrurile dacă i-ar fi muncit măcar o umbră de teamă că ei înşişi n-ar fi perfect teferi.

Am auzit povestea unei familii în întregime infectate de către tată, iar semnele bolii se iviseră la ceilalţi înainte ca tatăl să fi descoperit că el e purtătorul răului; dar la o cercetare mai atentă s-a dovedit că boala era sădită de mai multă vreme în el. Şi când şi-a dat seama că-şi otrăvise singur toată familia, şi-a pierdut minţile şi a dat să-şi ia viaţa, dar a fost împiedicat de cei ce vegheau asupră-i. Oricum, în câteva zile a murit.

2. A doua cale era aceea a persoanelor care fiind socotite sănătoase, atât de ei înşişi, cât şi de toţi cei care-i observaseră zile în şir, simţeau la un moment dat lipsa poftei de mâncare sau o uşoară vătămătură la stomac. Ba unii îşi păstrau pofta de mâncare, simţind chiar foame lacomă, şi singurul lucru care-i supăra era o uşoară durere de cap. Trimiteau după doctor ca să afle care-i necazul şi, spre uluiala lor, se pomeneau pe muchea gropii, cu semnele ciumei pe trup sau încleştaţi în gheara de nebiruit a bolii.

E groaznic să te gândeşti cum asemenea persoane, ca acestea despre care am vorbit mai sus, fuseseră, timp de o săptămână sau două, soli ai morţii, cum îi uciseseră pe cei pentru care şi-ar fi dat oricând viaţa; cum sărutările lor duioase şi îmbrăţişările cu care-şi dezmierdau copilaşii sudaseră moarte asupră-le.

Aşa s-a întâmplat, şi cazurile de acest fel au fost foarte

numeroase, şi v-aş putea înşira puzderie de exemple. Şi dacă lovitura te nimereşte pe nesimţite, dacă săgeata zboară pe nevăzute şi ochiul n-o poate desluşi, atunci la ce bun toate măsurile de a-i închide sau a-i îndepărta pe cei bolnavi? Da, sunt bune prevederile, dar numai pentru cei fătiş bolnavi ori molipsiţi. Dar ce te faci cu miile de sănătoşi, care seamănă moarte oriunde pătrund?

Era o întrebare care-i nedumerea foarte pe medicii noştri, îndeosebi pe spiţeri şi pe felceri, care nu se simţeau în stare să-i deosebească pe bolnavi de cei sănătoşi. Erau cu toţii convinşi că într-adevăr aşa stăteau lucrurile, că la nenumăraţi oameni ciuma se strecura odată cu sângele în vinele lor, că otrava bolii le pândea minţile, că nu erau decât hoituri mergând pe două picioare, suflând moartea pe gură[1] şi răspândind otravă prin însăşi năduşeala lor. Şi totuşi, când îi priveai, arătau aidoma cu toţi cei sănătoşi. Da, toate capetele luminate cunoşteau acest lucru, dar nu se dumireau ce-ar fi de făcut ca să-i poţi descoperi pe bolnavi.

Prietenul meu, doctorul Heath, era de părere că-ţi poţi da seama dacă omul e bolnav sau nu după mirosul respiraţiei. Dar, zicea tot el, cine cutează să tragă în piept respiraţia altuia, doar ca să se informeze? Ar însemna să inspiri izul bolii în organismul tău, până să-ţi dai seama dacă celălalt e sănătos sau nu.

Alţii ziceau că omul trebuie pus să sufle peste o bucată de sticlă, şi atunci, răsuflarea condensându-se, se pot desluşi la microscop fel de fel de creaturi vii, cu forme bizare, monstruoase şi înspăimântătoare, asemănătoare cu balaurii, şerpii, târâtoarele şi diavolii, cumplite la vedere. Dar eu mă îndoiesc de adevărul acestor lucruri şi apoi, pe vremea aceea, după cât ţin eu minte, nu prea aveam microscoape[2] cu care să facem asemenea experienţe.

Alţi învăţaţi erau de părere că răsuflarea unui purtător de ciumă ar otrăvi, ba chiar ar ucide pe loc o pasăre. Şi nu numai o păsăruică, ci chiar un cocoş sau o găină. Şi chiar dacă orătania nu moare pe dată, oricum dă cobea în ea. Dacă mai cu seamă cade cloşcă, atunci toate ouăle sunt putrede.

Dar toate acestea sunt simple păreri, pe care nu le-am văzut întărite prin niciun exemplu sau experienţă, şi nici de la alţii n-am auzit să fi văzut. Aşa încât vi le ofer şi eu cum le-am primit, însoţite

---

[1] Defoe reflectă în aceste pasaje controversele din literatura medicală a vremii asupra faptului dacă ciuma se transmitea sau nu prin respiraţia bolnavului. Părerea doctorului Hodges că acest lucru ar fi posibil, a fost respinsă de doctorul George Pye în lucrarea sa *Disertaţie asupra ciumei* (1721).

[2] În ciuda afirmaţiei lui Defoe, nişte microscoape foarte elementare existau încă din 1590.

doar de o singură observaţie: anume că există multe probabilităţi să fie adevărate.

Unii au venit cu ideea ca persoanele bănuite a fi bolnave să sufle puternic peste apă fierbinte, şi atunci la suprafaţa apei se iveşte un soi de spumă. Şi alte lucruri, de pildă substanţele cleioase ar face un fel de crustă dacă suflă bolnavul asupra lor.

Dar din toate acestea eu am tras încheierea că molipsirea avea loc pe căi cu neputinţă de descoperit, şi că niciun fel de isteţime sau iscusinţă omenească nu putea împiedica răspândirea bolii.

Mai era un lucru care îmi apărea mie drept o nedumerire peste care nu se putea trece şi la care eu unul nu vedeam decât un singur răspuns. Şi anume: aşa cum s-a mai spus, prima moarte datorită ciumei a avut loc cam prin 20 decembrie 1664, în Long Acre. Acel prim om care s-a molipsit a luat boala, se zicea, pe calea unui balot de mătăsuri importate din Olanda, balot care a fost deschis în casa unde locuia.

Dar după aceea nu s-a mai auzit de niciun caz de ciumă sau de nicio moarte pricinuită de această boală până la 9 februarie. Adică până şapte săptămâni mai târziu, când a mai murit un om în aceeaşi casă. După care boala păru să se fi stins şi o bună bucată de vreme nu ne-a mai dat nicio bătaie de cap. Căci în *Buletinele săptămânale* nu a mai fost înregistrată nicio moarte din cauză de ciumă până la 22 aprilie, când au mai avut loc alte două îngropăciuni, nu în aceeaşi casă, dar pe aceeaşi stradă. Ba chiar, din câte îmi aduc aminte, era vorba de o casă vecină cu prima. Dar acest lucru s-a întâmplat cu nouă săptămâni mai încolo. Şi după aceea, iarăşi nu s-a mai auzit nimic timp de două săptămâni, după care a izbucnit din nou în mai multe străzi şi s-a împrăştiat în fel şi chip.

Acum, întrebarea care se pune este următoarea: unde a zăcut sămânţa bolii în tot acest timp? Cum de a lâncezit atâta vreme, şi de ce dintr-odată şi-a dat drumul? Ori boala nu se transmitea prin molipsire de la om la om, ori dacă da, înseamnă că unii pot duce răul în ei, fără bună ştiinţă, zile în şir, ba chiar săptămâni în şir. Şi atunci nu-i de-ajuns o carantină, adică patruzeci de zile, ca să te asiguri că-s sănătoşi, ci o sesantină, adică şaizeci de zile, sau chiar mai mult.

Ce-i drept, aşa cum am arătat la început şi cum îşi pot aduce aminte mulţi dintre cei încă în viaţă, a fost o iarnă grea, foarte geroasă, care a ţinut vreo trei luni, fapt menit, după cum spun doctorii, să ţină infecţia în frâu. Dar atunci, să-mi îngăduie luminăţiile lor să observ că dacă boala a fost, să spunem, doar îngheţată, asemenea apelor unui râu, ar fi ţâşnit, odată cu

dezgheţul, tot ca şi râul în torent năvalnic; ori boala a dat îndărăt tocmai între februarie şi aprilie, adică de îndată ce s-a muiat gerul, şi vremea s-a arătat blândă şi caldă.

Există însă o altă cale prin care nedumerirea de mai sus poate fi limpezită şi cred că tot aducerile mele aminte îmi vor fi de ajutor. Şi anume, nu e deloc sigur că, într-adevăr, nimeni n-a murit de ciumă în acele lungi răstimpuri, adică de la 20 decembrie la 9 februarie şi de la 9 februarie la 22 aprilie. Simpla mărturie o constituie *Buletinele săptămânale,* şi pe aceste *Buletine* nu poţi pune temei, cel puţin eu unul socotesc că nu m-aş putea bizui pe ele în apărarea unei ipoteze, sau în găsirea răspunsului la o întrebare de asemenea însemnătate. Ştiam cu toţii la vremea aceea, şi cred că aveam pricini întemeiate să credem astfel, că vina era a slujbaşilor parohiali, a examinatorilor, a celor ce aveau misiunea să raporteze decesele şi, mai ales, boala care a pricinuit decesul.

La început oamenii făceau tot ce puteau ca nu cumva vecinii să creadă că locuinţa lor ar fi infectată. Drept care îi mituiau pe slujbaşi pentru a înregistra morţile ca datorate altor boli decât ciuma. Şi ştiu că acest fapt s-a petrecut în multe locuri, ba cred chiar că la început aşa s-au întâmplat lucrurile în toate casele în care se iviseră cazuri de ciumă. E lesne să-ţi dai seama de aceasta urmărind în *Buletinele săptămânale* creşterea vertiginoasă, în timpul molimei, a numărului de decese datorate altor boli decât ciuma.

De pildă, în lunile iulie şi august, când molima atinsese una dintre culmile sale, se înregistrau săptămânal o mie, până la o mie două sute şi chiar o mie cinci sute de morţi pricinuite de alte boli. Şi nu-i adevărat că sporise numărul celorlalte boli sau că se înteţiseră. Crescuse doar numărul familiilor şi caselor infectate de ciumă, dar care dobândiseră hatârul de a-şi trece morţii ca seceraţi de alte boli, pentru a nu-şi vedea locuinţele închise.

De pildă:

Decese datorate altor boli decât ciumei

De la 18 la 25 iul.....942
„ „ 25 iul. la 1 aug.....1004
„ „ 1 aug. la 8 „ 1213
„ „ 8 „ „ 15 „ 1439
„ „ 15 „ „ 22 „ 1331
„ „ 22 „ „ 29 „ 1394
„ „ 29 „ „ 5 sept.....1264
„ „ 5 sept. „ 12 „ 1056
„ „ 12 „ „ 19 „ 1132
„ „ 19 „ „ 26 „ 927

Nu încape nicio îndoială că cea mai mare parte a acestor decese, sau măcar o mare parte, se datora ciumei, dar slujbaşii fuseseră convinşi să le înregistreze altminteri, punându-le îndeosebi pe seama câtorva anume boli după cum urmează:

	De la 1 la 8 aug.	*la 15 aug.*	*la 22 aug.*	*la 29 aug.*
Friguri	314	353	348	383
Tifos	174	190	163	165
Îmbuibare cu hrană	85	87	74	99
Boli de dinţi	90	113	111	133
Total	663	743	699	780

	De la 29 aug. la 5 sept.	*la 12 sept.*	*la 19 sept.*	*la 26 sept.*
Friguri	364	332	309	268
Tifos	157	97	101	65
Îmbuibare cu hrană	63	45	49	36
Boli de dinţi	138	128	121	112
Total	727	602	580	481

Mai erau şi alte boli care, tot aşa, sporiseră pe neaşteptate şi, desigur, din aceleaşi pricini: bătrâneţea, oftica, vărsăturile, buboaiele, colicile şi altele, care trădau, fără putinţă de tăgadă, cazuri de ciumă.

Dar cum pentru familii era de cea mai mare însemnătate să nu se ştie că pătrunsese molima în casele lor, atâta timp cât puteau preîntâmpina răspândirea veştilor, îşi luau toate măsurile de a ascunde adevărul. Şi când bolnavii mureau, atunci examinatorii şi căutătoarele erau convinse să înscrie morţile ca fiind datorate altor boli.

Acest fapt, zic eu, poate explica lungul răstimp care s-a scurs între moartea primului bolnav de ciumă, înregistrată în *Buletine,* şi momentul când molima a izbucnit cu furie, fără a mai putea fi trecută sub tăcere.

Dar înseşi *Buletinele săptămânale* din acel răstimp dezvăluie asemenea adevăr. Căci deşi nu pomenesc nimic de ciumă, totuşi vădesc o simţitoare înteţire a bolilor înrudite cu ciuma, adică opt, douăsprezece, şaptesprezece morţi de tifos într-o săptămână, când de fapt nu se ivise niciun caz de tifos, ci doar câteva de ciumă. Până în acele zile morţile datorate tifosului se ridicau la una, două, cel mult patru pe săptămână. Tot astfel, după cum am mai

observat, numărul de morţi pricinuite de alte boli creştea într-o anume parohie şi în cele învecinate, mai mult decât în toate celelalte, deşi nu se pomenea cuvântul „ciumă”.

Ceea ce arată clar că boala îşi vedea de drumul ei şi oamenii se molipseau de zor, deşi noi cu toţii aveam impresia că molima fusese înfrânată, iar reizbucnirea ei, mai târziu, ne-a umplut pe toţi de mirare.

Se mai poate ceva, anume ca sămânţa bolii să fi rămas îngropată mai departe în alte părţi ale acelui balot cu mătăsuri, care poate că nu a fost de la început desfăcut în întregime. Sau poate să se fi cuibărit în veşmintele primei persoane molipsite. Căci n-aş putea crede că cineva din aceeaşi casă, care a luat boala de la bun început, să fi arătat teafăr şi sănătos timp de nouă săptămâni, astfel încât nici el, nici alţii să nu-şi fi dat seama de nimic. Dar chiar de-ar fi aşa, am avea de-a face doar cu un argument în plus în sprijinul teoriei mele: anume că boala se cuibăreşte în cine n-ai crede şi trece pe neştiute şi pe negândite de la unul la altul.

Mare era buimăceala oamenilor la acea vreme. Şi când lumea a început să înţeleagă că se putea molipsi, în chip uluitor, de la persoane despre care ai fi putut jura că sunt sănătoase, porni să se ferească şi să se păzească de oricine se afla în preajmă.

Îmi aduc aminte că, într-o zi, nu mai ştiu dacă era duminică sau nu, în biserica din Aldgate, într-o strană ticsită, unei doamne i s-a năzărit deodată că simte un miros neplăcut. Pe loc şi-a închipuit că e vreun ciumat în strană, şi-a murmurat bănuiala în urechea vecinei, după care s-a ridicat şi a plecat. De îndată s-a ridicat şi persoana următoare, şi după ea toţi ceilalţi. Pe rând s-au ridicat şi toate persoanele din stranele învecinate şi au părăsit biserica, fără ca cineva să fi ştiut de ce şi pentru ce.

Această situaţie i-a făcut pe toţi să folosească fel de fel de leacuri, unele băbeşti, altele recomandate de medici, menite să preîntâmpine infecţia răspândită prin respiraţie. Aşa încât ori de câte ori păşeai într-o biserică înţesată, încă de la intrare te izbea un amestec de mirosuri mai înţepător, deşi nu la fel de sănătos, ca acela dintr-o spiţerie sau dintr-o dugheană de arome şi doftorii. Pe scurt, întreaga biserică mirosea ca un flacon cu săruri: într-un colţ numai parfumuri, în altul licori aromatice, balsamuri, şi o mare felurime de unsori şi ierburi; în alt colţ, săruri şi alcooluri, după cum îi trăsnea fiecăruia să se apere.

Totuşi, am observat că după ce lumea s-a pătruns de credinţa sau mai curând de siguranţa că boala era răspândită de oameni ce păreau sănătoşi, bisericile şi sălile de întruniri publice s-au golit simţitor faţă de cum erau înainte. Dar un lucru trebuie arătat spre

cinstea londonezilor: niciodată, pe răstimpul întregii molime, bisericile nu au fost închise, şi oamenii nu au încetat să se roage, decât doar în acele parohii lovite de urgie, şi chiar şi acolo numai cât a ţinut furia bolii.

Într-adevăr, nimic nu era mai ciudat decât curajul cu care se duceau oamenii la slujbe, chiar în zilele când se temeau să scoată capul afară din casă pentru orice altă treabă. Când spun aceasta, mă gândesc la zilele dinainte de marea pustiire.

Toate acestea sunt dovezi că, la vremea molimei, oraşul era încă foarte populat, în ciuda mulţimilor care-l părăsiseră la primul semnal de alarmă, şi al acelora care luaseră drumul pădurilor şi codrilor, când furia bolii se dezlănţuise cu înverşunare. Într-adevăr, îngrămădeala şi puhoiul de oameni care se înghesuiau în biserici în ziua sabatului, mai cu seamă în acele părţi din oraş unde ciuma se mai domolise, sau unde încă nu-şi arătase colţii, erau de-a dreptul uimitoare.

Dar despre acestea voi vorbi puţin mai încolo. Deocamdată doresc să revin la chestiunea transmiterii bolii de la unul la altul. Înainte ca oamenii să-şi dea seama de ce-i aceea infecţie şi de felul cum se molipseau unii de la alţii, nu se păzeau decât de cei ce arătau cu adevărat bolnavi. Dacă întâlneau pe cineva cu capul înfăşurat sau cu gâtul oblojit — căci astfel arătau cei procopsiţi cu gâlme — atunci pe dată se speriau. Dar când întâlneau un domn bine îmbrăcat, cu şalul la gât şi mănuşile în mână, pălăria pe cap şi părul bine pieptănat, ei, de un asemenea ins nimeni nu se temea. Şi oamenii stăteau la taclale, mai cu seamă cu vecinii sau cu alţii pe care-i cunoşteau.

Dar când medicii ne-au încredinţat pe toţi că primejdia venea în aceeaşi măsură de la sănătoşi — adică de la cei ce păreau teferi — ca şi de la cei bolnavi, şi că oamenii care se socoteau cruţaţi de molimă erau uneori cei mai primejdioşi, spun deci, când toate acestea au fost înţelese cum trebuie, şi lumea şi-a dat seama de rădăcina acestor lucruri, fiecare a început să se ferească de celălalt, şi foarte mulţi s-au ferecat în casă, pentru a nu trebui să se găsească în tovărăşia nimănui, şi pentru a nu îngădui ca cineva care s-ar fi aflat într-o tovărăşie îndoielnică să le calce pragul sau să le vină în preajmă. Sau, cel puţin, să nu se apropie de ei atât cât să le simtă respiraţia ori mirosul trupului. Şi când erau nevoiţi să discute de la depărtare cu vreun străin, îşi clăteau întotdeauna gura cu vreun leac de fereală, sau îşi îmbibau hainele cu el, pentru a îndepărta şi a respinge infecţia.

Trebuie arătat că, atunci când oamenii au pornit să-şi ia asemenea măsuri de prevedere, ei au fost mai puţin expuşi primejdiei şi în casele lor boala nu s-a dezlănţuit chiar cu atâta

furie ca în altele şi, făcând abstracţie de ocrotirea dată de Domnul, mii de familii au fost cruţate de ciumă datorită măsurilor mai sus arătate.

Dar în capetele celor nevoiaşi era cu neputinţă să vâri asemenea cunoştinţe. Aceştia îi trăgeau înainte cu ţipetele şi vaierele lor sfâşietoare ori de câte ori pierdeau pe cineva drag, dar nici că se sinchiseau de sănătatea lor. Atâta timp cât se simţeau bine, se-avântau cu un curaj vecin cu nebunia şi plini de îndărătnicie drept în gura hulpavă a morţii. Când era vorba de o slujbă, primeau orice fel de însărcinare, chiar dintre cele mai primejdioase şi mai supuse molipsirii. Şi dacă le atrăgeai luarea aminte, numai că-i auzeau răspunzându-ţi:

— Trebuie să-mi încredinţez soarta în mâinile Domnului. Dacă mă ia la El, înseamnă că s-a zis şi cu grijile mele şi cu mine.

Sau:

— Aşa, şi ce altceva aţi vrea să fac? Doar să crăp de foame. E totuna dacă mori de ciumă sau de foame. N-am de lucru şi ce mi-ar mai rămâne de făcut? Sau să cerşesc, sau să primesc o slujbă ca asta.

Despre orişice ar fi fost vorba: îngroparea morţilor, îngrijirea ciumaţilor, paza caselor infectate şi închise, răspunsul lor suna întotdeauna la fel.

E adevărat că nevoia te învaţă şi ce nu ţi-e voia, şi niciun alt argument n-ar fi fost mai puternic. Dar răspunsurile lor erau întotdeauna aceleaşi, chiar dacă nevoile nu erau mereu aceleaşi.

Asemenea lipsă de prudenţă a sărăcimii a făcut ca ciuma să se dezlănţuie cu atâta violenţă printre ei. Şi acest fapt, adăugat la mizeria condiţiilor lor de trai, i-a făcut să moară cu toptanul. Când cădeau bolnavi, se năpusteau asupra lor otova boala, foamea, lipsurile şi şubrezenia organismului.

Am avut multe prilejuri de a fi martor atât la mizeria calicimii precum şi, uneori, la actele caritabile înfăptuite de unii oameni evlavioşi, care le trimiteau zi de zi ajutoare şi provizii atât de hrană, cât şi de doctorii sau de ce altceva mai aveau nevoie. Şi avem datoria de onoare faţă de felul de a se purta al oamenilor din acele zile, de a nota aici că nu numai sume mari, ci chiar unele foarte mari au fost trimise primarului şi Consiliului Orăşenesc pentru ajutorarea şi întreţinerea bolnavilor lipsiţi de mijloace. Şi o sumedenie de oameni împărţeau personal mari sume de bani pentru ajutorarea săracilor sau trimiteau mesageri care să se intereseze de familii cu osebire oropsite şi bolnave. Ba chiar unele doamne foarte pioase se lăsau transportate de atâta zel mizericordios, şi erau atât de încredinţate că Providenţa le va ocroti, ştiind că împlinesc o mare datorie faţă de aproapele lor,

încât se duceau în persoană ca să împartă pomeni calicimii, ba chiar vizitau familiile sărace în casele lor infectate de boală, le aduceau infirmiere care să-i îngrijească pe bolnavi, le plăteau spiţeri şi felceri, primii ca să le dea leacuri şi prişniţe, şi altele care le făceau nevoie, ceilalţi ca să le cresteze şi să le oblojească umflăturile şi tumorile, ori de câte ori era cazul. Şi astfel, le ofereau celor săraci binefacerea unor ajutoare substanţiale, precum şi a unor calde rugăciuni înălţate pentru ei.

Nu-mi iau răspunderea de a afirma, aşa cum pretind unii, că niciuna dintre aceste persoane caritabile nu a căzut sub gheara bolii. Tot ce pot spune este că eu personal nu am cunoscut vreuna care să se fi îmbolnăvit, şi pomenesc de acest lucru spre a-i încuraja şi pe alţii să se poarte la fel în caz că vreo altă pacoste s-ar mai abate asupra noastră. Şi cei care-şi pun vieţile în primejdie pentru a aduce săracilor mângâiere şi ajutor într-o asemenea năpastă, pot nădăjdui să fie cruţaţi cât timp îşi împlinesc opera de binefacere.

Şi această caritate nu a venit numai din partea câtorva; ci (după cum vedeţi nu pot părăsi cu uşurinţă subiectul ăsta) milostivirea oamenilor înstăriţi atât din Londra, cât şi din suburbii, ori de pe întreg cuprinsul ţării, a fost atât de largă, încât un număr uriaş de oameni, care altminteri ar fi fost răpuşi de boală şi de lipsuri, au izbutit să supravieţuiască pe această cale. Şi cu toate că nici eu şi, din câte ştiu, nici nimeni altul, nu ar putea ajunge la o cunoaştere exactă a sumelor contribuite, totuşi cred că, aşa cum am auzit de la o persoană care a cercetat în amănunţime acest fapt, s-au dăruit nu mii şi mii de livre, ci sute de mii de livre, în scopul ajutorării săracilor din oraşul năpăstuit. Ba chiar cineva mi-a spus odată că el socoteşte valoarea contribuţiilor la o sută de mii de livre pe săptămână. Acestea erau împărţite de slujbaşii bisericeşti în parohii, de primar şi de Consiliul Orăşenesc în diferitele districte şi circumscripţii şi de tribunale şi curţile judecătoreşti în altele. Pe lângă acestea şi mai presus de ele, ajutoarele au fost împărţite de mâinile pioase ale persoanelor caritabile de care am vorbit. Şi au continuat vreme de săptămâni la rând.

Nu ştiu dacă-i adevărat sau nu, şi mărturisesc că-i vorba de o sumă foarte mare, dar am auzit vorbindu-se că numai în parohia Cripplegate, într-o singură săptămână, s-a donat, pentru îngrijirea săracilor, suma de 17 800 de livre. Şi dacă acest lucru e adevărat, atunci se poate da crezare şi mărimii celorlalte donaţii.

Dintre numeroasele semne de milă şi ocrotire din partea Providenţei, care s-au lăsat peste oraş, şi dintre care multe sunt vrednice a fi pomenite, unul dintre cele mai minunate a fost

această înmuiere a inimilor oamenilor din toate colţurile ţării, care de bunăvoie şi-au deschis larg băierile pungii întru sprijinirea şi uşurarea chinurilor bieţilor londonezi.

Şi bunele urmări ale acestui fapt au fost simţite pe multe căi şi au dus, mai cu seamă, la redobândirea sănătăţii a mii de cetăţeni şi la izbăvirea multor familii de foamete şi moarte.

Şi dacă tot am vorbit despre mila cerească, aşa cum s-a arătat ea la vremea molimei, nu pot să nu pomenesc din nou, cu toate că am mai vorbit despre acest lucru, de felul cum a tălăzuit boala dintr-un capăt al oraşului în celălalt, înaintând încet şi treptat, asemenea unui nor greu şi întunecos care pluteşte deasupra capetelor noastre, îngroşându-se şi înnegurându-se la un capăt, pe măsură ce se subţiază la celălalt.

Tot astfel şi ciuma care s-a năpustit dinspre vest spre est, lăsa urme tot mai slabe îndărătu-i, pe măsură ce înainta într-o singură direcţie, astfel încât acele părţi din oraş care nu fuseseră încă bântuite, sau în care furia bolii se mistuise, aveau (după cum s-a văzut) putinţa de a sări în ajutorul celor potopite de molimă.

Pe când dacă boala s-ar fi întins otova peste întregul oraş şi peste suburbii, pustiind cu aceeaşi violenţă toate părţile deodată, aşa cum s-a întâmplat în unele locuri din alte ţări, întreg trupul naţiunii ar fi fost vlăguit şi ar fi pierit câte douăzeci de mii de oameni pe zi, după cum se spune, că s-au petrecut lucrurile la Neapole[1], şi nici că s-ar mai fi putut ajuta oamenii unii pe ceilalţi.

Căci, trebuie ţinut seama că acolo unde făcea prăpăd ciuma, oamenii nu mai erau buni de nimic, ci storşi de disperare. Dar înainte de a-i fi cotropit valul, sau de îndată ce se retrăgea de pe locurile lor, erau cu totul alţii, şi nu pot decât să consemnez că aceasta s-a dovedit a fi o trăsătură generală omenească: anume aceea de a uita de necazuri de îndată ce primejdia a trecut. Dar despre acest lucru voi mai vorbi.

Nu trebuie să uit a vă înfăţişa pe scurt starea negoţului la vremea calamităţii, şi anume a negoţului cu ţările străine, precum şi a celui intern.

Despre negoţul cu străinătatea nu sunt multe de spus. Toate ţările din Europa care făceau negoţ erau cumplit înspăimântate de noi. Niciun port din Franţa, Olanda, Spania sau Italia n-ar fi primit vasele noastre în apele lor sau n-ar fi purtat corespondenţă cu noi. Cu olandezii ne aflam în termeni foarte proşti, ba chiar pe picior de război, deşi poporul care are de luptat cu asemenea crunt vrăjmaş acasă la el, nu mai are chef să se bată pe pământurile

[1] Sursa lui Defoe a fost, probabil, *Dare de seamă asupra Marii Ciume din Neapole din 1656, în care au murit 20 000 de persoane într-o zi,* retipărită în 1721 în *Culegere de documente rare şi preţioase*.

altora.

Aşadar, neguţătorii noştri îşi opriseră activitatea, corăbiile lor nu mai puteau naviga niciunde, adică nicăieri în afara fruntariilor ţării. Mărfurile şi bunurile lor, cu alte cuvinte roadele muncii noastre, n-ar fi fost atinse în nicio altă ţară. Străinii se temeau de mărfurile noastre în aceeaşi măsură ca şi de oameni. Şi pe drept cuvânt, pentru că ţesăturile noastre de lână[1] reţineau în ele boala ca şi organismul omenesc, dacă erau împachetate de mâinile unei persoane bolnave; şi erau la fel de primejdioase la atingere ca şi un om molipsit.

De aceea, dacă vreo corabie din Anglia acosta la ţărmul vreunei ţări străine, şi dacă aceia primeau ca marfa să fie debarcată pe uscat, baloturile erau desfăcute în locuri foarte bine aerisite, special pregătite în acest scop.

Vasele londoneze însă nu erau primite în niciun port şi sub niciun cuvânt nu li s-ar fi îngăduit să-şi descarce mărfurile.

Cele mai severe ţări din acest punct de vedere erau Spania şi Italia. În Turcia şi în Insulele Arcadice[2], după cum li se spunea pe atunci, ca şi în insulele stăpânite de turci şi de veneţieni, nu erau chiar atât de neînduplecaţi. Ba chiar la început nu ne-au pus niciun fel de piedică. Şi patru corăbii care se aflau pe drum cu încărcături pentru Italia, adică pentru porturile Livorno şi Neapole, aflând că produsele le sunt respinse, cum suna formula, s-au îndreptat spre Turcia, unde li s-a îngăduit să-şi descarce încărcăturile fără să li se facă vreo greutate; numai că atunci când au ajuns acolo, parte din mărfurile lor nu erau potrivite pentru acea ţară, şi cum altele fuseseră arvunite de neguţătorii din Livorno, căpitanii corăbiilor nu au avut nici dreptul, nici ordinul de a dispune de mărfuri. Aşadar, neguţătorii noştri s-au ales cu mari pagube.

Dar asta n-a însemnat nimic decât un risc de afaceri. Iar neguţătorii din Livorno şi din Neapole, fiind avertizaţi, au trimis alte corăbii să încarce mărfurile menite lor, şi nu pieţelor din Smyrna şi Iskanderun[3].

Greutăţile întâmpinate în Spania şi Portugalia au fost şi mai mari. Căci aceste ţări nu îngăduiau în ruptul capului ca vreo corabie englezească şi, mai cu seamă, londoneză să intre în apele lor şi, sub niciun chip, să-şi descarce mărfurile.

---

[1] Exista credinţa că produsele de origine animală, adică bunurile din lână, blană, piele, aveau certe afinităţi cu „particulele otrăvite” care generau ciuma, şi că erau îmbibate de efluviile veninoase, care se dislocau din ele şi se împrăştiau din nou în aer sub acţiunea căldurii şi vântului.

[2] Arhipelagul grecesc.

[3] Iskanderun sau Alexandretta, port în Turcia asiatică.

Se povestea că o corabie din Anglia izbutise să-şi descarce pe furiş încărcătura, alcătuită din baloturi de ţesături şi pânzeturi englezeşti, mătăsuri de Kersey şi alte asemenea bunuri, iar spaniolii au poruncit ca toate mărfurile, până la ultimul fir, să fie arse, şi au osândit la moarte pe oamenii care le căraseră la ţărm.

Eu înclin să cred că povestea e adevărată, cu toate că nu pot susţine sus şi tare acest lucru. E foarte de crezut, ţinând seama că primejdia era mare de tot, întrucât pe atunci ciuma bântuia cu furie prin Londra.

Am mai auzit că vasele noastre au semănat ciuma şi prin alte ţări, în deosebi în portul Faro din insulele Algarne, aparţinând de regatul Portugaliei. Se pare că acolo au murit câteva persoane de ciumă, dar vestea nu şi-a găsit confirmare.

Pe de altă parte însă, cu toate că spaniolii şi portughezii se păzeau cu atâta străşnicie de noi, totuşi până la începutul lunii iulie partea comercială a Londrei, adică City şi districtele dinspre fluviu, nu prezentau nicio primejdie, întrucât, aşa cum s-a arătat, molima se aţinea în Westminster. Iar corăbiile aflate pe fluviu au fost scutite de primejdie până spre începutul lunii august.

Căci până la 1 iulie în întreaga City nu se înregistraseră decât şapte morţi, iar în Liberties şaizeci[1], unul în parohiile Stepney, Aldgate şi White-Chappel; şi numai doi morţi în cele opt parohii din Southwark.

Pentru ţările străine însă, acest lucru era lipsit de însemnătate, căci în întreaga lume se răspândise vestea că toată Londra era pustiită de ciumă. Şi n-aveau cum să afle în ce fel se desfăşura molima, în care parte a oraşului a încolţit sau până unde s-a întins.

Şi apoi, după ce boala a pornit să se lăţească, s-a împrăştiat cu atâta repeziciune, încât n-avea niciun rost să mai încerci a îndulci rapoartele ori a-i face pe cei din străinătate să nu afle întregul adevăr: cifrele comunicate de *Buletinele săptămânale* grăiau de la sine. Faptul că mureau două mii, sau trei-patru mii de oameni pe săptămână era de-ajuns ca să înspăimânte toate ţările din lume care se ocupau cu negoţul. Iar când, mai târziu, City a fost într-adevăr năpădită de ciumă, întreaga lume s-a pus în gardă împotriva Angliei.

Un lucru este însă sigur, anume că veştile, călătorind aiurea, nu pierdeau nimic din greutate ba, dimpotrivă, se umflau. Molima era într-adevăr cumplită şi nefericirea poporului uriaşă, aşa cum v-aţi dat şi dumneavoastră seama din tot ce v-am povestit până

[1] Unul din cazurile foarte rare în care cifrele date de Defoe diferă de cele ale *Buletinelor mortuare,* care înregistrează, până la 27 iunie, 100 de morţi de ciumă în City şi Liberties.

acum. Dar zvonurile ce ajungeau în străinătate erau infinit mai înfiorătoare şi nu-i de mirare că prietenii noştri de pe alte meleaguri, ca de pildă agenţii care lucrau pentru fratele meu, mai cu seamă cei din Portugalia şi Italia, ţări cu care se făcea cea mai mare parte din negoţul nostru, aflaseră că la Londra mureau douăzeci de mii de oameni pe săptămână. Mai aflaseră că morţii zăceau neîngropaţi cu mormanele; că cei vii nu pridideau să-i îngroape pe cei morţi, iar cei sănătoşi nu pridideau să-i îngrijească pe bolnavi; că întregul regat fusese împânzit de ciumă; că urgia era universală, aşa cum nu mai fusese vreodată în vreo parte a lumii.

Şi când le trimiteam noi veşti despre starea reală a lucrurilor, nu ne dădeau crezare. Nu le venea a crede că nu murise decât o zecime din populaţie, că în Londra mai existau cinci sute de mii de oameni în viaţă; că acum lumea începuse din nou să iasă în stradă, că acei ce plecaseră se reîntorceau la căminele lor, că în oraş era iar forfota obişnuită şi că golurile nu se simţeau decât în familiile care-şi pierduseră rudele şi vecinii.

După cum vă spuneam, nu le venea a crede asemenea lucruri, şi dacă cineva ar întreba acum despre noi la Neapole sau în alte oraşe de pe coasta Italiei, i s-ar spune că, în urmă cu mulţi ani, Londra a fost secătuită de o cumplită molimă, care secera câte douăzeci de mii de oameni pe săptămână, şi aşa mai departe.

După cum am aflat şi noi că ciuma care a izbucnit la Neapole în anul 1656 a răpus câte douăzeci de mii de oameni pe zi, cifră despre care am toate temeiurile să cred că e neadevărată. Dar toate aceste zvonuri năstruşnice erau foarte dăunătoare, pentru negoţul nostru, pe lângă faptul că se dovedeau nedrepte şi insultătoare prin ele însele. Dăunătoare pentru că a trebuit să se scurgă un lung răstimp după ce molima se mistuise cu totul, până când negoţul nostru cu ţările străine să-şi poată redobândi poziţiile pierdute. Pentru că flamanzii şi olandezii, îndeosebi aceştia din urmă, au folosit foarte mult de pe urma nenorocirii noastre, cucerind toate pieţele, ba chiar cumpărând tot felul de mărfuri englezeşti de prin părţile nebântuite de molimă, mărfuri pe care le transportau în Olanda şi în Flandra, iar de acolo le vindeau mai departe în Spania şi în Italia, prezentându-le drept bunuri produse de ei.

Uneori au fost descoperiţi şi pedepsiţi, adică şi mărfurile şi corăbiile le-au fost confiscate. Pentru că, într-adevăr, mărfurile noastre, ca şi oamenii care le făuriseră, purtau germenii bolii, aşadar era primejdios să atingi sau să desfaci baloturile, sau să le inhalezi mirosurile. Drept care, acele popoare riscau, prin negoţul lor clandestin, nu numai să răspândească molima în propriile lor

ţări, ci să o semene şi în sânul naţiunilor cărora le vindeau bunurile. Ţinând deci seama de numărul de vieţi puse în primejdie de urmările unei asemenea acţiuni, trebuie spus că numai nişte oameni lipsiţi de conştiinţă s-ar fi putut prinde într-o astfel de treabă.

N-am căderea să afirm că, într-adevăr, aşa s-au întâmplat lucrurile cu acele popoare. Dar ce ştiu, este că în propria noastră ţară aşa a fost. Căci, fie prin oamenii refugiaţi din Londra, fie pe căile negoţului, care legau între ei pe londonezi cu tot felul de oameni din alte comitate sau din marile oraşe englezeşti, ciuma s-a răspândit mai devreme sau mai târziu pe tot cuprinsul regatului, în toate oraşele şi târgurile, mai cu seamă în cele manufacturiere, precum şi în toate porturile.

Aşadar, mai devreme sau mai târziu, mai mult sau mai puţin, toate locurile de însemnătate din Anglia au fost invadate de ciumă. Ba chiar, pe alocuri, şi regatul Irlandei, deşi nu chiar într-un chip atât de generalizat. Ce s-a întâmplat în Scoţia, nu am avut prilej să aflu.

Trebuie arătat, însă, că în timp ce Londra era măturată de ciumă, porturile lăturalnice, cum le numim noi, făceau negoţ din plin, mai ales cu ţările învecinate sau cu propriile noastre colonii. De pildă, porturile Colchester, Yarmouth şi Huli, de partea cealaltă a Angliei, au continuat să exporte în Olanda şi la Hamburg mărfuri manufacturiere produse de ţinuturile din vecinătate, mult timp după ce negoţul cu Londra fusese cu desăvârşire închis. Tot astfel oraşele Bristol şi Exeter, prin portul Plymouth, făceau negoţ cu Spania, insulele Canare, Guinea şi Indiile de Vest. Şi, mai ales, cu Irlanda.

Dar cum până la urmă ciuma s-a împrăştiat peste tot, cu furia pe care a avut-o în Londra în lunile august şi septembrie, toate sau cea mai mare parte din aceste oraşe s-au infectat, iar negoţul cu Anglia a fost supus unui embargo, şi apoi cu desăvârşire oprit[1], aşa cum voi arăta când voi vorbi despre negoţul intern.

Un lucru trebuie însă observat, şi anume: un mare număr de nave soseau din străinătate spre Anglia. Acestea fie că fuseseră vreme îndelungată prin alte părţi ale lumii, fie că atunci când porniseră de acasă nu aflaseră încă de molimă, sau nu-i cunoscuseră proporţiile, veneau acum cutezătoare în susul fluviului şi-şi descărcau cargourile, aşa cum aveau datoria s-o facă. Doar în cele două luni, august şi septembrie, când toată greutatea

[1] Influenţa unei carantine impuse vaselor comerciale a fost larg dezbătută în 1721. Doctorul George Pye, combătându-l pe doctorul Mead, arăta: „Ciuma ar putea distruge 100.000 de vieţi, dar oprirea comerţului ar distruge de zece ori pe atâta”.

molimei se lăsase în părţile de mai jos de pod, nimeni nu a mai îndrăznit să-şi facă apariţia pentru treburi de negoţ.

Acest lucru a ţinut însă numai câteva săptămâni, în care timp vasele ce se îndreptau din larg spre casă, mai ales cele a căror încărcătură nu era supusă stricăciunii, au ancorat vremelnic în aşa numitul Pool[1] ori porţiunea cu apă proaspătă a Tamisei. Unele au coborât chiar până la râul Medway, trecând pe acesta, iar altele au lăsat ancora pe Nore, mai jos de Gravesend.

Aşa încât, în a doua jumătate a lunii octombrie, o întreagă flotă de vase comerciale s-a reîntors la Londra, alcătuind un spectacol cum nu se mai văzuse de mulţi ani încoace.

Două mărfuri însă, au continuat să vină pe calea apei, aproape fără întrerupere, spre binele şi folosul bieţilor londonezi doborâţi de necazuri. Acestea au fost grâul sosit de pe coastă şi cărbunii din Newcastle.

Grâul era transportat în vase mici, venind din portul Hull, sau din alte locuri, prin portul Humber, de unde se aduceau mari cantităţi de cereale produse în Yorkshire şi Lincolnshire. O a doua sursă a negoţului cu grâu o alcătuiau oraşele Lynn în Norfolk, Wells, Burnham şi Yarmouth, toate situate în acelaşi comitat. Iar a treia ramură de aprovizionare cu grâu era cea de pe râul Medway, pornind din Milton, Feversham, Margate, Sandwich şi toate celelalte porturi mici de pe coasta Kent şi Essex.

Mai exista o foarte bună linie de negoţ cu grâne, unt şi brânzeturi, venite de pe coasta Suffolk.

Toate aceste vase menţineau cursul continuu al negoţului şi soseau fără întrerupere, descărcându-şi mărfurile la piaţa numită Bear-Key, de unde aprovizionau din belşug oraşul cu grâu, atunci când transportul pe uscat începuse să şchioapete şi când ţăranii se săturaseră să mai vină din toate locurile.

Păstrarea neştirbită a liniei de negoţ pe calea apei s-a datorat în mare măsură chibzuinţei primarului, care a luat măsuri pentru a-i feri de primejdie pe ofiţeri şi pe marinari, când se îndreptau spre Londra, dând dispoziţii ca grâul să fie cumpărat pe dată oricând doreau să-l desfacă, iar docherii să descarce cu mare repeziciune vasele încărcate cu grâu, astfel încât echipajele să nu fie nevoite a coborî pe ţărm. Banii le erau aduşi la bordul vaselor, muiaţi într-o găleată cu oţet.

Al doilea negoţ intern de mare însemnătate era cel cu cărbuni din Newcastle pe Tyne. Fără de cărbuni, oraşul ar fi fost la mare ananghie. Căci se foloseau cantităţi mari de cărbune nu numai

[1] Partea de fluviu în care trag vapoarele când se întorc în patrie între ambele maluri, începând de la Turnul Londrei până la Cuckold’s Point (n.a.).

pentru focurile de pe străzi, dar şi în case şi în familii. Focurile au ars întreaga vară, chiar pe când afară era arşiţă, după cum ne sfătuiseră medicii.

Unii medici s-au împotrivit la focuri zicând că temperatura fierbinte din case şi din încăperi e un mijloc de răspândire a bolii, care şi aşa duce la o înfierbântare şi o fermentare a sângelui. Se ştie, ziceau ei, că pe vreme caldă boala se lăţeşte şi se înteţeşte, iar la frig se restrânge. Drept care trăgeau încheierea că toate bolile molipsitoare devin mai violente la căldură, care nu face decât să le hrănească şi să le înmoaie puterea de molipsire.

Alţii însă demonstrau că numai căldura atmosferică poate propaga infecţia, pentru că vremea fierbinte şi zăpuşeala umplu aerul de paraziţi şi hrănesc hoarde întregi de felurite vietăţi otrăvitoare, care se prăsesc în hrana noastră, în plante, ba chiar şi în trupul nostru şi a căror simplă duhoare poate da naştere la infecţie. Pe de altă parte, căldura aerului sau vremea zăpuşitoare, cum i se spune, înmoaie şi istoveşte trupul, amorţeşte spiritul, deschide porii şi, în acest fel, ne pregăteşte tocmai bine pentru luarea bolii, sau a oricărei influenţe dăunătoare, fie pe calea vaporilor otrăvitori şi vătămători, fie pe orice altă cale atmosferică. În schimb, căldura focului, şi mai ales a focurilor de cărbuni din case, are o cu totul altă acţiune, întrucât dogoarea focului e de altă natură, iute şi aprigă, o căldură hărăzită nu să alimenteze, ci să consume, să împrăştie toate efluviile otrăvitoare, pe care căldura din aer mai curând le exală şi le râncezeşte, în loc să le separe şi să le mistuie.

Pe de altă parte se arăta că particulele de sulf sau de azot, care se găsesc adeseori în cărbune, împreună cu substanţa bituminoasă care produce arderea, duc la purificarea şi la limpezirea aerului, făcându-l mult mai sănătos şi mai curat pentru respiraţie, după ce acei paraziţi viermuitori sunt împrăştiaţi şi arşi.

Această din urmă părere a precumpănit, şi trebuie să mărturisesc că pe bună dreptate. A fost de altfel întărită şi de experienţa publică, deoarece multe case în ale căror încăperi ardeau întruna focuri, au rezistat infecţiei. Şi la aceasta se adaugă şi propria mea experienţă. Am găsit că un foc zdravăn păstrează în odăi o atmosferă foarte plăcută şi sănătoasă, şi cred cu tărie că aceasta a fost pricina pentru care toţi cei din gospodăria mea s-au simţit bine, mult mai bine decât s-ar fi simţit altminteri.

Dar să mă întorc la cărbuni ca obiect de negoţ. N-a fost uşor ca acest negoţ să fie menţinut, mai cu seamă că pe atunci ne aflam în război deschis cu olandezii[1]. Corsarii olandezi ne capturaseră o

[1] La 22 februarie 1665 Anglia declarase război Olandei.

mulţime de şlepuri cu cărbuni, ceea ce a făcut ca celelalte vase să fie foarte prudente şi să nu iasă în larg decât mai multe laolaltă.

După un timp însă, corsarii fie că s-au temut să le mai captureze, fie că mai-marii lor le-au interzis, ca nu cumva şlepurile englezeşti să fie infectate. Ceea ce a dat vaselor noastre putinţa de a naviga mai liber.

Pentru a păzi de molipsire aceşti neguţători din nord, primarul nu a îngăduit decât ca un anumit număr de vase cu cărbuni să ancoreze în acelaşi timp în *Pool* şi a dat dispoziţii ca încărcătura lor să fie preluată de şalande şi alte vase mai mici, aparţinând pazei de coastă sau vânzătorilor de cărbuni, care coborau, în acest scop, până la Deptford şi Greenwich şi chiar mai departe. Alţii descărcau mari cantităţi de cărbune în anumite locuri de pe coastă, acolo unde vasele puteau trage la ţărm, ca de pildă la Greenwich, Blackwal şi alte localităţi. Le descurcau în grămezi uriaşe, ca şi cum cărbunele urma să fie depozitat, în vederea vânzării. Dar de îndată ce şlepurile plecau, cărbunele era transportat.

În felul acesta, echipajele de pe şlepuri nu veneau în legătură cu oamenii de pe coastă; ba nici măcar nu se vedeau.

Şi totuşi, în ciuda tuturor acestor prevederi, ciuma tot s-a răspândit printre cărbunari, sau bine zis printre vasele cu cărbuni. Şi foarte mulţi marinari şi-au găsit moartea. Dar, ceea ce-i mai rău, au dus-o cu ei la Ipswich, Yarmouth, Newcastle pe Tyne şi în alte porturi şi localităţi de coastă, unde, în special la Newcastle şi Sunderland, a răpus o sumedenie de vieţi.

Faptul că se aprindeau atâtea focuri a dus într-adevăr la consumul unei neobişnuite cantităţi de cărbuni. Şi în momentul când navigarea şlepurilor a fost întreruptă — ceea ce s-a întâmplat o dată sau de două ori, nu mai ţin minte dacă din cauza vremii potrivnice sau a unor acţiuni războinice din partea inamicilor — preţul cărbunelui a crescut extraordinar, ajungând chiar până la patru livre baniţa. Dar de îndată ce vasele au pornit iar a naviga, cărbunele s-a ieftinit din nou, şi cum după aceea transportul a devenit mai liber, preţul s-a păstrat scăzut în tot restul anului.

Focurile publice, aprinse în pieţe, despre care am mai vorbit, ar fi consumat, după socoteala mea, peste şase mii de baniţe pe săptămână, dacă ar fi continuat să ardă. Ceea ce înseamnă o cantitate uriaşă. Dar atâta timp cât au fost socotite folositoare, nu s-a precupeţit nicio cheltuială.

Aşa cum am arătat însă, unii dintre medici au cerut stingerea lor, aşa încât focurile nu au ars mai mult de patru sau cinci zile. Au fost aprinse vreo şaptesprezece focuri, dintre care unul la Casa vamală, unul la poarta Bridewell, unul la colţul străzii Leadenhall,

unul la poarta de nord şi unul la poarta de sud a Bursei, unul la primărie, unul în faţa locuinţei primarului în St. Helens, unul la intrarea de vest a catedralei St. Paul, unul la intrarea în biserica Bow, şi aşa mai departe.

Nu-mi mai aduc aminte dacă s-au aprins focuri şi la porţile oraşului, dar la piciorul Podului a fost cu siguranţă unul, şi anume pe lângă biserica St. Magnus.

Ştiu că au avut loc multe ciorovăieli în ce priveşte foloasele focurilor şi unii au zis că numărul de morţi a sporit din pricina lor. Dar eu unul sunt încredinţat că cei ce afirmă atari lucruri nu au nicio dovadă în sprijinul lor, aşa încât refuz să le dau crezare.

E momentul acum să vă înfăţişez cum stăteau lucrurile în ce priveşte negoţul din interiorul Angliei acelor cumplite zile, îndeosebi bunurile manufacturiere şi negoţul în Londra.

La început, când a izbucnit molima, e lesne de închipuit că spaima care a cuprins întreaga populaţie a dus la încremenirea oricărui fel de negoţ, în afară de cel cu alimente şi bunuri strict trebuincioase supravieţuirii. Dar chiar şi acesta s-a dovedit mult mai scăzut decât altădată din pricină că o sumedenie de oameni părăsiseră oraşul şi mulţi alţii erau bolnavi, ca să nu-i mai punem la socoteală pe cei ce muriseră. Aşa încât chiar şi negoţul cu merinde scăzuse la două treimi, dacă nu chiar la jumătate faţă de consumul de hrană înregistrat înainte la Londra.

A fost voia Domnului ca acel an să aibă recolte foarte îmbelşugate de grâne şi fructe, dar să fie sărac în fâneaţă şi iarbă de păşunat. Drept urmare, pâinea era ieftină, datorită belşugului de grâu. Carnea era iarăşi ieftină, pentru că vitele n-aveau iarbă de păscut. Dar din aceeaşi pricină se scumpiseră untul şi brânzeturile, iar fânul se vindea în piaţa de lângă White-Chappel cu patru livre încărcătura. Această stare de lucruri nu-i atingea însă pe cei săraci. Din fericire era belşug din toate soiurile de fructe: mere, pere, prune, cireşe, struguri. Şi, pe măsură ce lumea se împuţina, preţurile lor se ieftineau. Dar acest lucru făcea ca săracii să le mănânce până la ghiftuială, ceea ce le pricinuia tulburări de stomac, dureri de burtă, greţuri şi altele, care adeseori îi împingeau spre ciumă.

Dar să ne întoarcem la chestiunile de negoţ. În primul rând, faptul că negoţul cu ţările străine era oprit sau, în cel mai bun caz, întrerupt şi mult îngreunat, a dus la o îngheţare a producţiei manufacturiere, care în general era menită exportului. Şi cu toate că uneori neguţătorii din străinătate aveau mare nevoie de mărfuri, acestea nu puteau fi expediate, întrucât căile navale erau închise pentru vasele englezeşti, care, aşa cum am arătat, nu erau primite în porturi.

Această stare de lucruri a pus capăt producerii de bunuri manufacturiere, hărăzite exportului, în cea mai mare parte din Anglia, cu excepţia câtorva porturi lăturalnice. Dar chiar şi acestea au fost curând nevoite să-şi înceteze activitatea, pentru că ciuma le-a năpădit, treptat, pe toate.

Cu toate că oprirea negoţului cu străinătatea a fost resimţită în întreg trupul ţării, totuşi cel mai grav lucru a fost întreruperea negoţului lăuntric cu mărfuri manufacturiere, destinate consumului local. De obicei acestea circulau prin mâinile londonezilor, ori la Londra încetase orice negoţ.

Aşa cum am mai spus, la Londra, toţi meşteşugarii, neguţătorii şi lucrătorii manuali rămăseseră fără de lucru, ceea ce dusese la concedierea din slujbă a unui mare număr de meseriaşi şi muncitori de toate soiurile şi îndeletnicirile, întrucât nimeni nu mai avea nevoie de bunurile pe care se pricepeau ei să le făurească.

Stare de lucruri care a făcut ca la Londra o sumedenie de oameni lipsiţi de familie să rămână pur şi simplu pe drumuri. Ba chiar şi numeroase familii a căror bunăstare atârna de meşteşugul capului de familie. Pe toţi aceştia îi pândea o cruntă mizerie. Şi nu pot decât să repet iar şi iar că, spre cinstea cetăţenilor Londrei, vrednică a fi pomenită peste veacuri şi veacuri atât timp cât se va mai putea vorbi despre aceste lucruri, prin marea lor mărinimie, mii şi mii de oameni căzuţi pradă lipsurilor şi deznădejdii au putut fi ajutaţi. Astfel încât nu se va putea spune vreodată că vreun om a pierit de foame şi de mizerie. Cel puţin nu atâta vreme cât autorităţile au avut cunoştinţă de nevoile lui.

Îngheţarea negoţului cu mărfuri manufacturiere ar fi avut urmări şi mai grave în restul ţării, dacă unii dintre patronii de ateliere, în special postăvari şi croitori, n-ar fi continuat lucrul până la sleirea deplină a stocurilor de materiale şi a puterilor, dând astfel mai departe de lucru celor nevoiaşi. Îşi vedeau în continuare de muncă, în credinţa că de îndată ce molima se va domoli, lumea se va repezi să le cumpere mărfurile şi vor vinde atâta, încât vor fi în stare să acopere golurile de acum.

Dar numai câţiva manufacturieri înstăriţi şi-au putut îngădui asemenea hotărâre. Cei mai mulţi nu s-au simţit în stare să le urmeze pilda, aşa încât negoţul manufacturier din Anglia a suferit pagube de neînchipuit. Năpasta care dăduse peste Londra i-a lovit greu pe toţi din întreaga ţară care trăiau de pe urma muncii lor.

Ce-i drept, îngrozitoarea pacoste care avea să zguduie Londra în anul următor, urma să răscumpere din plin pagubele pricinuite de ciumă. Dacă primul flagel care a năpăstuit oraşul a sărăcit şi a şubrezit negoţul în întreaga ţară, cea de-a doua urgie, la fel de

aprigă ca şi cea dintâi, a dus în schimb la îmbogăţirea ţării. Căci marele foc care a pârjolit Londra chiar în anul următor molimei a prefăcut în scrum şi pulbere o uriaşă cantitate de bunuri de gospodărie, îmbrăcăminte şi alte obiecte, precum şi depozite întregi de mărfuri manufacturiere, venite din toate colţurile ţării.

E de necrezut ce înviorare a cunoscut negoţul ţării după această a doua calamitate, când a fost nevoie să se astupe toate găurile şi să se acopere toate pagubele pricinuite de incendiu.

Aşadar, toate braţele în stare de muncă din întreaga ţară au fost puse în mişcare, ba chiar s-au dovedit a fi prea puţine şi a fost nevoie de câţiva ani pentru a acoperi pieţele de desfacere şi a răspunde tuturor nevoilor.

Pe de altă parte, toate pieţele din străinătate fuseseră golite de mărfurile noastre din cauza opririi exportului şi a lungului răstimp scurs până când să poată fi reluat negoţul liber şi deschis.

Aşadar, la cererile străinătăţii s-au adăugat nevoile locale, fapt care a dat un nemaipomenit impuls producerii de tot soiul de bunuri. Nicicând n-au cunoscut producţia manufacturieră din întreaga Anglie şi negoţul un asemenea avânt ca în primii şapte ani de după ciuma şi focul care au mistuit Londra.

Nu-mi mai rămâne acum să vorbesc decât despre partea iertării de crunta osândă care ne-a încercat.

După ce în ultima săptămână din septembrie ciuma a atins punctul ei cel mai de vârf, furia a început să i se mai potolească. Îmi aduc aminte că prietenul meu, doctorul Heath, venind la mine să mă vadă cu o săptămână înainte, mi-a mărturisit convingerea lui că până-n câteva zile violenţa molimei avea să se astâmpere. Dar când mi-am aruncat ochii peste *Buletinul mortuar* din acea săptămână, care atingea cifrele cele mai ridicate din întregul an, adică 8297 de morţi datorate tuturor bolilor, l-am dojenit şi l-am întrebat pe ce îşi întemeiază el spusele. Răspunsul lui nu m-a mulţumit pe măsura aşteptărilor.

— Uite ce-i, mi-a zis el, judecând după numărul de bolnavi şi de infectaţi care există în momentul de faţă, în săptămâna trecută ar fi trebuit să fie douăzeci de mii în loc de opt mii de morţi, dacă molima şi-ar fi păstrat virulenţa mortală de acum câteva săptămâni. Pentru că pe atunci oamenii mureau în două-trei zile, în timp ce acum moartea se produce în cel puţin opt-zece zile; pe atunci dacă se însănătoşea unul din cinci bolnavi, pe când acum dacă mor doi din cinci. Ascultă la mine, vei vedea că următorul *Buletin* va marca o descreştere a numărului de morţi. Şi vei mai vedea mult mai mulţi tămăduiţi decât înainte. Cu toate că în momentul ăsta încă sunt o puzderie de molipsiţi fără să ştie şi cu toate că zilnic cad o sumedenie la pat, totuşi de murit mor mult

mai puţini, pentru că boala şi-a pierdut din tărie.

Doctorul Heath a adăugat că speră, şi că nu-i vorba doar de o simplă speranţă, ca molima să fi depăşit punctul de criză şi să înceapă a se stinge.

Şi, într-adevăr, în săptămână următoare *Buletinul* a arătat o descreştere a numărului de morţi cu aproape două mii.

E drept că ciuma încă biciuia cu înverşunare, şi că cifra de morţi înregistrată în acel *Buletin* se ridica la 6460, iar în cealaltă săptămână la 5720. Totuşi prezicerea prietenului meu se arăta îndreptăţită, oamenii se însănătoşeau mai repede, şi numărul celor ce se lecuiau era mult mai mare decât înainte.

Şi, într-adevăr, dacă n-ar fi fost aşa, ce s-ar fi ales de oropsita Londră? Căci, potrivit spuselor prietenului meu, la acea vreme existau nu mai puţin de şaizeci de mii de oameni molipsiţi, din care au murit 20.477, şi aproape 40.000 s-au tămăduit. Pe când, dacă boala ar fi secerat cu tăria de până atunci, probabil că ar fi murit cincizeci de mii, dacă nu şi mai mulţi, şi alţi cincizeci de mii ar fi căzut la pat. Căci în acele zile se părea că se va îmbolnăvi întregul popor al Londrei şi că niciun suflet nu va scăpa.

Câteva săptămâni mai târziu, observaţia prietenului meu începu să se adeverească din ce în ce. Descreşterea numărului de decese se făcea tot mai simţită, iar săptămâna următoare din octombrie a marcat încă o scădere a numărului de morţi cu 1849. Ceea ce vrea să spună că cifra deceselor datorate ciumei era doar de *2* 605, pentru ca în săptămâna imediat următoare să mai scadă cu 1413.

Şi totuşi erau încă o mulţime de bolnavi, ba chiar numărul celor declaraţi bolnavi era mai mare ca de obicei, şi zilnic se îmbolnăveau alţii. Totuşi, aşa cum se vede din cifrele de mai sus, puterea de a omorî a bolii se ostoise.

Dar felul de a fi al oamenilor noştri e foarte nesăbuit. Nu ştiu dac-o fi la fel în toată lumea şi nici nu-i treaba mea să aflu. Dar la noi, aşa după cum la prima spaimă pricinuită de izbucnirea molimei porniseră să se păzească unul de celălalt, să fugă dintr-o casă în alta, şi să se reverse în puhoaie afară din oraş, cu o frică mai mare decât s-ar fi cuvenit, gândeam eu; tot aşa acum când începură să se răspândească veştile că boala nu mai era la fel de molipsitoare ca înainte şi că, chiar de se lua, nu mai era atât de ucigătoare şi că o mulţime de bolnavi se însănătoşeau zi de zi; ei bine, oamenii căpătară dintr-odată atât curaj şi deveniră atât de nepăsători faţă de primejdie, încât nu se sinchiseau de ciumă mai mult decât de oricare altă boală obişnuită, ba nici măcar atât. Şi nu numai că se însoţeau fără a sta pe gânduri cu cei care aveau umflături sau buboaie, şi care, deci, erau cât se poate de

molipsitori, dar chiar beau şi mâncau împreună cu ei, îi vizitau acasă, ba chiar, după cum mi s-a spus, intrau în încăperile unde unii dintre aceştia zăceau bolnavi.

Mi se părea un lucru cu totul necugetat. Prietenul meu, doctorul Heath îmi spunea — şi spusele lui izvorau din experienţă — că boala era la fel de molipsitoare şi că foarte mulţi oameni continuau să se îmbolnăvească, numai că, adăuga el, nu mai mureau atâţia ca înainte.

Totuşi eu socotesc că mureau încă destui şi, chiar dacă nu mureau, boala în sine era îngrozitoare, durerile şi gâlmele chinuitoare, iar primejdia unui deznodământ trist, deşi nu mai era de neînlăturat, nu fusese încă pe deplin exclusă; toate acestea laolaltă cu tratamentul foarte neplăcut, aspectul respingător al bolii şi multe alte necazuri legate de ea ar fi fost de-ajuns să determine pe oricare om sănătos să nu se amestece cu bolnavii, şi să fie la fel de grijuliu în paza împotriva molipsirii.

Şi mai era ceva care se adăuga la grozăvia bolii: anume cumplitul tratament prin ardere cu substanţe caustice, pe care felcerii le aplicau pe umflături pentru a le face să spargă şi să supureze. Altminteri pericolul morţii ar fi fost de neînlăturat chiar şi în această fază mai blândă. Pe de altă parte, tortura crâncenă a buboaielor, care, deşi nu-i mai împingea pe oameni în ghearele nebuniei, aşa cum se întâmplase în cazurile de care v-am vorbit, îi supuneau totuşi la chinuri de nedescris. Şi cei care trebuiau să le îndure, deşi acum scăpau cu viaţă, se văitau cât îi ţinea gura, îi blestemau pe cei care le spuseseră că primejdia încetase şi se căiau pentru pripeala şi lipsa de judecată cu care îşi căutaseră singuri necazul.

Dar lipsa de minte a oamenilor nu s-a sfârşit aici, pentru că suferinţele celor care s-au scuturat cu uşurinţă de orice prudenţă au fost mult mai adânci. Şi, cu toate că mulţi scăpau cu viaţă, mai mureau încă destui. Şi, ca o ultimă urmare neplăcută, a încetinit ritmul de descreştere a numărului de morţi. Căci, din momentul când vestea bună a început să se răspândească prin oraş cu repeziciunea fulgerului, iar oamenii şi-au băgat în cap că primejdia încetase, am descoperit că următoarele două *Buletine săptămânale* nu mai înfăţişau aceeaşi proporţie de descreştere a morţilor ca cel dintâi. Explicaţia acestei constatări o constituie tocmai faptul că oamenii se aruncau singuri în gura lupului, dând la o parte orice precauţie sau grijă sau fereală. Porneau numai de la încredinţarea că boala n-o să-i atingă sau, chiar dacă or să se molipsească, în niciun caz n-or să moară.

Medicii combăteau din răsputeri această nouă şi nesăbuită stare de spirit a populaţiei, ba s-au publicat chiar şi nişte

instrucţiuni care au fost răspândite pretutindeni în oraş şi în suburbii, şi prin care li se recomanda oamenilor să continue a fi rezervaţi şi a folosi cea mai mare prudenţă în purtarea lor, chiar dacă molima e în descreştere. Prin aceste instrucţiuni se arăta că lipsa de precauţie poate duce la pericolul unei reveniri a bolii, subliniindu-se că o reîntoarcere poate fi mai fatală şi mai primejdioasă decât fusese întreaga molimă până atunci. Se aduceau o sumedenie de argumente şi de explicaţii pentru lămurirea şi dovedirea acestor fapte, dar ar însemna s-o lungesc prea mult dacă vi le-aş mai repeta aici.

Toate acestea erau însă în van; prima bucurie şi surpriza de a fi văzut cifrele din *Buletinele săptămânale* simţitor descrescute îi ameţiseră în asemenea măsură pe oameni, încât nu se mai lăsau pătrunşi de nicio nouă spaimă şi nu se lăsau convinşi decât de faptul că se terminase cu necazurile şi cu moartea. Şi dacă le vorbeai era ca şi cum ai fi vorbit la pereţi. Îşi deschideau prăvăliile, colindau străzile, îşi vedeau de afacerile lor, stăteau de vorbă cu oricine le ieşea în cale, fie că aveau vreo treabă cu acela sau nu, dar fără să-l întrebe dacă-i sănătos, fără măcar să fie munciţi de cea mai mică temere că s-ar putea molipsi, chiar dacă l-ar fi ştiut atins de boală.

Această pripeală şi lipsă de prudenţă i-a costat viaţa pe mulţi care în tot timpul molimei se închiseseră în case şi se feriseră de alţii, izbutind până atunci să se păstreze sănătoşi.

Purtarea aceasta nebunească a mers atât de departe încât, în cele din urmă, până şi preoţii au început să le vorbească oamenilor despre nesocotinţa lor şi primejdia în care se puneau. Ceea ce le-a mai strunit puţin entuziasmul şi i-a făcut întrucâtva mai prudenţi. Dar nesăbuinţa a mai avut şi o altă urmare care n-a mai putut fi înfrânată. Căci zvonurile despre darea îndărăt a molimei s-au răspândit nu numai în oraş, ci şi în întreaga ţară, având aceeaşi consecinţă. Fugarii atâta osteniseră de a se ţine departe de Londra şi atâta ardeau de nerăbdare să se întoarcă acasă, încât au năvălit puhoi îndărăt, fără nicio teamă, fără vreo măsură de prevedere, şi au început să cutreiere străzile de parcă n-ar mai fi existat niciun pericol.

Era într-adevăr o plăcută surpriză să-i vezi, căci deşi mureau încă între o mie şi o mie opt sute de oameni pe săptămână, totuşi în oraş era o însufleţire de parcă nici urmă de boală n-ar fi fost.

Ca o urmare a invaziei, în *Buletinele săptămânale* numărul deceselor a crescut cu patru sute în prima săptămână din noiembrie. Şi dacă ar fi fost să dau crezare spuselor medicilor, în acea săptămână s-au îmbolnăvit peste trei mii de oameni, majoritatea acestora făcând parte dintre noii sosiţi.

Un bărbier din St. Martins le Grand, John Cock pe nume, a fost cea mai grăitoare pildă a acestei situaţii. Adică a reîntoarcerii pripite a londonezilor, de îndată ce molima s-a domolit. Acest John Cock a părăsit oraşul laolaltă cu întreaga sa familie; şi-a zăvorât casa şi a plecat la ţară, după cum au făcut atâţia alţii. Aflând el prin luna noiembrie că molima a dat îndărăt şi că acum n-au mai fost decât 905 morţi într-o săptămână, şi aceştia nu numai de ciumă, ci de toate bolile, s-a hotărât să se întoarcă acasă. Gospodăria lui era alcătuită din zece persoane, adică el, soţia lui, cinci copii, două calfe şi o slujnică. Abia dacă se reîntorsese de o săptămână şi îşi reluase meşteşugul, când ciuma a dat iama în familia lui. În cinci zile au murit toţi în afară de o singură persoană. Au murit el, soţia lui, toţi cei cinci copii şi cele două calfe. A rămas în viaţă numai slujnica.

Dar mila Domnului a fost mai mare decât eram noi îndreptăţiţi să nădăjduim. Căci, aşa cum am spus, tăria bolii s-a vlăguit, molima s-a stins şi, pe deasupra a venit iarna, aerul s-a limpezit şi s-a răcit, ba chiar s-a pornit şi un ger usturător. Şi pe măsură ce gerul se înteţea, cei mai mulţi dintre cei ce căzuseră bolnavi se tămăduiau, iar oraşul îşi redobândea sănătatea.

E drept că pe câţiva i-a mai întors boala chiar şi în luna decembrie, iar *Buletinele* au crescut cu o sută de morţi, dar în scurt timp totul s-a potolit şi viaţa a reintrat pe vechiul ei făgaş.

Şi era minunat să vezi cât de însufleţit arăta oraşul. Aşa încât un străin nici n-ar fi putut să-şi dea seama ce ştirbită era populaţia, şi nici casele nu păreau văduvite de cei ce le locuiseră. Nu se vedeau decât foarte puţine case goale sau chiar deloc, pentru că nu era lipsă de chiriaşi.

Aş dori să pot spune că aşa precum oraşul avea o nouă înfăţişare, tot astfel şi oamenii îşi arătau un chip nou. Nu mă îndoiesc că erau mulţi pătrunşi de conştiinţa faptului că scăpaseră cu viaţă şi recunoscători pentru că fuseseră proteguiţi în toiul unei asemenea primejdii. Ar fi lipsit de inimă să judeci altminteri când e vorba de un oraş cu populaţia Londrei, sau un oraş ai cărui locuitori se arătaseră atât de cucernici la vremea molimei. Dar dacă sentimente de acest fel se făceau simţite în unele familii sau la unii indivizi răzleţi, trebuie spus că, în general, felul de a fi al oamenilor era aidoma ca înainte, şi deosebirile nu se prea făceau observate.

Ba unii ziceau chiar că lucrurile se înrăutăţiseră, şi că moravurile poporului decăzuseră şi mai rău. Anume că oamenii, înăspriţi de primejdia prin care trecuseră, asemenea marinarilor scăpaţi dintr-o furtună, deveniseră mai răi şi mai nătângi, mai îndrăzneţi şi mai căliţi în vicii şi în imoralitate decât fuseseră

înainte.

Ar trebui scrisă o lungă cronică dacă ar fi să redăm în amănunţime acea perioadă de refacere treptată a oraşului şi de revenire a vieţii pe vechile făgaşe.

Acum, alte părţi din Anglia erau la fel de violent atacate de ciumă precum fusese Londra înainte. Oraşele Norwich, Peterborough, Lincoln, Colchester[1] şi altele ei au năpădite de molimă, iar autorităţile londoneze au început să stabilească legi privitoare la purtarea şi legăturile noastre cu acele oraşe. Ce-i drept nu le puteau interzice locuitorilor lor să vină la Londra, pentru că oricum nu i-am fi putut recunoaşte, aşa încât, după multe consfătuiri, primarul şi Consiliul Orăşenesc au fost nevoiţi să renunţe la această soluţie.

Tot ce-au putut face a fost să-i avizeze şi să-i avertizeze pe localnici să nu primească în casele lor şi să nu aibă de-a face cu oameni despre care ştiau că vin din acele anume oraşe infectate.

Dar vorbele lor se pierdeau în vânt, pentru că locuitorii Londrei se considerau acum atât de scutiţi de primejdia ciumei, încât nu se mai sinchiseau de niciun fel de avertisment. Păreau să fie încredinţaţi că aerul se însănătoşise, ca şi cum aerul, asemenea omului care avusese odată vărsat de vânt, nu se mai putea infecta din nou. Această convingere venea în sprijinul ideii că boala pluteşte în văzduh, şi că molipsirea nu se producea deci de la bolnav la sănătos. Trăsnaia asta a avut atâta înrâurire asupra oamenilor, încât nu pregetau să se amestece laolaltă, bolnavi şi sănătoşi. Nici măcar mahomedanii care, stăpâniţi fiind de principiul predestinării nu pun niciun temei pe ideea primejdiei de molipsire, lăsându-se în voia soartei, nici măcar ei, spuneam, n-ar putea fi mai îndărătnici decât s-au dovedit pe atunci locuitorii Londrei. Cei care erau zdraveni şi sănătoşi şi se întorseseră în oraş venind de la aer curat, cum se obişnuia să se spună, nu şovăiau nicio clipă să intre în casele, ba chiar în odăile, ba chiar în paturile celor bolnavi de ciumă şi încă nevindecaţi.

Unii au plătit într-adevăr cu preţul vieţii pentru cutezanţa lor. Foarte mulţi au căzut bolnavi, iar medicii au avut de furcă mai mult ca oricând, cu singura deosebire că numărul pacienţilor care se însănătoşeau până la urmă era mult mai mare decât înainte. Ce-i drept, se tămăduiau aproape toţi, dar se îmbolnăveau mult mai mulţi acum, când numărul de morţi nu depăşea o mie sau o mie două sute pe săptămână, decât pe vremea când mureau cinci-şase

[1] Dintre oraşele de provincie menţionate de Defoe, Colchester şi Norwich au fost cele mai afectate. În special oraşul Colchester a fost infectat un lung răstimp care a ţinut din vara anului 1665 până în iarna lui 1666.

mii săptămânal.

Iată cât de nesocotiţi erau pe atunci oamenii în importantele chestiuni de sănătate şi de molipsire. Şi cât de potrivnici în a urma poveţele celor care le voiau binele.

Când s-au reîntors în oraş refugiaţii, li se părea foarte ciudat faptul că, interesându-se şi întrebând de prietenii lor, descopereau că unele familii fuseseră cu totul rase de pe faţa pământului, de parcă nici n-ar fi existat vreodată. Şi nici nu se găsea cineva care să reclame sau să aibă dreptul de a moşteni puţinul ce rămăsese de pe urma lor. În asemenea cazuri, tot ce se mai putuse găsi fusese, într-un fel sau altul, înstrăinat sau furat.

Se spunea că bunurile rămase fără stăpân reveneau în chip firesc regelui, care era moştenitorul universal, şi am auzit — sperând să fie măcar în parte adevărat — că regele acorda primarului şi Consiliului Orăşenesc asemenea posesiuni rămase de izbelişte, pentru a fi folosite în beneficiul celor lipsiţi de mijloace, al căror număr era foarte mare. Căci, trebuie arătat că, deşi în timpul violenţei aprige a molimei cazurile deznădăjduite şi prilejurile de caritate fuseseră mult mai numeroase, totuşi sărăcia era mai cruntă acum când boala se domolise, pentru că toate canalele filantropiei publice secaseră. Oamenii ştiau că marea primejdie trecuse, aşadar îşi legaseră din nou băierile pungilor. Şi totuşi cazurile individuale erau încă nespus de impresionante şi nevoile celor săraci foarte apăsătoare.

Deşi se putea spune că sănătatea se reînscăunase în oraş, totuşi negoţul cu străinătatea încă nu începuse să mişte şi avea să mai treacă multă vreme până când străinii să primească din nou vasele noastre în porturile lor.

Cât despre olandezi, aşa cum am mai arătat, neînţelegerile dintre ei şi Curtea noastră duseseră cu un an în urmă la izbucnirea unui război. Aşadar, din această parte, negoţul nostru fusese cu desăvârşire întrerupt.

Dar şi Spania, Portugalia, Italia, precum şi Hamburgul, ca şi toate porturile baltice s-au ferit multă vreme de noi şi a trebuit să treacă luni şi luni până când negoţul să fie reluat.

Dat fiind că molima răpusese asemenea mulţimi, după cum s-a arătat, numeroase, dacă nu chiar toate parohiile, au fost nevoite să amenajeze cimitire noi, pe lângă cel din Bunhill-Fields despre care am mai pomenit. Multe dintre aceste cimitire au continuat să rămână în funcţiune şi să fie folosite până în ziua de azi. Altele însă au fost părăsite, ba chiar, fapt despre care, mărturisesc, nu pot vorbi decât cu oarecare îngândurare, au fost refolosite în alte scopuri, sau prefăcute în terenuri de construcţie, trupurile celor morţi fiind astfel tulburate, răsturnate, dezgropate, unele chiar

înainte de să fi pierit carnea de pe oase, şi apoi mutate în alte locuri, asemenea unor mormane de gunoaie sau de vechituri.

Am avut şi eu cunoştinţă despre soarta unora dintre aceste noi cimitire, după cum urmează:

1. O bucată de teren din spatele străzii Goswel, lângă Mount-Mill, care era o rămăşiţă a vechilor linii de întărituri sau fortificaţii ale oraşului. Aici fuseseră îngropaţi, claie peste grămadă, morţi din parohiile Aldersgate, Clarkenwell şi chiar din City. Ei bine, din câte ştiu, această bucată de pământ a fost prefăcută după molimă într-o grădină de ierburi medicinale, iar mai târziu folosită ca teren de construcţie.

2. O altă bucată de pământ dincolo de Black Ditch, cum i se spunea pe atunci, la capătul aleii Holloway, în parohia Shoreditch, a fost prefăcută în maidan de porci, sau folosită în alte scopuri domestice, dar scoasă cu totul din funcţie ca cimitir.

3. Capătul de sus al aleii Hand în strada Bishopsgate, care era pe atunci o pajişte verde, folosită ca loc de îngropăciune în deosebi de parohia Bishopsgate, cu toate că şi multe căruţe din City, mai ales din parohia St. All-hallows on the Wall, îşi vărsau morţii acolo.

Nu pot vorbi despre acest loc decât cu multă părere de rău. Îmi aduc aminte că, la doi sau trei ani după încetarea molimei, terenul a intrat în stăpânirea lui Sir Robert Clayton[1]. Se spunea, dar nu ştiu cu cât adevăr, că pământul intrase în posesiunea regelui, din lipsă de moştenitori, pentru că toţi cei care ar fi putut reclama vreun drept asupra lui fuseseră răpuşi de ciumă, şi că Sir Robert Clayton dobândise de la regele Charles II dreptul de a-l administra.

Oricum o fi ajuns în stăpânirea lui, sigur este că pământul a fost închiriat pentru construcţii, sau că a fost folosit astfel chiar din hotărârea lui Sir Clayton.

Prima casă ridicată aci a fost o clădire mare, frumoasă, încă şi azi în picioare, cu faţa spre strada sau drumul numit Hand-Alley, care, deşi i se spune „alee", e o stradă în toată regula.

Celelalte clădiri ridicate în acelaşi şir, având în capătul de nord locuinţa de care am vorbit mai sus, sunt zidite toate pe pământul în care au fost îngropaţi atâţia şi atâţia morţi, iar când terenul a fost săpat pentru temelii, scheletele au fost dezgropate şi unele dintre ele se vedeau atât de bine, încât puteai deosebi ţestele femeilor după părul lung, iar la unele schelete carnea nu se

---

[1] *Sir Robert Claiyton* (1629—1707), negustor bogat şi politician, fost primar şi membru în Parlament, crunt adversar al conservatorilor. Apare ca personaj în romanul lui Defoe, *Roxana.*

desprinsese încă de pe oase. Drept care oamenii au început să protesteze, unii zicând că ar exista primejdia redeşteptării bolii.

Şi atunci, pe măsură ce ieşeau la iveală schelete şi cadavre, acestea erau transportate la repezeală în alt colţ al aceluiaşi teren şi aruncate talmeş-balmeş într-o groapă adâncă, săpată special în acest scop, care poate fi recunoscută şi azi prin faptul că e singurul petec de pământ pe care nu s-a clădit, slujind ca pasaj spre o altă casă de la capătul de sus din Rose Alley, peste drum de sala de întruniri care s-a construit acolo mulţi ani mai târziu. Iar în partea de pasaj îngrădită, care alcătuieşte un mic scuar, zac îngropate osemintele şi rămăşiţele a aproape două mii de cadavre transportate de căruţele cu morţi în acel an de groază.

4. Pe lângă acestea, mai exista un cimitir în Moorfields, la intrarea în strada care poartă acum numele de Old Bethlem şi care a fost mult lărgită de atunci.

N.B. Autorul acestui *Jurnal* e îngropat în acest cimitir, potrivit dorinţei sale, sora sa fiind înmormântată în acelaşi loc cu câţiva ani înainte.

5. Parohia Stepney, întinzându-se dinspre partea de est a Londrei către nord, chiar până la marginea cimitirului Shoreditch, dispunea de o bucată de teren, pentru îngroparea morţilor săi, chiar în vecinătatea sus-zisului cimitir. Aceasta, bănuiesc, a fost integrată de-atunci încoace în suprafaţa cimitirului Shoreditch. În afară de acesta, parohia mai deţinea încă alte două locuri de îngropăciune: unul în Spittlefields, pe care s-a clădit mai târziu o capelă sau un tabernacol, la îndemână acestei mari parohii, şi un altul în Petticoat-lane.

În acea vreme, parohia Stepney folosea nu mai puţin de alte cinci cimitire. Unul dintre ele se afla în locul unde se înalţă astăzi biserica parohială St. Paul’s Shadwel, iar altul pe locul de azi al bisericii parohiale St. John la Wapping. Pe atunci, acestea două nu erau parohii de sine stătătoare, ci aparţineau de Stepney.

Aş mai putea vorbi de multe alte cimitire, dar cum cele de mai sus mi-au fost mai cunoscute, mi-am amintit de ele în împrejurarea de faţă. În general, se poate observa că la acea vreme de grea năpastă, londonezii au fost siliţi să deschidă noi cimitire în cele mai multe dintre parohiile mărginaşe, pentru a putea îngropa extraordinarul număr de victime care au murit într-un răstimp atât de scurt.

Dar pentru ce nu a existat grija de a se feri locurile de îngropăciune de folosinţa lor în alte scopuri, astfel încât odihna morţilor să nu fie tulburată, n-aş putea să vă spun. Tot ce pot face este să vă mărturisesc că mi se pare un lucru nedrept. Dar cine poartă vina, nu ştiu.

Ar fi trebuit să menţionez că şi secta quakerilor avea pe atunci un cimitir numai al lor, şi care este încă în funcţiune. Aveau de asemenea şi o căruţă specială, care transporta morţii lor. Iar faimosul Solomon Eagle, despre care v-am mai pomenit, cel care spunea că ciuma e o osândă a cerului şi care alerga despuiat pe străzi strigând oamenilor că mânia Domnului a pogorât asupră-le, pedepsindu-i pentru păcatele lor, tocmai el şi-a pierdut nevasta chiar a doua zi după izbucnirea molimei. A fost una dintre primele victime transportate de căruţa cu morţi a quakerilor, în noul lor cimitir.

Aş fi putut împăna acest Jurnal al meu cu mult mai multe lucruri interesante care s-au petrecut la vremea molimei şi, mai cu seamă, cu legăturile care au avut loc între primar şi Curtea refugiată la Oxford, aşa cum am mai arătat, vorbindu-vă despre directivele care se primeau din când în când din partea cârmuirii, cu privire la măsurile ce trebuiau luate în acea situaţie atât de critică.

Dar adevărul este că Curtea se sinchisea atât de puţin de nenorocirile noastre, iar acest puţin pe care-l făcea era atât de lipsit de însemnătate, încât nu văd de ce mi-aş mai bate gura de pomană. Singurele fapte vrednice a fi pomenite sunt fixarea unei zile de post în fiecare lună şi trimiterea ajutoarelor regale pentru sprijinul celor nevoiaşi. Dar despre amândouă aceste lucruri am mai vorbit.

Cu aspră dojana erau priviţi acei medici ce-şi părăsiseră bolnavii în timpul molimei şi care acum se reîntorceau în oraş. Nimeni nu voia să le mai ceară ajutorul. Li se spunea dezertori şi adeseori vedeai lipite pe uşile lor fâşii de hârtie pe care scria: „Aici se găseşte un doctor de închiriat!” Aşa încât mulţi dintre aceşti medici au fost nevoiţi o bună bucată de vreme să stea cu mâinile în sân, sau să-şi schimbe locuinţele şi să se mute în locuri noi, printre oameni care nu-i cunoşteau.

La fel s-a întâmplat şi cu clericii care fugiseră din oraş. Se făcuseră de ocară în ochii lumii şi oamenii scriau poezioare şi cuvinte usturătoare la adresa lor, lipind pe uşile bisericilor afişe cu inscripţiile: „Amvon de închiriat”, sau, uneori, „Amvon de vânzare”, ceea ce era şi mai rău.

Una dintre nefericirile noastre, şi nu cea mai neînsemnată dintre ele, a constat în faptul că odată cu stingerea molimei nu s-a stins şi acel spirit de sfadă şi vrăjmăşie, defăimare şi vrajbă care tulburase şi înainte pacea lăuntrică a naţiunii noastre. Se spunea despre acestea toate că ar fi rămăşiţele vechilor certuri care aduseseră în ultima vreme vărsări de sânge şi atâta nelinişte. Dar

cum ultimul *Act de scutire de pedeapsă*[1] păruse să ducă la adormirea vrăjmăşiei în sine, guvernământul ceruse întregii naţiuni să restatornicească pacea între familii şi între persoane.

Asemenea pace nu putea însă fi dobândită. Mai cu seamă după domolirea molimei la Londra; cu toate că oricine ar fi văzut împrejurările cărora oamenii au trebuit să le facă faţă şi felul în care s-au înţeles şi s-au mângâiat unul pe altul la restrişte, ar fi crezut că pe viitor avea să-i unească spiritul caritătii şi că nu se vor mai ciondăni unul cu altul. Da, oricine i-ar fi văzut pe atunci, ar fi gândit că, în cele din urmă, oamenii se vor uni într-un spirit nou.

Dar, aşa cum am mai spus, nu s-a putut ajunge la asemenea biruinţă. Certurile au rămas, biserica anglicană fiind incompatibilă cu presbiterienii.

De îndată ce primejdia ciumei a fost înlăturată, clericii dizidenţi care se urcaseră la amvoanele părăsite de slujitorii lor de drept, au trebuit să se retragă, cea ce era de aşteptat. Dar nimeni n-ar fi crezut că cei care îi acceptaseră să le ţină locul cât au fost bolnavi, de îndată ce se vor însănătoşi se vor năpusti asupră-le, şi-i vor hărţui cu legile lor penale[2] şi-i vor prigoni. Chiar şi noi, cei care ţineam de biserica anglicană, am socotit că era o purtare extrem de aspră şi nu puteam fi de acord cu ea sub niciun chip.

Dar aşa a vrut cârmuirea, astfel încât nu aveam voie să crâcnim. Tot ce puteam spune era doar că nu noi purtam vina şi deci nu puteam răspunde de ceea ce se întâmpla.

Pe de altă parte, însă, nu puteam fi de acord nici cu dizidenţii care le imputau preoţilor anglicani că plecaseră, dezertând de la misiunea lor şi părăsindu-i pe oamenii aflaţi în primejdie, tocmai când aceştia ar fi avut nevoie de mai multă mângâiere, şi aşa mai departe. Nu puteam fi de acord, zic, pentru că nu toţi oamenii sunt însufleţiţi de aceeaşi credinţă şi de acelaşi curaj, iar *Scriptura* ne învaţă să-i judecăm cu milă şi bunătate.

Ciuma este un vrăjmaş cumplit, înarmat cu spaime şi grozăvii cărora nu orice om e îndeajuns de călit să le reziste sau îndeajuns de pregătit să li se împotrivească.

E clar că mulţi dintre preoţii care dispuneau de mijloace au bătut în retragere şi au fugit punându-şi pielea în siguranţă. Dar e la fel de adevărat că mulţi alţii au rămas locului sau au căzut pradă bolii, părăsindu-şi din această pricină misiunea.

Şi tot la fel de adevărat e şi faptul că unii dintre clericii

---

[1] Emis la 29 august 1660, documentul prevedea iertarea de pedeapsă, cu unele excepţii, a celor ce se răzvrătiseră împotriva Coroanei.

[2] *Codul Clarendon, Actul corporaţiilor* şi alte legi menite să impună restricţii sau să ducă la abolirea oricărei încercări de nonconformism religios.

dizidenţi le-au preluat locul, iar curajul lor este vrednic de laudă şi de înaltă preţuire. Dar aceştia n-au fost chiar atât de numeroşi. Nu s-ar putea afirma că dizidenţii au rămas cu toţii locului şi că niciunul nu s-a refugiat la ţară, după cum nu s-ar putea spune că preoţii bisericii oficiale au plecat cu toţii dând bir cu fugiţii. Şi chiar dintre cei care au plecat, foarte mulţi şi-au găsit mai întâi înlocuitori, preoţi care să-i substituie, oficiind slujbele în locul lor, şi vizitându-i pe bolnavi, atât cât era cu putinţă.

Aşa încât, dacă privim lucrurile în mare, trebuie să fim îngăduitori cu ambele părţi, mai ales dacă ţinem seama că un an ca acest 1665 n-a avut pereche în întreaga noastră istorie. Şi nu întotdeauna numai înaltul curaj îi face pe oameni să supravieţuiască unei atare calamităţi.

Poate că n-ar fi trebuit să spun aşa ceva, ci mai curând să amintesc aici doar de curajul şi osârdia preoţilor de ambele crezuri, care nu şi-au precupeţit viaţa pentru a fi de folos bieţilor oameni aflaţi la grea încercare. Despre aceasta ar fi trebuit să vorbesc şi nu de faptul că, de amândouă părţile, au fost şi exemple de dezertare de la datorie. Dar zâzaniile dintre ai noştri m-au silit să arăt contrariul.

Unii dintre cei care rămăseseră locului, nu numai că se împăunau prea mult cu faptul ăsta, dar îi defăimau cât puteau pe cei ce plecaseră, învinuindu-i de laşitate, de părăsirea turmelor lor, de faptul că fuseseră năimiţi de bogătaşi şi altele asemenea.

Fac apel la mila şi înţelegerea oamenilor de inimă, rugându-i să încerce a privi îndărăt şi a cugeta cu gravitate la spaimele ce-au bântuit acele zile. Şi oricine va face acest lucru îşi va da seama că era nevoie de mult mai mult decât obişnuita tărie omenească pentru a le putea înfrunta. Îţi cerea alt fel de curaj decât cel de care ai nevoie pentru a te aşeza în fruntea unei oşti şi a lua cu asalt un batalion de călăreţi pe câmpul de luptă. Însemna pur şi simplu să iei cu asalt moartea încălecată pe calul ei livid.

A fi rămas locului însemnase într-adevăr a fi ales moartea, şi nimic mai puţin, mai ales după cum se înfăţişaseră lucrurile la sfârşitul lui august şi începutul lui septembrie şi după cum făgăduiau să continue. Căci, îndrăznesc să spun, nimeni nu s-ar fi aşteptat ca molima să ia o asemenea întorsătură bruscă şi numărul morţilor să scadă dintr-odată cu 2000 într-o săptămână, când, după cum se ştia, atâta amar de lume căzuse la pat. În această perioadă au plecat foarte mulţi dintre cei care stătuseră până atunci în Londra.

Şi apoi, dacă pe unii i-a înzestrat Domnul cu mai multă tărie decât pe alţii, era oare firesc ca aceştia să se împăuneze cu faptul că ei înduraseră greul, şi să-i ţină de rău pe cei care nu se puteau

lăuda cu acelaşi dar de a răbda? Nu ar fi trebuit mai curând să dea dovadă de umilinţă şi recunoştinţă pentru că fuseseră de mult mai mare folos decât alţi semeni ai lor?

Gândesc că trebuie să cinstim amintirea unor asemenea oameni printre care s-au numărat clerici şi medici, felceri, spiţeri, judecători şi slujbaşi de toate felurile, toţi oameni de mare folos, care şi-au primejduit viaţa pentru împlinirea datoriei, aşa cum au făcut cei mai mulţi dintre cei care au rămas locului până-n ultimul moment. Şi numeroşi dintre ei nu numai că şi-au primejduit viaţa dar au şi pierdut-o.

La un moment dat am făcut o listă a acestora, vreau să spun o listă pe slujbe şi profesiuni a acelor care au murit în acest chip, adică pe altarul datoriei. Dar un ins particular ca mine nu are putinţa să urmărească toate amănuntele cu acurateţe. Îmi amintesc că am notat şaisprezece preoţi, doi membri ai Consiliului Orăşenesc, cinci medici, treisprezece felceri, toţi aceştia numai în City şi în Liberties, şi numai înainte de începutul lunii septembrie. Dar cum momentul de mare criză al molimei s-a dezlănţuit abia după aceea, desigur că lista e departe de a fi completă. Cât despre gradele mai de jos, cred că au murit vreo patruzeci şi şase de poliţai şi sergenţi, numai în parohiile Stepney şi White-Chappel.

Oricum, n-aş fi putut să-mi continui lista, căci în septembrie, când boala s-a năpustit asupră-ne ca turbată, n-a mai fost cu putinţă să ţii vreo socoteală. Morţii nu mai puteau fi număraţi cu unităţile, ci cu grămezile şi erau îngropaţi tot cu grămezile, adică fără număr. Se scotea câte un *Buletin săptămânal* în care erau înregistraţi şapte sau opt mii de morţi, sau cât le venea la îndemână. Dar dacă ar fi să dau crezare unor oameni care circulau mai mult şi erau mai obişnuiţi decât mine cu asemenea chestiuni, deşi şi eu colindam destul pentru un om care nu avea mai multe treburi decât aveam eu, ei bine, dacă ar fi să le dau crezare, în prima parte a lunii septembrie au murit nu mai puţin de douăzeci de mii de persoane pe săptămână.

Cu toate că unii întăresc adevărul acestor spuse, eu unul prefer să iau în seamă cifrele oficiale. Şapte şi opt mii de morţi pe săptămână e îndeajuns ca să dovedească cele ce v-am istorisit despre grozăvia acelor vremi. Şi cred că e mai satisfăcător pentru mine, cel ce scriu aceste rânduri, ca şi pentru dumneavoastră, cei care le citiţi, să pot spune că v-am înfăţişat totul în chip cumpănit, mai curând păstrând măsura decât depăşind-o.

Aşa deci, toate acestea fiind zise, aş fi dorit ca atunci când am fost sloboziţi de năpastă purtarea noastră să se fi deosebit prin caritate şi bunătate, în amintirea nenorocirii prin care trecusem, şi nu prin îngâmfarea pentru cutezanţa noastră de a fi rămas locului,

de parcă toţi cei care au fugit în faţa mâniei Domnului nu erau decât nişte laşi, sau de parcă cei care au rămas locului nu-şi datorau în bună parte curajul unei simple ignoranţe. Sau de parcă a dispreţui mânia Domnului nu înseamnă mai curând un soi de disperare criminală decât un adevărat curaj. Nu pot decât să amintesc iar şi iar că slujbaşii civili, ca de pildă poliţaii, sergenţii, oamenii primarului şi ai ajutorilor de primar, ca şi slujbaşii parohiali, toţi aceştia a căror misiune era să aibă grijă de populaţia nevoiaşă, şi-au împlinit datoria cu mult curaj, chiar cu mai mult curaj decât alţii, pentru că munca lor era legată de mari riscuri, şi se ducea numai în rândurile celor săraci, care erau mai expuşi primejdiei de a se infecta şi, odată infectaţi, se găseau în cea mai jalnică stare. Mai trebuie adăugat că un mare număr dintre aceşti slujbaşi au murit, şi nici că s-ar fi putut să se întâmple altminteri.

N-am vorbit încă deloc despre doctoriile sau amestecurile pe care le foloseam în mod obişnuit în acele cumplite zile, ori de câte ori ieşeam în stradă, aşa cum făceam eu.

Despre multe dintre acestea am pomenit când v-am înfăţişat cărţile şi reţetele vracilor şi doftorilor noştri şarlatani, de care m-am ocupat destul. Trebuie însă să arăt că Colegiul Medical publica zilnic mai multe reţete care se dovediseră folositoare în procesul practicii de zi cu zi. Dar cum acestea au fost tipărite, nu mai are rost să le repet.

Dar nu mă pot împiedica să vă istorisesc ce i s-a întâmplat unuia dintre vraci. Făcuse omul mare vâlvă în jurul unui neîntrecut leac de pază împotriva ciumei, pe care oricine l-ar fi folosit nu s-ar mai fi molipsit niciodată şi n-ar fi fost nici măcar supus primejdiei de infectare. Şi vraciul acesta care, e de presupus, nu ieşea niciodată în oraş fără să folosească faimosul său leac, s-a îmbolnăvit de ciumă şi după două sau trei zile şi-a dat duhul.

Eu nu mă număr printre cei ce urăsc sau dispreţuiesc medicina. Dimpotrivă, am pomenit în numeroase rânduri despre respectul cu care urmam sfaturile prietenului meu, doctorul Heath. Cu toate acestea, trebuie să recunosc că nu făceam mare lucru ca să mă feresc de boală, ba chiar aproape nimic, cu excepţia faptului că purtam asupră-mi un amestec de săruri puternic mirositoare, pentru cazul în care vreo duhoare nesănătoasă mi-ar fi izbit nările, sau aş fi trecut pe lângă un loc de îngropăciune sau pe lângă vreun mort.

Şi nici nu-mi menţineam starea de spirit veşnic aţâţată şi înfierbântată cu întăritoare, vin şi alte băuturi, după cum făceau unii. Ba chiar, un medic foarte cunoscător[1] s-a deprins atât de mult

[1] Medicul cunoscător care se trata cu vin şi a rămas alcoolic este,

cu alcoolul, încât nu s-a mai putut dezvăţa de el când molima a încetat şi a căzut în darul beţiei pe viaţă.

Îmi amintesc că prietenul meu medicul îmi povestise că există un anume număr de droguri şi leacuri dovedite a fi bune şi folositoare în caz de molipsire. Şi din acestea, sau cu acestea, medicii puteau prepara o infinită felurime de doctorii, aşa cum cei care cântă din clopoţei pot scoate sute de melodii diferite doar din ordinea şi din felul cum ating aceiaşi şase clopoţei.

Şi toate aceste felurite amestecuri erau într-adevăr foarte bune.

— Aşadar, îmi spunea prietenul meu, nu-i de mirare că în calamitatea de acum se oferă o puzderie de doctorii şi că aproape fiecare medic prescrie sau prepară alt amestec, după cum îl duce pe el capul sau experienţa. Dar, dac-ar fi să cercetăm toate doctoriile prescrise de toţi medicii din Londra, am descoperi că fiecare dintre ele are aceleaşi componente, doar în proporţii şi amestecuri felurite, după cum îl taie capul pe fiecare medic.

Drept care, adăuga amicul meu, oricine dintre noi, dacă ar ţine seama de propria lui constituţie, de felul de viaţă, şi de împrejurările în care s-a molipsit, şi-ar putea prepara singur doctoriile din drogurile şi amestecurile obişnuite.

Numai că, urma el, unii recomandă unul dintre droguri ca fiind cel mai tare, iar alţii, altul. De pildă, unii medici socotesc că *Pill. Ruffi*[1] care se mai numeşte şi hapul antipestilenţial este medicamentul suveran. Alţii, în schimb, zic că melasa veneţiană[2] este suficientă în sine ca să te facă să rezişti molimei. Părerea mea, zicea el, e că acest din urmă leac e bine de luat înainte, ca să preîntâmpini infecţia, şi celălalt, ca să scapi de ea. Potrivit cu această părere, am luat şi eu de câteva ori melasă veneţiană, care m-a făcut să năduşesc din plin, şi după aceea m-am socotit călit împotriva infecţiei, atât cât te poate căli o doctorie.

Cât despre vracii şi şarlatanii de care roia oraşul, nici că s-a mai auzit vreo vorbă. Mare mi-a fost mirarea când am văzut, aşa cum am mai spus, că timp de doi ani de la încetarea molimei nimeni nu a mai dat ochi cu ei sau n-a mai auzit vorbindu-se de ei.

Unii îşi închipuiau că fuseseră toţi până la unul doborâţi de ciumă, ba chiar vedeau în aceasta o răzbunare cerească pentru că, din poftă de câştig, îi înşelaseră pe bieţii oameni, împingându-i la

---

probabil, Dr. Nathaniel Hodges care, în *Loimologia* descrie virtuţile alcoolului ca antidot.

[1] *Pilulae Rufi,* un compus din aloe şi smirnă.

[2] Numită şi „Melasa lui Andromac”, un compus din 65 de ingrediente, printre care şi venin de viperă. Se spune că ar fi fost preparată prima oară de Andromac, medicul lui Nero.

groapă. Dar eu nu pot merge atât de departe. E sigur că au murit mulţi dintre ei — de unii aflasem şi eu. Mă îndoiesc însă că ar fi fost cu toţii măturaţi de pe faţa pământului. Cred, mai curând, că mulţi au plecat la ţară şi şi-au încercat şi pe acolo leacurile pe sărmanii încrezători, care voiau să se păzească de molimă înainte de a se fi ivit printre ei.

Sigur este însă că foarte multă vreme nu a mai apărut picior de vraci în Londra sau în împrejurimile ei.

Erau însă numeroşi doctori care tipăreau foi cu reţete preparate de ei pentru curăţirea trupului — cum îi spuneau ei — după ciumă, reţete foarte folositoare, ziceau, mai cu seamă pentru cei care fuseseră bolnavi şi se tămăduiseră.

Dar după părerea mea, şi cred că şi a celor mai strălucitţi medici ai vremii, ciuma în sine era un mijloc îndeajuns de puternic de curăţire a organismului. Şi cei care trecuseră prin ea şi scăpaseră, nu mai aveau nevoie de alt medicament care să le cureţe trupul. Durerile aprige, umflăturile care erau aduse la punctul de spargere şi apoi ţinute deschise de către medici, îi purificaseră îndeajuns. Şi în felul acesta erau îndepărtate şi alte boli sau pricini de boală.

Cum aceasta era părerea oficială a medicilor, vracii şi şarlatanii n-ar mai fi avut cum să câştige o pâine.

Au mai fost câteva mici spaime, care s-au stârnit după potolirea molimei. Nu ştiu dacă, într-adevăr, aşa cum spun unii, zvonurile au urmărit să sperie lumea şi să tulbure ordinea; dar din când în când ni se spunea că ciuma avea să se reîntoarcă în scurt timp.

Şi faimosul Solomon Eagle, quakerul despuiat, despre care am mai vorbit, prorocea în fiece zi noi şi noi nenorociri. Mai existau şi alţii care spuneau că Londra nu fusese încă îndeajuns de pedepsită şi că ne aşteptau încă lovituri şi mai grele şi mai dureroase.

Dacă toţi aceşti proroci s-ar fi oprit aici, sau dacă ar fi intrat în amănunte şi ne-ar fi spus că în anul următor oraşul avea să fie mistuit de foc, atunci într-adevăr, când a venit marele pârjol, nimeni nu ne-ar fi putut învinui că am plecat urechea cu respect la prevestirile lor. Şi poate că am fi căzut pe gânduri şi am fi cercetat mai în adâncime tâlcul spuselor lor şi acest dar al prezicerii. Dar cum ei nu proroceau decât o reîntoarcere a ciumei, nimeni nu s-a mai ostenit să le dea ascultare.

Şi totuşi, aceste zvonuri atât de dese ne menţineau într-o permanentă stare de îngrijorare, şi dacă cineva murea subit, sau dacă se mărea numărul cazurilor de tifos, intram cu toţii în alarmă. Nu mai spun ce era când creştea numărul cazurilor de ciumă, căci

până la sfârşitul anului s-au menţinut întruna două-trei sute de cazuri de ciumă.

Şi, aşa cum am spus, la fiecare creştere a acestora ne apuca groaza.

Cei care îşi amintesc de Londra dinainte de foc, trebuie să ştie că locul pe care-l numim astăzi Newgate-Market nu exista. Dar pe la mijlocul străzii care se cheamă azi Strada Băşicii Umflate şi care-şi trage numele de la măcelarii ce obişnuiau să taie oile şi să le pregătească în acel loc (şi care aveau, pare-se, obiceiul să umfle carnea, suflând cu o ţeavă în ea, pentru a o face să pară mai groasă şi mai grasă, înşelătorie pentru care au fost pedepsiţi de primar), deci de pe la mijlocul acestei străzi, până spre Newgate, se întindeau două şiruri lungi de abatoare, unde se vindea carne.

În aceste abatoare s-au prăbuşit într-o zi moarte două persoane, în timp ce cumpărau carne, ceea ce a dat naştere unui zvon că toată carnea ar fi infectată, zvon care a înspăimântat lumea şi a stricat în întregime piaţa pentru vreo două-trei zile. Ca după aceea să se constate că zvonul fusese cu desăvârşire mincinos.

Dar când frica pune stăpânire pe cuget, nimeni nu mai poate răspunde de ceea ce se întâmplă.

În orice caz, a fost voia Domnului ca vremea iernatică să continue, prilejuind astfel reînsănătoşirea oraşului, iar în luna februarie a anului următor molima a încetat cu totul[1] aşa încât nici noi nu ne mai lăsam cu uşurinţă speriaţi.

Mai exista o chestiune dezbătută de specialişti şi care la început i-a cam nedumerit pe oameni şi anume: cum să dezinfectezi casele şi lucrurile celor care au fost bolnavi de ciumă? Cum să faci iarăşi bune de locuit casele părăsite şi rămase pustii în tot timpul molimei?

Medicii prescriau tot felul de arome şi amestecuri de un fel şi de altul. Iar cei care le ascultau poveţele intrau la cheltuieli grele şi, după părerea mea, zadarnice. În timp ce săracii care nu făceau decât să ţină ferestrele deschise zi şi noapte şi să ardă sulf, smoală şi praf de puşcă prin încăperi, ajungeau la aceleaşi rezultate. Ba acei dintre refugiaţi care s-au dovedit mai nerăbdători şi care, aşa cum am arătat, s-au înapoiat în oraş în pripă, înfruntând toate riscurile, n-au pregetat să intre în case şi în posesia bunurilor lor aşa cum erau, fără să facă aproape nimic.

În general însă, oamenii grijulii şi chibzuiţi au luat câteva

---

[1] În realitate, morţile datorate ciumei au continuat. De la 30 ianuarie la 27 februarie 1666, *Buletinele săptămânale* înregistrează 222 decese în urma ciumei.

măsuri de aerisire şi afumare a caselor şi au ars mirodenii, tămâie, răşină şi sulf în încăperile bine închise, după care au deschis ferestrele şi au lăsat ca aerul să absoarbă toate miresmele printr-o ultimă ardere de praf de puşcă.

Alţii au aprins focuri mari care au ars câteva zile şi câteva nopţi în şir.

Tot încercând să afume, vreo doi trei şi-au dat foc la case şi le-au afumat atât de temeinic încât au ars până-n temelii. Asemenea cazuri au fost în Ratcliff, în Holborn şi în Westminster. Au mai luat foc şi vreo alte două-trei case, dar din fericire incendiul a fost stins la timp. Iar slujnica unui cetăţean, din Thames Street cred, a dus atât de mult praf de puşcă în casa stăpânului ei, ca să distrugă orice urmă de infecţie, şi a mânuit cu atâta nepricepere explozibilul, încât a făcut să sară în aer o parte din acoperişul casei.

Dar încă nu venise momentul ca oraşul să fie purificat prin foc, deşi nici prea departe nu era. Căci nouă luni mai târziu, aveam să-l văd prefăcut în scrum.

Şi câţiva dintre filosofii noştri de doi bani, au pretins că abia atunci a fost nimicită ultima sămânţă a ciumei, şi nu mai înainte. O idee prea caraghioasă[1] ca să o mai discutăm aici, căci, dacă într-adevăr sămânţa ciumei a rămas prin case şi nu a fost nimicită decât de foc, cum se face atunci că nu s-a mai ivit niciun caz de boală? Şi apoi focul nici nu s-a atins de suburbiile şi marile parohii Stepney, White-Chappel, Aldgate, Bishopsgate, Shoreditch, Cripplegate şi St. Giles, care au fost cu atâta violenţă bântuite de ciumă, şi în care, totuşi, nimeni nu s-a mai îmbolnăvit.

Dar, ca să ne întoarcem de unde am plecat, desigur că oamenii care aveau grijă de sănătatea lor au luat măsuri de curăţire a caselor şi în acest scop, s-au folosit o sumedenie de lucruri costisitoare, care, pot să spun, nu numai că le-au aromat casele lor, după cum au dorit, dar au îmbălsămat întregul văzduh cu miresme plăcute şi înviorătoare, din care se împărtăşeau şi alţii pe lângă cei ce plătiseră bani grei pentru ele.

Şi, la urma urmei, deşi săracii, aşa cum am arătat, s-au pripit să se întoarcă în oraş, bogătaşii n-au dat dovadă de prea mare grabă.

---

[1] Deşi Defoe dispreţuieşte părerea „filosofilor de doi bani” că marele incendiu ar fi înlăturat cu totul pericolul ciumei, totuşi ideea a fost reluată de Richard Bradley, un distins om de ştiinţă, care, în 1721, observând că din 1665 nu se mai ivise niciun caz de ciumă în Anglia, a tras concluzia că incendiul din 1666 nu numai că distrusese sămânţa şi ouăle vietăţilor dăunătoare, dar purificase şi aerul astfel încât acestea să nu se mai poată dezvolta.

E drept că unii oameni de afaceri au revenit, dar cei mai mulţi dintre ei nu şi-au adus familiile până în primăvară, când toată lumea s-a convins că ciuma nu se va mai reîntoarce.

Curtea regală s-a înapoiat la Londra curând după Crăciun, dar aristocraţia şi mica nobilime, cu excepţia celor care aveau slujbe administrative, au mai rămas o bucată de timp în afara oraşului.

E locul să observ aici că, în ciuda înverşunării cu care a secerat ciuma la Londra şi prin alte locuri, totuşi de flota noastră nu s-a atins[1]. E drept că la un moment dat era mare căutare — atât pe fluviu, cât şi pe străzile oraşului — de oameni şi echipaje pentru vase. Dar acest lucru s-a întâmplat pe la începutul anului, când molima abia de se ivise şi, în orice caz, nici vorbă să se fi întins până în acele părţi ale oraşului unde se fac recrutări de echipaj.

Şi, cu toate că războiul pe care-l purtam cu olandezii era departe de a fi o binefacere în acele momente, iar marinarii făceau serviciul în silă, ba mulţi dintre ei chiar se văitau că fuseseră târâţi cu forţa, totuşi, pentru flotă, războiul s-a dovedit a fi o violenţă izbăvitoare, pentru că altminteri oamenii mării ar fi pierit în valurile calamităţii generale. Şi cei care s-au eliberat după încheierea termenului din vară, deşi au avut pricini de grea amărăciune, pentru că, atunci când s-au înapoiat, şi-au găsit cea mai mare parte din familie în groapă, totuşi puteau aduce mulţumită Domnului pentru că, de voie, de nevoie, fuseseră îndepărtaţi din raza morţii.

Într-adevăr, în acel an am dus un crunt război cu olandezii şi am purtat o crâncenă bătălie pe mare[2] din care olandezii au ieşit puternic zgâlţâiţi. Dar şi noi am pierdut o sumedenie de oameni şi câteva nave.

Dar, aşa cum am spus, ciuma nu s-a atins de flotă, şi când vasele s-au întors în rada portului, molima începuse să se stingă.

Aş fi bucuros să pot încheia această redare a unui an nespus de amar cu câteva exemple înălţătoare. Adică de adâncă recunoştinţă către Dumnezeu care ne-a izbăvit de groaznica năpastă.

De bună seamă că împrejurările izbăvirii, ca şi grozăvia vrăjmaşului de care am fost izbăviţi au clătinat conştiinţa întregii naţiuni.

Împrejurările izbăvirii au fost într-adevăr, aşa cum am mai arătat, cu totul deosebite, ţinând seama mai ales de starea

[1] Informaţia este inexactă. Conform documentelor Birourilor Navale, precum şi *Jurnalului* lui Samuel Pepys, s-au înregistrat frecvente cazuri de ciumă şl în rândurile flotei.

[2] Bătălia de la Lowestoft, din 3 iunie 1665.

înfiorătoare în care ne aflam cu toţii când, spre uluirea întregului oraş, a licărit speranţa unei opriri a molimei,

Nimic altceva decât o minune cerească n-ar fi putut-o opri.[1] Molima părea să-şi bată joc de orice încercare a medicinei de a o înfrâna şi spumega de furie răpunând vieţi în lung şi-n lat. Dac-ar fi continuat tot aşa, în câteva săptămâni orice urmă de viaţă din oraş ar fi secat. Oamenii erau sfâşiaţi de deznădejde, inimile înecate de frică, sufletele cotropite de groază, spaimele morţii se oglindeau pe fiecare chip omenesc.

Şi chiar în acea clipă, când pe drept cuvânt am fi putut rosti: „Zadarnică a fost orice încercare umană", chiar în acea clipă a fost voia Domnului să domolească furia bolii şi să-i vlăguiască tăria, astfel încât, deşi mulţi se îmbolnăveau încă, puţini mureau. Şi primul *Buletin săptămânal* a arătat o descreştere de 1843 morţi, ceea ce a însemnat foarte mult!

E cu neputinţă să zugrăvesc schimbarea ivită pe chipurile oamenilor în acea joi dimineaţă, când a apărut *Buletinul săptămânal* de care v-am vorbit. Expresia feţelor radia de un zâmbet de bucurie şi de tainică surpriză. Oamenii îşi strângeau unul altuia mâna pe stradă, aceiaşi oameni care altădată se fereau să-şi iasă în cale şi traversau când se întâlneau. Pe străzile mai strâmte, deschideau ferestrele şi se strigau dintr-o casă în alta, întrebându-şi vecinii cum se mai simt şi dacă au auzit vestea cea mare cum că molima s-a domolit.

Unii, când auzeau că-i vorba de o veste mare, se întorceau din drum şi întrebau: „Ce veste?" Şi când li se răspundea că ciuma a dat înapoi şi că cifra morţilor din *Buletin* descrescuse cu aproape 2 000, strigau în gura mare: „Domnul fie lăudat!" Şi oamenii plângeau de bucurie, spunând că ei nu aflaseră încă nimic. Atât de mare era veselia poporului, de parcă li s-ar fi întors morţii de la groapă.

Aş putea să vă înşir tot atât de multe lucruri necugetate făcute din prea mare bucurie, câte se făcuseră şi din prea mare durere. Dar asta ar însemna să ştirbesc din preţul bucuriei.

---

[1] Încetarea bruscă a ciumei în 1665 a constituit o problemă căreia epidemiologii şi istoricii ciumei au încercat să-i găsească un răspuns. Naratorul lui Defoe găseşte o explicaţie religioasă. Aceasta este desigur conformă cu mentalitatea epocii şi a naratorului H.F., dar nu şi cu concepţia lui Defoe că molima s-a datorat unor cauze naturale. Epidemiologii moderni au sugerat mai multe ipoteze: 1. Dezvoltarea imunităţii la şobolani şi la muşte, principalii purtători ai bacilului. 2. Descreşterea virulenţei bacilului. 3. Măsurile sanitare şi o mai eficientă stârpire a rozătoarelor. 4. Descreşterea comerţului cu ţările răsăritene, puternic infectate etc.

În ce mă priveşte, trebuie să vă mărturisesc că, puţin înainte ca această minune să se întâmple, începusem să mă simt tare descurajat. Căci numărul celor care căzuseră bolnavi în ultimele două săptămâni era atât de fantastic, pe lângă cei ce mureau, iar văicărelile care răzbeau de pretutindeni erau atât de răscolitoare, încât a te aştepta să scapi în continuare nevătămat părea nebunie curată. În toată vecinătatea nu mai exista altă casă neinfectată în afară de a mea. Şi dacă ar fi mers aşa mai departe, în scurt timp n-ar mai fi existat vecini care să se molipsească.

E greu de crezut cu câtă turbare se dezlănţuise boala în ultimele trei săptămâni. Dacă ar fi să dau crezare acelei persoane ale cărei socoteli le-am găsit întotdeauna întemeiate, atunci în aceste trei săptămâni de care vă vorbesc muriseră nu mai puţin de treizeci de mii de persoane, şi peste, o sută de mii se îmbolnăviseră.

Într-adevăr, numărul îmbolnăvirilor era cutremurător şi toţi cei al căror curaj se ţinuse dârz până atunci, începuseră acum să-şi piardă orice speranţă. Şi chiar în toiul acestei deznădejdi, când oraşul Londra părea să fie cu adevărat nimicit de calamitate, vrăjmaşul a fost dezarmat: săgeţile şi-au pierdut otrava. Era un lucru miraculos, şi până şi medicii rămăseseră uluiţi. Oriunde mergeau, îşi găseau pacienţii simţindu-se mai bine, fie că năduşiseră zdravăn, fie că gâlmele spărseseră ori buboaiele se retrăseseră şi umflătura din jurul lor îşi schimbase culoarea, fie că fierbinţeala dăduse îndărăt, durerea cumplită de cap se potolise, sau se ivise vreun alt semn de însănătoşire.

Şi în câteva zile, toată lumea a început să se lecuiască: familii întregi care căzuseră la pat şi cărora preoţii le citiseră rugăciunile, aşteptând sosirea morţii, reînviaseră acum şi se tămăduiseră, fără ca vreunul dintre ei să se fi pierdut.

Şi aceasta s-a întâmplat nu datorită vreunui leac nou descoperit, sau vreunei metode ori tratament nou, ori vreunei noi experienţe chirurgicale. Era ca şi cum aceeaşi tainică mână nevăzută care pogorâse la început ciuma asupră-ne, ar fi ridicat-o acum.

Nu vă vorbesc ca un exaltat; întreaga lume a gândit la fel. Boala a fost pur şi simplu vlăguită, veninul i s-a stins. N-au decât filosofii să caute explicaţia în natură. Dar până şi acei medici care nu aveau niciun grăunte de credinţă în ei s-au văzut nevoiţi să admită că părea un lucru supranatural, că era un fenomen extraordinar şi că nu-i puteau găsi nicio explicaţie.

Dacă aş spune că acesta a fost un semn de chemare să ne arătăm recunoştinţa, mai ales noi cei ce ne-am aflat sub îngrozitoarea ameninţare a creşterii bolii, unii dintre

dumneavoastră ar gândi, poate, că voi a înălţa un imn de slavă şi a ţine o predică în loc de a scrie o istorie, căutând să vă ofer învăţăminte în loc de observaţii asupra lucrurilor. Ceea ce mă face să-mi strunesc avântul.

N-am să neg că au fost destui oameni care, după câte arătau, şi-au înălţat sufletul în recunoştinţă. Toată lumea era atât de adânc impresionată, încât nici cei mai răi dintre oameni nu s-ar fi putut împotrivi imboldului.

Era un lucru obişnuit să întâlneşti pe stradă străini de Londra, care ne erau necunoscuţi, şi care-şi exprimau surprinderea. Într-o zi, de pildă, străbătând eu Aldgate, care forfotea de lume, numai ce văd un bărbat venind dinspre Minories şi uitându-se cu mirare în susul şi-n josul străzii. După care, îşi desface larg braţele şi exclamă:

— Dumnezeule, ce schimbare! Abia săptămâna trecută am fost pe aici şi nu vedeai ţipenie de om pe stradă!

Un altul, auzindu-l, adăugă:

— E o minune. E ca într-un vis.

— Lăudat fie Domnul, zice un al treilea, şi Lui trebuie să-I înălţăm mulţumiri.

Şi toţi aceşti trei oameni erau complet străini între ei.

Asemenea saluturi puteai auzi întruna pe străzi. Şi, în pofida unui oarecare dezmăţ care-şi făcuse loc, oamenii cei mai simpli colindau străzile mulţumind Domnului că fuseseră izbăviţi.

Dar, aşa cum am spus, lumea se scuturase de orice îngrijorare şi o făcuse cam pripit. Într-adevăr, nu ne mai temeam să trecem pe lângă un om cu o scufă albă pe cap, sau cu gâtul oblojit, ori cu un picior şchiopătând din pricina durerilor chinuitoare a buboaielor de pe vintre. Numai cu o săptămână înainte asemenea privelişte ne-ar fi înspăimântat cumplit. Dar acum strada era plină de aceste biete făpturi care se vindecau treptat. Şi, ca să le facem dreptate, toţi aceştia păreau foarte pătrunşi de neaşteptata fericire ce dăduse peste ei.

Ar însemna să-i nedreptăţesc dacă n-aş admite că, după convingerea mea, mulţi dintre ei erau cu adevărat recunoscători. Dar, trebuie să mărturisesc că, despre cea mai mare parte a poporului nostru s-ar putea spune, pe bună dreptate, ceea ce s-a spus şi despre israeliţi, după ce-au fost sloboziţi de oastea faraonului şi, străbătând Marea Roşie, au privit îndărăt şi i-au văzut pe egipteni năpădiţi de ape. S-a spus că: „Au înălţat laudă Domnului, dar foarte curând au uitat de minunile Lui”.

Nu vreau să merg mai departe, pentru că aş fi socotit necruţător, sau poate nedrept, dacă m-aş pierde în cugetări neplăcute asupra lipsei de recunoştinţă a oamenilor — oricare ar fi

fost pricina acesteia — şi a reînvierii tuturor soiurilor de vicii şi răutăţi în sânul nostru. Eu însumi am fost martorul a multe şi multe dintre acestea.

De aceea, voi încheia descrierea acelui an năpăstuit cu o poezioară de-a mea, stângace, dar sinceră, pe care am aşezat-o la finele notaţiilor mele, în acelaşi an în care am compus-o:

O ciumă groaznică în Londra bântui
În una mie şase sute şaize'ş'cinci, an de neuitat.
Şi un ocean de suflete pieri;
Dar iată că eu am scăpat.

H.F.

FINIS

Lector: NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor: AURELIA ANTON
Bun de tipar: 11.X. 1980 Coli ed: 14,89. Coli tipar: 9,5.

Comanda nr. 361
Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii"
Bucureşti — Piaţa Scânteii nr. 1
Republica Socialistă România

Daniel Defoe

Lei
5

«Daniel Defoe este marele inventator al romanului modern; el a inventat nu numai romanul de moravuri, romanul istoric şi romanul de aventuri, dar şi acea formă monografică care, de altfel, nu a mai fost mult folosită după el. Toţi romancierii englezi îi datorează câte ceva».

EDUARD
JALOUX